

Hanne Wilhjelm

Barn og omgivelser

- virkelighet med flere fortolkninger

© Hanne Wilhjelm, 2002-10-10

ISSN 1502-217x
ISBN 82-547-0150-4

CON-TEXT
Avhandling 8

Akademisk doktorgrads-
avhandling avgitt ved
Arkitektskolen i Oslo

UTGIVER:
Arkitekthøgskolen i Oslo

BILDE OMSLAG:
Hanne Wilhjelm

TRYKK:
Unipub

DESIGN BASISMAL:
Creuna

I N N H O L D

Innhold	iii
Forord	vii
Sammendrag (norsk)	ix
Sammendrag (engelsk)	xi
Forankring og kontekst - Del I	2
I dialog med GUIC	5
Det vitenskaplige spørsmål	7
DET DISKURSIVE FELTET	10
Barndom i det institusjonelle rom	15
<i>Omtalen av barns utemiljø, et tilbakeblikk</i>	15
<i>Lov, regel og norm</i>	19
<i>Rikspolitiske retningslinjer</i>	25
Barns posisjon og deltakelse	27
FORSKNINGSPOSIJONER	31
Urbanisme og byteoretiske posisjoner	31
<i>Ulike disiplinære posisjoner</i>	35
Arkitektprofesjonen som forskningsinteresse	40
<i>Et utydelig kunnskapstilfang</i>	42
Boligforskningen	43
Barneforskningen	48
<i>Barns behov - et problematisk ståsted</i>	53
Forskningen på uteareal	57

Perspektivering - Del II	62
Et fortolkende utgangspunkt	62
FORSKNINGSPERSPEKTIVER	64
Barneperspektivet	64
Brukerperspektivet	67
Analytiske strategier	70
Dialog som kontekst	73
METODISKE VALG	78
Møllenberg og Elgeseter	82
Barna	83
Arkitektene	86
Forskningsetiske overveielser	88
VISUELLE TILGANGER	89
Fotografiet som forskningsmetode	90
<i>Fotografiet som representasjon og referanse</i>	92
<i>Tolkning av fotografiet</i>	94
<i>Veldefinerte og overlappende kontekster</i>	96
Byen, barna og arkitektene - Del III	106
TO SENTRUMSNÆRE BYOMRÅDER	106
<i>Likheter og ulikheter</i>	107
<i>Bytransformasjonen</i>	108
<i>Byfornyelsen som kom til Møllenberg</i>	110
<i>Bytransformasjonen til Elgeseter - byfornyelsen uteble</i>	112

Arealer for uteopphold	114
De aktuelle plan- og byggesaker	118
BARNAS FORTELLINGER	121
<i>Møllenberg har mange fine og små hus</i>	121
<i>Elgeseter, ingen bydel men flere boligområder</i>	122
Fire unge profiler	124
<i>Marianne</i>	125
<i>Michael</i>	127
<i>Louise</i>	129
<i>Harry</i>	130
De fire og deres venner, barndom i Trondheim	131
ARKITEKTENES ULIKE PRAKSISER	135
Tre faglige profiler	139
<i>Landskapsarkitekten</i>	140
<i>Bygg-arkitekten</i>	141
<i>Planleggeren</i>	142
Tre befaringer	144
<i>I byparken – med landskapsarkitekten</i>	146
<i>Liten adgang for biler - med planleggeren</i>	150
<i>Bare for de minste – med arkitekten</i>	156
Mellom ulike posisjoner - Del IV	164
“Retten til byen”	165
<i>De monumentale bygg</i>	168
<i>Usynliggjøring</i>	172
Lekeplassen	176
<i>Utstyret er lekeplassen</i>	182

<i>Lekeklassen – en del av barnas historie</i>	183
Trafikkens tilstedeværelse	189
<i>Barna lever på tvers av gata</i>	190
<i>Bilene bare er der</i>	199
I det grå og det grønne	205
<i>Det grå</i>	206
<i>Det grønne</i>	215
Sammendrag	222
Ett skritt tilbake og to frem - Del V	224
Spør og nytte	225
Mulighet for endret retning	227
En baktropp for barnereformene	229
Det kreves nytenkning for endring	230
Appendiks	233
1. Arealnormer for lekearealer for barn (1902 – 1994)	233
2. Intervjuguide for barna	245
3. Fotoinstruksen	250
4. Antall barn i studien og i perioden 1970 til 99 i de to bydeler	251
5. Geografiske stedsnavn i Trondheim brukt i avhandlingen	252
Figuroversikt	254
Bibliografi	258

FORORD

Å få større innblikk i egen fagprofesjons virkefelt har vært en interessant vei gjennom flere institusjoner og med mange kolleger og hjelpere underveis. Prosjektet startet ved Norsk senter for barneforskning (NOSEB) og tar nå slutt på Arkitektthøgskolen i Oslo. På NOSEB ble jeg engasjert som prosjektleder for *Oppvekst i by*-studien hvor et fargerikt forskerfellesskap med norske barneforskere i Trondheim og kolleger fra alle kontinenter var rammen om de første årene innen barneforskningen. Ønsket om å fortsette studier innen interesseområdet *barn og by* brakte meg videre til Arkitektthøgskolen i Oslo (AHO).

Halina Dunin-Woyseth ved AHO har vært min hovedveileder. Takk for grundig, alltid lojal og god oppfølging. På et sent tidspunkt valgte jeg i tillegg to samfunnsvitere som biveiledere for å utfordre de sider ved arbeidet som måtte falle på eller nær andre stoler enn mine egne. Hilde Lidén, Institutt for samfunnsforskning i Oslo og Jan Kampmann, Roskilde Universitet tok rollene og jeg er takknemlig for verdifulle samtaler, kommentarer og oppmuntring underveis. I tillegg har Thera Mjaaland og Turid Marianne Horgen lest og kommentert deler av manuskriptet. Sidsel Moum og Liv Lundeby har vært mine trofaste og alltid tjenstevillige hjelpere på Arkitektskolens bibliotek. Tone Rafter har vært min tålmodige språkvaske gjennom disse årene og Sigrunn E. Bæren har lest den siste korrektur. Takk til dere alle for uvurderlig hjelp og innsats.

I prosjektets første år hadde jeg hjelp til datainnsamlingen av en gruppe studenter fra NTNU, og siden har arkitektstudenter på AHO vært behjelpelige med behandling av fotografier og kart. En felles takk går til dem alle, men en egen takk går til Cecilie Danielsen Skare og Barbara Rogers som var spesielt delaktige i innsamlingen av materialet fra barna og som også delte sine egne innsamlede data fra barna og fra de to bydeler med meg.

I 1997 ga Arkitektthøgskolen meg doktorgradsstipend som en nødvendig forutsetning for gjennomføring av prosjektet, og Arkitektthøgskolen forlenget stipendet fem måneder for det avsluttende arbeidet, noe som var en oppmuntring på slutten.

I den tiden arbeidet har pågått, har jeg hatt inspirerende kolleger i flere miljøer og atskillige støttende institusjoner. Kolleger på forskerloftet i St. Olavs gate, Elin Børrud og Jonny Aspen, skal ha takk for trivelige år, og Helene Stub for aldri sviktende støtte og oppmuntring. På institutt for bygg har Elisabeth Tostrup og Margrete Dobloug vært min forankring inn til undervisningsmiljøet på AHO. Louise Chawla påtok seg oppgaven å samordne prosjektet *Growing Up in Cities* og la dermed grunnlaget for finan-

siering av den norske delen av prosjektet fra Husbanken og Trondheim kommune. Like så ble forskerteamets samlinger finansiert av UNESCO og Fondet for Dansk-Norsk Samarbejde ga meg et tiltrengt arbeidsopphold på Schæffergården i en viktig periode for prosjektet.

Men uansett alle hjelpere, et slikt arbeide ser ikke dagens lys uten at informantene er villige til å være med og å gi av sin tid. Sist, men ikke minst, går det derfor en takk til ledelsen på de tre barneskolene som stilte skolene til rådighet og som lot meg få tilgang til møllenberg- og elgeseterbarna. Deretter til de mange barna som var villige til å bruke sin tid i prosjektet. Takken til de fem arkitekter og de tre landskapsarkitekter er ikke mindre. I etterkant av våre samtaler har jeg ofte under arbeidet vendt tilbake med takknemlighet i forhold til den åpenhet og sjenerøsitet som dere viste meg.

Den siste takk går til Sissel og Esben for oppmuntringer over mange år, til Anne-Lee og til Nadderudlias barn som aldri slutter å utfordre mine faglige og voksne forestillinger om hverdagslivet.

Hanne Wilhjelm
Oslo juli 2002

S A M M E N D R A G

Et generelt endret syn på barns samfunnsmessige posisjon mot slutten av det 20. århundre er blant annet konstituert gjennom FN's barnekonvensjon og norsk lovgivning. Det er én bakgrunn for studien. Relatert til denne finnes det en forventning om endrede forutsetninger for hva som kan stilles av krav til arkitektens kunnskap og ervervelse av kunnskap om barns utemiljø. Studien tar således opp spørsmål som Kevin Lynch reiste på nittensyttitallet i forbindelse med prosjektet Growing Up in Cities. Han spurte: hvilke holdninger har arkitekter og planleggere til barns fortellinger om sitt fysiske miljø? Growing Up in Cities prosjektet (GUIC I) ga ikke noe svar på dette.

Det ønskede resultat av denne studien er således å synliggjøre hvilke sider av arkitektenes praksis som kan flyttes ut av en tradisjonell posisjon samtidig som en lojalitet overfor barnas fortellinger er ivaretatt. Antakelsen er at det finnes ulikheter mellom hvordan barn og utøverne: arkitekter, landskapsarkitekter og arealplanleggere, beskriver disse omgivelsene. I tillegg er det en forventning om at disse ulike virkelighetsoppfattelsene forteller noe om deler av denne praksisutøvelsen. I kjernen av prosjektet ligger spørsmålene: hvordan kan arkitektprofesjonen konfronteres med sine egne forestillinger av ulike virkelighetsoppfattelser?

Det empiriske materialet for de sentrale deler av denne studien er samlet inn i perioden våren 1997 til våren 2001. Det bygger på fortellinger fra 38 barn fra bydelene Elgeseter og Møllenberg i Trondheim. De er sammen med fem arkitekter og tre landskapsarkitekter, alle fra Trondheim, mine sentrale informanter. Datamaterialet er nedtegnelser fra intervjuer, befaringer, kart og som det viktigste, et stort antall fotografier, tatt og teksten av barna.

Studien bygger på et fortolkende utgangspunkt. I de innledende deler har jeg belyst konteksten som spørsmålsstillingene trer ut fra og de samfunnsmessige diskurser som utgjør dette feltet. Også de forskningsmessige posisjoner som danner bakgrunn for mine valg av tilnærminger, er belyst. Et nytt paradigme innen barnforskningen gir ledetråder i forsøket på å definere et forskningsfelt som omhandler barn og omgivelser. Et mål er derfor å vise hvordan barn og barndom er så vel synlige som mindre synlige kategorier i den forskningen som handler om urbane og bolignære omgivelser. Studien er derfor posisjonert, enten dette er på siden av, delvis overlappende med eller innenfor pågående forskningstradisjoner.

Avhandlingen er således bygget opp med en introduksjon til den kontekst jeg har sett spørsmålsstillingen ut ifra i del I. I del II er de metodiske valgene beskrevet, mens del III karakteriserer det empiriske materiale. Her beskrives de to bydeler, barnas hverdagsliv og arkitektenes praksis. I del IV er det valgt ut områder som belyser de ulike og like måter arkitektene og barna skaper betydningssystemer i det urbane miljø. De tolkninger som legges frem i del IV og de analysestrategiske valgene som ligger i bunnen av disse, benytter delvis begrepene diskursiv praksis og habitus for å beskrive arkitektenes praksis.

Som en fortolkende studie presenterer denne få konfronterende konklusjoner. Studien viser hvordan arkitektenes forståelse nedfelt i normer, som forståelsen av funksjonsdeling relatert til normative kategorier av arealer for barn, styrer deres innsikt i barns utområder. Denne innsikten står til dels i en motsetning til hvordan barna forteller om det levde livet ute. Barnas fortellinger om det bygde miljø og om de grønne arealer i byen blir stående opp mot arkitektens tolkninger. Her belyses hvordan begrepet lekeplassen har plass i barnas fortellinger og i arkitektenes, mens arkitektenes innsikt relatert til trafikkproblematikk ligger fjernt fra barnas. I del V er det derfor stilt spørsmål om hvordan profesjonen, gjennom abstraksjon utvikler og vedlikeholder sin kunnskapsbase og hvordan og med hvilke midler denne eventuelt gir mulighet til forbedring. Er arkitektene i kraft av sin posisjon del av "baktropen"; er det i det hele tatt mulig for arkitektene å ta opp utfordringene som et nytt barndomsparadigme stiller?

Problemstillingen som er reist for videre forskning kan gå flere veier fra denne studien. Den ene er studier med tyngde i profesjonssosiologisk retning. Den andre som både tar arkitektenes utgangspunkt og som fortsetter å stille barnas hverdagsliv på agendaen, er å gå videre og se på hvordan samfunnet verdsetter, vedlikeholder og utvikler de små urbane uteområdene.

S U M M A R Y

The UN Convention on the Rights of the Child and the Norwegian planning legislation have strengthened the position of children in society, and raised the expectation that architects shall meet these legislated requirements by updating their knowledge base concerning planning for children and the environment.

This study responds to one of the goals in Kevin Lynch's study, *Growing up in Cities* (1977): to resolve the discrepancy between children's actual use and images of outdoor spaces versus an architect's or physical planner's perception of the same spaces. Kevin Lynch asked for a change in architects' and planner's attitudes towards children's narratives on their outdoor environment. The *Growing up in Cities* study did not meet that goal. The aim of this study is to illuminate those parts of a traditional architect's practice that could be revised if children's narratives are to be accommodated.

The hypothesis is that there are discrepancies and coincidences between children's environmental descriptions and those of architects, landscape architects and planners. It is expected that these discrepancies and coincidences will explain how architects do develop and perform their practices.

The empirical material for the central parts of the study was gathered from the beginning of 1997 to 2001. It is based on the narratives of 38 children, 9 through 13 years old, from the neighborhoods of Elgeseter and Møllenberg in Trondheim in Norway and interviews with three landscape architects, two planners and three architects, all from Trondheim as well. The data materials include recorded interviews, inquiries, maps, and most importantly a large number of photographs, taken and subtitled by the children.

The research is from a hermeneutical perspective. Part I reviews the broad context that the subject matter is based upon, i.e. the different social discourses constituting the formations around it. My research position as basis for the study is then reviewed. A new paradigm in child research guides my search for a position where children and childhood can be accepted as important categories in urban and housing studies. The study is thus not confined to studies from a closed group of peers.

Part I of the thesis introduces an overall picture of the formations in and around the subject matter, Part II describes the methodological selections and perspectives. Constituents of the empirical material are made apparent, characterized, and interpreted in Part III. Then, in Part IV a selected group of discourses are presented. Inspired by Henri Lefebvre, different systems of significations are used to analyze the data. The discursive practices of the architects come forward in dialogs with the researcher around the children's photos.

Being an interpretive study, few if any confrontational conclusions arise. Nevertheless, Part III and IV illustrate how the architects are guided in their understanding of reality by their normative practices. Their habitus guide them to divide spaces for children in the urban environment based on functions and fixed categories. Thus the structure of their knowledge contradicts, to a certain extent, the narratives about everyday life given by the children.

The children's stories about the urban environment and the green areas in the city do not conform to the architects' interpretations. The Norwegian concept of childhood is strongly related to the use of green spaces. But it does not imply children's great appreciation of all kinds of green and open spaces in the city. The concept of playground, a central issue in this project, has a strong position in terms of significance both in the children's and in the architect's understanding. Traffic is also significant, but for architects it is related to problems to be solved, while for children it is assigned to the mastering of their environment.

In Part V, the question of whether an architect can reconsider her knowledgebase is considered. The study concludes that architects are conformal rather than progressive with regard to the availability and development of

outdoor environments for children in urban settings. To address this issue, further research on the small urban gray and green areas is proposed. More abstract thinking around this subject is also needed so that architects can shift towards the new childhood paradigm and incorporate children's visions and experiences in their professional practices.

Møllenberg 1982. Foto: Torleif Hugdal

Forankring og kontekst

Arkitekten handler som scenografen ut fra egne og oppdragsgiverens anvisninger uten å ha noen sikkerhet for at aktørene, barna, vil skape regien og spille rollene i stykket. Det finnes ingen instruktør mellom de to parter. Barn ser og forvalter sitt fysiske miljø ut fra et handlingsperspektiv og de velger sted, tid og samspill på egne premisser.¹ Skuffelsene over at barn ikke er der de voksne tror eller mener de skal være, eller at de ikke foretar seg det som er forventet av dem, fører til spørsmålet: finnes det et misforhold mellom scenografene og aktørene? I en fordypning i disse spørsmålene må jeg nødvendigvis komme inn på utøvelse av praksis, både barnas og arkitektenes, hvordan ulike typer av kulturell koding og forståelse opptrer og hvilke bærende begreper som er sentrale i denne sammenhengen. Det betyr også at den forskningsmessige posisjon for dette arbeide må tydeliggjøres. Å beskrive øynene som ser og spørsmålene som stilles er viktig for å forstå konteksten som studien befinner seg innenfor. Flere av de momenter som er berørt i dette avsnittet, vil også bli behandlet senere i avhandlingen.

Del I er delt i tre hovedavsnitt. Det første dreier seg om det vitenskapelige spørsmålet og feltet for min vitenskapelige interesse. Hvilket fører til en kort gjennomgang av studiens tilblivelse og bakgrunn. Det andre avsnittet beskriver konteksten som hele studien relaterer seg til, heri inngår de offentlige diskurser som omtaler barns omgivelser relatert til areal- og boligplanlegging. I dette beskriver jeg også kort en del av de avgrensninger for studien som jeg har valgt. Det er den plan- og arkitekturfaglige kontekst som er fokus, mens barns deltakelse i de prosessuelle sider ved planlegging og byggeri er utelatt. I det siste avsnittet er forskningsposisjonene omtalt. Enten er dette posisjoner innenfor profesjonsforskningen eller den forskning som substansielt retter seg

¹A. Skantze 1996, *Tilhørighet och främlingskap, En förorts arkitektur i de boendes meningssammanhang*, s. 99.

inn mot planlegging og byggeri. I denne er det omtalte: områder hvor barn ikke er tilstedeværende, områder som ikke tar opp barns spesifikke posisjon, men hvor barns plass er i familien og de deler av barne- og barndomsforskningen som handler om barn i utemiljøet. Avsluttende beskriver jeg hvordan ulike forskningsperspektiver innen samfunnsforskningen kan dras sammen til synsmåter som har vært anvendelige i denne studiens sammenheng.

Helt tilbake til 1600-tallet finner vi de første indikasjoner på at staten var villig til å gå inn og ta ansvar for spesielt utsatte og hjelpeløse barn.² Og så tidlig som i 1837 ble det første barneasylet åpnet i Trondheim vel to decennier etter at de første barneasyl hadde sett dagens lys i England. Det var en samfunnsreform i kjølvannet av industrialiseringen og urbaniseringen og av overgangen fra å ha foreldre nær hjemmet, til å ha begge foreldre og gjerne større søsken i arbeid utenfor hjemmet. Den norske obligatoriske 7-årige folkeskolen ble innført i 1889.³ Så tidlig som i 1915 markerte Norge seg som et av de ledende land for barns rettigheter. Stortinget vedtok den første barnevernsloven. Siden da har forpliktelsene stort sett vært vedlikeholdt i lovverk, regelverk og gjennom den offentlige omtalen av barn. I Norge vil man barnas beste og det kan til tider virke som om det er en nasjonal forpliktelse å gi uttrykk for dette.⁴ Det er derfor ikke bemerkelsesverdig, at de norske regjeringer og Stortinget, helt fra 1970-tallet, har gjennomført en rekke reformer for å bedre barns velferd. Uten å gi en nøyaktig og fyllestgjørende sammenfatning vil jeg her nevne viktige beslutninger fra nyere tid som har hatt betydning for avhandlingens tema: opprettelsen av embetet for Barneombudet i 1981, ratifisering av FNs barnekonvensjon i 1989⁵, endringene i formålsparafrasen til plan- og bygningsloven (pbl) som signaliserte en formell oppmerksomhet omkring barns behov for et godt oppvekstmiljø i 1989, vedtak av de rikspolitiske retningslinjer for å styrke barns og unges interesser i planlegging og byggesaksbehandling⁶, også de fra samme år, og pådriverrollen for å få oppmerksomhet omkring barns levekår og fysiske omgivelser i prosessen frem til vedtak av Habitat Agendaen i 1996.

FN konvensjonen for barns rettigheter er delt i tre typer rettigheter; retten til beskyttelse mot skader, retten til oppfyllelse av grunnleggende behov og retten til deltakelse i beslutninger som vedrører dem (barna). De tre rettig-

² M. G. Flekkøy 1995, *The Scandinavian experience of children's rights*, i Franklin, B. (red.) *The Handbook of Children's Rights*, s. 177.

³ Norge fikk 9-årig skole i 1969. Sverige fikk 6-årig folkeskole i 1882, 7-årig skole i 1936 og 9-årig skole i 1950. Danmark fikk 7-årig folkeskole i 1899 og 9-årig skole i 1975. H.-J. Dokka 1988, *En skole gjennom 250 år: den norske allmueskole, folkeskole, grunnskole 1739-1989*, s. 210-12.

⁴ Et eksempel på dette var feiringen 20. november 1999 av 10 års dagen for FNs barnekonvensjon. Vertsskapet for UNESCOs markering var to norske statsråder og så vel den norske som den svenske dronning var til stede.

⁵ Ratifiseringen av konvensjonen er forøvrig gjort av samtlige FNs medlemsland med unntak av USA og Somalia.

⁶ Retningslinjene er hjemlet i plan- og bygningsloven. De er således ikke en del av lovverket.

hetstyper kan relateres til det fysiske miljøet som for eksempel: beskyttelse mot trafikk og forurensning, tilgjengelige og gode arealer og omgivelser for utvikling og sosialisering og deltakelse i beslutninger som har betydning for levekår og for barns muligheter for å være premissleverandører gjennom å forstå, ivareta og dra omsorg for miljøet.

De Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barns og unges interesser i planlegging og byggesaksbehandling (RPR) er langt på vei basert på funksjonalistiske ideer fra 60-tallet hvor trafikkseparering, soneplanlegging og klokkeetro på hierarkier av grønnstrukturen stod sterkt.⁷

Økt urbanisering og ønskene om å utnytte de fleste bymessige arealer til utbygging (fortetting) fører til at "tomme" eller unyttede grønne eller grå lunger i bystrukturen forsvinner. Målsettingene om en bærekraftig utvikling med reduksjon av transportmengden legger ytterligere press på byområdene. Hvor barn før hadde en mulighet for å skape egne rom i det offentlige, kultiveres bylandskapet. Barns hverdagsliv institusjonaliseres og de områder hvor utøvelse av kontroll er en viktig del av samspillet mellom barn og voksne øker. Vernede naturområder eller opparbeidede parkområder er ikke umiddelbart utsatt for å bli nedbygget, mens de ubrukte arealer, "ingenmannsland", ligger åpent for utnyttelse. At de samtidig er verdifulle for barns uteliv, oppfattes som et forbigående fenomen. Barns hverdag er blitt institusjonalisert. Voksen kontroll som er en viktig del av samspillet mellom barn og voksne, øker. Dette gjelder også i tid og i rom.

Vi er gått fra en situasjon hvor fagfolk ikke trengte å bekymre seg for hvordan utemiljøet ble tilrettelagt for barn og unge, til en situasjon hvor motsetningene mellom ulike brukergrupper er tydeligere. Tar vi i betraktning at store deler av denne utviklingen er irreversibel⁸, er det nødvendig å arbeide for en helt ny tilnærming til hvordan barn skal få oppfylt sine krav på beskyttelse og få egnede rom ute som inne, for utvikling av jevnalderfellesskap og egen kreativitet. Barns og unges opplevelse av arkitektoniske uttrykk og utvikling av stedsidentitet må være like legitime som for den voksne del av befolkningen.

Barn og unge (0 til 19 år) utgjør en fjerdedel av befolkningen⁹, de er brukere av og avhengige av det fysiske miljøet. Deres utvikling er avhengig av motorisk trening (ikke bare vedlikehold som voksne driver med). Hvordan det fysiske miljøet imidlertid erfares ut fra barns perspektiv, har det i Norge

⁷ Selv om det ikke finnes håndfast bevis for en slik bastant påstand vil jeg peke på at den veiledende tekst som fulgte vedtaket av denne RPR i høy grad refererte seg til 60-tallets hierarki av lekearealer. Miljøverndepartementet 1991, Må barns lek ha voksnes spilleregler? s. 7-8.

⁸ Det finnes enkelte eksempler på at det er gjort forsøk med en reversering av "urbaniserte arealer" til naturmark. Antallet er antakelig så lavt at det mer er unntakene som bekrefter reglen. Se H. J. Bos og J. L. Mol 1979, *The Dutch example: native planting in Holland*, i Laurie, I. C. (red.) *Nature in cities: the natural environment in the design and development of urban green space* og A. W. Spiru 1984, *The granite garden, urban nature and human design*, s. 404-06.

⁹ 1.1.1999 utgjorde befolkningen 0-19 år 25,8 % av befolkningen. SSB. 2002. Folkemengde etter sivilstand, kjønn og alder. 1. januar 1999 [<http://www.ssb.no/enmer/02/01/10/folkemengde/1999/t-1n.html>].

vært liten forskningsmessig oppmerksomhet omkring.¹⁰ Ny og oppdatert kunnskap om vanlige barn i vanlige omgivelser har vært lavt prioritert.

I dialog med GUIC¹¹

To tidligere studier som har sett på barns forståelse, opplevelser og prioriteringer i det urbane miljøet, er startpunktet for prosjektet *Barn og omgivelser*. Den første, *Growing Up in Cities* (GUIC I), ble gjennomført på 70-tallet av et forskerteam i 4 land. Den andre GUIC II er gjennomført i perioden 1996-2000 av 7 team, tre i de opprinnelige land, pluss 4 nye. Erfaringene fra den første studien ble publisert av Kevin Lynch i 1977 og den andre av Louise Chawla som redaktør i 2002.¹² Dersom GUIC I kan beskrives som stammen, kan avhandlingsprosjektet, i liten grad, og GUIC II, i stor grad, omtales som avleggere. GUIC II ble gjennomført parallelt med dette prosjektet, men startet opp et år tidligere.

Historisk sett har *Growing Up in Cities* vært et nøkkelverk for å gi arkitekter innsikt i barns oppvekst i et urbant miljø. Lynch presenterte et pragmatisk vitenskapssyn som ikke tok mål av å skape og formulere de generaliserte sannheter. Av andre er Lynch beskrevet som semantiker og en planlegger som har sett på byen mer gestaltisk enn strukturelt.¹³ Lynch har selv beskrevet byforming slik: (...) *the art of shaping cities for sensuous enjoyment is an art quite separate from architecture or music or literature*.¹⁴ Han valgte gjennom sin praksis å utvikle analytiske "verktøysett" for profesjonen. Umiddelbart kan det se ut som om GUIC I var en større casestudie som kunne legge grunnlag for sammenlignende vurderinger og generaliseringer ut fra det mangfoldige materiale fra de syv lokaliteter som ble valgt. UNESCOs motiver for å støtte studien var å igangsette forskning i mange land og gjennom den aktiviteten tilrettelegge for bedre levevilkår til det store flertallet av barn.¹⁵ Lynch konkluderte imidlertid med at den krysskulturelle og sammenlignende studie av barns hverdagsliv ble av langt mindre betydning enn den kunnskapen som ble samlet opp på de to stedene som gjennomførte flere parallelle studier. I GUIC I ble det gjennomført to studier i Mexico og tre i Polen. Lynch nevner ikke selve casestudiens naturlige metodiske begrensninger i denne sammenheng.

¹⁰ H. Wilhjelm 1999a, *Hvor har du vært? - ingen steder : miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt*.

¹¹ GUIC er i avhandlingen brukt som forkortelse for Growing Up in Cities, med generasjonsbetegnelsene I og II.

¹² K. Lynch 1977, *Growing up in cities : studies of the spatial environment of adolescence in Cracow, Melbourne, Mexico City, Salta, Toluca, and Warszawa* og L. Chawla, (red.) 2002, *Growing up in an Urbanizing world*.

¹³ R. Barthes 1994, *Semiotologi og urbanisme*, i Barthes, R. og K. Stene-Johansen (red.) *I tegnets tid : Utvalgte artikler og essays*, s. 42-43.

¹⁴ K. Lynch 1960, *The image of the city*, s. 2.

¹⁵ UNESCOs motiver legges frem i forordet til *Growing Up in Cities*, Lynch (1977:vii).

Den originale studien er ikke blitt skjøvet til side. Den finnes fortsatt på pensumlisten til arkitektstudenter i dag og den står fortsatt som en av milepælene for arkitekter og planleggere som har arbeidet med barn og det fysiske miljøet i urbane omgivelser. Lynch ga ikke selv noen vitenskapsteoretisk posisjon i forhold til resultatene presentert i boken. Det nærmeste vi kommer en beskrivelse av den forskningsmessige tilnærming, er i beskrivelsen av mulige endringer for fremtidig forskning og arbeid på dette feltet:

What we would hold to is that the study should deal with the way children use and value their settings and that it be made via open-ended dialog and observation, dealing in depth with a small number of children in a restricted locality, and if possible, producing some experimental evidence concerning the relevant perceptual clues.¹⁶

GUIC I var en innsamling av data og en analyse som best kan beskrives som deskriptive svar på de spørsmål som er stilt. Det forekommer meg mest sannsynlig at den viktigste funksjonen som GUIC I hadde var å skape oppmerksomheten omkring barn og unges behov i en urban sammenheng. Forventningene fra Lynch' og UNESCOs side var at publiseringen av studien skulle gi spore til mange lignende prosjekter. Samfunnsforskere som deltok i Man and the Biosphere-programmet¹⁷ hadde barn og voksnes miljøpersepsjon som en av de viktigste enheter for forskningsmessig innsats. I GUIC I ble en rekke standardiserte metoder brukt. De viktigste var intervju, tolkninger av barns tegninger, guidede turer med barn og ungdom og feltobservasjoner. På flere måter er det riktig å se første generasjonsstudien som både forskning for planlegging og forskning om planlegging. Men økonomien i programmet forsvant og anbefalingene gikk over til å bli en del av enkelte profesjonsutøvers, forskeres og studenters kunnskapsbank uten særlig argumentasjonsstyrke overfor praksisfeltet.

Referanse til GUIC II omtales i avhandlingen, men den er i hovedsaken knyttet til de metodiske overveielser. Jeg har brukt uttrykket arvegods på den del av det empiriske materiale som ble samlet inn det første året av GUIC før avhandlingens prosjekt tok form. Norgesstudien i GUIC II ble gjennomført i bydelene Elgeseter og Møllenberg og ble avsluttet i 2000.¹⁸

I 1999 var det internasjonale forskerteamet fra GUIC II samlet for tredje gang, dels for å oppsummere felles erfaringer og resultater og dels for å vurdere hvorledes disse skulle føres videre. Tre områder pekte seg ut for videre

¹⁶ Lynch (1977:60).

¹⁷ se fotnote 15.

¹⁸ Se H. Wilhelm 2002. Large but not Unlimited Freedom in a Nordic City. I Chavla, Louise (red) *Growing up in an Urbanizing World*.

studier: Hvordan gjennomføres en forsvarlig evaluering av denne typen prosjekt, spesielt med hensyn til barns deltakelse og utbytte av slik deltakelse og hvordan kan erfaringene føres mer aktivt inn i skoleverket? Det siste og relevante i denne sammenhengen var: Hvordan gjøre arkitektene, det offentlige og private "planverket" mer mottakelig for impulser, slike som barna i prosjektene har produsert? Og hvilket samspill foregår mellom arkitektenes praksis og barnas fortellinger?

Fra teamets side var det et ønske at alle tre områder skulle ta et globalt perspektiv og behandle spørsmålene i flere ulike kulturkretser. Mangfoldet av kontekstuelle sammenhenger ville umiddelbart overskride det forsvarlige så lenge denne typen av studier neppe er gjort tidligere. Med ansvar for det siste området så jeg imidlertid ikke muligheter, innenfor de tidsmessige og økonomiske rammer som var tilgjengelig, til både å tilfredsstillende dybden og bredden i en slik studie. Jeg har derfor valgt å konsentrere meg om en norsk kontekst og om følgende problemstilling.

Det vitenskapelige spørsmålet

Faller barns utearealer i boligstrøk, dersom det er mer enn en bolig, inn under arkitektens virkefelt eller praksis, landskapsarkitektens eller arkitektens formgivning av det offentlige rommet eller urbanistens noe større strukturelle tilrettelegging? Avhandlingen her dreier seg ikke om hvordan bygg for barn artikuleres om de bygges for voksne oppassere eller for barn som er den primære brukergruppe. Skolearkitektur og barnehagearkitektur er ikke tema. Når det tradisjonelle utgangspunkt er at arkitektur er synonymt med bygg, så faller forskningsinteressen som avhandlingen skal forsøke å belyse i periferien av arkitekturforskningen. Spørsmålet springer ut av en erkjennelsesinteresse som begrunnes i et behov for å kunne skjelne mellom det som er uforanderlige lovmessigheter dersom det måtte finnes noen slike, og det som kun er fastfrosne ideologi.¹⁹

Det var en målsetting for Kevin Lynch å se på hvordan arkitekter og planleggere var i stand til å ta imot de forslag som ble fremmet av barn og unge, og det var fra hans side et ønske om å få særegen kunnskap om hvordan profesjonen kunne ta større hensyn til denne brukergruppe i utformingen av det urbane miljø.²⁰

While pursuing this primary objective, we may in part achieve some other relevant, if secondary, goals: (...) to contrast the child's actual use and image of space with the educational

¹⁹ S. Kjørup 1996, *Minneskevidenskaberne : problemer og traditioner i humanioras videnskabssteori*, s. 97.

²⁰ Lynch (1977) og T. Banerjee og M. Southworth, (red.) 1990, *City sense and city design : writings and projects of Kevin Lynch*.

planner's idea of what the child experiences and how he learns, or with the economic and physical planner's awareness of what his plans create for children.²¹

Dessverre nådde Lynch ikke dette målet. Bare i en av de fire delstudier i GUIC I ble det gjort forsøk på å få kunnskap om hvordan planleggerne forholdt seg til barnas beretninger gjennom deres tegninger, kart, tidsregistreringer og verbale utsagn. Selv om de retningslinjer som Lynch formulerte etter den første studien også omfattet spørsmål om profesjonens måte å forholde seg i de konkrete tilfelle, så ga denne studien ikke dypere forståelse for spørsmålene rundt sammenfall eller diskrepans her. Studien skapte heller ikke noe faglig engasjement blant arkitektene for å forfølge Lynch' visjoner for større engasjement fra planleggere og arkitekters side mot å handle i retningen av barns interesser i det urbane miljø. Lynch har fortsatt en betydelig posisjon innen planfaget. *The Image of the City* og *Good City Form* er blitt stående som kanoniske verk, men det er ikke ensbetydende med at *Growing Up in Cities* har hatt tilsvarende betydning.

Forskningsinteressen kretser om: hva er det for forståelsehorisonter og diskurser som arkitekten og barna beretter om? Det sentrale spørsmålet som avhandlingen derfor forsøker å svare på og utdype, ligger således ikke langt fra de problemstillinger som Lynch presenterte i prosjektet for UNESCO i 1970 og som forskerteamene ikke fikk ført videre til et mer detaljert diskursivt nivå.

En noe utvidet formulering av det vitenskapelige spørsmål kan formuleres som dette: Hvilken karakter har diskrepansen eller sammenfallet mellom praksisfeltets forståelse i forhold til planlegging og bygging for barn i det ytre miljø, og beskrivelser som barn gir om dette? Det er et mål i arbeidet med avhandlingen å sammenstille to perspektiver: barnekollektivets og barnets "mikro"-perspektiv og arkitektens og planleggerens "makro"-perspektiv. De to perspektivene vil bli dratt mot hverandre slik at en viss grad av speiling mellom dem vil kunne klargjøre interessefeltet. Fenomenene som utgjør de viktigste deler av oppgavens felt, er barns forståelse av og bruk av det fysiske miljøet og arkitektenes forståelse og syn på egne handlingsmønstre i forhold til dette. Forskeren vil stå som mediator²² mellom barna og praksisfeltet. Det vil så vel være livsverdenen som systemverdenen til begge disse parter som

²¹ Lynch (1977:81-82).

²² Jeg bruker her begrepet mediator ikke for å gi det konnotasjonen megler, men for å være nærmere den betydning av noe som fører en prosess eller reaksjon videre fra et trinn til det neste. Hays har brukt mediering på følgende måte: "(...) architecture theory is a practice of mediation. In its strongest form mediation is the production of relationships between formal analyses of a work of architecture and its social ground or context (however nonsynchronous these sometimes may be), but in such a way as to show the work of architecture as having some autonomous force with which it could also be seen as negating, distorting, repressing, compensating for, and even producing, as well as reproducing, that context (Hays 1998:x)."

det kastes et lys på. Resultatene vil ikke på noen måte komme til å gi et fullstendig bilde, men glimt inn i dette kompliserte samspill.²³

Utemiljø som diskursivt felt er således det overordnede elementet. Dette vil bli utdypet i ulike syn på utemiljø som materiell fysisk form, sosiale praksiser og representasjoner. Oppgaven er å se på hvordan praksiser, forklaringsmåter og tenkemåter hos barn og hos praksisutøverne har møtende og sammenfallende punkter, eller om disse ikke finner plass innenfor de felles diskursene. Hovedproblemstillingen kan utdypes i en rekke underspørsmål:

- Finnes det innhold og logikker i dagens barndom forstått i en fysisk kontekst som usynliggjør barns tilstedeværelse? Er disse eventuelt aktive tenkemåter en del av arkitektens habitus²⁴?
- Er barns tilsynelatende manglende historie (livshistorie) årsak til at barns og arkitektens forståelse ikke kan festes til felles referansepunkter? Er barns livsverden, knyttet til de materielle fysiske forhold, fremmedgjort for arkitekten?
- Er barn som bruker og ikke som bestiller (den Vitruvianske byggherre) i en usynlig posisjon vis-à-vis arkitekten?
- I hvilken grad er barn og barndom tilstedeværende i diskursen som beskriver anerkjennelse innenfor arkitektfaget?
- Er egen barndom et viktig referansepunkt for arkitekten?

Det ligger bak disse spørsmål en antakelse av at det finnes en diskrepans og at denne har bakgrunn i forhold knyttet til arkitektfagets habitus. I tillegg skjuler det seg bak spørsmålene en antakelse, at forhold relatert til begrepene barn, barndom og voksne virker inn. I barns beskrivelser av sin livsverden gis meningsinnhold som må tolkes inn i den forståelsesramme som arkitektene knytter til sine praksiser. Fortolkningen av barns meldinger, vil være knyttet til en forskningspraksis og den vil ikke være i direkte inngrep med pågående prosjekterings- eller planoppgaver som arkitekten er involvert i. Den teoretiske forståelse stopper derfor opp og testes ikke videre i forhold til profesjonsutøvernes praksis. Det er en målsetting at tolkningene skal kunne gi grunnlag for en samlende refleksjon over fenomenet. Profesjonen er plassert i en posisjon hvor krav om å gi økt oppmerksomhet til barns og unges behov og økende krav om å være tjenesteytende overfor byggherrer enten disse er private eller offentlige myndigheter opererer sideordnet.²⁵

Utfordringene i oppgaven er således ut fra en interdisiplinær tilnærming, med barn som informanter, å skape mulighet for en dialog om profesjonens

²³ Bruken av livsverden og systemverden refererer seg til J. Habermas' beskrivelse av disse begreper (Habermas 1990).

²⁴ Habitus som begrep utdypes i avsnittet *Analysestrategier* s. 79.

²⁵ H. Wilhelm 1995, *Children and Planning - A recent Norwegian Reform to improve the Physical Environment of Children and Adolescents. Children's Environment.*

praksis. Å ville det bra for barn er en allmenn akseptert norm i vårt samfunn. Å gjøre noe bra for barn gir oppmerksomhet og anerkjennelse, mens å usynliggjøre og neglisjere barns plass i det offentlige rommet kan pågå uten at det offentlige påtaler det.

DET DISKURSIVE FELTET

Studien henter inspirasjon fra begrepet diskurs. Med sin bredde er begrepet gått inn i akademias hverdagsvokabular som beskrivelse av en talemåte. Det favner en måte å beskrive sosiale og kulturelle betydningssystemer. I den grad jeg bruker begrepet diskurs er det derfor som en beskrivelse av måten å tale om eller måten å iscenesette omgivelsene, inklusiv de måter samfunnmessig organisering inngår heri.

En overordnet og teoretiske beskrivelse av diskurs og den diskursive formasjon er gitt av Foucaults i *The archaeology of knowledge*.²⁶ Mens diskursen som sosial praksis er hentet fra Fairclough.²⁷ Han beskriver at dens ideologi er betinget av samfunnet som en helhet. Det vil si av samfunnmessige strukturer og at diskursens plass i rekken av diskurser relateres til konvensjoner knyttet til samfunnmessige institusjoner. Følgende beskrivelse av diskursbegrepet er rotfestet i Foucaults begrepsbruk: "(...) et system for frembringelse av et sett utsagn og praksiser som ved å innskrive seg i institusjoner og fremstå som mer eller mindre normale, er virkelighetskonstituerende for sine bærere og har en viss grad av regularitet i et sett av sosiale relasjoner".²⁸ I dette begrepet ligger derfor det grunnleggende premiss at diskursen konstituerer noe frem for noe annet. Når jeg går inn for å bruke diskursbegrepet, er det også fordi det er lett å fange de sentrale poenger med det. Det oppfattes som et frigjørende begrep som ikke nødvendigvis forutsetter at man definerer diskursen som over- eller underordnet i forhold til andre diskurser. Det er heller ikke gitte rammer for om det appliseres på et stort eller et lite område. Diskursbegrepet er altså på ingen måte entydig, men kan defineres på flere måter som for eksempel følgende:

- en referensiell definisjon: begrepet diskurs refererer seg til en konkret tekst eller til en konkret samling av tekster om et gitt tema
- en strukturell definisjon: begrepet diskurs kan defineres strukturelt. Det vil si som et begrep, som på et mer abstrakt nivå dekker de konvensjoner og betydningsdannelser der nødvendigvis må være implisitt for at en gitt tekst eller tale er mulig og forståelig. Denne definisjon refererer seg også til

²⁶ Foucault, M. 1989 (1962), *The archaeology of knowledge*.

²⁷ N. Fairclough 1989, *Language and power*.

²⁸ I. B. Neumann 2001, *Mening, materialitet, makt : en innføring i diskursanalyse*, s. 177.

Faircloughs brede definisjon av diskurs som språkbruk sett som tekst, diskursiv praksis og sosial praksis

- en analytisk definisjon: begrepet diskurs defineres som et rent analytisk begrep til analyse av språkbruk.²⁹

Av disse tre definisjoner er det de to første som brukes i denne avhandlingen som forankringspunkter for perspektivering. Det er den første som gjenfinnes i dette kapitel. Den gir en teoretisk refleksjonsramme i forhold til de temaer som behandles her. Det er bestemte perspektiver som for eksempel spørsmålet om *behov* eller helhetlige tekstproduksjoner som dem vi gjenfinner i offentlige dokumenter som stortingsmeldinger og utredninger. Det er også diskursive praksiser som for eksempel uttrykt i den norske lovboka og dens underordnede dokumenter som forskrifter og departementale veiledninger eller forskningens innsats og paradigmer innen området barn og omgivelser. Den andre beskrivelse gjenfinnes i mine overveielser av dialogene som forskningsredskap. Mens den tredje ikke gjenfinnes, idet jeg ikke går nærmere inn på språklige analyser. Hvilke analysestrategi jeg har valgt i forhold til det empiriske materiale vil jeg belyse i del II. Det problematiske ved å bruke begrepet er at det i så stor grad er knyttet til analysestrategier som ønsker å se på det foranderlige.³⁰ Studien her er ikke primært knyttet til det foranderlige, men snarere knyttet til det å se på konstitutive karakterer i det feltet som jeg har valgt å studere.

Diskurs, diskursens orden og diskursivt felt brukes som begreper i forskning med diskursanalyse som metodisk inngang.³¹ Siden jeg ikke går inn på å gjennomføre en diskursanalyse av materialet i del I har jeg brukt et noe mer diffust begrep: omlandet³². Det er riktig å stille et kritisk spørsmål ved hvorfor jeg har valgt å utvide rekken av posisjoner med enda et, siden det i begrepene diskurs og diskursivt felt allerede ligger innbygget en forståelse av at noe er inkludert og at noe utelukkes.³³ På den ene siden er valget av begrepet omland tatt for å rettferdiggjøre at jeg ikke pretenderer å ha med alt som måtte befinne seg i det diskursive feltet, og på den andre er det fordi jeg ikke går inn i materialet for å finne sentrale hegemoniske elementer eller brudd som kan fortelle om endringer.

Det forekommer imidlertid i materialet et eksempel på et slikt sprang. Det er i forståelsen av lekeplassen ved gjenoppbyggingen etter andre verdenskrig. Lekeplassen gikk fra å være et velferdsgode knyttet til sportslige aktiviteter

²⁹ K. Hjort 1997, Indledning; diskurs analyse af tekst og kontekst, i Hjort, K. (red.) *Diskurs : analyser af tekst og kontekst*, s. 12-13. Hjort referer i strekpunkt til B. Frello 1994, *Det nationale – som diskurs: et teoretisk perspektiv* og i *Diskurs: danske mediers fremstilling av konflikten i eks-Jugoslaven*. Reprosierien nr 19, Sociologisk Institut Københavns Universitet.

³⁰ N. Åkerstrøm Andersen 1999, *Diskursive analysestrategier : Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*, s. 9.

³¹ Se M. Winther Jørgensen og L. Phillips. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*.

³² En nordiske oversettelse kan være *omverden*.

³³ Winther Jørgensen og Philips (1999:37).

og fysisk fostring til beste for alle barn i byen, til å bli en boligrelatert arealkategori.³⁴ For å kunne belegge en slik påstand med større utsagnskraft ville det ha vært nødvendig å gå inn i de velferdspolitiske logikker i langt større grad enn det avhandlingen her har hatt som mål. Den typen av diskursivt felt blir derfor stående åpen for fremtidige studier.

Når jeg velger å beskrive det diskursive omland er det fordi vi her finner berøringspunkter mellom samfunnets forventninger og de kulturelle praksiser som arkitektene i høy grad deler med andre profesjoner som enten forvalter eller bestemmer barns omgivelser. Det er tale om praksiser som er preget av synet på barns beste og barns behov. Diskursene er også bestemt av underliggende konvensjoner. En slik er for eksempel vår sosiale konstruksjon av begrepet barndom. Fairclough oppfatter disse konvensjoner som samlende til enheter eller nettverk.³⁵ Når det gjelder praksiser og de diskursive felt inneholder begge bestemte ideologier, men de har i tillegg et annet viktig kjennetegn til felles: de er tvetydige og begge kan referere seg til hva folk gjør i en gitt situasjon eller hva folk ifølge vanen vil gjøre i en bestemt situasjon. I denne del skal jeg i større grad se på konvensjonene og diskursene enn på diskursene og praksisene.

Det er kunnskapen, nedfelt i konvensjonene og diskursene, om barns hverdagsliv ute som er fokus for beskrivelsen her. Det er ikke nødvendigvis sannheten om hva, hvor og når barn er ute, fordi kunnskapen om barns uteliv ligger delvis i diskursene om hvilke verdier dette utelivet har.³⁶ Det er voksnes synspunkter og valg i forhold til verdier knyttet til barndommen og forståelsen av barns beste ute som beskrives. Uttrykkene og begrepene brukt i omtalen av barns utemiljø begrenser seg til de som definerer de områder som barn ikke deler med andre. Arkitekter og planleggere etablerer ikke kategorier for bruk av fellesarealer selv om det barn gjør kan være helt forskjellig fra det voksne gjør. Byens plasser som brukes av skatere er ikke omtalt som plasser for lek selv om de *de facto* er det. Det er når eiendomsforhold og bruksmuligheter enten juridisk eller funksjonelt knyttes til et areal eller en innretting, at praksisfeltet snakker om at dette er barns. Det særegne med barns og barndommens utemiljø eller uteområder er at de enten deles stilltende med andre mennesker (voksne og ungdom) eller at de er eksklusive for barn og deres oppassere.

Når de samfunnsmessige beskrivelser av barns omgivelser blir belyst i del I er de i enkelte tilfelle gjengitt kronologisk. I appendiks nr. 1 ligger det et 100-års perspektiv. De politiske logikker og de deler av forskningens behandling av barn og omgivelser som er dratt frem er også til en viss grad periodi-

³⁴ Se appendiks 1.

³⁵ Fairclough (1989:23).

³⁶ B. Hubbard 1995, *A Theory for Practice : architecture in three discourses*, s. 38. Hubbard beskriver utfra en bygningsmessig kontekst, men jeg antar at han ville ha brukt de samme formuleringer dersom hans fokus hadde vært det ytre miljøet.

sert. Det kan eventuelt rettes en kritikk som peker på at denne delen av avhandlingen bare er et halvgått løp. For det første kan det diskursive feltet presenteres slik at det kan gi grunnlag for analyser av hegemonier eller svakheter i forhold til andre befolkningsgruppers plassering innenfor arkitekturproduksjonens sfære. For eksempel ved å behandle følgende spørsmål: Hvordan ville eldre beboeres vs. barns forhold til urbane miljø se ut? En komparasjon kunne ha fortalt om dem begge som svake grupper. Hvordan og på hvilke måter vil ungdoms krav stå i forhold til 9- til 13-åringenes?

Utgangspunktet med barn som subjekt plassert og sentrale i denne studien fører ikke frem til et naturlig valg av denne typen av sammenstillinger. Det har ikke vært målet å se på hvordan andre oppfattes og blir inndratt i arkitektens forestillinger og konstruksjoner av virkeligheten. Barn versus ungdom eller voksne innenfor den samme geografiske rammen, er i denne sammenhengen ikke en interessant problemstilling. Barn er genuint barn og tilstedeværende uansett hvilken status eller klassemessige posisjon foreldre måtte ha og uansett hvilken alder barna måtte ha, at de blir eldre fjerner ikke deres levde liv her og nå. Nettopp på dette punktet tar studien et fenomenologisk avsett.

Gjennom å belyse omlandet håper jeg å dra frem en del av de forutsetninger og forventninger til arkitektens innsikter og tjenester, uttalt av samfunnet inklusiv forskere som mener å tale barns sak og ivareta deres interesser. Det diskursive omland dreier seg således i høyere grad om viten om, konvensjonene om og holdninger til barndommens utemiljø, som man kan forvente at arkitekten besitter i utøvelsen av sitt yrke. Samspillet mellom arkitekten og byggherren gjenfinner vi ikke mellom arkitekten og barna. Barn utgjør ingen maktfaktor. Og barns bidrag til profesjonsfeltets kunnskapsbasis, som er nødvendig for å ivareta barns interesser, er dermed redusert fra bestiller til mottaker. Det betyr at kunnskap må hentes fra barns ulike praksiser i det fysiske rommet.

Jeg snakker således i denne delen ikke om produksjon av rom eller om barns erfaringer av rom.³⁷ For å gjøre det ville det ha vært en forutsetning at vi gikk bak prosesser hvor arkitektens rolle i den sosiale reproduksjon ikke var begrenset til rom den skaper eller måtene de er brukt på, men involverte representasjonene nedlagt i arkitektur, i kodifiserte forestillinger av rom, i ideologiske og eksperimentelle så vel som materielle aspekter ved bruken.³⁸ Selve avhandlingens tema og spørsmål vil senere i analysene av det empiriske materiale belyse enkelte av disse spørsmålene. I dette kapittel er det den voksne verdens forestillinger om barns rom og kontekstene disse inngår i. Det er samfunnets forståelse av uterom der barn befinner seg, som jeg er på leting etter. Vi kan også spørre: hvordan er arkitekturen inndratt i reproduksjonsprosessen? Og vi kan si, som Foucault, at arkitektur ikke er et objekt med en

³⁷ Produksjon av rom refererer seg her til Lefebvres. H. Lefebvre 1991, *The production of space*.

³⁸ I. Borden 2001, *Skateboarding, space and the city : architecture and the body*, s. 9.

rolle å spille, men er konstituert av det sosiale livs diskurser og praksiser.³⁹ Arkitekter, landskapsarkitekter og planleggeres syn på barndom skulle således kunne avleses i de forhold vi etablerer for barns liv ute.

Hva som er belyst her er, som jeg har sagt før, ikke uttrykk for en fullstendig kartlegging. Når flere felt som kunne være av interesse ikke er tatt med, skyldes det mer at jeg har forsøkt å velge de mest sentrale enn at de som ikke er med er uten interesse. Trafikksikkerhet er et område som i høy grad berører barn i utemiljøet. Når jeg har valgt ikke å ta det med i den innledende del, er det fordi det er et av de felt som tydelig er styrt av voksen tankegang: det er barn som skal beskyttes i trafikkmiljøet. Det er barn og ikke minst deres adferd som er fokus og ikke trafikken som enten er for farlig eller for belastende i forhold til mengde, støy, støv etc. Avhandlingens empiriske del og analyser danner ikke desto mindre grunnlag for refleksjoner som berører tema trafikksikkerhet. Jeg har imidlertid valgt andre innganger til materialet som gjør at trafikken blir sentral, mens trafikksikkerhet derfor blir en avledet posisjon av denne.

Valgene av de temaer som er behandlet i del I er også tatt ut fra mine egne behov for å illustrere sentrale områder under arbeidet med prosjektet. Hensikten med dette er forholdsvis overskuelig: å gi leseren et innblikk i hvordan dette omlandet ser ut i forhold til de analyser som den empiriske del av studien fokuserer på. Det kan innvendes at de valg jeg har foretatt eventuelt er lite konsistente. Sammensettingen er imidlertid en illustrasjon av de irrganger som jeg har hatt behov for å gå under arbeidet med studien. Dette er en del av det arbeidet som ligger i å finne fundament for eget arbeide, den leting som forskeren bør begi seg ut på under arbeidet for å stå mer stødig for egne analyser og resultater. Det er derfor fra min side ønskelig at leseren vil være oppmerksom på at der åpenbare mangler måtte finnes, er det rike muligheter til å finne temaer for kommende studier.

I følgende avsnitt belyses deler som jeg således har funnet som viktige å få plassert inn i det omland som er beskrevet overfor. Det er med en kort karakteristikk: politiske logikker, retorikker og etterrasjonaliseringer av praksis i lov og regelverk. Når de innledende avsnitt er blitt så omfangsrike skyldes det at søket etter barns plassering i arkitektenes vitensfelt ikke er enkelt å gå til. Barn har aldri vært en sentral gruppe for arkitekten; enten har de vært et påheng til familien eller mottakere av offentlig omsorg, knyttet til utdanning eller tilsyn. I den graden barn har hatt plass i utviklingen av park- og idrettsanlegg har de historisk sett ikke vært barn, men ungdom eller de har vært et påheng til sine mødre hva enten disse var på tur eller stod ved kjøkkenbenken.

³⁹ Borden (2001:9).

Barndom i de institusjonelle rom

Omtalen av barn og barndom i det institusjonelle og offentlige *rom* virker inn på holdninger, forestillinger, talemåter, og mer skjulte attityder i praksis. Rom er ikke brukt i en snever fysisk forståelsesform. I avhandlingen som sådan kommer jeg til å holde fast ved denne forståelse av begrepet. Det vil si rom eller lokalitet, som en totalitet av så vel materiell form som ikke-materiell form, altså inkluderende sosiale relasjoner, kulturelle og symbolske verdier, politiske strukturer, bevissthetsformer om det romlige så vel som ideologier om rom. Sosial handling kan ikke sees uten i den romlige kontekst like lite som rom kan gis mening uten sosial handling.

Med institusjonell forstås her tekster som tilhører det offentlige *rom* enten disse er fra offentlig forvaltning eller "kanoniske" tekster fra fagets egne utøvere. For å gi et blick inn i hvordan dette feltet har sett ut over noe tid er et utvalg av offentlige dokumenter fra perioden 1970 til tusenårsskiftet trukket frem i avsnittet *Omtalen av barns utemiljø*. I avsnittet *Lov, regel og norm* er det samfunnsplanleggingens lovregulerte fundament som behandles fordi dette har så avgjørende betydning for våre forestillinger om barns utemiljø. Og i det siste avsnittet *Barnereform* er materialet hentet fra de siste ti år av lov- og regelverksreguleringer. Uansett frembringelse danner alle disse tekstene hierarkier som i sin karakter beskriver over- og underordning. Jeg velger her å beskrive dette som et fortolkningsfelt fordi det på vitale områder er med på å skape forståelseshorisontene for flere profesjoner som på ulike måter forvalter barns utemiljø.

Henvisninger fra dette feltet inn til praksisutøvelsen er del av det som konstituerer praksis.⁴⁰ Dette er fordi både rundskriv fra departementene, vedtekter fra kommunene og lovverk vedtatt av Stortinget er del av det diskursive feltet som definerer og beskriver hvordan barns omgivelser og hvordan vanlig forvaltningspraksis finner sted. Det diskursive feltet kan således også være skjult i tekster som ikke direkte er naturlige å hente frem for arkitekter og planleggere. I den grad offentlige som private oppdragsgivere er bevisst den politikktutøvelse som ligger plassert i lov- og regelverk, er også deres praksis en del av dette feltet.

Omtalen av barns utemiljø, et tilbakeblikk

Selv om stortingsmeldinger og offentlige utredninger ikke nødvendigvis beskriver hva vi vet og hva vi burde vite på et felt, så forteller de langt på vei hva som har vært interessant i den tiden de er forfattet. Barns samfunnsmessige posisjon synliggjøres blant annet i disse dokumentene. Begreper som fritidshjem, lekeplass, nærmiljø og lokalsamfunn tydeliggjøres, ikke minst i

⁴⁰ D. A. Schön 1983, *The reflective practitioner : how professionals think in action*, s. 24.

forbindelse med økonomiske virkemidler som staten fra tid til annen direkte har satt inn overfor kommuner og ulike brukergrupper i befolkningen. Perioden som følgende beskrivelser er hentet fra 30-års perioden fra 70-tallet og fremover.

Boligfinansiering og boligpolitiske virkemidler ble behandlet i stortingsmeldingen *Om boligspørsmål (1971-72)*.⁴¹ Boligmiljøspørsmål ble til boligmiljøproblemer og erfaringene fra drabantbyutbyggingens miljø ble gjort synlig. Dette var i en periode hvor husmoren var forventet å være omsorgspersonen for barna samtidig med at hun var på vei ut i lønnet arbeide. I vedlegg til meldingen beskrev en gruppe forskere fra NGI, NBI og NIBR⁴² barns situasjon, mer dystert enn det meste av det som senere har vært skrevet om barns utemiljø i offentlige dokumenter. Samtidig ble beskrivelsene av barns behov og muligheter i det fysiske miljø nær boligen omtalt mer utførlig enn i noen senere vedlegg til statlige utredninger og meldinger.

Flere og flere barn vokser opp i byer og tettsteder, der utviklingstendensene i dagens samfunn gjør omgivelsene stadig mer risikobetonte og fattigere på opplevelser. Vi får flere og flere biler som krever mer og mer plass. (...) Steder der barn før kunne leke trygt blir farlige oppholdssteder eller blir bebygget. Nye hus, veier, parkeringsplasser etc. levner lite igjen av løkker og skogsområder. Den nære kontakten med naturen som kan gi barn en forståelse av sammenheng i tilværelsen blir borte.⁴³

Forfatterne av vedlegget bygget sine utsagn blant annet på danske og svenske undersøkelser av lekemiljø.⁴⁴ I meldingen ble det lagt opp til at det var aktuelt å foreta omfattende registreringer, at både forskning og utredning var nødvendig og at koblingen til tiltakssiden i kommunene skulle være tett. Samarbeidet mellom det departementale nivå, NBI og NIBR var målrettet mot veiledning overfor kommunene. Departementene var den viktigste finansieringskilde for forskningsinstituttene. Det var derfor naturlig at den forskning som ble utført på 70-tallet direkte skulle kunne være til nytte i utbedring og utbygging av boligmiljøer.⁴⁵ Normativ veiledning fra serien *Barn og bomiljø* ble kjent og brukt av offentlige ansatte og de mest "oppdaterte" av fagets utøvere på det tidspunkt og mange år fremover.

⁴¹ Kommunal- og arbeidsdepartementet 1972, *St. meld. nr. 76. (1971-72) Om boligspørsmål*.

⁴² Forkortelsene brukt her står for Norges gerontologiske institutt (NGI), Norges byggforskningsinstitutt (NBI) og Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR). I den grad disse institusjoner omtales videre i avhandlingen vil disse forkortelser bli brukt.

⁴³ T. Bysveen et al 1971, *Service i boligområder*, s. 221.

⁴⁴ Se J. Morville 1969a, *Planlegging av barns utemiljø i etageboligområder*, J. Morville 1969b, *Barns bruk av friarealer*, S. Sandels 1968, *Små barn i trafikken : undersökningar av små barns trafikföråga* og U. Dahlén, E. Rönmark og S. Thiberg 1975, *Barnen och den fysiska miljön*.

⁴⁵ Bysveen (1971:120).

Da regjeringen la frem St. meld. nr. 17 (1977-78) *Om Barns oppvekstkår* var det ikke forskning som ble etterlyst, men forsøk.⁴⁶ Kritikken fra faglig hold var solid, selv om meldingen omtales som en milepel i myndighetenes barnepolitikk.⁴⁷ Marika Kolbenstvedt og Anne Sæterdal, sosiolog og arkitekt og begge sentrale skikkelser i det forsknings- og utredningsarbeide som ble utført ved NBI og NIBR på 70-tallet, pekte på et viktig dilemma.

Når den ene melding etter den andre de siste 10 årene har behandlet barns forhold uten å komme fram til klare konkrete forslag, må dette ha sine grunner. Det viktigste er kanskje at de grunnleggende problemårsaker ikke blir tatt opp som forhold en kan gjøre noe ved. (...) Et eksempel på det førstnevnte er Barnemeldingens taushet når det gjelder restriksjoner på bilismen. Dette til tross for at trafikkens negative konsekvenser for barn er helt opplagte. (...) Betyr dette at barn skal tilpasses samfunnet slik det er i dag? At barn skal læres opp i trygg trafikk og få inngjerdet lekeplasser, mens biltrafikken får fortsette å øke? At barn skal få "lekeplasser", mens naturlige lekeområder fortsatt kan forsvinne? At barn skal få "lekeplasser og fritids- og aktivitetstilbud", mens muligheter til meningsfulle oppgaver og sjansene til å være til nytte blir stadig mer sjeldne?⁴⁸

Om barns oppvekstkår slo klart fast at det var behov for mer tverrsektorielt samarbeide. Barns hverdagsliv lot seg ikke plassere inn i et enkelt sektordelt administrativt system. 80-tallet var preget av flere store innsatser for barns hverdagsliv. Departementene satte i gang med store forsøks- og tilskuddsordninger: tiltak for barn og unge, utviklingen av nærmiljø og lokalsamfunn og *Aksjon skolevei*.⁴⁹ Innsatsen skulle målrettes mot forbedringer og kunnskapsproduksjonen skulle utvikles gjennom forsøk og evaluering av disse. I avsnittet *Utviklingstrekk av betydning for nærmiljøet* står det følgende om barn:

Barns og unges oppvekstkår er på mange måter blitt bedre enn før. (...) Men det er også negative trekk i bildet. Mange steder er oppvekstmiljøet ensidig. Trafikken skaper utrygghet for barn i store deler av landet. En del steder virker mangel på aktivitets-tilbud passiviserende. Samtidig ligger det mange uløste oppgaver i nærmiljøet, som barn og unge kunne være med å løse.⁵⁰

⁴⁶ Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1977, St. meld. nr. 17 (1977-78) *Om barns oppvekstkår*.

⁴⁷ K. B. Wyller og T. C. Wyller 1978, *Barn*, s. 7.

⁴⁸ M. Kolbenstvedt og A. Sæterdal 1978, Tenke det, ønske det, ville det med! Men gjøre det ???, s. 115-17.

⁴⁹ Miljøverndepartementet 1979, St. meld. nr. 16 *Bedre nærmiljøer*.

⁵⁰ Miljøverndepartementet (1979:6).

Nærmiljø blir et ideologisk og politisk begrep i denne perioden. Bruken av begrepet alminneliggjør seg og det fortsetter å feste seg både i den akademiske og den forvaltningsmessige diskursen. Godt hjulpet av det geografiske begrepsapparat setter politikktutviklingen fortsatt fokus på hverdagslivet innenfor denne rammen.⁵¹ Vel 12 år etter (1993) ga regjeringen en virkelighetsbeskrivelse av nærmiljø som kontrasterte voldsomt mot den dystre beskrivelse fra 1971. Her var lokalsamfunnet blitt stedet for forebyggende arbeid både fysisk, sosialt og kulturelt og ny innsats skulle knyttes til fysiske kvaliteter i bomiljøer, trafiksikkerhet og forbedring av utearealer.⁵²

Nå skulle innsatsen ligge på organiseringen av hverdagslivet. Reformene som av mange er blitt kalt for institusjonaliseringen av barndommen bidro til at utemiljøet som ikke var forsvarlig på 70-tallet 20 år senere var ute av fokus.

I de boligområdene der det tidlig på syttitallet var mange kvinner og barn til stede om formiddagen, finner vi i dag nesten bare barn og gamle. Dette har i stor grad vært med å påvirke nærmiljøene. Det må også prege innfallsvinklene til politikken og arbeidet på dette feltet på 90-tallet. (...) Hverdagslivets organisering dreier seg om hvordan ansvar og arbeid knyttet til bolig, omsorg, skole, yrkesliv og fritid kan samordnes.⁵³

Spørsmål som naturlig følger i kjølvannet av denne opplistingen var: trenger vi ikke lengre å beskjefte oss med hvordan det er å være barn i drabantbyen eller i tettstedet? Er det nok å vite hvordan det er å være i skolen, i barnehagen eller på skolefritidsordningen? I 80- og 90-årene blir oppmerksomheten også rettet mot skolen og barnehagen som "hus".⁵⁴ Målet blir å oppfylle kravene til de aktiviteter som foregår under tak.

De siste og i denne sammenheng interessante dokumenter finner vi i hovedrapporten *Utvikling av miljøbyer* og fagrapporten *Levende lokalsamfunn* fra Miljøbyprogrammet.⁵⁵ Språkbruken er, mer enn på lenge, allmenn og uten føringer som direkte peker mot barn. Her er det miljøet til folk, berørte beboere, befolkningen og barnefamiliene som omtales.⁵⁶ I forsøket på å alminneliggjøre forsvinner det aldersspesifikke. Det er de strukturelle enheter som gjenstår og barn som gruppe blir usynlig i teksten.

⁵¹ Se f.eks. Hovedrapporten fra Miljøbyprogrammet Miljøverndepartementet 2000a, *Utvikling av miljøbyer: erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet: hovedrapport*.

⁵² Miljøverndepartementet 1993. *St. meld. nr. 29 Om nærmiljøpolitikk: Utfordringer og satsing i den statlige nærmiljøpolitikken med vekt på samvirke mellom offentlige og lokale resurser*, s.12.

⁵³ Miljøverndepartementet (1993:19).

⁵⁴ Wilhelm, Hanne 1994. *Gir samfunnet rom for leken? Barn, Nytt fra forskning om barn i Norge*, s. 11.

⁵⁵ Miljøverndepartementet 2000a og 2000b, *Levende lokalsamfunn: erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet: fagrapport*.

⁵⁶ Miljøverndepartementet (2000a:7-9).

I fagrapporten *Gode byboliger* nærmer vi oss en beskrivelse av barns posisjon som antakelig kommer tett på den som arkitekter og planleggere møter når de står overfor utbyggere i dag.

Det diskuteres om barn nødvendigvis skal bo over alt. I fler-funksjonelle sentra og andre helt sentrale byområder vil ofte trafikk og mangel på gode oppholdsarealer ute legge begrensninger for barnefamilieene. Vi vet at husholdninger med barn utgjør knapt en tredjedel av husholdninger i landet. I byene og særlig i sentrumsnære byområder er andelen vesentlig lavere. Men hovedregelen bør være at størst mulig del av "boligbyen" blir planlagt for barnefamilier.⁵⁷

Faggruppen som har avgitt denne rapporten gir, i de etterpåfølgende avsnitt, fem gode grunner for hovedregelen. Uansett om denne presiseringen delvis er en klargjøring, etterlater sitatet meg en fornemmelse av at det offentliges ansvar for alle barn i bymessig bebyggelse ikke lengre er helt tilstedeværende. Barndommens beskyttelse i det offentlige rom er kanskje ut fra dette blitt mindre eller er den kommet nærmere talemåter i feltets omland som er mer virkelighetsnære.

Lov, regel og norm

En annen side av statens politikktøvelse finner vi i lovtekster og de dertil hørende underordnede kategorier av tekster. De juridiske begrepene lov, forskrift og vedtekt er alle entydige og knyttet til samfunnsmessige rettigheter og plikter. Men selv deler av lovtekster gir god plass for tolkning. Formålsparagrafen til plan- og bygningsloven (pbl) lyder i dag slik:

Planlegging etter loven skal legge til rette for samordning av statlig, fylkeskommunal og kommunal virksomhet og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser, utbygging, samt å sikre estetiske hensyn. Gjennom planlegging og ved særskilte krav til det enkelte byggetiltak skal loven legge til rette for at arealbruk og bebyggelse blir til størst mulig gagn for den enkelte og samfunnet. *Ved planlegging etter loven her skal det spesielt legges til rette for å sikre barn gode oppvekstvilkår. (min utheving)*⁵⁸

⁵⁷ Husbanken og Kommunal- og regionaldepartementet 2000, *Gode byboliger : erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet : fagrapport*. s. 12.

⁵⁸ Plan- og bygningsloven Kap. I § 2. Hentet fra Lovdata. 2002. *Plan- og bygningsloven* [<http://www.lovdata.no/all/tl-19850614-077-001.html>]

Det er forventet at arbeidet med en ny lovrevisjon vil rydde opp i paragrafen og muligheten for at barn blir til befolkning er absolutt tilstede.⁵⁹ Foreløpig kan vi imidlertid glede oss over at Planlovutvalgets flertall er innstilt på at hensynet til barn og unge fortsatt skal nevnes særskilt i formålparagrafen.⁶⁰ Formålparagrafens betydning utover det å være en symbolsk fane skal jeg ikke gå videre med her.

Hensynet til barn ble ført inn i flere paragrafer i plan- og bygningsloven i 1989 etter et omfattende arbeide med å finne muligheter i lovverket.⁶¹ Barne-representanten tok plassen til brannsjefen og kommunelegen i bygningsrådet (§9-1) uten at hun hadde noe som kunne ligne på deres autoritet. Samme år ble også de Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen (RPR) vedtatt.

Av alle statlige eller kommunale pålegg som har hatt og har stor gjen-nomslagskraft er utfyllende vedtekter til § 69 i pbl viktigst. Etter at arealdel av kommuneplanen med bestemmelser er blitt lovpålagt (1985) er denne typen krav, for en del kommuner, ført over til kommuneplanen og vedtatt som del av dennes bestemmelser. Vi skal derfor ta et lite tilbakeblikk for å forsøke å få større dybde i hva det er som gjør denne typen av styringsred-skap så tydelige i planleggingen og prosjekteringen. Vedtekter er generelle styringsinstrumenter, mens planer knyttet til geografisk lokalitet og de dertil hørende bestemmelser er kontekstuelle. Den juridiske språkbruk i begge disse er entydige, men opp mot dem finnes tekster med langt vagere karaktertrekk. I disse tekster finner vi uttrykk som norm, veiledning og anbefaling. De er allment brukt og oftest konnotativt styrende. Ordet norm er et overgripende begrep.⁶² Vi kan konkludere med at begrepsbruken innenfor planlegger- og arkitektfaget for det første ikke har vært konsistent over tid og for det andre at bruken er preget av at norm også omtales som et virkemiddel for å oppnå kvalitet. Det er således noen som vet hva som er kvalitet og noen som må bruke normen for å oppnå denne. Det finnes et forhold mellom avsenderen

⁵⁹ Planlovutvalget ble oppnevnt av regjeringen høsten 1998 med en funksjonstid på fire år. Mandatet er at utvalget gjennom to delutredninger skal fremme forslag til revisjon av loven. Konkrete forslag til lovendringer vil først foreligge ved utgangen av 2002 (Miljøverndepartementet 2002).

⁶⁰ H. C. Bugge og Planlovutvalget 2001, *Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven: Planlovutvalgets første delutredning: utredning fra Planlovutvalget, oppnevnt ved kongelig resolusjon 23. oktober 1998: avgitt til Miljøverndepartementet 31. januar 2001*, s. 72. I utredningen etterspør planlovutvalget kommentarer på to forslag til formålparagraf hvor den ene (alt 1) i tillegg til den generelle tekst (alt 2) lister opp at det ved planlegging etter loven skal legges særlig vekt på å sikre – gode oppvekstvilkår for barn, - naturgrunlaget for matproduksjon, - naturgrunlaget for samisk kultur og næring og gode bomiljøer, og bygninger og bygningsmiljøer av kulturell og estetisk verdi.

⁶¹ H. Wilhelm 1995, *Children and Planning - A recent Norwegian Reform to improve the Physical Environment of Children and Adolescents. Children's Environment*, s. 435.

⁶² Norm og normal har samme etymologiske opprinnelse fra latin: *norma*. I alminnelig språkbruk er anvendelsen av begrepet norm blant annet synonymt med - en autoritativ standard: en modell, - en prinsipielt riktig handling utøvet av medlemmer av en gruppe, som tjener til veiledning, kontroll, regulering av korrekt og akseptabel handling og - en utbredt praksis, prosedyre eller vane: en regel. Encyclopaedia Britannica Online Dictionary, hentet fra <http://www.eb.co.uk:180/cgi-bin/dictionary> 24.03.01.

som definerer normen og mottakeren som skal følge denne. Normen blir til krav, regel eller til modell.

I 1942 stilte boligforskeren Carsten Boysen følgende spørsmål: *Er det forhold ved selve boligbyggingens organisasjon og boligbyggenes forvaltning som hindrer arkitektene i å nå fram til en avklart oppfatning og faste normer for hvordan leiegårder bør planlegges og bygges?*⁶³ Boysens utsagn om at det er arkitektene som etablerer normene gir bruken av begrepet stor bredde. Det står imidlertid ikke i et motsetningsforhold til hva Kommunaldepartementet sier i sitt forslag til vedtekt etter pbl, § 65 i 1965 (se appendiks 1). Bruken av begrepet har antakelig i tidens løp blitt snevrere for eksempel i forbindelse med NBIs og NIBRs arbeide for å synliggjøre og bedre barns utemiljø.⁶⁴ Det er alminnelig språkbruk i dag å snakke om normer synonymt med regler og krav.⁶⁵

“Institusjonell” er også brukt som beskrivelse på den spesifikke del av rammeverket rundt arkitekters virke som det offentlige pålegger og krever. Det henvises til appendiks 1 hvor en opplisting av viktige normerende tekster er beskrevet; de tekster som bærer karakteristikken offentlig norm (krav) har uthevdde årstall. Krav, regler, anbefalinger, rettesnorer og modeller flyter ikke desto mindre inn i hverandre. Kaller vi krav og regler for del av de institusjonelle rammer så er vi samtidig fullt klar over at disse hentes fra erfaringsverdenen. Grensene mellom norm som regel og norm som handling er derfor flytende.

For så vidt kunne det i en idémessig sammenheng ha vært mer naturlig, i appendiks 1 å fremheve de erfaringsbaserte eller utopiske tekster som har hatt avgjørende betydning for de institusjonelle. Politikere og før de, byråkrater henter ikke sine ideer rett ut av luften, men bygger i all hovedsak på råd fra ekspertisen: norsk, nordisk eller internasjonal. Derfor er det ikke uten videre gitt at det til enhver tid er ny kunnskap som ligger til grunn for dagens krav. De siste tyve års samfunnsendringer i forhold til barns hverdagsliv er i liten grad vurdert i forhold til krav og normeringer av utearealer.⁶⁶ Normative forestillinger om bolig og bomiljø lever lenge i praksis og forskning etter at de eventuelt kunne ha vært erstattet av nye.⁶⁷ Følgende to eksempel, et fra 60-tallet og et fra 90-tallet, viser hvordan erfaringsoverføring i denne sammenheng er en av de viktigste pilarer i planlegger- og arkitektfagets utøvelse. Det første er svensk og meget toneangivende på sin tid og det andre eksemp-

⁶³ O. Brochmann, (red.) 1948, *Mennesker og boliger*, s. 25.

⁶⁴ Se M. Kolbenstvedt og A. Sæterdal 1973, *Lekeområder i nærmiljø : lover og normer*, s. 11-39.

⁶⁵ Se J. Bjerneboe 1991, *Gode utearealer i tettbygde strøk : veileder i planlegging og forbedring*, s. 20, A.-K. H. Thorén, J. Guttu og J. Pløger 1998, *Utearealer i boligområder : bruk og betydning : en kunnskapsoversikt*, s. 5 og A.-K. H. Thorén, J. Guttu og J. Pløger 2000, *Arealnormer : virkemiddel for livskvalitet i fysisk planlegging*, s. 22.

⁶⁶ H. Wilhjelm 1999a, *Hvor har du vært? - ingen steder : miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt*, s. 83.

⁶⁷ M. Sjaastad 2001, *Boligforskning og ideologi. Plan*, s. 50.

let er norsk og av langt mindre betydning, men det illustrerer hvordan de normative forestillinger henger tett sammen med praksis.

Hans Wohllins studier av svenske barns utemiljø fra 1960 og -61 ble i veldig høy grad rettesnor for innholdet av offentlige normeringer både i Sverige, Danmark og Norge.⁶⁸ Barns behov for lekearealer ble i studien i høy grad begrundet ut fra barns manglende evne til å mestre trafikken og ut fra allmenn kunnskap om barns lek på det tidspunkt. Begrepsapparatet: småbarnslekeplassen, kvartalslekeplassen og lekeparken hentet og utbygget Wohlin ut fra svenske, amerikanske, engelske, tyske og sveitsiske plandokumenter og lekeplassnormeringer. Den instrumentelle fysiske størrelsen på arealet som var nødvendig for et regelstyrt spill eller et lekeutstyr ble dimensjonerende faktor. En addering av disse størrelser ga dermed normen for lekeplassens størrelse. Wohlin uttrykker imidlertid at hele prosjektet kan ha et snev av meningsløshet:

Lekområdet är en del av hela rekreativmiljön – kunde en generell standard (ytnorm) fastlåst för den, skulle det innebära att exploateringsgraden hade ett allmängiltigt optimum. Problemet är en teoretisk konstruktion uten praktisk mening.⁶⁹

Det er et paradoks å lese Wohllins svake begrunnelse for hvorfor vi bør ha lekeplassnormer, når vi vet hvor stor betydning hans arbeide fikk for krav og kontroll helt frem til i dag. Han beskriver her sitt forslag som et bidrag til at feltet skal bli mer synlig og at ytterligere forskning bør settes inn, at normer lett oppfattes feil og blir til klisjer. Han uttrykker at normer er synonymt med et forsvar for barns rettigheter.

Erfarenheter från normering av olika slag är inte enbart positiva. Det som varit tänkt som rättesnören har ofta blivit standardmönster och klichéer, miniminormer har blivit planeringsnormer och missuppfattningar och misstolkningar förekommer. Det är lätt att finna argument mot normer. Ett av de viktigaste argumenten mot lekplatsnormer är de motiv som ofta åberopas för sådana normer. Lekplatsnormer har efterlysts som “försvar” mot parkeringsnormerna, för bedömning av “lämplig” (= maximal) exploatering, för att projektörerna skall “veta hur en lekplats skall se ut”, osv. De normer som här lanseras är till ringa hjälp för dessa syften, såvitt de inte medvetet grovt misstolkas. Detta normförslag har tillkommit med

⁶⁸ Se Civaldepartementet (1970), *Barns utemiljö*, Morville (1969a:31) og Kolbenstvedt og Sæterdal (1973:45).

⁶⁹ H. Wohlin 1961, *Barn i stad : en studie i tre delar av barns utelek och trafiksäkerhet i nya bostadsområden*. D. 1 *Utelek och uterum*, s. 18.

ett hovedsyfte: Att fästa uppmärksamheten på lek- och trafikk-säkerhetsfrågor, och därmed bidra till att de i projektering, granskning och forskning får en mer framträdande plats.⁷⁰

Utover de tre faktorer: areal per boligenhet, størrelse og avstand til bolig som har levd videre i normsettingen, utarbeidet Wohlin også tall på størst antall barn per lekeareal og ikke minst anleggenes nettoareal. Preferansenormene som han kalte dem skulle sikre at det ikke ble for mange barn og ikke for få til at lekemiljøet kunne fungere. Det ble ikke gjennomført noen systematisk evaluering av disse normer, men Komitéen för barns utemiljö⁷¹ som det svenske Civildepartementet nedsatte, konkluderte ut fra intervju med planleggere, prosjekterende og forskere at preferansenormene hadde fungert.⁷² Råberg har opp mot dette beskrevet at referansenormene fikk liten betydning.⁷³ Han påstår at det er ingen ting som tyder på at preferansenormene i seg selv hadde noen innvirkning på utnyttelsesgraden i boligområdene. I tillegg peker han på at uklarhetene i forhold til hvem som skulle opparbeide arealer, kommunen eller de private utbyggere, var medvirkende årsak til at forholdene ikke ble bedre. Som en av de viktige årsaker til at boligtettheten og krav til utearealer ikke ble gjennomført fremfører han at myndighetene sluset problemstillingene videre til forskningen og at forskningen ikke hadde "objektive" redskaper og vitenskapelig plattform til å si hva som var normalt og dermed kunne anbefales som norm.⁷⁴

Det andre eksemplet er hentet fra norsk veiledning. Miljøverndepartementet utga i 1991 veilederen *Gode utearealer i tettbygde strøk*. Veilederen er utarbeidet av en gruppe forskere med arkitektfaglig bakgrunn fra norske institusjoner. For å si noe om normene versus hvilke erfaringstall som ligger i eksisterende boligbebyggelse ble det presentert en tabell med fordeling av felles og privat areal per bolig. Poenget her er ikke tabellen eller tallstørrelsene, men teksten som følger:

De offentlige kravene er vanligvis enkle å imøtekomme når det bygges spredt, og nesten umulige å tilfredsstillere ved konsentrert bebyggelse (5 til 10 boliger per dekar). Det kan derfor være av interesse å se på arealdisponering i eksempler fra *vanlig god praksis* (min utheving): Tallene (...) er gjennomsnitt for tretti typiske boligområder, valgt ut av Husbanken og Byggforsk.⁷⁵

⁷⁰ Wohlin (1961:46).

⁷¹ Det svenske Civildepartement oppnevnte i 1967 Komitéen för barns utemiljö. Komitéen avleverte sin betenkning *Barns utemiljö* i 1970.

⁷² Civildepartementet 1970, *Barns utemiljö*, s. 29.

⁷³ J. Råberg 1988, *Doktrin och täthet i svenskt stadsbygginge 1875-1975*, s. 355.

⁷⁴ Råberg (1988:363).

⁷⁵ J. Bjerneboe 1991, *Gode utearealer i tettbygde strøk : veileder i planlegging og forbedring*, s. 17.

Vanlig god praksis samstemmer med betydningen av norm, når denne som vist ovenfor er synonymt med vane. Forskernes egne preferanser og vurderinger dannet således i dette eksemplet basis for erfaringstall som ble presentert. De to eksempler viser på hver sin måte at normsetting og praksis er tett sammenvevd. Det vil si at den bakenforliggende kontekst, som ligger i hvilke typer av boligbebyggelse og bystruktur som diskuteres, også er helt avgjørende for hvordan normsett utvikler seg rent historisk.

Forslag til normalvedtekter som Kommunaldepartementet anbefalte kommunene å bruke i 1965 var rigide og innrettet for store nye boligutbygginger. En type byggeri som preget den tidens boligproduksjon. Det var også på et tidspunkt hvør den offentlige planlegging stod sterkt. I 1973 hadde 200 kommuner vedtatt vedtekten og 50 kommuner hadde vedtatt retningslinjer for lekeplasser.⁷⁶ Offentlig grunnverv og offentlig styring kan fortsatt leses ut av normer som er aktive i kommuneplanleggingen og i krav til boligbyggeriet. I beskrivelsen av uteareal-hierarkiet er det sagt lite om at vi i dag har ulike aktører i planleggingen og i byggingen som tar ansvar for ulike deler. Utviklingen fra store utbygninger som for eksempel Lambertseter eller Romsås i Oslo til små boligfortetninger viser at det sjeldent blir utbyggers ansvar å etablere større lekearealer enn det som planlegges etter Husbankens krav eller kommunes vedtekter til § 69 i pbl. Det kan se ut som om normene for lekearealer er havnet mellom to stoler, den offentlige og den private arealplanlegging. Et annet område er at vi fortsatt fastholder hierarkiene av arealkrav på tross av at det i forskningen er vist at barn har et mangfold av tilnærming-er til bruk av utearealer.⁷⁷ Som svar på rigide arealnormer ligger det en tendens til at det i styringssammenheng utvikles kortfattede og generelle normer for fellesareal. Heri ligger en fare for at viktig kunnskap om barns bruk av utearealer forsvinner, og derigjennom garantien for at visse minimumskrav som er viktige for barn sikres.⁷⁸

Med en dreining over mot privat arealplanlegging i forkant av byggeriet, risikerer man å ha liten tyngde i kravet om å få ny kunnskap om barn i nett-opp rommet mellom husene. Normer for byggeri og planlegging hører historisk nøye sammen med industrialiseringen.⁷⁹ Standardisering for å oppnå en mer effektiv boligproduksjon var et mål parallelt med ønskene om å garantere en grunnleggende standard i forhold til kvalitet i etterkrigstiden og helt frem til våre dager. Normer for barns utemiljø befinner seg i et grenseland mellom

⁷⁶ Kolbenstvedt og Sæterdal (1973:17).

⁷⁷ Wilhelm (1999a:16-17).

⁷⁸ M. Kolbenstvedt og M. Sommerfelt 1989, Barn og utearealer: Normer er ikke et hinder for kreativitet. *Byggekunst*, s. 391.

⁷⁹ Se A. Teut 1985, Of types and standards, rules and regulations. *Daidalos*, s. 62-63, C. C. Marcus og W. Sarkissian 1986, *Housing as if people mattered: site design guidelines for medium-density family housing*, s. 3 og Kolbenstvedt og Sæterdal (1973:59).

normer for boligbygging og normeringer i arealplanleggingen. Men om normeringene innen arealplanleggingen har det samme opphav er mer tvilsomt. Neuferts standardverk for arkitekter kom ut første gang i 1936. Det har utelukkende beskrevet barns hverdagsliv gjennom deres tilknytning til skolen og størrelser som er nødvendige å kjenne til i den sammenhengen.⁸⁰ Avstanden fra dette normative standardverk som har hatt og har stor betydning for arkitektens virke til kravene om gode utearealer for barn er meget stor. Det er derfor ikke vanskelig å forstå fraværet av arkitektens forståelse og deltakelse i reformarbeidet for å styrke oppmerksomheten rundt barns utearealer.

Rikspolitiske retningslinjer

Da de *Rikspolitiske retningslinjer for å styrke barn og unges interesser i planleggingen* (RPR) ble vedtatt i 1989 var det liten tvil om at reformen hadde sin bakgrunn i et genuint ønske om å bedre og sikre barns oppvekstmiljø.⁸¹ I forvaltning og bruk av arealer og bygninger skulle barn og unges behov tilgodesees i høyere grad enn det man hadde gjort frem til da. Hele reformpakken var satt sammen av tiltak som lå innenfor miljøverndepartementets ansvarsområde⁸², og gjennomføringskraften lå hos dette departement. Reformen var således båret frem av ønsker fra toppen av statsforvaltningen i en tid hvor handlingskraften i offentlig planlegging var for nedgående og hvor de politiske ønskene for økt selvbestemmelse i kommunene var økende.

Forventningene har derfor på mange måter aldri stått i forhold til mulighetene for å føre ønskene over fra visjon til planlegging og videre herfra til handling og gjennomføring. Ser vi på de drivkreftene som betyr noe i beslutningene om hva som bygges og hvor det bygges eller hvordan det bygde miljø transformeres, ligger de på et helt annet samfunnsmessig nivå enn der hvor vi finner lovverk, vedtekter, konsekvensutredninger eller retningslinjer. Når de økonomiske drivkrefter kan beskrives gjennom sin handlingskraft, kan planleggingen ikke gi annet enn bidrag til den prosessuelle kompetansen hos partene (private som offentlige). Betrakter vi RPR i dette lyset er det ikke

⁸⁰ I den internasjonale engelske utgaven (432 sider) fra 1991 figurerer barn to ganger direkte i indeksen: under kategorien hus, er barnerommet illustrert med hvordan to tennåringer kan dele –12 m² og på tre sider gis det en grundig anvisning på barns størrelse (10 nivåer fra tre år til 18 år) tilpasset skolens inventar møbelmål, sittende, stående og maksimal høyde for hyller og lignende. Også barnas skoleransel eller veske er beskrevet i forhold til størrelse og vekt. Lekeplass eller lekeutstyr finnes ikke. E. Neufert og V. Jones 1991, *Architects' data*, s. 67 og 131-33. I utgaven fra 1941 er den eneste henvisning til alminnelige barn, størrelsen på skolepulten angitt etter aldersprang (6 til 16 år og derover), E. Neufert 1941, *Bauentwurfslehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften über Anlage, Bau, Gestaltung : Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*, s. 146. Den 36. utgave kom ut i 2000.

⁸¹ Hjemmel for regjering til å gi retningslinjer finnes i pbl § 17-1 1. ledd. Retningslinjene er ikke en del av loven.

⁸² I RPR teksten oppfattes det som om byggesaksbehandlingen som tilhører kommunalministerens ansvarsområde også kommer inn under dennes ansvarsområde. Byggesakene avgjøres imidlertid på kommunalt nivå med klagebehandlingen på fylkesnivå (fylkesmannen). Ved revisjon av kommuneloven ga revisjonen av lovteksten en indikasjon på at de saker som skulle vurderes utfra retningslinjene utelukkende var plansaker.

vanskelig å se at reformen vanskelig kunne få den store betydning som var forventet. I beste fall har retningslinjene som skulle føre til bedringer for barn, fungert som en stoppmekanisme i forhold til utbyggerinteresser. Et kjennetegn ved arealplanleggingen på kommunenivå og ikke minst på kommunedelnivå er at her blir målkonflikter og valg svært synlige og reelle. Politikerne må i planleggingen på dette nivået for eksempel ta stilling til om næringsinteresser skal velges bort til fordel for miljøhensyn.⁸³ Retningslinjene har kunnet skape en oppmerksomhet omkring barns "rettigheter" til arealer for lek og ballspill eller legitime krav til en trygg skolevei.⁸⁴ Men samtidig har de kunne skape avgrensninger som ikke har vært i barns interesser. Ved for eksempel å sette fokus på lekearealer tones andre arealer ned. Og de kan være like viktige for barns bruk. I evalueringen av RPR generelt, gjennomført ved NIBR, er det lekeplassen som fellesareal på privat grunn som er i fokus.⁸⁵ Fører retningslinjene til en legitimering, av en forståelse hvor barns interesser, begrenses til å gjelde de merkede arealer? Fører fokus på et område til at andre områder usynliggjøres og tilsidesettes? Tingen "lekeplassen" lokaliseres og trer dermed frem som eget objekt, den eksisterer ikke kun som avgrenset enhet med utstyr og vegetasjon. Den betoner omgivelsene med andre kjennetegn som trafikkfarlige eller "ikke for barn."

Forhandlinger om barns interesser fikk i høyere grad et legitimt *rom* i planleggingen med de rikspolitiske retningslinjer som del av planleggingens instrumentelle deler. Det er da et spørsmål: hvordan ble dette *rommet* brukt? Når innsigelsesinstrumentet⁸⁶ har vært det mest virkningsfulle redskap relatert til RPR for barn og unges interesser, skyldes det at denne formen for myndighetsutøvelse blant annet består i å hindre tiltak som fører til endringer. Det vil si endringer som kunne føre til forverringer dersom planen ble ført ut i handling. Det tillegger ikke fylkeskommunen, eller staten, myndighet til å føre planleggingen videre i andre og bedre alternativer. Bare i veiledning og diskusjon med utbyggere og kommunale myndigheter kan kvalitetsspørsmålet i forhold til barns utemiljø komme opp.

Forandringen med de rikspolitiske retningslinjer, endringene i pbl og opprettelsen av ordningen med barnerepresentant førte barn og unge inn i plandiskursen ovenfra uten at kommunene, som ikke hadde et ønske om å være delaktig, integrerte dette i sin praksis. Reformen gikk således inn i feltet for planlegging samtidig som FN's barnekonvensjon ble ratifisert av det norske Storting. For både barn, foreldre og "barneadvokater" har de vært en del av det paradigmeskifte som var forventet å finne sted på 90-tallet. For kommu-

⁸³ T. F. Bergsjø og E. Plathe 1996, *Miljøkonsekvensvurderinger og fysisk planlegging på kommunenivå*, s. 15.

⁸⁴ T. Holsen 1996, *Innsigelser som virkemiddel i arealplanlegging*, s. 50-51.

⁸⁵ V. Johnsen, Klausen, J.E. og Røe, P.G. 1996, "Du må ikke komme her og bygge der", s. 78-82. Evalueringen dreier seg om de fem RPR som var vedtatt frem til 1996.

⁸⁶ Innsigelse betyr at kommunens vedtakskompetanse i arealplansaker tas bort, hjemlen finnes i pbl § 20-5, 5. ledd, § 27-2 nr. 2 og § 28-2, 2. ledd.

nene har de vært et påbud fra oven, til tider akseptert, til tider tilsidesatt eller usynliggjort. Og for utøverne innen arkitekt- og planleggerfaget har de i beste fall utgjort en utfordring som offentlige myndigheter har stått bak. Arkitektene, landskapsarkitektene og planleggerne er stilt overfor en spesiell oppgave siden også de er forventet å måtte forholde seg til RPR. De er ikke blitt forespurt om de ønsket en slik rolle som spesielle fagpersoner i forhold til barns fysiske miljø. Ut fra en samfunnsmessig vurdering er det imidlertid ikke lengre et spørsmål om å kunne frasi seg dette ansvaret, ei heller for arkitekter.

Reformen ligger således som et bakteppe for studien her uten at den i seg selv vil bli gjort til gjenstand for videre drøfting. Det er vanskelig å følge posisjonene som utøverne, planleggerne og arkitektene vil ha, når disse skal relateres til en reform som dreier seg om tilrettelegging for handling og ikke om handling. Det ligger heller ikke noe ønske om å gå inn i feltet: barns medvirkning i planleggingen selv om også det ligger inne i planleggingsdiskursen. For ikke å gå forbi uten å gi en minimum av beskrivelse gir påfølgende avsnitt en kort fremstilling av barns posisjon i forhold til byggeri og planlegging. I de avsluttende analyseavsnitt av avhandlingen vil roller som fagets utøvere må ta bli mer synlige i forhold til hvilken rolle jeg har valgt for de medvirkende trondheimsbarn.

Barns posisjon og deltakelse

Paradigmeskiftet innenfor barneforskningen som er omtalt s. 49, kan gi følgende imperativ: barn bør omtales som selvstendige, kompetente og med en egen posisjon i samfunnet, fremfor å være omsorgstrengende, "uferdige" eller som del av et hushold. Et slikt standpunkt er stadfestet gjennom en rekke studier av barns posisjon i samfunnsøkonomi, og i arbeidslivet og i deres ansvar for egen og andres levekår.⁸⁷ Ut fra et perspektiv på barn som kompetente og selvstendige samfunnsmedlemmer, er det viktig først å spørre: hva betyr denne forestillingen for norsk samfunnsplanlegging? Og deretter å se endring av det konkrete fysiske miljøet ut fra dette perspektivet? Avhandlingen kommer ikke til å kunne svare direkte på disse spørsmålene. Når temaet er omtalt her er det for det første fordi det har en betydning for hvordan de åtte arkitektene omtaler sin egen posisjon i forhold til barns krav på et godt utemiljø. For det andre er det fordi det antakelig vil være forventninger til at en avhandling som omhandler barn i utemiljøet også skal dekke dette feltet, gi gode råd, anvisninger og eventuelt mene noe om hvordan dette fungerer i dagens aktuelle arkitekt- og planleggerpraksis.

⁸⁷ J. Qvortrup et al., (red.) 1994, *Childhood matters : social theory, practice and policies*.

Barnekonvensjonen er nøkkeldokumentet i denne sammenheng.⁸⁸ Den representeres ofte ved de tre P'er - *protection, provision and participation*. I norsk lovgivning finner vi barns rettigheter på individnivå i så vel barnevernslav som i lov om barn og foreldre, mens barns rettigheter på mer kollektivnivå kan ivaretas gjennom representasjon. En slik finnes i plan- og bygningslovens bestemmelse om barnerepresentant i kommunene⁸⁹ og gjennom Barneombudet.⁹⁰ Men på individnivå har barn også de samme rettigheter som voksne når det gjelder deltakelse i samfunnsplanleggingen. Plan- og bygningsloven har ingen begrensninger knyttet til aldersgrenser som stemmerettsalder eller alder for økonomisk myndighet. Det vil si at barn har de samme rettigheter som voksne i den grad de er i stand til å representere sine egne partsinteresser.

De tre begreper brukt i konvensjonsteksten er ikke gitt en absolutt og entydige forståelsesramme. De vil alle være avhengig av den kontekstuelle sammenheng. Er for eksempel *protection* bare beskyttelse av barns velferd, helse og deres sikkerhet eller er det også snakk om *protection* fra *participation*; beskyttelse fra deltakelse? Og når står *protection* og *provision* i et motsetningsforhold til hverandre? I samfunnsplanleggingen er det ikke tilstrekkelig å reflektere over begrepet aktiv deltakelse for å få et bilde av planleggingens karakter relatert til barns muligheter for deltakelse.⁹¹ Årsaken er at en rekke krefter og motkrefter styrer hva som planlegges og ikke minst hva som bygges. Her står for eksempel samfunnsøkonomiske interesser sammen med eller mot privatøkonomiske interesser, og departement, kommunestyrer eller planutvalg med eller mot utbyggere, lobbyister eller aksjonsgrupper. Barns posisjon som deltakende er perifer i forhold til feltet som dreier seg om innflytelsen over, forvaltningen av og ansvaret for de ressursene som samfunnsplanleggingen behandler. Men barns posisjon er ikke bare perifer. Den er også sårbar dersom de involveres, fordi barn ikke har formelle politiske rettigheter og derfor ikke kan tillegges ansvar for de avgjørelser som fattes i samfunnsplanleggingen.

I diskusjonene omkring barns medvirkning og deltakelse i ulike samfunnsmessige avgjørelser oppstår det derfor flere dilemmaer. Disse er ikke bare knyttet til det faktum at barn har rettigheter i forhold til medvirkning ifølge barnekonvensjonen, men også til spørsmål om hvorvidt barn skal kunne be seg fritatt fra medvirkning og ikke minst om barn skal kunne beskyttes fra medvirkning. Det ligger mange vanskelige problemer innenfor samfunnsplanleggingen i skjæringspunktene mellom begrepene medvirkning

⁸⁸ Konvensjonen ble gjort gjeldende 2. september 1990 30 dager etter at 20 av FN's medlemsland hadde ratifisert den (Veerman 1992:28).

⁸⁹ Det er bare i forbindelse med planbehandling at denne funksjonen etter loven skal være operasjonell.

⁹⁰ Se A. T. Kjørholt 1997, *Norsk barnepolitikk og barns aktive samfunnsdeltakelse*.

⁹¹ I plan- og bygningslovens § 16 første ledd står det: Berørte enkeltpersoner og grupper skal gis anledning til å delta aktivt i planprosessen.

og deltakelse på den ene siden og innflytelse og ansvar på den andre. Dette kontekstuelle utgangspunktet tydeliggjør, antakelig mer enn noe annet område i samfunnsplanleggingen, diskrepansen mellom voksnes og barns interesser fordi barn og voksne befinner seg i ulike subjektposisjoner.

I forbindelse med begrepsforståelsen av barns rettigheter er spørsmålet om frihet til noe eller frihet fra noe sentral.⁹² Rettigheter, som et rettsbegrep, omfatter både frihet og forpliktelser. Noen rettigheter er forventninger; de er ikke absolutte, men betinget av samfunnsforhold og av barns muligheter til å mestre disse. Barns rettigheter står relativt til aldersspesifikke forhold og de står relativt til voksnes rettigheter. Uttrykket "The best interests of the child shall be a primary consideration"⁹³ er mangetydig. Er det barnet, foreldrene, arkitektene eller samfunnet som vurderer hva som er det beste? Det vil alltid ligge ulike perspektiver for en slik vurdering. Et er betinget av synet på den aldersspesifikke sårbarhet og et annet av forståelsen av den strukturelle sårbarheten.⁹⁴ Denne tosidigheten gir vanskeligheter når samfunnet for eksempel skal vurdere hvilke uteområder og for eksempel trafikkutfordringer barn skal møte.

Children today benefit from better provision and protection. Yet protection can easily expand into coercion and over-riding control. It can set self-fulfilling low expectations, or increase contagious fear in adults and children about children's supposed inadequacies. Paradoxically, by denying children the chance to become street-wise, over-protection can make children more vulnerable to dangers, and less able to cope with them.⁹⁵

Voksen kontroll slik ovenstående sitat beskriver, setter grenser for barns eventuelle utøvelse av medvirkning i en subjektposisjon. I diskursen om barns rettigheter er kompetanse brukt som et legalt konsept relatert til psykologisk kompetanser.⁹⁶ I forhold til trafikken er det barns manglende perseptuelle kompetanser som blir vurdert og ikke deres evne til raske reaksjoner eller deres motoriske ferdigheter. Mens foreldre kan være opptatt av de begrensninger som henger sammen med deres vurdering av beskyttelse (*protection*), så kan barn være opptatt av de utfordringer de møter i utemiljøet som læringsmiljø (*provision*). Det kan se ut som om voksnes (foreldres) og barns deltakelse i planlegging ut fra disse perspektiver, befinner seg på ulikt sted. Det er ikke barns definisjon av egne behov, men voksnes definisjonsmakt

⁹² P. E. Veerman 1992, *The rights of the child and the changing image of childhood*, s. 19.

⁹³ Tekst fra Bamekonvensjonen § 3.

⁹⁴ G. Lansdown 1994, *Children's Rights*, i Mayall, B. (red.) *Children's childhoods : observed and experienced*, s. 34-35.

⁹⁵ P. Alderson 2000, *Young children's rights : exploring beliefs, attitudes, principles and practice*, s. 64.

⁹⁶ M. G. Flekkøy og N. H. Kaufman 1997, *The participation rights of the child : rights and responsibilities in family and society*, s. 68.

som gir det sosiale og geografiske rommet for barns aktive deltakelse som medborgere.

Vender vi oss mot begrepet deltakelse i form av deltakelse i offentlig planlegging⁹⁷, oppdager vi at et nytt sett av problemer dukker opp. Det er i den enkelte saken og dens rammebetingelser at samfunnsplanleggeren må finne grensen for hva barn og unge bør være med på. I planleggingen spørres det sjeldent: Når vil de berørte deltakere ha modenhet til å forstå konsekvensene av sin makt eller avmakt og ha rett til å forsvare sin integritet ved å si nei til deltakelse? Med barn som deltakere i planprosesser aktualiseres dette spørsmålet, uten at det av den grunn blir lettere å besvare.

Erfaringer med medvirkningsopplegg erverves gjennom praksis. Det finnes gode og dårlige erfaringer, men ingen ferdige oppskrifter.⁹⁸ Samspillet mellom arkitekten og byggherren gjenfinner vi ikke mellom arkitekten og barna. Barns bidrag til profesjonsfeltets kunnskapsbasis, som er nødvendig for å ivareta barns interesser, er dermed i de fleste tilfellene redusert til våre observasjoner av barns ulike praksiser i det fysiske rommet. Denne formuleringen synliggjør at subjektposisjonen til barna i forhold til arkitekten skiller seg vesentlig fra den byggherren har. Forventningene om barns og unges medvirkning i planlegging og kanskje i byggeri er nedlagt i både det som eventuelt kan kalles et nytt barndomsparadigme, i institusjonelle former som er knyttet opp til FNs barnekonvensjon og til norsk planlovgivning.

Spørsmålene om barn og unges medbestemmelse og utøvelse av "samfunnsengasjement" er noen av de mest fokuserte i dagens offentlige debatt om barns posisjon. De innskrives således i konstruksjonen av barndommen og dermed også i de åtte arkitektenes forståelse. Vi kan regne med at barn som tilstedeværende i sin egen hverdag, i det fysiske miljøet, har makt eller avmakt knyttet til dette. Avhandlingen tar ikke opp hvordan samhandling mellom barn og forvaltningsnivå, utbyggere og utøvende arkitekter foregår direkte fordi det empiriske materiale ikke har hatt dette fokuset. Ut fra Foucaults teorier om makt og viten knyttet til det fysiske miljøet bør det imidlertid være mulig ved en annen anledning å gå videre å se på hvor det er barna forteller om utøvelse av makt i utemiljøet. Er det i graffitien, i de imaginære hyttebyggeres verden eller er det i barnas modning mot en arkitekturforståelse? Ut fra dette perspektivet vil det være viktig å spørre om barnas produksjon av sin sosiale verden setter varige spor i det fysiske miljøet. I konteksten barns deltakelse er det derfor av betydning, ikke bare i forsknings-sammenheng, men også i konkrete medvirkningsopplegg å forholde seg til

⁹⁷ Det kan her være snakk om både arealplanlegging og økonomisk planlegging som for eksempel valg av trafiksikkerhetsløsning.

⁹⁸ Seks departement og Kommunens Sentralforbund ga ut publikasjonen *Barnerepresentantens faktaperm* i 1998 og Barne- og familiedepartementet og Kommunenes Sentralforbund ga ut veilederen *Fra Barneåkk til ungdomsting: medvirkning fra barn og unge i kommuner - erfaringer og eksempler* i 1997 (rundskriv Q-0927).

hvordan møtet mellom de barnekulturelle og de voksenkulturelle uttrykksformene foregår.

Barn og barndom defineres således ved et mangfoldig felt hvor delene blant annet er beskrevet gjennom normer, regler, lovverk, demokratibyggning eller demokrativedlikehold. En annen del av denne veven er struktureringen av de tanker som skaper bakteppet for kunnskapsproduksjonen. Spørsmålene som jeg skal gjøre et forsøk på å svare på i neste avsnitt er derfor: hvilke forskningsposisjoner er det å bygge seg videre fra?

FORSKNINGSPOSISJONER

Å belyse ulik relevant forskning er målet med dette kapittelet. Fra en helt overordnet posisjon er det barns utemiljø, relasjonen mellom barn og utemiljø, det dreier seg om. Det har derfor vært nødvendig å gå til både boligforskningen som til barneforskningen, mens jeg innledningsvis omtaler forskning innen urbanisme og byteoretiske retninger. Feltet er i hovedsak betraktet ut fra arkitektenes og planleggenes perspektiver hvor fokus er lagt på kunnskapsaspektet. Selv om det er barns utemiljø som er kjennetegnet for hva som er interessen her, er det i kapitlet behandlet områder hvor barn etter min mening burde ha vært synlig, men bare har vært det i mindre grad. Det blir derfor den refleksive og fagkritiske lesningen som er den røde tråd gjennom kapitlet. I forhold til boligforskningen har jeg funnet det nødvendig å gå så langt tilbake som til 50-tallet mens omtalen av barneforskningen først får en mer fyldig beskrivelse fra 70-tallet. Årsaken er at de paradigmatisk posisjoner er rotfestet i ulike perioder.

Urbanisme og byteoretiske posisjoner

I *Making the Invisible Visible* peker Leonie Sandercock på hvordan en gruppe av historikere gjennom en fornyet nærlesning av byplanleggingens historie har avdekket at denne har karakter av en offisiell historie. En historie, gjenfortalt på nytt og på nytt. Den handler om det modernistiske planleggingsprosjektet, om representasjonen av planleggingen som fornuftens stemme i det moderne samfunn og som bæreren av opplysningstidens mål om materiell fremgang gjennom vitenskapelig rasjonalitet.⁹⁹ Sandercock peker på at målsettingen med artikkelsamlingen har vært å gå bak det modernistiske planleggingsparadigme for å presentere et annet, for bedre å forstå fortiden, og for å forestille seg en annen fremtid for planleggingen.¹⁰⁰ Det er etter forfatterens

⁹⁹ L. Sandercock 1998, Framing insurgent : Historiographies for planning, i Sandercock, L. (red.) *Making the invisible visible : a multicultural planning history*, s. 2.

¹⁰⁰ Sandercock (1998:2).

mening de underprivilegerte som på grunn av rase, kjønn, etnisitet eller seksuell legning som bør bringes frem fra usynliggjøringen og stigmatiseringen. Selv om artikkelsamlingen i hovedsak er relatert til amerikansk planleggingshistorie, er det liten tvil om at de spørsmål som den stiller har relevans langt utover sitt geografiske fokus og at den også kan ha relevans for bolig- og barneforskningens historie.

I plan- som boligforskningen er det av avgjørende betydning å stille følgende spørsmål. Hva er objektet for forskningsinteressen og hvem har subjektposisjonen? Så vel studier av arkitektur-, bygnings- eller planhistorie som nedtegnelser av hendelser, handlinger og holdninger, er for det meste tekstuelle rekonstruksjoner. Hva vi ser er avhengig av hva vi leter etter og av hvilke spørsmål vi stiller. Samtidig vil spørsmålene være preget av de teorier vi relaterer til våre subjekter. Hva er objektet for historikeren eller bolig- og barneforskeren og hvem er subjektet? I avhandlingen vil jeg nærme meg, men ikke kunne svare på det intrikate spørsmålet: Hvorfor er ikke barn inkludert som en marginalisert befolkningsgruppe når alle andre tenkelige minoriteter eller grupper med ulike kulturelle og sosiale kjennetegn er tatt med, som for eksempel i *Making the Invisible Visible*?¹⁰¹ Når jeg ønsker å stille meg i rekken av talskvinner for en utsatt gruppe i samfunnet; har jeg en forventning om at de øvrige utøvere innen dette og tilstøtende forskningssegmenter vil godta et perspektiv med barns uteområder som objekt og barn som deltakende og handlende. Men jeg får ikke svar på denne hypotetiske forventningen før mine akkreditiver er avgitt, uansett. Selv om jeg har plassert min forskningsinteresse inn i dette fellesskapet, kjenner jeg en forpliktelse til å vurdere om nærliggende forskningstradisjoner kan ha interesse som støttepilarer for de spørsmål jeg har valgt å stille.

Barns posisjon, innenfor de byteoretiske studier står ikke sterkt.¹⁰² De skulle etter mitt syn selvfølgelig være opptatt, hvilket de ikke er, av at strukturelle forhold også innbefatter barn eller i det minste barns oppvekst som grunnlag for arbeidskraftens reproduksjon. Årsakene kan være flere. En årsak kan være at barndomsbegrepets utvikling fra opplysningstiden og romantikken frem mot en sentral plassering innen filantropien på slutten av det attende århundre. Så snart barn, lik arbeidskraft, var ute av industrialiseringens grep var det gjennom skolegang og utdanning viktig å holde kontroll med dem. De var ikke ønsket som selvstendige aktører i byene. En annen forklaring kan

¹⁰¹ I artikkelen til Wirka er en aldersspesifikk gruppe omtalt, men det er ikke barn. Artikkelen beskriver byplanleggingens betydning som kontrollerende faktor for unge jenters seksuelle praksiser i USA og i begynnelsen av det 19. århundret. S. M. Wirka 1998, *City Planning for Girls: Exploring the ambiguous nature of women's planning history*, i Sandercock, L. (red.) *Making the Invisible Visible: a multicultural planning history*.

¹⁰² Av og til henvises det til Colin Wards legendariske tekst *The child in the City* uten at det har fått nevneverdige konkrete konsekvenser. Se for eksempel I. Borden, J. Rendell og H. Thomas 1998, *Knowing Different Cities: Reflections on recent European writings on cities and planning history*, i Sandercock, L. (red.) *Making the Invisible Visible: a multicultural planning history*, s. 141.

være at byteorier fra Chicagoskolen og frem til i dag har hatt tette bånd, om enn med noe ulik styrke, til marxismen.¹⁰³ Og det kan ikke påstås at marxismen har vært spesielt opptatt av barns samfunnsmessige posisjon utover deres sosialisering gjennom skolegang og ulike voksenstyrte kulturelle formidlingsformer. Det kan være flere årsakssammenhenger, uansett, det er få tydelige spor å gå etter.

Kirsten Simonsen har i sin gjennomgang av den byteoretisk forskning pekt på at ungdomsstudier, som etterkommere av livsformsstudier utvikles parallelt med kvinnestudier. Katz og Monk har imidlertid påpekt at livsformsstudier ikke har funnet noen bruk innen barneforskningen.¹⁰⁴ Det forekommer meg derfor til liten nytte å lete der etter knagger til å henge forskningsinteressen på. I Simonsens beskrivelse av forbindelseslinjene bak over i de byteoretiske tekster finnes barn ikke. De har ingen plass, verken i den forskningen som la hovedvekten på det kollektive konsum eller i den byteoretiske base hvor de makroøkonomiske betraktninger var de viktigste.¹⁰⁵ I de byteoretiske perspektiver ligger det sterke bindinger til de samfunnsstrukturerelementer som økonomi, arbeidskraftens reproduksjon eller konsumpsjon. En fordypning i den byteoretisk forskning forekommer meg derfor ikke å være givende for å se sammenhenger og detaljer i det mikrokosmos som avhandlingsarbeidet beskjeftiger seg med.

Det er imidlertid en teoretiker, Henri Lefebvre som har gitt noen av de viktigste bidrag til forståelsen av byens romlige sammenhenger og betydningssystemer.¹⁰⁶ Lefebvre hadde, sier Simonsen, et filosofisk og antiempiristisk utgangspunkt for sin tenkning. Etter hennes mening var det medvirkende årsak til at han så sent ble akseptert og verdsatt.¹⁰⁷ Som samfunnsvitenskapelig tenker har Lefebvre beskjeftiget seg med byens historiske utvikling, rommets produksjon og hverdagslivets utarming og potensialer. Det har til og med vært påstått at han, av byteoretikerne, sansynligvis har levert det mest brukbare strategiske overblikk til hjelp for forskeren: hvor skal jeg gå, hva skal jeg se etter og hvordan skal jeg spørre?¹⁰⁸ Simonsen sammenfatter Lefebvres posisjon og hans forhold til hverdagslivet med følgende:

(...) omdreiningpunktet for Lefebvres filosofi er hverdagslivet. Det er i hverdagslivet, menneskenes erfaringer opsamles,

¹⁰³ K. Simonsen 1993, *Byteori og hverdagspraksis*, s. 92-93.

¹⁰⁴ C. Katz og J. Monk 1993, *When the world are women*, i Katz, C. og J. Monk (red.) *Full circles : geographies of women over the life course*, s. 17.

¹⁰⁵ Simonsen (1993:90).

¹⁰⁶ Innen samfunnsgeografien har Lefebvre vært sentral, se Simonsen (1993), J. Pløger 1997, *Byliv og modernitet* og J. Tonboe 1993, *Rummets Sociologi*.

¹⁰⁷ En annen årsak var at hans verker ble oversatt fra fransk til engelsk mange år etter at originalutgavene forelå på fransk.

¹⁰⁸ Borden, Rendell og Thomas (1998:139).

og det er, når de ikke lenger kan holde ud at gjennomleve sit hverdagsliv, at samfunnsforandringen kommer i stand – hvor det centrale er en kulturell revolution, der innebærer en seksuell reform, en byreform og en genopdagelse av “festen”¹⁰⁹ Det er uten tvil med baggrund i denne filosofiske inngang, Lefebvres interesse for byen, rommet og arkitekturen, der danner rammen om og er en integrert del av vort hverdagsliv, er opstått.¹¹⁰

Lefebvres teoretiske arbeid legger således grunnlaget for å se på produksjon av rom i grenseflaten mellom det samfunnsmessige og dagliglivet. Samtidig med at vi på slutten av 60-tallet fikk de mest rigide normeringer av lekeplass-arealer og utearealer til rekreasjon, pekte Lefebvre på at arkitekter forholder seg til empiriske problemer gjennom referanser til byplanideologier og at de gjør det på egne premisser med og uten godkjenning av offentlige eller politiske institusjoner.¹¹¹

I tillegg er det av spesiell interesse i denne sammenhengen å ta frem Lefebvres interesse for rommet og for leken. Bakgrunnen sies å være hans oppmerksomhet overfor oppdagelser av skiftende lokaliteter for produksjon i det parisiske bymiljø.¹¹² 70-årenes byteoretiske behandling av problematikken kom primært til å dreie seg om rommets produksjon, mens tema for 80-tallets byteoretikere ble “*rummets dialektikk*”.¹¹³

Mens samfunnsgeografer og byteoretikere har vært opptatt av det spesifikke romlige fra det globale til de noe mindre perspektiver, har det vært reist kritikk av teoretikere innen sosiologien. Her har kritikken gått på manglende opptatthet av det spesifikke rom. Urry har i sin kritikk av Giddens sagt følgende “(…) *there is really no 'space' as such – only different spaces*”. Han tilføyer at det er minst tre nivåer på hvilke rom (og tid) trenger seg frem i sosiologiske analyser. For det første: empiriske begivenheter er distribuert i tid og rom, for det annet: sosiale helheter er bygget rundt bestemte romlige og tidsmessige strukturer og for det tredje: sosiale helheter er tidsmessig og romlig bundet sammen på uhyre komplisert vis både over tid og i rom.¹¹⁴ Simonsen har konkludert at det ikke ligger ferdige teorier i dette feltet, men at ytterligere begrepsmessig og teoretisk avklaring og presisering er nødvendig. Hun refererer til Lefebvre som allerede påpekte dette i 1986. Oppgaven kompliseres, etter hennes mening av at vi er stillet overfor det intel-

¹⁰⁹ Lefebvre (1971) i Simonsen (1993:53).

¹¹⁰ Simonsen (1993:53).

¹¹¹ H. Lefebvre 1972, Preface, i Boudon, P. (red.) *Lived-in Architecture : Le Corbusier's Pessac revisited*, s. ii.

¹¹² E. Kofman og E. Lebas 1996, *Lost in Transition - Time, Space, and the City*, i Kofman, E. og E. Lebas (red.) *Writings on cities : Henri Lefebvre*, s. 10-11.

¹¹³ Simonsen (1993:74) se dessuten D. Gregory og J. Urry 1985, *Social relations and spatial structures*.

¹¹⁴ J. Urry 1991, *Time and space in Giddens' social theory*, i Bryant, C. G. A. og D. Jary (red.) *Giddens' theory of structuration : a critical appreciation*, s. 174.

lektuelle paradoks at rommet og romligheter verken kan oppfattes som et subjekt eller et objekt.¹¹⁵ I den byteoretiske forskningen tales det ikke om paradigmeskifter, men om en stadig utvikling av de teoretiske posisjoner.

Parallelt med tenkemåtene innenfor planleggingens historiografi finner vi forskere som snakker om et paradigmeskifte innen barneforskningen relatert til konstruksjonen av begrepet barndom og til ny erkjennelse av barns posisjon i samfunnet.¹¹⁶ Når barn har en subjektposisjon i forskningen blir forholdet mellom ideer om barndommen og det å være barn helt sentralt. Forholdet mellom barn og foreldre har vært sentral i den europeiske barndommens historiografi, så vel som utviklingen av utdanningssystemene og deres kontrollerende rolle overfor barna.¹¹⁷ Det er imidlertid det ytre miljøet og hvordan barndommen konstitueres gjennom samfunnets¹¹⁸ ansvar for barna i det offentlige rommet som er fokus her. Jeg har således foretatt to avgrensninger: den første er mot interessen for hvordan forholdet mellom foreldre og barn konstitueres i husholdets organisering og den andre mot hvordan bygg for omsorgs- og utdanningsinstitusjonene opp gjennom historien har vært preget av klasse og kjønn.¹¹⁹ Jeg gir i det følgende en mer generell beskrivelse av de forhold som skiller mellom profesjonenes kunnskapsområde og det som konstitueres av de vitenskaplige disipliner, for deretter senere i kapitlet å vende meg mot en mer grundig gjennomgang av bolig- og barneforskningen.

Ulike disiplinære posisjoner

Målet for dette kapitlet er i tillegg å definere en egen posisjon blant forskere som er opptatt av hvordan viten innen arkitektens praksisfelt utvikler seg spesielt relatert til barn som brukere. Om denne posisjonen er sideordnet barneforskere eller kan inkluderes blant barneforskere, er mindre viktig. Det ligger ikke en forestilling om å finne et evigvarende og gyldig bilde hvori posisjonen kan inntegnes, men nærmere et forsøk på å synliggjøre den dynamikken som speiler ulike paradigmatiske ståsteder over tid.

Det er både det ontologiske nivået og vitensfeltet som kan beskrive hvordan arkitektene utvikler og utøver sin profesjon. Og det er på vitensfeltet, det epistemologiske feltet at ulike disiplinære forståelsesformer har vært med på å forme og dominere. Jeg kommer ikke til å beskrive dette ut fra alle tenkelige posisjoner. Fenomenologer og filosofer finner ikke plass i denne avhand-

¹¹⁵ Simonsen (1993:79).

¹¹⁶ Se A. James og A. Prout, (red.) 1997, *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood* og W. A. Corsaro 1997, *The sociology of childhood*.

¹¹⁷ Se H. Cunningham 1996, *Barn og barndom : fra middelalder til moderne tid*, s. 29-43 og P. Ariès 1980 (1960), *Barndommens historie* og L. DeMause, (red.) 1975, *The History of Childhood*, s. 6.

¹¹⁸ Bruken av begrepet offentlig i denne sammenhengen skal ikke tas for rigoros. Fellesskapet kan for eksempel være synonymt med borettslag, boligkooperasjon, sameier eller allmeningsorganer.

¹¹⁹ Se for eksempel T. A. Markus 1993, *Buildings & power : freedom and control in the origin of modern building types*.

lingen. Jeg vil derfor muligvis kunne kritiseres for ikke å gå langt nok i den referensielle forståelse. Når jeg imidlertid har tatt dette valget, er det begrunnet i egne erfaringer som situert ved samme bord som samfunnsvitere og humanister. Jeg har hatt et stort behov for å skape basis ut fra den ontologien som er bæreren av egen fagforståelse. Det hjelper ikke på anerkjennelsen som forsker, å være skolert på de samfunnsvitenskapelige klassikere, så lenge forskeren tviholder på å ha ståsted i en profesjonsutøvelse og ikke i en ren epistemologisk disiplin. Det er egne forskerkolleger, institusjoner, fagtidsskrifter etc. som konstituerer den arkitektfaglige posisjon. Arkitekturfeltet kan beskrives ut fra historiske betraktningsspektiver som ligger i kunsthistorien, arkitektens praksis kan betraktes ut fra handlings- og kommunikasjonspektiver som i profesjons sosiologien, og arkitekturen kan beskrives og fortolkes ut fra eksistensielle perspektiver. Ingen av disse tre tilnærminger finner jeg imidlertid tilfredsstillende for dette prosjektet. Målet er å gå til forskningsposisjoner som behandler arkitekturfeltet teoretisk og som i mer eller mindre skjulte termer forholder seg til samfunnsvitenskapene. I kjølvannet av de vitenskapsteoretiske oppbrudd, enten dette måtte være fra Frankfurt eller Chicago, ligger det igjen deler av arkitekturforskningen som tydelig forteller om de forskningstradisjoner som har vært toneangivende. Jeg søker således etter ståsted hvor arkitekturforskningen forsøker å finne en interdisiplinær posisjon tett på de samfunnsvitenskapelige disipliner.

For klarhets skyld skal jeg kort gjøre rede for hvordan ulike begreper er brukt i dette avsnittet. Med fag og profesjon menes et avgrenset område innenfor en yrkesutøvelse og med disiplin et undervisningsfelt eller et vitenskapsfelt. I et forsøk på å være ryddig bruker jeg ikke begrepet disiplin om det som er arkitekturens vitensområde.¹²⁰

¹²⁰ Når vi på norsk benytter oss av termen fag også som beskrivelse på en avgrenset og definerbar yrkesutøvelse som for eksempel rørleggerfaget, gartnerfaget eller arkitektfaget vil man på engelsk bruke begrepet *profesjon*. Å benytte begrepet fagprofesjon er derfor dobbelt og ikke spesielt avklarende. Fag kan være alt fra et område av studieplanen som det undervises i, i grunnskolen, til det område en universitetsprofessor og hennes disipler studerer. Som begrepsavklaring av profesjon er det nærliggende å bruke Schöns beskrivelse selv om den lett blir for rigorøs til å stemme helt til det vi oppfatter som *arkitekten* (Schön 1983:23). Han beskriver at profesjonens kunnskapsbase er spesialisert, bundet, vitenskapelig og standardisert. I en samfunnsmessig strukturell kontekst er det flere kjennetegn som må legges til. MacIntyre gir som eksempel bidrag til hvordan praksis innen et profesjonsfelt kan beskrives: "By a 'practice' I am going to mean coherent and complex form of socially established cooperative human activity through which goods internal to that form of activity are realized in the course of trying to achieve those standards of excellence which are appropriate to, and partially definitive of, that form of activity, with the result that human powers to achieve excellence, and human conceptions of the ends and goods involved, are systematically extended (MacIntyre 1985:187)". Å bruke begrepet disiplin om utdannelsen av landskapsarkitekter slik Eisel (1992) har gjort (oversatt fra tysk til engelsk) virker ikke fornuftig sett med en nordisk språkforståelse. Mer komplisert blir det når inter- blir benyttet som prefiks til disiplin. Er det da bare disiplinene (vitenskapsfeltene) som jevner ut grensene mellom seg eller får profesjonsutdannelsene lov å blande seg inn her? Så lenge det i profesjonsutdannelsene finnes helt nødvendige undervisningsområder som hører til de tradisjonelle disiplinene får vi godta det litt slørede begrep når vi i en interdisiplinær sammenheng inkluderer de kunnskapsfeltene som hører til profesjonene.

På slutten av 90-tallet er begrepene *making professions* og *making discipline* blitt brukt aktivt i diskusjonen om utvikling av arkitektenes profesjonsfelt. På tross av det går jeg ikke inn i en diskusjon av denne begrepsbruk, for nærmere utdyping se H. Dunin-Woyseth 2001, *Research on architecture and spatial planning, in architecture and spatial planning and for architecture and spatial planning. Complementary perspectives?*, i

Påstander om interdisiplinaritet er teoretisert på mange måter og de kan plasseres innenfor et bredt spekter av argumenter. I den ene enden begrunner forskere sin interdisiplinære posisjon med et instrumentalistisk ståsted, at interdisiplinaritet er et empirisk problem, hvor instrumentalismen kan eksemplifiseres ved lån av verktøy og metoder. I den andre enden postuleres det fra en epistemologisk posisjon at interdisiplinaritet er et teoretisk problem. Her er det søken etter omforent kunnskap og kritikk.¹²¹ Julie T. Klein har beskrevet disse ulikhetene ved å bruke metaforene brobygging og rekonstruksjon.

Hun gir en beskrivelse av utviklingen innen samfunnsvitenskapene i første halvdel av det 20. århundre som passer til de sterke påvirkninger som både arkitekturforskning og barneforskningen var preget av hele dette århundre.

Bridge building is more common. It takes place between complete and firm disciplines and frequently has an applied orientation. Most instrumental projects are forms of bridge building. The first major interdisciplinary movement in the social sciences, dating from the close of World War I to the 1930, was also a form of bridge building. Quantitative methods were borrowed from the sciences. Bridge builders do not tend to engage in critical reflection on problem choice, the epistemology of disciplines being used, or the logic of disciplinary structure. In contrast, restructuring changes parts of disciplines. It often embodies as well, a critique of the state of the disciplines being restructured and, either implicitly or explicitly, the prevailing structure of knowledge. Restructuring is less common and more radical. In transgressing boundaries and generating new visions, feminist practices constitute a form of restructuring.¹²²

Den kritikken hun fører frem her kan sammenlignes med den kritikk som ligger i Sandercocks refleksjoner. Klein beskriver også hvordan en annen bølge av interdisiplinaritet preget samfunnsfagene etter annen verdenskrig og hvordan forenklinger har forsøkt å bringe det interdisiplinære frem. Hun refererer blant annet til Ulrich Eisel som med utgangspunkt i utdannelsen av landskapsarkitekter og arealplanleggere har forsøkt å beskrive betingelsene for at profesjonsutdannelser med basis, i kunstnerisk utøvelse så vel som i natur- og samfunnsvitenskapelig disipliner integrert i samme utdannelses-

Linn, B., G. Enhöring og H. Fog (red.) *Staden, husen och tiden : rapport från seminarserien Staden - allas rum, samt reflektioner om stadens egenart.*

¹²¹ J. T. Klein 1996, *Crossing boundaries : knowledge, disciplinarity, and interdisciplinarity*, s. 10.

¹²² Klein (1996:10-11).

forløp.¹²³ Overgangen fra utdanningssystemet til utøvelsen av en praksis, for eksempel som arkitekt, er ikke uoverstigelig. Det er ikke uvanlig at arkitektstudenter utøver faget, som ansatte, parallelt med at de mottar undervisning. Jeg godtar umiddelbart at erfaringer fra utdanningssystemet kan overføres til forholdet mellom den vitenskapeliggjøring av faget som foregår og hvordan arkitektene utøver sin praksis og utvikler sin kunnskapsbase. Denne avhandlingen vil være et eksempel på dette og på hvordan arkitektfaget utvikler sin kunnskapsbase.

Eisler mener at det er enkelt for profesjonsutdannelsene som er opptatt av å løse praktiske problemer å bruke interdisiplinaritet som et enkelt grep når de fra å være håndverksutdannelse er blitt vitenskapeliggjort. Han sier:

They are crafts, which have been turned into sciences. Their original heterogeneity never caused any problems because the required knowledge always became integrated through contact with the real world. The concept of the skilled craftsman serves as a paradigm for vocational education: the apprentice learns from a master, through practical examples, 'how it is done', where 'it' is the full range of skills the craftsman needs to solve the problem of producing the required object.¹²⁴

Eisels beskrivelse av håndverk som er blitt til vitenskaper er for enkel, ennå er utdannelsene på arkitekt- og landskapsarkitektskoler preget av studioundervisning, med en klar målsetting om at studentens innsats skal være reflekterende og kunnskapsutviklende i seg selv. På den andre side er profesjonsutøvere tvunget til i det minste å skaffe seg et overblikk over de vitensområder som jeg beskriver som disipliner. Det i seg selv gjør ikke profesjonsutdannelsene til interdisiplinære utdannelse. Det er i selve samhandlingen med andre, sosiologer, antropologer eller økonomer, at arkitekten inntar det jeg vil kalle for en interdisiplinær posisjon.

Hva er så forutsetningene for at denne samhandlingen kan finne sted? Den viktigste forskjellen mellom profesjonsfeltet og disiplinsfeltet er at profesjonsfeltet henter opp fra sin egen erfaringsverden, det ontologiske nivå. Samtidig finnes det et stort og uoversiklig vitensreservoar som profesjonen benytter seg av. Eisler beskriver dette ut fra en hverdagslig kontekst som stemmer overmåte godt med utøvelsen av en kreativ praksis: Når skissen tørker opp og skisseringen kommer til et stopp, finnes det ingen kommunikasjonsforbindelse til objektet. Da er det teorier og data som fornyer adgangen.¹²⁵

¹²³ U. Eisel 1992, About dealing with the impossible: an account of experience in landscape planning courses. *European Journal of Education*, s. 244. Eisel beskriver interdisiplinariteten som et narrespill ut fra 4 institutters studieplan med til sammen 25 fagområder.

¹²⁴ Eisel (1992:240).

¹²⁵ Eisel (1992:252).

Arkitektenes paradigmatisk ståsted beveger seg fra det rent kunstneriske til det som kan betegnes som instrumentell rasjonalitet. Uansett posisjon på dette kontinuum, vil det alltid være en forbindelse over til andre disipliner. Poenget for meg er derfor: hva er de epistemologiske ståsteder for de disiplinene som er med på å utvikle kunnskap enten for arkitektene eller i et interdisiplinært samarbeide med disse? Svingningene i nærhet mellom de profesjonsutdannende institusjoner og de samfunnsvitenskapelige disipliner på universitetene, er kjent. Min påstand i forhold til kunnskapsutviklingen på området barns utemiljø er at det i øyeblikket er utakt mellom det kunnskapsgrunnlag arkitektene opererer ut fra og det grunnlag som mange barndomsforskere innen samfunnsvitenskapene står på i dag.

Årsaken kan antakelig finnes i flere forhold. For det første finnes det en sterk tilknytning på 70-tallet til den psykologiske forskning som for eksempel representert internasjonalt ved Bronfenbrenner og nordisk ved Ingrid Gehl. Og at begge disse har hatt et kontekstualisert utgangspunkt for sine arbeider har vært tatt som en selvfølge av arkitekter. Utviklingen av den kognitive psykologi har hatt betydning for arkitekter og planleggere, for eksempel var en stor del av den referensielle tilknytning for GUIC I, psykologisk tenkning som representert ved Bachelard, Piaget og Rapoport. For det andre har arkitektfaget i liten grad blitt utfordret i forhold til denne forståelseshorisont fra barneforskningens side. En annen type av treghet, som kan ligge i den faglige utviklingen, kan være representert ved den koblingen som finnes mellom en deterministisk forståelse av eget fags betydning for utviklingen av det gode liv og den manglende utfordring som ligger i at faget antakelig har hatt liten påvirkning fra kulturkritiske strømninger innen antropologi og etnografi.

Opp mot disse argumenter kan det anføres at arkitektene og planleggerne ikke er enerådende i forhold til hvilket kunnskapsgrunnlag som er aktivt i forhold til de faktiske bygge- og planoppgaver. Strukturelle og økonomiske rammer kan være like bestemmende. Når arkitektene må underlegge seg lov og regelverksregimer er det ikke nødvendigvis slik at de finner disse fornuftige og fremmende for gode resultater. Avhandlingsarbeidet vil ikke kunne drøfte disse antakelser i sin fulle bredde, men nøyer seg med å påpeke sammenhenger som trer frem av det forskningstematiske valg jeg har foretatt.

I det følgende skal jeg gi en meget summarisk beskrivelse av det forskningsfeltet som lettest innskriveres i enheten *arkitekten og hans byggherre*. Der finner vi ikke barna. Det kunne ha vært en grunn til ikke å behandle det, men motsatt er det en grunn til nettopp å belyse den manglende posisjon og bakgrunnen for den. En søken etter barna i byggeforskningen er heller ikke vellykket, men nødvendig for oversiktens skyld. Avslutningsvis begir jeg meg inn i å beskrive karakteristiske trekk ved forskningen om barns utemiljø og hvor-

dan denne innpasses i en noe større forståelsesramme av studier av utemiljøer for alle.

Arkitektprofesjonen som forskningsinteresse

I 1995 uttalte Dolores Hayden følgende:

Architecture, as discipline, has not seriously considered social and political issues, while social history has developed without much consideration of space or design. Yet it is the volatile combination of social issues with spatial design, intertwined in these controversies, that makes them so critical to the future (...).¹²⁶

Selv om Hayden sier dette med en spesiell henvisning til amerikanske byers fremtid våger jeg å generalisere dette utsagnet til den europeiske, nordiske og norske virkeligheten.¹²⁷ Hayden uttaler seg om faget som disiplin og jeg antar at hun innbefatter ikke bare praksis, men også kunnskapsutviklingen og forskningen innen faget. Hennes utsagn gir legitimitet til de vanskeligheter som jeg har stått overfor med å finne forskning innenfor fagets rammer som har tatt befolkningsgruppen barn i betraktning. Mens praksis og kunnskapsutvikling gjennom praksis, ikke nødvendigvis gir artikulert innsikt, er det presumptivt forskningens mål å gjøre det og å tydeliggjøre så vel objekt som subjekt.

I arkitekturforskningen skiller de som er opptatt av profesjonsutøvelsen som forskningsinteresse lag med de hvis forskningsinteresse er arkitekturen som verk. Noe forenklet er vekten av sosiologiske studier det som tynger denne første mest. Bildet av arkitekten som Vitruvius og Alberti ga oss, var mannen som hadde autoritet, ensbetydende med innflytelse, makt og prestisje. Han sikret seg en plass i evigheten gjennom sitt byggverk.¹²⁸ Det var den aristokratiske klienten og verket som var kjernen i autoriteten. Håndverkeren og brukeren fantes ikke i denne forestillingen om det betydningsfulle i arkitekturproduksjonen. Som Vitruvius, gjorde også Alberti byggherren til den viktigste personen for arkitekten.¹²⁹ Når 15-hundretallets arkitekter studerte og beundret tekstene til Vitruvius, gjorde også de byggherren til en del av sin egen konstituering som arkitekt.

¹²⁶ D. Hayden 1995, *The power of place : urban landscapes as public history*, s. 8.

¹²⁷ Tonboe beskriver for eksempel hvordan og hvorfor det romlige ikke har funnet plass innenfor sosiologiske analyser i sin avhandling. J. Tonboe 1993, *Rummets Sociologi*, s. 3.

¹²⁸ D. Favro 1989, Was man the measure? i Ellis, R. og D. Cuff (red.) *Architects' People*, s. 18.

¹²⁹ Favro (1989:29).

Arven fra Vitruvius og Alberti er levende i dag, selv om arkitekten periodevis har vært sett på som utøver av sosial ingeniørkunst¹³⁰ og selv om arkitekten kan ha skiftet kjønn. Det gir prestisje å bygge representative statlige bygg, store kulturbygg, hovedkvarter for internasjonale selskaper og villaer for familier med god økonomi. Det offentlige rommet mellom bygninger har siden midten av forrige århundre ikke hatt arkitektens særlige oppmerksomhet før kommuner og vegvesener begynte å utlyse konkurranser for arkitekter og landskapsarkitekter om den estetiske opprusting av det offentlige rommet. Oppmerksomheten omkring barn i byen i slagskyggen av urbanistenes arkitektoniske og formsterke planforslag har ikke vært påtakelig.

Det er derfor ikke bemerkelsesverdig at de studier som har vært gjennomført for å se på arkitektens praksis, har vært fokusert omkring forholdet til markedet, til byggherren og til utøvelsen av faget som sosial intern praksis mellom arkitekter.¹³¹ Mottakeren eller brukeren av plan eller arkitektonisk verk kan være til stede i disse studier, men det er i hovedsaken når denne er synonym med byggherren enten denne er offentlig eller privat. Brukergruppen barn har derfor i en slik sammenheng ingen konstituerende betydning for profesjonen.

På den andre siden er det ikke slik at forholdet til byggherren fører til et tomrom i forhold til brukeren. Som Blau påpeker, ønsker et flertall av de arkitekter hun har med i sin studie å gi prioritet til brukeren, men samtidig uttrykker de at denne prioritering er vanskelig å få til i bygget form, gitt de sosiale og økonomiske betingelser for byggeriet.¹³² Det betyr etter hennes mening at arkitektens intensjon om å øke nytten av bygget for brukeren, er klemte mellom byggherrelasjonen, markedet og organiseringen av den arkitekturproduserende praksis. Det finnes altså viktige momenter mellom arkitektens rolle som "advokat" for byggherrens interesser, og mulighetene for at hun kan ta vare på brukerens interesser. Inn i dette bildet blander det seg arkitektens posisjon som over- eller underordnet i produksjonen, samt hvordan felles dagsordener konstitueres for disse ulike posisjoner.

Jeg ønsker ikke å gå inn i fordypninger i hvorledes verk leses av brukeren eller arkitekten enten dette er ikonografisk, symbolsk eller ut fra semiologiske betraktninger. Fokus i denne studien har ikke vært å se på utviklingen av lekehuset eller klatretårnet på lekeplassen. Å gjennomføre studier av denne typen av artefakt kunne gjøres som verksstudier, men det har ikke vært tanken her.

¹³⁰ Se U. Sandström 1989, *Arkitektur och social ingeniörskonst : studier i svensk arkitektur- och bostadsforskning*.

¹³¹ Se S. Kostof 1977, *The Architect : chapters in the history of the profession*, J. R. Blau 1984, *Architects and firms : a sociological perspective on architectural practice*, R. Gutman 1988, *Architectural practice : a critical view*, D. Cuff 1991, *Architecture : the story of practice* og M. S. Larson 1993, *Behind the postmodern facade : architectural change in late twentieth-century America*.

¹³² Blau (1984:x).

Et utydelig kunnskapstilfang

Tar vi to skritt tilbake fra det som i det foregående er omtalt som forskning, finnes det en kunnskapsproduksjon innen den faglige praksis som arkitekter, landskapsarkitekter og planleggere utøver. I en forskningsmessig sammenheng kan man si at denne ikke har noen systematisk betydning, men siden det finnes flere syn på kunnskap innen plan- og arkitekturfaget vil jeg ikke unnlate å nevne den. Det er en kunnskapsproduksjon som er tett lenket opp til *brobyggerne* som Klein nevnte.¹³³ Det toneangivende kunnskapsparadigme bygger på eksemplets makt.¹³⁴ Målet er læring gjennom å erfare og selv gjøre seg opp sine meninger ut fra det erfaringsmateriale som legges frem. Det meste av kunnskapen innen arkitekturfaget overføres på denne måten. Studenter leser tidsskrifter, reiser og gjør egne opptegnelser og fortolkninger av virkelighetens verden. Veiledning fra en generasjon til en annen formidles gjennom eksempler og eksemplenes makt og muligheten for ny kunnskap gjennom nye tolkninger er til stede.

Grensen mellom produksjon og reproduksjon av kunnskap innenfor en slik kontekst er flytende. Og det er lett å se at det i lange perioder innenfor arkitekturfaget har vært reproduksjonen som har dominert.¹³⁵ Sandercocks beskrivelse av hvordan byplanhistorien gjenfortelles på nytt og på nytt er et eksempel på dette. Det samme kan være tilfellet av tolkninger av arkitekturens doksa og av de "kanoniske" verkene. Mengden av denne typen av kunnskapsformidling og kunnskapsutvikling, dersom vi kan snakke om en utvikling, overskygger antakelig langt den delen som er produsert ut fra en mer vitenskapelig basis.

En forutsetning for utvikling i den formen for kunnskapsproduksjon som orienterer seg mot arkitekturen i et brukerperspektiv kan karakteriseres som spiralbevegelsen som går fra program til produkt og videre til evaluering og derfra til ny produksjon. Her ser jeg ikke bort fra at den interne læringen gjennom en refleksiv praksis er grunnleggende, men fremholder at det på et høyere nivå forutsettes at det foregår en kommunikativ læringsprosess som både involvere brukerne, byggherrene og arkitektene. Det er på dette punktet og i denne formen for kunnskapsutvikling at barns posisjon er kritisk. Sjansen for at fagets regenerering og utvikling vil finne sted er små, når det gjelder det å skape gode uteområder som fungerer for barn, så lenge barn er usynliggjort.

Jeg konkluderer derfor så langt med at barna er nokså usynlige så vel i konstitueringen av arkitekten som praksisutøver, som i den akkumulerende kunnskap som denne praksisen produserer. Barna er til stede i boligforsk-

¹³³ Se s. 37.

¹³⁴ Se R. Venturi, S. Izenour og D. Scott Brown 1977, *Learning from Las Vegas : the forgotten symbolism of architectural form*.

¹³⁵ En gjennomgang av appendiks 1 viser dette tydelig.

ningen, men de er gitt en posisjon som et vedheng til familien. I det følgende skal jeg forsøke å utdype dette.

Boligforskningen

Byggforskning eller boligforskningen er i denne sammenhengen mer et valg av institusjon, over- eller underordnet forskningsperspektiv, enn det er et spørsmål om hvilket forskningsperspektiv som er fremherskende. Det som interesserer meg er hvilket perspektiv, rettet mot brukeren, som vi kan finne innenfor ulike sider av denne forskningen. Det er gjort en del studier på boligbygging i jomfruelig terreng og mange studier på såkalt lav og tett boligbebyggelse. Til sammenligning er det gjort få studier av boligbebyggelse i byen.¹³⁶ Den ujevne fordelingen kan tilsi at det mer har vært typologiene som har vært i fokus enn beboerne. Jeg ønsker som sagt å perspektivere på samme måten som Sandercock og hennes kolleger har gjort. Vi kan for så vidt snakke om et barneperspektiv innenfor boligforskningen. At dette feltet vil være særdeles smalt vil de færreste være i tvil om ut fra ren intuisjon. Derfor velger jeg å bruke begrepet brukerperspektiv, en begrepsramme som bør, men ikke alltid fyller ønsket om å inkludere alle brukere inklusive barn, i den videre refleksjonen her. Det dreier seg i hovedsak ikke om forskningens metodiske tilnærming, selv om denne aldri kan legges helt bort, men mer om det forskningsetiske perspektivet som Hayden etterlyser. Hvem er bolig- eller arkitekturforskeren på parti med? Står brukeren sentralt i de faginterne problemstillinger som faget har hatt en interesse for og hvordan fortøner denne forskningen seg som referansegrunnlag for dette arbeide?

I 1978 utga Norges byggforskningsinstitutt rapporten *Boligsak og boligforskning : Et utvalg norsk litteratur 1814-1973*; 160 års vitensproduksjon.¹³⁷

Forfatterne, av denne, utelukket litteratur om eldre, uføre og barns boligproblemer, nærservice i boligområder, samt statistikk og detaljerte beskrivelser om leilighetsplaner for å begrense bibliografiens omfang. Umiddelbart kan det tolkes slik at de beboere som bruker hovedparten av sine timer i boligområdet ble usynliggjort på tross av at rapporten inneholder emner brukt under litteratursøkene som: boligforhold, boligforskning, boligmiljø, boligplanlegging og boligpolitikk. I de 160 år med boligsak og boligforskning mangler den som er opptatt av barns posisjon, bibliografisk kunnskap om 110 år. Hva vi med sikkerhet kan slå fast, er at barn i veldig liten grad har eksistert som kategori innenfor denne forskningen. Barn var ikke nødvendigvis helt usynlige, men de inngikk i kategorien hushold eller barnefamilie og deres plass som informanter har antakelig vært meget sparsom. Av de noe over 700

¹³⁶ L. Schmidt og A.-K. H. Thorén 2001, *Bebyggelsestyper og bokvalitet i by : en studie av storgårdskvartalet*, s. 34.

¹³⁷ T. Hansen, J. Wennesland og A. T. Knoop 1978, *Boligsak og boligforskning : et utvalg norsk litteratur 1814-1973*.

norske referanser som er omtalt, gjenspeiler nesten ingen at barn inngår som en del av befolkningen. Likevel finnes det unntak hvor barns boligforhold er en viktig parameter.¹³⁸

Norsk boligforskning står ikke alene, men støtter seg mot nordisk forskning og spesielt mot etterkrigstidens forskning som hadde sine sterkeste utøvere i Sverige og England. Industrialiseringen, funksjonalismen og sterk medvirkning fra stat og kommune ga behov for boligforskning; Sverige ble et foregangsland.¹³⁹ Boligstudier som i høy grad så på "brukeren" ble gjennomført på 50- og 60-tallet som en kritikk av funksjonalismens tro på å kjenne til de fysiske løsninger for det gode livet. Løsninger som gjennom normering raskt ble til minimumsløsninger.¹⁴⁰ Boligvaner ble basis for en rasjonalistisk forskning som i sin søken etter vitenskaplighet i høy grad forsøkte å generalisere. Forskingen var verken knyttet til tid eller sted. Det var ikke det enkelte menneske som var interessedøren, men den standardiserte familie eller husmoren.¹⁴¹

Verdien av et brukerperspektiv innenfor denne gren av boligforskningen illustreres godt gjennom følgende to utsagn:

Inte så sällan fanns i diskussionen om bostadsvanorna ett paternalistisk anslag. Arkitekten C.F. Ahlberg talar t ex i ett forskningsprogram från 1945 om "bostads(o)vaneundersökningar". Lennart Holm tar i sin avhandling däremot ställning för de boende och deras vanor: "I stället för att, som man ofta förleds att göra, värdera dessa bostadsvanor som 'goda' eller 'dårliga' (eller t o m tala om dem som mer eller mindre 'legitime') bör man kanske säga att de leder till olämpliga konsekvenser vid låg utrymmesstandar (...)"¹⁴²

¹³⁸ Bakgrunnen for Eilert Sundts studie fra Pippervika og Rusløkbakken var at Selskapet for Folkeopplysningen ønsket kunnskap om sammenheng mellom barns skoleprestasjoner, deres familieforhold og boligforhold.¹³⁸ Det var ikke livet i boligen som var av interesse, men barnas muligheter for å få utbytte av skolegangen. Eilert Sundts perspektiv var del av den dannelses- og utdannelsesdiskursen som undersøkelsens oppdragsgiver stod for. Det var verken tale om et barne- eller et brukerperspektiv i forhold til boligforholdene i de to bydelene. Før og etter forrige århundreskifte var det i den offentlige diskursen skolens fysiske gestalt, asylene og omsorgen for de vanskeligstilte barna som dominerte.

¹³⁹ Hansen, Wennesland og Knoop (1978:12).

¹⁴⁰ E. S. Briery 1993, *Design Theory in the context of the recent history of housing research*, i Bulos, M. og N. Teymur (red.) *Housing: design, research, education*, s. 45.

¹⁴¹ Det kan være på sin plass å nevne et viktig unntak, Brita Åkernmans studie som på mange måter minner om Oslo Bys Vels boligundersøkelser gjennomført og publisert fra 1942 til 61 (B. Åkernman 1941, *Familjen som växte ur sitt hem*). Den ble gjennomført med stor empati for beboerne og et etnografisk perspektiv. 214 barnefamilier i ett-, to- og -treroms leiligheter i Stockholm var basis for datainnsamlingen. Åkernman beskriver sine data slik: "Menneskernes dagligliv er blitt belyst med fragmentariske glimt fra deres arbeidsdag eller hvilestunder, men mye av det som for dem selv utgjør kjernen i deres tilværelse er kanskje blitt forbigått. Men er det ikke i denne blanding av smått og stort i disse fragmentariske glimt av menneskene en ganske heterogen bilde av hverdagslivet vi har fått fatt i? Ser ikke hverdagslivet ut nettopp slik: i det ene minutt den alldagligaste snåksak i forgrunnen, i det neste minutt perspektiv bakut og fremover i egen og andres tilværelse." (s. 235).

¹⁴² Utsagnene er hentet fra B. Krantz 1985, *Bostadsforskningen i ett historisk perspektiv*, i Thiberg, S. (red.) *Bostadsboken: 22 forskare om bostadsutforming*, s. 98.

Slik Holm uttrykker seg her, ligger det en interesse for beboerens vurderinger. Han gjør et forsøk på å gå bak hans øyne og ta hans perspektiv.¹⁴³ Han ønsker å ta beboernes vurderinger som utgangspunkt for planleggingens mål. Samtidig forutsetter et overblikk over hva beboerne måtte mene en systematisering og et valg av metodisk opplegg for å gjøre dette anvendelig for planleggeren. Holms avhandling tok sikte på å vise hvordan dette skulle gjøres. Sammen med Dahlström's avhandling legger, denne blant flere, fundamentet for svensk og nordisk boligforskning i flere tiår.¹⁴⁴ I mengden av statistiske beregninger og store utvalg forsvinner "bilder" av den enkelte beboer, og hennes beretninger fra hverdagslivet blir usynlige i tørre tabeller og kolonner.

I Norge var boligforskningen på 60- og 70-tallet preget av byggeindustriens perspektiver som satte rimelig industrialisert boligproduksjon fremst.¹⁴⁵ Brukeren var industrien, enten dette var store bedrifter eller små håndverksfirmaer og beboeren forsvant i den forskningen som var preget av ingeniører og produsenter. Ytelsestankegangen og funksjonsanalysen var kjente begreper i denne forskningen, preget av rasjonalisme og naturvitenskaplige tilnærminger. Funksjonsanalysene tok sitt utgangspunkt i en økonomiserende tenkning i forhold til areal. Hvor liten kunne en bolig være? Og hvor lite kjøkken under forutsetning av et standardisert familieliv? Modernismen og industrialiseringen i byggeriet gikk hånd i hånd.

Ytelsestankegangen preger også i dag kunnskapsutviklingen innen byggeriet og for eksempel veiplanleggingen gjennom lovverk og forskrift og den forutsetter at kravene er klare. En kravspesifikasjon forutsetter så på sin side en forståelse mellom den som beskriver dette kravet, konstruerer det og den som gir kravet innhold. I en rasjonell tankegang fra problem til løsning er det brukerens innsats å være med på å definere kravene. Det kan føre til en kulturell fastfrysing av hvor, hvordan og hvor i boligen og dens nære omgivelser det er riktig å foreta seg ulike gjøremål. Ytelsestankegangen etterspør en sosiomateriell struktur som forskeren må situere i sitt prosjekt. Standardisering som en del av kjernen i funksjonsanalyser, ytelsestenkning og forskningen som springer ut av disse, forutsetter for det første klare kulturelle føringer, for det andre fungerer den som en kategoriserende ramme for etterprøving hvor vanskelighetene ved å ta brukerens perspektiv blir tydelige.

Når utgangspunktet er ytelse, er det nødvendig å se på hvem denne ytelsen er myntet på. Er det byggherren eller brukeren? I den del av brukerorien-

¹⁴³ L. Holm 1955, *Familj och bostad : en redovisning av fem fältstudier i moderna svenska familjebostäder 1951-1954*, s. 11. Bruk av *hans* og ikke *hennes* i Holms tekst er påfallende når vi vet at flertallet av intervjuobjektene var kvinner (s. 53). Ønsket om å se bak den enkelte beboer kan virke mer programmatisk enn reell. I det avsluttende kapittel argumenterer han for at boligstudier skal bli ennå mer sammenlignbare med andre typer av studier som for eksempel innenfor husholdningenes økonomi eller arbeidsfysiologi. Holm går inn for en enhetlig boligtypologi slik at utvalg av husholdninger gir mer treffsikker komparative studier. Målet er en boligforskning som ligger tett opp mot nyproduksjonen av boliger for å være så nyttepreget som mulig (s. 210-11).

¹⁴⁴ E. Dahlström 1951, *Trivsel i Södervort : sociologisk undersökning i Hägerstensåsen och Höknossen 1949-50*.

¹⁴⁵ J. Guttu 1997, *Har norsk boligforskning en teoretisk drøftingstradisjon*, s. 3. upublisert manus.

tert forskning som faller inn under metodiske opplegg som i engelskspråklig fagterminologi omtales som: *Post-Occupancy Evaluation* (POE) etterspør forskeren en synliggjøring av sammenfall eller diskrepans mellom kravspesifikasjoner og den aktuelle bruk. I POE er fokus på brukerne og deres behov, slik at brukernes innsikt i konsekvensene av tidligere designavgjørelser og det endelige byggets yteevne blir brukt.¹⁴⁶ Preiser, White og Rabinowitz beskriver i sitt oversiktsverk om POE at bruken av POE og publisering av evalueringsstudier på 60- og 70-tallet ble styrket av ideer om mer rasjonelle og rigorøse designprosesser i arkitekturen.¹⁴⁷ Blant annet var Chr. Alexander og hans kollegers publiseringer toneangivende. De introduserte begreper, basert på evaluering av brukernes behov som designkrav og modeller for relasjoner mellom ulike typer av behov inn i designprosessen.¹⁴⁸

Preiser, White og Rabinowitz beskriver 70-tallet som en periode med stor aktivitet på dette området hvor evalueringsresultater gled videre inn i politikkutviklingen.¹⁴⁹ På 80-tallet hadde POE utviklet seg til en egen disiplin med egne standarder, begreper, organisasjoner, nettverk av utøvende og egne akademiske kurser på alle nivåer. Preiser, White og Rabinowitz konkluderte at en voksende forståelse for at POE inkluderes i byggeprosessen på samme måte som programmering er blitt akseptert.¹⁵⁰ POE ble en etablert metodisk tilnærming, men den er ikke den eneste. Et skotsk og interdisiplinært forsker-team, Building Performance Research Unit, utviklet på slutten av 60-tallet og begynnelsen av 70-tallet det teoretiske grunnlaget for det de kalte for Building Performance (BP).¹⁵¹ Et viktig poeng for dem var at det ikke er fruktbart å

¹⁴⁶ W. F. E. Preiser, E. T. White og H. Z. Rabinowitz 1988, *Post-Occupancy Evaluation*, s. 3.

¹⁴⁷ Den første amerikanske bok om evaluering av det bygde miljø *Environmental Design Evaluation* utkom i 1978, Johansson (1997:83). I denne er brukerne ikke nødvendigvis de sentrale aktører. Modellen som forfatterne anbefaler for studiet av det bygde miljø omfatter fem trinn hvorav det femte og overordnede er den sosiale og historiske kontekst. De andre fire parallelle er brukerne (the users), den fysiske utforming (the setting), nærmiljøet (proximate environmental context) og designprosessen (the design process). Målet er like fullt å forbedre designprosessen som å skaffe mer kunnskap om brukernes forhold til det fysiske miljøet. Naturlig nok bruker forfatterne boktittelen *Environmental Design Evaluation* hele veien gjennom som begrep for hva det er de foretar seg. Det er ikke en bygningsevaluering eller en retrospektiv evaluering av forholdene under byggets eller anleggets tilblivelse, men en kombinasjon av alle faktorer som virker inn på det endelige produkt. Forfatternes anbefalinger ender derfor opp med henstillinger til utdannelsesinstitusjonene om å forbedre sine undervisningsopplegg eller til profesjonenes organisasjoner om å presse på for synliggjøring og finansiering gjennom kontraktsforhandlinger og for etablering av databaser som kan være til generell hjelp for utøvere. A. Friedmann, C. Zimring og E. H. Zube 1978, *Environmental Design Evaluation*, s. 194.

¹⁴⁸ Se Chr. Alexander 1964, *Notes on the synthesis of form*, Chr. Alexander, S. Ishikawa og M. Silverstein 1979 (1968), *A pattern language : towns, buildings, construction* og C. Alexander 1988 (1975), *The Oregon experiment*. Henviseningen til betydningen av disse verk er gitt av Preiser, White og Rabinowitz (1988:9).

¹⁴⁹ Sentrale studier og verk som ofte er blitt sitert i amerikanske fagmiljøer er Oscar Newmans *Defensible Space* (1973) og Clare Cooper Marcus og Wendy Sarkissian' forsøk på å gi anvisninger for godt boligbyggeri ut fra det de har kalt sosiale perspektiver definert som beboernes perspektiver (1986:5). Kernohan, Gray og Daish (1992:127).

¹⁵⁰ Preiser, White og Rabinowitz (1988:15).

¹⁵¹ T. A. Markus et al. 1972, *Building Performance*. Empirien som ligger til grunn for denne studien tar utgangspunkt i sammenligning av et femtittalls skoleanlegg i Skottland. Det samlede antall barn som var berørt av studien lå på over førti tusen. Det er interessant å merke seg at det ikke lyktes for forskerne å bruke barn som informanter i studien. (s. 233) De sier selv: "Schoolchildren were given questionnaires in an early study but the results produced proved unreliable and so in later studies children were only used as subjects for controlled experiments. In all cases these experiments were carried out in rooms which the children normally

skille mellom interessene til arkitektene (skjønnhet), byggherrene (kostnadene) og brukerne (mulighetene for å nyte livet).¹⁵²

Evalueringer hvor brukerperspektivet er konsentrert om en ytelsestankegang har en tendens til å ha sitt fokus innenfor teknisk og naturvitenskaplig tilnærming. Jeg antar for eksempel at Markus og medforfattere oppfatter det "normale" (se fotnote 151) som voksnes definering av normal undervisningsbruk av skolens lokaler. Brukernes behov er nedlagt i programmet og forventningene om deres bruk er ofte knyttet til deterministisk forestilling. Kernohan, Gray og Daish har kritisert POE for å være retrospektiv mer enn pro-aktiv, for å være lite metodeutviklende og mer opptatt av lovgivning og reguleringer enn av å tilbakeføre erfaringer til arkitektene og byggherrene.¹⁵³ De argumenterer i forhold til eget forskningsståsted for at brukere (*users*) og givere (*providers*) som arkitekter, byggherrer og vedlikeholdere ikke har felles interesser. Begrunnelsen er at de to grupper representerer ulike kulturelle ståsteder i forhold til bygg og omgivelser. Metodiske opplegg som de finner riktige er dialogbasert. De konkluderer slik: "The key to integrating user and provider knowledge is sharing knowledge through social negotiation" og beskriver sine egne historiske røtter til å ha basis i aksjonsforskningens tankegods.¹⁵⁴

En kortfattet gjennomgang, som ovenstående, pretenderer ikke å kunne gi en fyllestgjørende diskusjon av hvorfor brukerperspektivet opptrer i ulike og med nokså forskjellige posisjoner i POE, BP eller i Kernohans og hans kollegers dialogbaserte evaluering. Er det forestillingene om den "objektive" forskningsposisjon som er utgangspunktet eller er det forskerens posisjon overfor objektet og forskningsoppdragets eiere som er det viktige i denne sammenheng? I samfunnsforskningen er man grunnleggende kritisk og søkende etter hva som ikke fungerer, mens man i evalueringer finner det like legitimt og viktig å dokumentere hva som fungerer og hva som ikke bør endres.¹⁵⁵ Uansett ståsted er det viktig å gjøre dette synlig for så vel forsknings- som praksisfelt.

Det er mulig at vi finner en parallell til distinksjoner som beskrives innen humanistiske og samfunnsvitenskapelige miljøer.¹⁵⁶ Det er ikke noe motsetningsforhold mellom forskere som vil se på hva som fungerer og forskere som er opptatt av hva som ikke fungerer på samme måten som det ikke nødvendigvis er noe motsetningsforhold mellom elendighetsforskningen og verdighetsforskningen. Det er konsistens og fokus som blir det avgjørende. Innenfor forskning om barn og barndom er dette poeng spesielt viktig.

used and under conditions as normal as possible." Det normale i skolesituasjonen var klasseromsundervisningen eller annen aktivitet som foregikk under ordnede former.

¹⁵² Markus et al (1972:1).

¹⁵³ D. Kernohan, J. Gray og J. Daish 1992, *User participation in building design and management : a generic approach to building evaluation*, s. 126.

¹⁵⁴ Kernohan, Gray og Daish (1992:144 og 149).

¹⁵⁵ Friedmann, Zimring og Zube (1978:210).

¹⁵⁶ S. Kjørup 1996, *Menneskevidenskabene : problemer og traditioner i humanioras videnskapsteori*, s. 128.

Barneforskningen

Når forskningsinteressen er barn er det viktig å forsøke å svare på følgende: er det barneforskning eller barndomsforskning man er posisjonert i forhold til? Det er på den ene siden ikke mulig å drive barneforskning uten å ha et bevist forhold til konstruksjonen av barndomsbegrepene som forskeren nødvendigvis må gjøre operative. På den annen side er det fullt mulig å drive med barndomsforskning uten å forholde seg til barn, kanskje spesielt den forskningen som humanister, historikere driver. Det er imidlertid ikke så enkelt å sette et klart skille mellom barndomsforskeren og barneforskeren som forsøker å se barna over skuldrene og få tilgang til deres hverdagsliv. Barneforskeren må forsøke å tone ned bruken av sine egne barndomsbegreper og forsøke å ta den horisonten som barna presenterer.

Akkurat som forskere innen kvinneforskning¹⁵⁷, befinner barneforskere eller barndomsforskere seg innenfor ulike disipliner. Dersom en fruktbar interdisiplinær utvikling skal finne sted, er det derfor en forutsetning at epistemologisk og begrepslig posisjon tydeliggjøres. For å erkjenne forskjelligheter er strategien som brobygger ikke i første hånd den beste, fordi tydeliggjøring gjennom dekonstruksjon er en forutsetning for enhver rekonstruksjon. Hovedparten av barndomsforskningen finner sted innen humaniora og samfunnsforskningen og som en følge derav er fokus sosiale og kulturelle. Denne forskningen kan også innskriveres i to tilnærminger. I den første finnes en grunnfestet forestilling om at barn eksemplifiserer forskjell og særegenhet. Det vil si for eksempel at barn har egne kulturelle uttrykksformer og særegne behov. I den andre ligger det, som en følge av den første, et universelt og kulturelt betinget ønske om integrasjon av *det forskjellige* inn i en bredere forestilling som gir følelsen av orden og generalitet, og som omfatter voksensamfunnet.¹⁵⁸ Følgende eksempel kan illustrere dette.

I den forskning som dreier seg om barns status som medborgere og demokratideltakere bygger på to ganske ulike perspektiver. Det ene er at barn og unge har særegne måter å skape regler og avgjørelser i egne spill og fellesleker.¹⁵⁹ Kodene i slike sosiale fellesskap kan være avhengige av for eksempel kompetanse og alder. Det andre er forskning hvor premisset er at barns kompetanser fritar dem eller gir dem en mulighet for å tre inn i voksne fellesskap som samfunns- og arealplanleggingen "før tiden". Et slikt premiss tar utgangspunkt i enten å skjerme barn og unge eller å integrere dem i samfunnsmessige forvaltningspraksiser.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Begrepene kvinneforskning og kjønnsforskning er ikke enkle og entydige. Innenfor dette feltet befinner det seg så vel forskere som er opptatt av feministisk teori, av kvinners hverdagsliv eller av konstituerende praksiser som gir forklaringer til begrepene kvinne og mann.

¹⁵⁸ C. Jenks 1996, *Childhood*, s. 3.

¹⁵⁹ Se for eksempel F. Mouritsen 1996, *Legekultur: essays om børnekultur, leg og fortelling*.

¹⁶⁰ M. Skivenes og E. O. Eriksen 2000, *Nye deltagerformer og demokratisk medvirkning*, s. 25-27.

Chris Jenks beskriver hvordan denne andre tenkemåten paradoksalt nok mister evnen til å se sine egne karakteristika:

Inevitably the child side of the relationship within analysis of this genre is uniformly recovered in a negative fashion. Such theories, which tend to be hegemonic within their specific disciplines, such as socialization theory and developmental psychology, are predicated upon a strong but unexplicated knowledge of the difference of childhood and they proceed rapidly to an overattentive elaboration of the compulsive processes of integration. It is as if the basic ontological questions 'What is a child?' and 'How is the child possible as such?', were, so to speak, satisfactorily answered in advance of the theorizing and then summarily dismissed.¹⁶¹

Jeg har ingen begrunnet mistanke om at Sandercock, som er omtalt innledningsvis i kapitlet og hennes kolleger følger de disipliner som Jenks kritiserer. På den andre siden kan det være fristende å spørre: Er det slik at mangelen på spørsmålet om hva *barnet er* lett fører til en dobbelt vanskelighet med å gjøre det synlig? Følger vi tilnærmingen med forskjell og særegenhet, er det påfallende at barn ikke hører med blant *the invisible*. Men følger vi det universelt og kulturelt betingede ønske om integrasjon, er det herav en naturlig følge at barn innskriveres i den samme gruppen som de er barn av, og som de vil integreres med som voksne.

Hvilke betraktningmåter kjennetegner den barneforskningen som beskriver seg ut fra et nytt paradigmatisk ståsted? Det er flere viktige områder, for det første er det synet på at livet i barndommen er like verdifullt som en hvilken som helst senere fase i livet; barndommen passerer ikke for å føre frem til noe viktigere. For det andre er det synet på barn som kompetente; ikke bare som sosial kompetanse overfor jevnaldrende eller andre, men også i forhold til vurdering av sitt eget fysiske miljø. Som det tredje er barn som rettighetshavere i samfunnet blitt synlige, ikke minst som en konsekvens av Barnekonvensjonen. Og som den siste og ikke mindre viktige er det en voksende forståelse for barns egne kulturelle praksiser. Parallelt eller kanskje integrert i denne siste betraktningmåten, er det senkapitalistiske samfunnets oppmerksomhet omkring barn som konsumenter blitt en del av den samfunnsmessig konstituering av barndommen.¹⁶² Et slikt paradigmatisk ståsted i barneforskningen, preget av disse fire pilarer kan forsvares dersom paradig-

¹⁶¹ Jenks (1996:4).

¹⁶² For utdyping se A. James og A. Prout, (red.) 1997, *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood*, C. Jenks 1996, *Childhood* og J. Qvortrup et al. (red.) 1994, *Childhood matters : social theory, practice and policies*.

mebegrepet karakteriseres på grunnlag av følgende fire trekk: begreper, verdier, forbilder og oppgaver.¹⁶³ For eksempel kan en forskningsinteresse overfor byens verdi i barns oppvekst, barns bruk av tid eller barns situering i det offentlige uterommet, være viktige som følge av denne dreiningen av oppmerksomheten.

Det var et sterkt fokus på barn som objekt på 70-tallet, og det var neppe en tilfeldighet at begrepet oppvekst ble brukt flittig. Årsaken er at de avgrensninger som ble gjort i forskningen bestod i å se på barns hverdagsliv i et utviklingsperspektiv.¹⁶⁴ I den nordiske forskningen bygget man med noen få unntak på kvantitative studier.¹⁶⁵ Observasjonsstudier av barns tilstedeværelse ute ga store datamengder som ble behandlet statistisk. Perioden var preget av en normativ forståelsesramme som for eksempel om barn kunne registreres å være utenfor eller innenfor "lekeplassen". At lekeplassen kunne være hvor som helst, var ikke en del av forståelsesrammen.

Studier av "oppvekstmiljø" dokumentert i "harde" data kan således lett bety et gjennomslag for voksnes oppfattelser. Mesteparten av det vi tror vi vet om barn i dag, er også informasjon fra voksne. For eksempel er utelivet i høy grad blitt beskrevet gjennom ledere, lærere og foreldre.¹⁶⁶ Forståelsen av helheten "tid og rom" i barns liv krever et mangfold av metodiske tilnærminger som store datamengder sjelden gir mulighet for, når de står alene. Det kan se ut som om det finnes et tydelig skille mellom de som har sett på barns levekår ut fra store datainnsamlinger med påfølgende kvantitative analyser og de som tok av seg skoene og fulgte etter i barns fotspor.¹⁶⁷ Enkelte av de mest markante studier har tatt sitt empiriske materiale både fra observasjoner og samtaler med barn.

Jeg stiller meg kritisk til det fokus som ble brukt i en del av studiene på 70-tallet hvor kontekstualiseringen var svak; barns perspektiver var lite synlige.¹⁶⁸ Mye forsknings- og utredningsarbeid bygger på spørreskjemaundersøkelser til foreldre og intervjuksjema til barn delt ut og utfylt på skolen. Det er metodiske tilnærminger som ikke tar høyde for at barn er handlingsorienterte. I barneforskningen kan det være nødvendig å spørre hvor - hvordan -

¹⁶³ S. Kjørup 1996, *Menneskevidenskabernes problemer og traditioner i humanioras videnskapsteori*, s. 113.

¹⁶⁴ Se M. Kolbenstvedt 1974, *Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø*, U. Dahlén, E.

Rönmark og S. Thiberg 1975, *Barnen och den fysiska miljön*, Socialdepartementet 1975, *Barnens livsmiljö*, Del I, E. Norén-Björn 1977, *Lek, lekplater, lekredskap*. - En utveklingspsykologisk studie av barns lek på lekplaten og Børnecommissionen 1980, *Småbørn i bolig og miljø*.

¹⁶⁵ Marika Kolbenstvedt gjennomførte i bydelen Tøyen i Oslo en av de få bomiljøstudier fra 70- og 80-tallet hvor barns tegninger og skriftlige beretninger er blitt brukt. M. Kolbenstvedt 1975, *Tøyenbarn forteller om sin bydel: En undersøkelse av lekemuligheter og skoleveg på Tøyen barneskole i Oslo*.

¹⁶⁶ H. Willhjelm 1999a, *Hvor har du vært? - ingen steder : miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt*, s. 23.

¹⁶⁷ I Children's experience of place beskriver Roger Hart hvordan han måtte legge av seg sitt voksne perspektiv for å få lov til å se de steder som barn i hans materiale brukte (Hart 1979). Historien om å være barfotet er en personlig melding fra Hart.

¹⁶⁸ Se for eksempel J. Morville 1969a, *Planlegging av børns udemiljø i etageboligområder* og 1969b, *Børns bruk av friarealer : disponering av friarealer i etageboligområder med særlig henblik på børns legemuligheter* og M. Höweler 1973, *En studie av barn från låghus- och höghusområden*.

hvorfor - med hvem i en og samme setning for å fange informantens fokus.¹⁶⁹ Björklid har i sitt arbeid sett på barns utemiljø ikke bare gjennom hele året, men også over flere år. Hun påpeker at det ikke er mulig å generalisere ut fra empiri som ikke tar med de store variasjoner som finnes både i barns hverdagsliv og i vårt klima.¹⁷⁰

Hvilke forskningstradisjoner ligger i bunnen av forskningsresultater produsert av de som har vært opptatt av barns oppvekst i en fysisk kontekst? Det er et bredt flerfaglig felt med pedagoger, etnografer, psykologer, sosiologer og geografer. I tillegg kommer praksisfeltet representert ved arkitekter, landskapsarkitekter og ingeniører. Her er ulike vitenskapsteoretiske tradisjoner som følges og ulik forklaringsstyrke i resultatene.

Selv om folkloristene var tidlig ute¹⁷¹, er det den psykologiske forskningen som har vært mest toneangivende. Først finner vi den som klinisk- og individorientert utviklingspsykologi, kritisert for å være lite opptatt av barnets interaksjon med sine omgivelser.¹⁷² Sent på 18-hundretallet og tidlig på 19-hundretallet var kvaliteten av barns hjem og nabolag et viktig anliggende for progressive reformatorer, men så snart studier om barn flyttet inn i universitetslaboratoriene, ble den virkelige verden neglisjert. Først på 70-tallet fikk feltet fornyet oppmerksomhet.¹⁷³

I forbindelse med både dansk, svensk og norsk offentlig satsing har det vært produsert et par kunnskapsoversikter. På 70-tallet samlet utvalg og prosjektansatte materiale for publisering. Referansematerialet gikk igjen fra den ene til den andre og samlet sett bygget det på offentlig statistikk og informasjon fra enten rene observasjoner eller fra foreldre. NIBR og NBI samlet materiale til Barn og Bomiljøserien¹⁷⁴ og innrettet dette slik at det kunne være til direkte nytte for praksisfeltet av planleggere, arkitekter, kulturarbeidere og pedagoger.¹⁷⁵ Tyve år senere kom en samlet bibliografi over materiale som inntil da var produsert i Sverige, en norsk kunnskapsoversikt som i hovedsak omtalte nordeuropeisk og amerikansk forskning vedrørende barns hverdagsliv i utemiljøet og en dansk.¹⁷⁶ Rasmusson konkluderte at vi vet nok, men at

¹⁶⁹ I. Frønes 1987, *Jevnaldermiljø, sosialisering og lokalsamfunn* og A. Skantze 1996, *Tillhørighet og framlingskap, En førorts arkitektur i de boendes meningssammenheng*.

¹⁷⁰ P. Björklid 1982, *Children's outdoor environment*, s. 131.

¹⁷¹ Se I. Opie og P. Opie 1969, *Children's games in street and playground: chasing, catching, seeking, hunting, racing, duelling, exerting, daring, guessing, acting, pretending* og Å. Enerstvedt 1971, *Kongen over gata: Oslo barns lek i dag*.

¹⁷² B. Rasmusson 1998, *Stadsbarndom: om barns vardag i en modern førort*, s. 13.

¹⁷³ L. Chawla 1991, *Homes for Children in a Changing Society. Advances in Environment, Behavior, and Design*, s. 187.

¹⁷⁴ Fra 1972 og frem til 1986 utkom det tilsammen 36 rapporter.

¹⁷⁵ Se A. Sæterdal og A. Carelius 1972, *Et utvalg nordisk litteratur om barn og ungdoms forhold til de fysiske omgivelser*, A. R. Helgesen, M. Kolbenstvedt og I. H. Andresen 1978, *Nordisk litteratur om barn og miljø 1970-1978*, K. Bérard-Andersen og M. Kolbenstvedt 1979, *Barn, trafikk og utearealer* og K. Bérard-Andersen 1985, *Om barn, trafikk og oss voksne - revidert 1985*.

¹⁷⁶ B. Rasmusson 1993, *Barn och byggd miljö: barnens perspektiv och krav i fysisk miljö och planering 1970-1993. En kunskapsöversikt*, H. Wilhelm 1999a, *Hvor har du vært? - ingen steder: miljøtilknyttede infrastruktur og barns hverdagsliv - en kunnskapsöversikt* og J. Kampmann 1994, *Barnet og det fysiske rum: et blik ind i barndommens landskab*.

kunnskapen ikke brukes av praksisfeltet.¹⁷⁷ For å være rettferdig overfor praksisfeltet, bør det legges til at det forskerne omtaler som kunnskap ikke nødvendigvis er brukbar kunnskap for praksis.

Det er det interdisiplinære som preger feltet fra 70-tallet og fremover.¹⁷⁸ Men arven fra utviklingspsykologien viser seg helt frem til dagens forskning. Ideene om at det er mulig å ta utgangspunkt i barns utvikling og derfra generalisere og definere barns behov er en underliggende og meget sterk premiss.¹⁷⁹ Utviklingsperspektivet står ikke like sterkt i dag. Sosiologen Alanen har pekt på hvorfor og på hvilken måte barndom er blitt viktig innen det interdisiplinære feltet barndomsstudier:

The emerging interdisciplinary Childhood Studies is clearly motivated by dissatisfaction and criticism of existing childhood knowledge. (...) Children, moreover, form and are increasingly treated as a social category with specific relations to other social categories and groups of more powerful 'others' maintain economic, political and cultural interests and social relations. These are now becoming visible; childhood has stopped being just a private family affair. Finally, the subjectivity and agency of children is becoming recognized.¹⁸⁰

Det er ingen grunn til å dra i tvil hennes poeng: at barndommen ikke bare er knyttet til familiens anliggende i dag, men utsagnet er så sterkt preget av et samfunnsvitenskaplig ståsted innen barneforskningen. Dessverre kan det ikke stå for en etterprøving innenfor boligforskningen som handler om beboernes preferanser. Årsaken er den enkle: barn er ikke tatt inn som informanter.¹⁸¹

Det er imidlertid de utviklingspsykologiske perspektiver som har hatt og har en gjennomgripende påvirkning på den kunnskapen som arkitekter benytter i dag. Som jeg før har bemerket finnes det for arkitektprofesjonen en stor tregghet i overføring av nye tenkemåter som for eksempel innen det psykologiske forskningsfeltet. Burman har i sin gjennomgang av den utviklingspsykologiske forskning pekt på hvordan barn, barndom og det samfunnsmessige syn på sosialisering er betinget av samfunnsutviklingen og i svært liten grad

¹⁷⁷ Rasmussen (1993:5).

¹⁷⁸ Se Lynch (1977), Hart (1979), Björklid (1982), U. Bronfenbrenner 1979, *The ecology of human development : experiments by nature and design* og R. C. Moore 1986, *Childhood's Domain*.

¹⁷⁹ B. Rasmussen 1998, *Stadsbarndom : om barns vardag i en modern förort*, s. 13.

¹⁸⁰ L. Alanen 1992, *Modern childhood : exploring the "child question" in sociology*, s. i.

¹⁸¹ Se for eksempel J. Guttu og J.-D. Martens 1998, *Sentrumsnære byboliger : survey til beboere i sju norske byer*, B. Nordahl 1999, *Tid tilbrakt i boligområdet : analyse av beboergruppers opphold ute i områder med ulik utforming og bebyggelse*, E. Støa 1996, *Boliger og kultur : norske boligfelt på åtti-tallet sett i lys av beboernes boligidealer* og L. Schmidt og A.-K. H. Thorén 2001, *Bebyggelsestyper og bokvalitet i by : en studie av storgårdskvartalet*. For den siste studien var to barn (12 og 15 år) deltakere i hver sin beboergruppe som ble gruppeintervjuet. Den ene var sammen med fem voksne den andre sammen med fire voksne.

kan festes til arv eller biologi. Selv kaller hun dette for en dekonstruksjon.¹⁸² Jeg har derfor funnet det riktig og verdifullt å se nærmere på hvordan feltet barns behov er blitt behandlet av planleggere og arkitekter.

Barns behov - et problematisk ståsted

Det ligger en spesiell inspirasjon i å lese Henri Lefebvres innledende avsnitt i essayet *Retten til byen*. Han nevner oftere leken enn arbeidet.

Social needs have an anthropological foundation. Opposed and complimentary, they include the need for security and opening, the need for certainty and adventure, that of organization of work and of play, the needs for predictable and unpredictable, of similarity and difference, of isolation and encounter, exchange and investments, of independence (even solitude) and communication, of immediate and long-term prospects. The human being has the need to accumulate energies and to spend them, even waste them in play.¹⁸³

Lefebvre beskriver og oppløser dermed begrepet *Social needs*; det blir vanskelig å fastholde og forsvinner omtrent. Som operasjonelt begrep blir det like upresist som i de beskrivelser jeg forsøker å problematisere i det følgende. Lefebvre gir seg ikke inn på å kategoriserer mennesket i denne teksten. Små barn, større barn eller store barn og ungdom finns ikke. Nettopp utviklingspsykologiens fremste redskap: å operere med skiller mellom ulike kategorier av mennesker tar han ikke opp. Det er ikke desto mindre liten tvil om at han i sin beskrivelse, av hva bylivet skal kunne inneholde, er inkluderende overfor alle former for levd liv, slik jeg leser det inn i denne teksten, for alle eldre av byens beboere.

Hva er barns behov? Svaret på dette spørsmålet må ligge i bunnen av diskusjonen om voksnes holdning og samhandling med barn. Men med en referanse tilbake til Jenks' refleksjoner (s. 51) risikerer vi å ha tatt for gitt svaret på det vanskelige spørsmålet: Hva er et barn? Er samfunnets utgangspunkt kunnskap om grunnleggende basisbehov hos barn og er denne kunnskapen fundamentet for de fysiske, sosiale og kulturelle rammer som er gitt barna? Hverdaglige erfaringer kan gi oss en pekepinn i retningen av at det er noe annet. Det er bare å sammenligne dyrehelselovgivningen med den lovgivning som skal ivareta kvaliteten av barns uteareal, for eksempel i barnehagen. Omsorgspersoner for barn har mange ganger måtte innrømme at det

¹⁸² E. Burman 1994, *Deconstructing developmental psychology*.

¹⁸³ H. Lefebvre 1996, *Writings on cities*, s. 147.

var barnets behov som ble trukket frem, men at det i realiteten var voksnens - eller større barns behov som var "pakket inn" i et barnevennlig svøp.¹⁸⁴

Det lille ordet *behov* står sentralt, ikke bare for ulike profesjonsfelt innenfor barneomsorgen, men også for arkitekter. Når utgangspunktet er utviklingspsykologien eller andre behovsorienterte teorier, drøftes behov deskriptivt og normativt. Woodhead konkluderer med at behov er en sosial konstruksjon og at utsagn i offentlige dokumenter av typen "Barn har behov for trygge lekeplasser" eller "Barn har behov for trafiksikker skolevei" ofte bygger på omsorgsansvar.¹⁸⁵ Han argumenterer ikke for at forsvar for barns rettigheter bør svekkes. Han ønsker heller ikke mindre oppmerksomhet overfor barn eller for at barns medfødte krav til oppvekst skal gjøres mindre synlige eller adekvate. Hans argumentasjonen går på at i diskusjoner, der *behov* brukes om "de andres krav", svekkes, ansvarsfraskrives og ufarliggjøres utsagnene når behov brukes som et universelt uttrykk. Som en underliggende forståelse ved den enkle bruk av uttrykket behov, ligger en konsentrert kombinasjon av empiriske og evaluative krav. De er sjelden tydelige, men avhenger av konsensus i forhold til kunnskap og verdier mellom for eksempel planlegger og politikker, eller arkitekt og byggherre.¹⁸⁶

Konstruksjonen av begrepet *behov* er viktig for alle disipliner som beskjeftiger seg med det menneskeskapte fysiske og sosiale rom. Begrepet er nøkkelen til de begrensninger og forståelsesrammer som profesjonene bruker i sin praksisutøvelse. Det er også det begrep som bygger bro over til den offentlige diskursen om hva barn trenger (har behov for) og den konsensus som ligger i denne. Begrepet behov har en grunnleggende relasjonell karakter knyttet ikke bare til økonomiske muligheter, men bundet opp til sosiale og kulturelle forhold.¹⁸⁷ Hvordan bestemme hva som er minimumsareal for rekreativt opphold utendørs? Noe kan tyde på at det er boligmarkedet. Uansett har ekspertene en tendens til å avgjøre behov med et øye på tilgjengelige ressurser.¹⁸⁸

For å understreke Woodheads poeng skal jeg ta frem en svensk studie fra 1951 som var en av de første store nordiske boligsosiologiske undersøkelser.¹⁸⁹ Dahlström undersøkte behov for kollektive fysiske anlegg og løsninger til støtte for husholdningene. Med behov mente han at *behov for noe* var lik et aktuelt forbruk av dette *noe* eller at det var et uttalt ønske om dette *noe*. Dahlström skilte mellom det behov som husmødrene fortalte om og det so-

¹⁸⁴ M. Woodhead 1997, Psychology and the Cultural Construction of Children's Needs, i James, A. og A. Prout (red.) *Construction and Reconstructing Childhood*.

¹⁸⁵ Woodhead (1997:66 og 75).

¹⁸⁶ Woodhead (1997:65).

¹⁸⁷ H. Dumin-Woyseth 1993, Changing life Styles versus urban built form, i Curdes, G., L. Forsyth og A. Montanari (red.) *Urban Landscape Dynamics : a multi-level innovation process*, s. 319.

¹⁸⁸ D. Harvey 1973, *Social justice and the city*, s. 104.

¹⁸⁹ E. Dahlström 1951, *Trivsel i Söderort : sociologisk undersökning i Hägerstensåsen och Hökmossen 1949-50*. Undersøkelsen bygget på et meget stort kvantitativt materiale fra to boligområder og flere typer av bebyggelser i disse.

siale behov som planleggingen måtte bygge sine valg på.¹⁹⁰ I denne sammenheng er det interessant at tiltak som dreier seg om barn, beskrives som avlastning for husholdningen. Det beskrives som kontroll og overvåkning av barn og unge enten det er i barnehage, i barneparker, på lekeplasser, barnevakt på kvelden eller andre kollektive ordninger som husmødrene selv kunne organisere.¹⁹¹

Behovet for barnetilsyn ble sidestilt med behovet for butikker, restauranter, vaskerier eller andre kollektive løsninger for å avhjelpe husholdningene (husmødrene). Det historiske imperativet at mødre er hjemme og fedre i arbeid var et grunnlag for hele undersøkelsen. Barn og unge inngikk som informanter i en del av studien, men deres bidrag ble ikke sidestilt med voksnes. Disse tidlige svenske undersøkelser hadde med andre ord ikke det epistemologiske ståsted i utviklingspsykologiske studier eller at barn er kompetente på sine egne uteområder.

Det utviklingspsykologiske perspektivet var derimot sterkt i norske beskrivelser av barns oppvekst tjue år etter. I *Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø*, beskriver Kolbenstvedt at behov er et hjelpemiddel:

Ved arbeid for å bedre barnas situasjon er det nødvendig å finne argumenter for hvorfor bestemte forhold er uønskete. De behovsoversiktene vi har beskrevet, kan, sammen med kunnskap om aktuelle problemer i barnas miljø, være til hjelp for å finne slike argumenter.¹⁹²

De teoretiske perspektiver som Kolbenstvedt la frem, hadde antakelig stor betydning for en hel generasjon av planleggere, landskapsarkitekter og arkitekter som møtte serien *Barn og bomiljø*. Hun bemerket dog at behovsmodeller¹⁹³ ikke er fyllestgjørende og at de for eksempel ikke kan brukes alene. Men oppsummeringsvis faller hun tilbake til å snakke om behov som universelt uttrykk slik Woodhead beskriver det:

Behovsmodeller kan tjene som ett utgangspunkt for en kritisk vurdering av barnas miljø. I praksis må en imidlertid foreta ytterligere forenklinger, og konsentrere seg om behov eller

¹⁹⁰ Dahlström (1951:147).

¹⁹¹ Dahlström (1951: 159-67).

¹⁹² M. Kolbenstvedt 1974, *Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø*, s. 24.

¹⁹³ Kolbenstvedt peker på at *Bo-miljø* av Ingrid Gehl har fungert som et av de viktigste referanseverk for hennes arbeid (Gehl 1971, *Bo-miljø*). Gehl har utfra Maslows behovsmodell utviklet et trettrinns hierarki knyttet til bo-miljø. Hun sier: "Behovsbegrepet er anvendt for å beskrive menneskets situasjon i bomiljøet. Det kunne være anvendt andre begreper som for eksempel holdninger, roller eller normer. Men behov er valgt, fordi det er et grunnleggende begrep, og fordi det senere kan arbeides videre for eksempel med normer eller holdninger i relasjon til behovene."

hensyn som har betydning for de problemer en står overfor. Men en beskrivelse av slike hensyn, som for eksempel den vi har foretatt, kan ikke – som det ofte gjøres – brukes alene. For å tjene som utgangspunkt for reelle forandringer av barns miljø må de plasseres i en ramme som gir forståelse for de faktorer som påvirker tilfredsstillelsen av barns behov.¹⁹⁴

Behov er et bærende teoretisk begrep i miljøpsykologien. Innenfor landskapsarkitektur har f. eks Patrick Grahn spilt en dominerende rolle gjennom sine forsøk på å lage kategorier av utearealer. Inspirert av Maslow har Grahn utviklet en egen modell for menneskets behovshierarki sett i forhold til parker og grøntområder.¹⁹⁵ Grahn har ikke hatt barn som informanter eller fokus i det empiriske arbeide som er bakgrunnen for dette modellarbeidet.¹⁹⁶ En beskrivelse av menneskelige, underforstått voksnes, behov kan i disse sammenhenger for det første være en forenkling og for det andre en usynliggjøring av barnas liv.¹⁹⁷

I forskerkretser er det i dag stor varsomhet med å bruke begrepet behov, man er vel vitende om at generell og hverdagslig bruk lett lar seg tolke dit hen at det er barn som er problemeierne når deres behov ikke blir tilgodesett.¹⁹⁸ I forbindelse med tilrettelegging for fysisk aktivitet er det lett å konstruere sammenhenger som setter likhetstegn mellom visse former for tilrettelegging og de dertil “tilpassede former” for aktivitet. Vi omtaler lett oppfyllelsen av barns behov for fysisk aktivitet og tilrettelegging av det fysiske miljøet som konvergerende begrepsfelt.¹⁹⁹ Det problematiske er, i en slik sammenheng, at kulturelle og sosiale praksiser hos barn, barn imellom eller mellom barn og voksne i familien eller samfunnet, usynliggjøres. Snevre perspektiver som tilretteleggerne, arkitektene, presenteres for kan lett gi en oppfattelse av et instrumentelt forhold mellom barn og omgivelser.

I enhver fysisk virkelighet vet vi at behov og ressurser er to kategorier som forutsetter en avbalansering. De kan ikke atskilles i enkle og hver for seg

¹⁹⁴ Kolbenstvedt (1974:31).

¹⁹⁵ A.-K. H. Thorén, J. Guttu og J. Pløger 1998, *Utearealer i boligområder : bruk og betydning : en kunnskapsoversikt*, s. 61.

¹⁹⁶ H. Wilhelm (1999:59).

¹⁹⁷ P. Grahn 1991, *Om parkers betydelse, Parkers möjligheter att underlätta och berika föreningsverksamhet och arbete på daghem, skolor, servicehus och sjukhus*, s. 87-90. Grahn gjør selv oppmerksom på at modellen er tenkt for tenåringer og voksne. “Hierarkierna av behov; passiv, emotionell, aktiv och kreativ, tycks dock gälla även för barn. (...) Sålunda måste man uppmärksamma att även barn måste få sitt behov av passiv rekreation tillgodosett” (s. 87). Fundamentet i Grahns behovspyramide er betegnet ved uttrykkene “passiv rekreasjon (1)”, segmentene over er beskrevet ved “emosjonelt deltakende (2)”, “aktivt deltakende (3)” og som det øverste “kreativt deltakende (4)”. Det problematiske i denne sammenhengen oppstår når Grahn knytter ulike nivå i grøntstrukturen til disse behovsnivå. I modellen er nabolagsparken beskrevet som stedet for passiv rekreasjon. Det skulle være unødvendig å si at barns lek og opphold i nabolagsparken sjelden er passiv. De fleste barn og voksne vil ha erfaring med det omvendte med mindre parkens innretting direkte signaliserer at barns opphold er uønsket.

¹⁹⁸ Interne samtaler i GUIC-gruppen i forbindelse med forskersymposiet Oslo 26. - 28. juni 2000.

¹⁹⁹ Se f. eks. T. Midjø og K. Wigén 1997, *Barn, fysisk aktivitet og fysiske omgivelser*.

kvantifiserbare kategorier. Under det Bjørn Linn har kalt for vulgærfunksjonalismen som planleggingsteori, var det en oppfatning av at en separering var mulig, spesielt på behovssiden. Man mente at man kunne utgå fra en liste over formulerte behov med påfølgende normer til etterfølgelse.²⁰⁰ Listen over normer som er beskrevet i appendiks 1 er det tydeligste eksempel på denne klokketro. Troen på det normative og på normeringenes plass i utøvelsen av arkitekt-, planlegger- og landskapsarkitektfagene har vært og er en betydningsfull konstituerende del av disse fagene. De er en av det diskursive feltets viktigste pilarer og dermed vanskelig å tenke seg uten. Den samfunnsmessige kontroll og orden, ikke minst i utemiljøet, ligger innebygget i dette tette og til dels lite studerte feltet.

Forskningen på utearealer

Min forskningsinteresse plassert i utemiljøet forutsetter et blikk på forskningstradisjoner som har sett på utearealene. Barns uteliv er et forskningsområde som i særlig grad kan synliggjøre underliggende verdier og tenkemåter i forhold til barn og barndom.²⁰¹ Det å begrepsliggjøre og kategorisere, om mulig, rommet mellom husene er viktig når de byteoretiske studier i hovedsaken konsentrerer seg om de demografiske og makroøkonomiske forhold og de morfologiske studier ser på hvordan bygninger er strukturende elementer. Dette er et interessefelt som deles av mange fagområder inklusiv biologer, botanikere og landskapsarkitekter med ulike tolkninger av begrepsbruken i dag.²⁰² Når jeg ikke går inn på å beskrive dette feltet i detalj skyldes det nettopp den kraftige fragmentering som flere har dokumentert.²⁰³ Utearealer får for det meste en stemoderlig behandling i boligforskningen. Enten er det de makroøkonomiske problemer knyttet til boligforsyning og boligdistribusjon i befolkningen som er gitt samfunnsmessig prioritet eller så er det boligen som funksjonelt bosted for beboerne som har oppmerksomhet. Utearealer henvises ofte til en større strukturell sammenheng og da er det urbanistenes domene. Men urbanistene på sin side behandler enten spørsmålene om uterom som byens uterom, ikke boligens, eller som en integrert del i studiene av de store landskapstrekk. Jeg skal derfor begrense meg til å illustrere feltet gjennom en summarisk oversikt i forhold til kunnskapspro-

²⁰⁰ B. Linn 1974, *Storgårdskvarteret : ett bebyggelsemönsters bakgrund och karaktär*, s. 14.

²⁰¹ H. Lidén 1999a, *Endringer i barns uteliv : En litteraturstudie og en undersøkelse fra Oslo. Barn*, s. 52.

²⁰² For eksempel har Lindholm pekt på at bruken av begrepet grønnstruktur ikke er entydig. Hun sier: *The obvious advantages are connected to the name for the included urban green parts as a "whole". On the other hand this very name is misleading, diffusing the difference between contents and structure, pattern and structure, and between structure (noun) and structure (verb)*. G. Lindholm 2002, "Green structure" as activity and as object : implications for urban planning. *Nordisk arkitekturforskning : Nordic Journal of Architectural Research*, s. 47.

²⁰³ Se E. H. Zube, J. L. Sell og J. G. Taylor 1982, *Landscape Perception: Research, application and theory. Landscape Planning*, og A.-K. H. Thorén, J. Guttu og J. Pløger 1998, *Utearealer i boligområder : bruk og betydning : en kunnskapsoversikt*.

duksjonen, i hovedsaken fra Norden. Den bygger på *Utearealer i boligområder, bruk og betydning* forfattet av Thorén, Guttu og Pløger.²⁰⁴ Selv om jeg har kritiske merknader til deres arbeide er det et godt utgangspunkt for å vurdere ulike retninger innenfor dette forskningstema. De har forsøkt å tredele dette feltet og karakteriserer det på følgende måte:

- Funksjonalistene²⁰⁵ har hatt som mål å utvikle redskaper for praktisk planlegging og prosjektering. I sin mest spissformulerte form omtales bidragsyterne som determinister med en tro på at det gode fysiske miljøet automatisk vil føre til det gode livet. Forskernes eget ståsted er lite synlig i mange av de undersøkelser som forfatterne har sett på.
- Miljøpsykologene er opptatt av det individorienterte. Fokus ligger både på opptattheten av behov og interaksjon mellom individ og miljø. Som basis nyttes psykologiske teorier enten fra psykoanalysen, behovsteoriene eller sosialpsykologien.
- Som siste kategori omtales en noe mangfoldig kategori med flere ulike humanistiske og samfunnsvitenskapelige retninger. Forfatterne setter merkelappen "de som ser på omgivelsene som kultur eller sosial konstruksjon" på de utvalgte referansepunkter som er omtalt. Det gjelder her forskningsarbeid innen etnografi, sosialantropologi og sosiologi.²⁰⁶

Thorén, Guttu og Pløger oppsummerer at både teoretisk posisjon og kunnskap om utearealer er mangefasettert, komplekst og at det ikke finnes *en* måte å se dette på. Det er en karakteristikk som også Zube, Sell og Taylor har brukt i forbindelse med sine studier av forskning rundt landskapspersepsjon.²⁰⁷ Siden begge disse oversikter handler om det fysiske og i høy grad det menneskeskapte sted for handling ute vil det være store sjanser for at en tilsvarende overgripende gjennomgang av boligforskningen, der hvor den handler om utearealer, ville resultere i lignende mengder av teoretiske posisjoner. Etter den gjennomlesning som jeg har foretatt, vil jeg dog i hovedsaken plassere boligforskningen i den første kategorien, mens en del av de studier det refereres til i avsnittet om barneforskningens posisjon, vil la seg karakterisere innenfor de to siste kategoriene.

²⁰⁴ Thorén, Guttu og Pløger (1998).

²⁰⁵ Forskene knytter ikke denne merkelappen til en historisk periode, men sier: *De representerer det noen betegner som planleggingsoptimisme, andre som arkitekturdeterminisme.* (1998:73).

²⁰⁶ Thorén, Guttu og Pløger (1998:48, 58 og 65).

²⁰⁷ E. H. Zube, J. L. Sell og J. G. Taylor 1982, *Landscape Perception: Research, application and theory. Landscape Planning*, s. 25. Forfatterne konkluderer: "The review has identified a conspicuous theoretical void in the majority of the research, especially in the journals. As a result it is difficult, at best to assess the cumulative contribution of a considerable body of literature to the significance of human-landscape interactions and outcomes relating to quality of life and well-being."

Denne betrakningsmåten med forsøk på teoretisk klassifisering yter ikke rettferdighet til spørsmålene: Hva er objektet og hvem er subjektet i denne forskningen? Følgende beskrivelse fra min hånd skisserer dette spørsmålets lokalisering. De er gitt tre ulike konnotative betegnelser: *byggerne*, *bevarerne* og *betrakterne*. Intensjonen er å vise kategorier som atskiller seg fra hverandre i spørsmålet om hvor brukeren befinner seg:

- Objektet er samfunnsbyggernes prosjekt som i sitt virke forsøker å konsolidere det modernistiske prosjektet. Her finnes *byggerne* som har som mål at fremtiden skal produsere bedre løsninger. Målet er både den prosessuelle og den konkrete fysiske forbedringen, mens subjektet er den kontekstuelle rammen hvor brukeren, barna, er definert av *byggeren*.
- I denne kategorien er *bevareren* plassert, objektet er beskyttelse, skjermning og bevaring av det som er. En barndommens nostalgi med et ståsted i sen-moderniteten.²⁰⁸ Det er barndommen og de diskursive praksiser rundt barndommens konstituering og i liten grad brukerne eller barna som er subjektet. Parallelt kan det argumenteres for et betrakningsperspektiv hvor det er konstruksjonen av kjernefamilien og nærmiljøet som er fokus.
- Her plasserer jeg *betrakterne*, og objektet får dermed en langt svakere posisjon og det vil til enhver tid veksle med subjektposisjonen; det vil si barnas tilstedeværelse og deltakelse. Det kan se ut som betrakteren velger ikke å skape rom for handling, men gi subjektet den respekt og posisjon som derfra ansporer til videre handling. Forskeren er ikke eksperten, men gir sin innsikt videre til andres eventuelle refortolkninger for handlinger.

Det første strekpunktet har likhetstrekk med første kategori av Thorén, Guttu og Pløgers kategorisering, mens de to siste skiller seg fra deres. Ut fra et epistemologisk ståsted vil jeg ikke karakterisere denne første posisjon som det deterministisk, slik de har gjort, men mer beskrive den som en posisjon med eventuelt manglende selverkjennelse. Verden finnes for denne gruppen av forskere, materialer er virkelige, støy og trafikkmengder er målbare størrelser selv om subjektposisjonen kan være utydelig. Det finnes intet mindreverdige i å forske på hvilke problemer byggeindustrien står overfor, eller innrette seg etter offentlige myndigheters behov for direkte anvendbare forskningsresultater så lenge disse målsettinger er tydelige. Andre og tredje strekpunkt i Thorén, Guttu og Pløgers kategorier, er knyttet opp til fagdisiplinære stå-

²⁰⁸ C. Jenks 1996, *Childhood*, s. 108.

steder hvilket også har vært målsettingen for dem, mens det i min skisse er forsøkt et skille mellom to ulike diskursive posisjoner i forhold til barndom.

Siden jeg ønsker å la dette stå som en skisse hvor objekt- og subjekt-posisjon bør kunne diskuteres, stiller jeg følgende åpne spørsmål: Er det slik at den andre kategori, i min skisse, i høyere grad og mer uttalt tar utgangspunkt i den grunnfestede forestilling som Jenks beskriver (s. 49) som et universelt og kulturelt betinget ønske om integrasjon av det forskjellige inn i en bredere forestilling som også omfatter voksensamfunnet? Og er det slik at den *betraktende* posisjon har en grunnfestet forestilling om at barn eksemplifiserer forskjell og særegenhet? I forhold til dette siste spørsmålet vil det kunne bety et betraktningsspektiv som gjør forsøk på å gå utover en fastlagt ramme. Det er i så fall en posisjon som jeg vil finne meg hjemme i.

Innenfor en forskningsinteresse som bygger over og kan inkludere stor bredde og flerfaglighet vil det ikke være riktig alene å utdele merkelapper etter hvilken disiplinær tilknytning forskeren kan plasseres under. Det er de dominerende diskurser og deres fellestrekk, ulikheter og kampen mellom dem som er interessante. I en oppsummering av dette kapittel gjenfinner jeg ikke arkitektene der jeg skulle ønske å finne dem. Jeg er ganske sikker på at det ikke skyldes at det er kunnskapsaspekter som jeg har oversett. Årsaken er nærmere å finne i to ulike forhold. Det ene er barns samfunnsmessig posisjon. Det vil si at barns liv er underlagt den samfunnsmessige begrepsforståelse av barndom: tilsidesatt i forhold til produksjon og reproduksjon, underordnet familien og satt utenfor de aller fleste sammenhenger som måtte ha med planlegging og byggeri å gjøre.²⁰⁹ Det andre er at det fortsatt eksisterer en sterk kunnskapsbase, med i hovedsaken utviklingspsykologiske perspektiver, som etter mitt syn stenger for en utvikling av arkitekt-, planlegger- og landskapsarkitektfaget på de vitensområder som her er tatt opp. I dette feltet har vi tre parter med legitim rett til å fortolke virkeligheten: barna; arkitektene, planleggerne og landskapsarkitektene og samfunnet. Men det kan se ut som om skillet er stort mellom de politiske føringer som gis av samfunnet som lover, regler, direktiver eller normeringer og uttalte forventninger og de faglige posisjoner for arkitektene, planleggerne og landskapsarkitektene.

Konklusjonen av eget ståsted springer naturlig ut av denne avhandlings forskningsinteresse: jeg befinner meg i godt selskap med barneforskere som ønsker dekonstruksjon for deretter å se fremover mot nye og muligvis ukjente posisjoner, med byplanteoretikere som ikke tar for gitt de rådende paradigmatisk ståsteder og ikke minst med forskere som tar et fortolkende utgangspunkt for sin forskningsinteresse. Det vil si en posisjon som tydeliggjør sitt ståsted i kommende kapitler.

²⁰⁹ J. Qvortrup 1994a, An introduction, i Qvortrup, J., et al. (red.) *Childhood matters : Social theory, practice and policies*, s. 1-23.

På skoleveien, Mollenberg 1997. Foto: HWi

Perspektivering

I dette kapittel skal jeg belyse de metodiske valgene og analytiske strategiene som har vært bestemmende for prosjektets gang. Innledningsvis beskrives det fortolkende utgangspunkt så vel som de forskningsperspektiver som preger dette arbeide. I den siste del av kapitlet gir jeg en noe fyldigere beskrivelse av fotografiet brukt som metodisk verktøy i forhold til de stille spørsmålene. Årsaken er at få forskere har delt sine eventuelt reflekterende og ikke minst problematiserende metodeoverveielser med andre. Bruken av fotografiet sett fra arkitektenes praksis har vært avsett for mine metodeoverveielser. Å bruke fotografiet til bedre å forstå arkitektenes og barnas posisjon fordrer kanskje mer enn noen andre, av de metoder som er brukt, et fortolkende avsett for forskeren.

Et fortolkende utgangspunkt

Gjennom dynamikkene, i distansering og tilegnelse, leder hermeneutikken oss til selvforståelse, sier Pérez-Gómez. Det er gjennom avstanden til det studerte, det vil si til tekster og gjenstander, vår arkitektur tradisjon, at vi kan finne løsninger for nåtiden. På samme tid som vår rekonstruksjon av "verkenes verden" ikke kan være sikret en absolutt sannhet kan vi ikke unngå å være utøvere formet av vår egen tid. Vi kan regne med at innsatsen koblet med vår egen bevissthet om våre fordommer, vil øke til en sammensmelting av horisonter.¹ Pérez-Gómez står for det syn at hermeneutikkens sannhet er fortolkningen. Den vil alltid forsøke å avsløre det fortidige og den vil aldri postulere det absolutte. Han konkluderer derfor også at det er et imperativ for arkitekturforskningen å være grunnlagt på et godt grep om hermeneutikken.

¹ A. Pérez-Gómez 1998, The case for hermeneutics as architectural discourse, i Dunin-Woyseth, H. og K. Noschis (red.) *Architecture and teaching*, s. 28.

Når arkitekturhistorien så tydelig sees sammen med humanistiske studier og boligforskningen på sin begynnelse og langt inn i vår tid blant annet bærer preg av et positivistisk vitenskapssyn er det ikke ubetinget lett å plassere seg tett på gruppen av forskere som driver med samfunnsforskning. I feltet, *barns utemiljø*, er det i dag som det var for 20 år siden, fortsatt forskere som teller: individer, frekvenser og aktiviteter.

I dette prosjektet er det ikke de store verker eller de lange historiske forløp som er tema. Ikke desto mindre har alle ideer som arkitektene bringer med seg inn i prosjektet for kontakt med det empiriske materiale, en historisk fortid. Prosjektet er ikke en feltstudie i klassisk etnografisk eller antropologisk tradisjon. Det er heller ikke et eksperiment. Her er ingen kontrollgruppe, ingen systematiske målinger av før- eller etterresultater. Det finnes heller ikke avhengige eller uavhengige variabler i tradisjonell samfunnsvitenskapelig tradisjon. Hva er det da?

Fordelen for feltet, *barns bruk av det fysiske miljø relatert til voksnes oppfatninger*, er at det i dag ikke finnes noen "vedtatt" forståelsesramme eller noen retning og fagteoretisk praksis som forventer at prosjektet skal følge i fastlagte spor. Gyldighet vil i denne sammenhengen ikke kunne måles ved å fremsette de dristige hypoteser og få svar på dem. Som i annen kvalitativ forskning er det målet at kategorier tar form under forskningsforløpet, at metodisk valg fanger inn kompleksiteten og søker etter mønstre og relasjoner mellom kategorier og at forskeren er en del av forskningsredskapene. Validiteten blir mer et spørsmål om relevans og reliabilitet mer et spørsmål om konsistens i det totale bilde som prosjektet presenterer. I den kvalitative forskningens tradisjon er det et ønske at metodiske valg skal forløse forklaringsmodeller som tar oss bak scenen i det universet vi undersøker. Vi forventer at vi kan skimte nye perspektiver og kategorier som ellers ville være skjulte for innsyn.² Teorifattigdommen innen feltet vil ennå en periode bety at det er spørsmålene som vil være mer interessante enn svarene. Å arbeide ut fra ulike fortolkningsperspektiver kan belyse og gi et mangfold av nye spørsmål som på ulike måter vil bidra til å konfrontere profesjonsutøverne med deres egne valg og prioriteringer.

Det er ikke vanlig at arkitektene forlater sine deskriptive væremåter og blir selvransakende i forhold til fordommer, forforståelser og dypereleggende erkjennelser av fagets fundament. Når Pérez-Gómez refererer til hermeneutikken skyldes det antakelig hans posisjon som arkitekturhistoriker og ikke som forsker i egen samtid. Om hermeneutikken er verktøyet for historikere til å gripe det forgangne i sin egen tid vil en slik tilnærming, etter min mening, være like nyttig til å gripe egne og andres forforståelser som en viktig del av grunnlaget for utøvelse av arkitekturprofesjonen.

² G. D. McCracken 1988, *The long interview*, s. 49.

Gir det mening å snakke om en virkelighet? Er vi i stand til å beskrive en? Nei. Det finnes bare flere beskrivelser som bygger på våre voksne oppfatninger, men det finnes en voksenforståelse av at det er våre, voksnes, forståelse som er den sanne. Vi kan prøve å tro på at det finnes en, men må erkjenne at vår horisont og forståelsesramme er utgangspunkt for våre tolkninger. Den samme virkeligheten erfares og beskrives ut fra hvem vi er, heri innbefattet hvem vi ønsker å være og hvem vi ønsker å tjene med vår profesjonelle innsats.

FORSKNINGSPERSPEKTIVER

Metodiske valg bør være et resultat av forskningens perspektiver, hvem eier den kunnskapen som er interessant i forhold til den problemstillingen som er satt og ikke minst hvordan kan denne synliggjøres for andre. I en optisk gjengivelse av romlige relasjoner er det avgjørende hvor horisonten ligger, men like viktig for det konstruerte resultatet er: hvordan forkortingene velges og hvor "øyet" plasseres. Bruken av begrepet øyepunkt, *point of view*, tilsier derfor at det ikke finnes ett perspektiv, men flere og at denne erkjennelse legges inn i hermeneutiske overveielser.³ Vi kan bruke begrepet i betydningen synspunkt eller synonymt med evnen til å se saker i deres "sanne" plassering i forhold til andre. Det ligger således en dobbelt betydning i begrepet.

To perspektiver er beskrevet fordi de er forutsatt å ha viktige implikasjoner for kvaliteten på den kunnskapen som produseres her. Det første er barneperspektivet hvor relasjonen mellom forsker og informant stiller spesielle krav om symmetri og gjensidighet. Det andre perspektivet er i høyere grad rettet inn mot spørsmålet om forskningsinteressen, hvilke kunnskaper som er verdifulle og hvem som måtte være bærere av dem. Avsluttende skal jeg kort omtale perspektivinnhaverens posisjon i forhold til prosjektet.

Barneperspektivet

Når barn er informanter blir kontekstforståelsen en nøkkel til å gripe det egentlige og det pålitelige. Utfordringen for forskeren ligger i å ha med seg egen tolkning av de interne perspektiver som arkitekten eller planleggeren har, i møtet med den tolkningen og forståelsen som barna og barnekollektivet nytter i sin konstituering av sted, plass eller objekt. Leken skaper sitt eget

³ Péres-Gómez og Pelletier har omtalt dette sentrale punkt i *Architectural representation and the perspective hinge* (1997:290-91): "Johann Martin Chladenius was the first to introduce the notion of point of 'view' (*sehe-Punkt*) into hermeneutic considerations (1742). He associated the notion of perspective with the finite embodied nature of interpreters and declared that the central problem of hermeneutics was the question of adjudication between perspectives, in order to arrive at the objective truth of a situation (Gallagher 1992:4). During the nineteenth century, differences of perspective were resolved by employing logical and systematic procedures in the hope that truth would be found either in the mind (intellectualism) or in the object (empiricism)."

rom og sin egen tid, på samme måten som den lekende selv definerer hvilken atferd som er lek.⁴ Det intensjonelle i leken (som institusjon og som kreativ aktivitet) inneholder både det direkte observerbare og det skjulte. Det er vanlig å stille spørsmål om muligheten for å gripe ulikhetene mellom leken, den sosiale kommunikasjonen eller det nyttepregede i tilstedeværelsen. Vanskelighetene for den som står utenfor og som skal svare på dette spørsmålet, observere og tolke er åpenbar. Prosjektet går derfor inn på å diskutere barnas tilstedeværelse i utemiljøet og ikke lekens. Det er ikke lekens nærvær som skal gi legitimitet til barnas tilstedeværelse ute, men deres rett til uteopphold på lik linje med alle andre mennesker.

I det paradigmeskifte som er nevnt s. 51 inngår flere kjernepunkter. Ett er at økt fokus på barndom og barns sosiale relasjoner og samhandlinger må kunne studeres med barn som informanter *in their own right*, og ikke bare gjennom voksnes representasjon. Et annet, at forskerens deltakelse i prosessen for å rekonstruere barndom, må innebære en kritisk selvrefleksjon over hvordan egne modeller og språkbruk er med på å skape samfunnets barndomsbilder, og hvilke interesser disse tjener.⁵

Jeg skal ikke gå videre i å drøfte det "sanne", men slutte meg til Gullestads pragmatiske standpunkt til barneperspektivet: "- det hører tvert imot til den typen begreper som fungerer best når de på en assosiasjonsskapende (og dermed diffus) måte kan inspirere tanken til å vandre i visse retninger."⁶

Parallelt med diskusjonen om barneperspektiv i barneforskningen diskuterer kvinneforskningen kvinneperspektiv. Vi kan også snakke om et kjønnsperspektiv i arkitekturforskningen.⁷ Men her finnes en del ulikheter mellom disse ståstedene som er viktig å ha med. Kjønn- og kvinneforskningen sprang ut av politiske bevegelser, mens barneforskningen ble etablert av voksne på vegne av barn "i deres beste interesse". Faren her er derfor at voksne vil fortsette å være beskyttende representanter for barnas interesser mer enn hjelpere og aktivt søkende etter barns egne perspektiver og stemmer.⁸ Voksnes forsøk på å se med "barns øyne" vil alltid inneholde en del dilemmaer og paradokser.

(...) det er den voksne (forsker), som gjennom refleksjon skal forsøke å fremstille noe de ikke selv er en del av, mens barnet er en del av det og midt i det, uten at det (nødvendigvis) reflekteres av barnet. Barneperspektivet er således de voksnes forsøk på å forstå og sette seg inn i de tanker og oppfatninger barnet

⁴ G. Bateson 1972, *Steps to an ecology of mind*, s. 177-93.

⁵ H. Lidén 1999b, *Barn - tid - rom - skiftende posisjoner : kulturelle læreprosesser i et pluralistisk Norge*, s. 12.

⁶ M. Gullestad 1991, Hva legger jeg i begrepet barneperspektivet? *Barn*, s. 63.

⁷ Se f. eks. A. Betsky 1995, *Building sex : men, women, architecture, and the construction of sexuality*, s. xii.

⁸ A. Oakley 1994, *Women and children first and last : parallels and differences between children's and women's studies*, i Mayall, B. (red.) *Children's childhoods : observed and experienced*, s. 20.

har om sitt eget liv. Dette betyr metodisk to vesentlige ting: for det første plasserer det barnet sentralt, ikke blott som et objekt, der skal studeres, men som et subjekt, der er ekspert i forhold til nettopp å vite, hvordan det er å leve dette særlige liv. (...) For det annet betyr dette, at den voksne i sitt forsøk på å forstå de informasjoner, den sakkyndige informanten stiller til rådighet, alltid må foreta forskjellige typer av oversettelser og tolkninger av barnets uttrykk, handlinger, attityder etc.⁹

I prosjektet her er de to sider som Kampmann beskriver ovenfor ivaretatt på følgende to måter: forskeren har gjennom hele prosjektperioden vært innstilt på at de to miljøer kunne beskrives på en særegen måte som ikke var direkte tilgjengelig for forskeren. Derfor har den metodiske tilrettelegging i det alt vesentlige vært rettet mot barna som ekspertene, i deres tilstedeværelse i de to områdene og i hvordan områdene fungerte for dem ut fra deres fortellinger. Oppmerksomheten omkring utbyggere, offentlige planleggere og saksbehandlere har bare gitt utfyllende data. Det er barnas handlinger og beretninger som har bestemt hvilke deler av det empiriske materiale som har stått sentralt. Selv om produksjonen av det empiriske materiale ikke kan betegnes som hverdagshendelser i barnas liv, har alt foregått i deres eget miljø.¹⁰

Det har derfor også vært viktig å gå fri av forestillinger om at studien skal fortelle direkte om de anlegg og "muligheter" som voksne mener å ha tilrettelagt for barn i de to områdene. Jeg har forsøkt å gå forbi eller rundt forestillingen om at voksne tilrettelegger og at barn er bruker av det tilrettelagte miljøet. Mitt mål med perspektivet har vært å se hele det sosio-spatiale systemet i et nytt og kritisk lys. Jeg har forsøkt å skifte ståsted og horisont og tankemessig ta barnas ståsted.

Men det forblir forsøk. Under feltarbeidet illustrerte et par av jentene min posisjon. Samtidig med at de inviterte meg med til å klatre, som en 11 åring, over flere gjerder mellom gårdsrommene i deres kvartaler på Møllenberg, plasserte de meg presist i rollen som voksen forsker. Følgende utdrag fra mitt feltnotat illustrerer dette:

På vei tilbake tar vi turen innom lekeplassen i Nedre Møllenberg gate (...) jeg tar en tur i husken, Hun holder mitt kamera i mellomtiden, men hun tar en tur i rutsjebanen med kameraet! Og sier: Noen voksne sier det er så barnslig når voksne husker!

⁹ J. Kampmann 1998, *Børneperspektiv og barn som informanter*, s. 6. (Min oversettelse)

¹⁰ Karttegningene ble gjennomført på skolen, likeså den første del av intervjuet, For de fleste ble også andre og tredje del av intervjuet tatt der. For enkelte ble de siste deler tatt i deres hjem.

Å bli medlem av gruppen barn er ikke for voksne. Grunnleggende rollemønstre for forskeren enten disse er perifere, aktive eller fullstendig, slik Adler og Adler beskriver det, er ikke mulig.¹¹ Det hjelper ikke at assistentene er unge studenter og ikke at de voksne deltakere har et aldri så barnlig sinn.

Det er slik at den som ønsker seg å være alliert med barn fortsatt har å forholde seg til det epistemologiske motsetningsforhold mellom en kunnskapsutvikling ut fra barns ståsted, og det faktum at kunnskapsprodusenten nødvendigvis har en annen måte å vite på, leve på, erfare og handle i verden.¹² Det er dette som etablerer barndom som en sentral teoretisk interesse i dagens kunnskapsutvikling innenfor fag som ønsker å ta barn på alvor.

Hvordan barneperspektivet er tatt i bruk av mine voksne informanter, beskrives mer detaljert i del IV. Begrepet barneperspektiv var ikke en innfallsvinkel jeg brukte overfor arkitektene i min introduksjon til barnas bilder fordi mitt mål var å få mer innsikt i deres perspektiver og en eventuell sammensettning av disse. Noen av arkitektene nærmet seg det empiriske materiale med en sterk referanseramme til egen barndom og egne barn. Andre var oppgitt av egne oppgaver og av eget profesjonsperspektiv. Målet var å få frem arkitektenes diskursive praksiser.

Forståelsen av de andre er en del av forskningsperspektivet som vist overfor. Men innenfor mer spesifiserte områder som forskning om arkitektprofesjonen kan denne forståelsen ha flere lag. Dersom arkitektene i en forskningskontekst er de andre for meg, er oppdragsgivere for eksempel de andre for arkitektene. Et brukerperspektiv skiller seg derfor fra barneperspektivet ved ikke alene å være rettet inn overfor den som er informant, men også overfor den som er mottaker av informantens tjeneste. Som følgende avsnitt vil vise er det sterke kulturelle føringer for hvem som defineres som bruker og hvem som faller uten for.

Brukerperspektivet

Brukeren var en av de siste som kom inn i arkitektens vokabular og i den modernistiske diskursens kanon. Som ukjent før 50-tallet fikk begrepet stor utbredelse på 50- og 60-tallet.¹³ Dette var parallelt med velferdstatens etablering i den vestlige verden og bundet sammen med andre begreper som goder for flertallet og ivaretagelse av de svakestes interesser. Drivkraften bak et brukerperspektiv i boligforskningen har vært erfaringsinnhenting for å gi bidrag til bedre og sikrere programmering og høyere kvalitet på de prosessuelle sider i arkitektfaget. Økonomiske, tekniske og mer kulturspesifikke

¹¹ P. A. Adler og P. Adler 1987, *Membership roles in field research*, s. 33.

¹² L. Alanen 1994, Gender and Generation : Feminism and the "Child Question", i Jens, Q. et. al (red.) *Childhood matters : social theory, practice and policies*, s. 41.

¹³ A. Forty 2000, *Words and buildings : a vocabulary of modern architecture*, s. 312.

brukerdefinerte kvaliteter kan vektes, men ingen av disse faktorer kan imidlertid sees isolerte. Forskning ut fra et slikt perspektiv byr på store utfordringer fordi alle bygg og planer har sin egen historie, egen geografi og egne brukergrupper. Men så snart "brukeren" blir gitt kjennetegn som kjønn, alder eller klasse begynner kategorien å kollapse.¹⁴

Utgangspunktet for brukerperspektivet finner vi i reformbevegelser sent i det 18. århundret som ønsket å prioritere de deler av befolkningene som var taperne i kjølvannet av industrialiseringen og urbaniseringen. Og utgangspunktet for evalueringer som ble gjennomført i første halvdel av det 19. århundret var helsesektorens programmer.¹⁵ På 50-, 60- og 70-tallet var det de kvantitative studier som dominerte boligforskningen.¹⁶ Og tidlig på 90-tallet oppsummerte nordiske forskere at feltet i høy grad bød på vanskeligheter. Ifølge dem var det problemer omkring de metodiske spørsmålene som stod sentralt.¹⁷ Dette har senere endret seg; i flere svenske avhandlinger fra de siste årene har metodeutviklingen innen bygningsevaluering vært i fokus.¹⁸ Avhandlingen her skiller lag med disse og forsøker å belyse relasjonene mellom arkitektens og brukerens ulike forståelsesformer. Dette arbeide tar i høyere grad utgangspunkt i et metaperspektiv, og i mindre grad i et direkte anvendelig perspektiv. Det mest grunnleggende i et forskningsperspektiv som pretenderer å ta brukerens perspektiv, er altså hvordan og av hvem brukeren defineres. Følgende eksempel kan illustrere dette.

Tørkestativ (ute) for klær har en standardisert høyde, mange har en standardisert konstruksjon, avstanden mellom tørkesnorene er gitt og en etterprøving av hypotesen: *tørkestativet er fortsatt godt tilpasset den moderne husholdnings klesvask* vil ikke være vanskelig å få verifisert med dagens husholdninger som informanter. Kategorien tørkestativ er lett å operasjonalisere overfor brukerne i en forskningsmessig kontekst. Men det finnes flere enn en brukergruppe (klesvaskerne). En viktig gruppe er produsentene, en annen er barn som bor i nærheten av tørkestativet. Tørkestativet er, som alle vet, det fremste apparat til turn av ulike slag. Stativet vil ikke komme inn under lekeplassforskriften fordi det ikke er kategorisert som lekeapparat. Derfor vil en funksjonsanalyse eller en etterprøving av kravspesifikasjonen antakelig ikke inneholde tørkestativet som turnapparat. Den kulturelle og sosiale kode for hva tørkestativet skal brukes til, styrer utviklingen av den kunnskapen vi får om tørkestativet. Brukerperspektivet forutsetter imidlertid en frigjøring fra konvensjonene om for eksempel hvordan tørkestativ brukes, til hva, av hvem og når.

¹⁴ Forty (2000:312).

¹⁵ R. Johansson 1997, *Utvärdering av bostadshus i bruk : om att bedöma kvalitet i boendet*, s. 79-81.

¹⁶ Se side 43.

¹⁷ E. Hurtig, J. Paulsson og S. Sundberg 1991, *Utvärdering av bostäder och bostadsområden : teorier och metoderidéer och erfarenheter : noteringar från ett seminarium den 14 mars 1991, Gibraltar herregård, Chalmers tekniska högskola.*

¹⁸ Se for eksempel R. Johansson 1997, *Utvärdering av bostadshus i bruk : om att bedöma kvalitet i boendet*, og S. de Laval 1997, *Planerare och boende i dialog : metoder för utvärdering.*

Det er flere konstruksjoner som kan være interessante å tenke seg inn her. Hadde for eksempel barn hatt en annen posisjon midt i forrige århundret, og hadde paradigmeskiftet i forhold til synet på barndom vært tilstedeværende, ville vi muligens ikke ha hatt behov for å snakke om et barneperspektiv i bygge- eller arkitekturforskningen. Barn ville ha vært en like selvfølgelig beboer som voksne var det. Dette utsagn er imidlertid for optimistisk. Kjernefamilien og familiens bolig setter mange av premissene for hvordan barns fysiske miljø både etableres og forvaltes. Også i det senkapitalistiske samfunnet er familiens sosiale og kulturelle posisjon helt avgjørende for barns miljø. Og dette gjelder både det enkelte barn og ikke minst barnekollektivets muligheter for fritt å kunne bevege seg ute og å utforske det ytre miljøet. Et barne- eller brukerperspektiv vil i uoverskuelig fremtid måtte avstemmes i forhold til disse forholdene.

Det ligger således ikke bare et spørsmål om barn *versus* voksne brukere, men i flere sammenhenger ulike betingelser for barn som kommer fra ulike samfunnsklasse eller etnisk bakgrunn, altså barn *versus* barn. Allment er skillelinjer mellom ulike samfunnsklasser blitt mer utdelte i norsk samfunnsforskning¹⁹, således også i norsk barneforskning. I GUIC II-studien er det heller ikke innenfor hvert enkelt prosjekt tatt høyde for at vilkårene for barna sannsynligvis er ulike. Her er det en gruppe av barn som *qua* sin tilhørighet til et bestemt boligområde også tilhører familier som er ganske like sosialt og kulturelt. Studien her bringer ikke inn et slikt perspektiv. Det må derfor stå åpent inntil ny forskning stiller spørsmål ved hvordan barn som tilhører ulike klasser bruker samme utemiljø og hvordan praksisfeltet ser på og tolker dette.

For å tydeliggjøre eget forskningsperspektiv er det nødvendig å definere perspektivinnhaveren som antakelig skulle ha eller ikke ha dette eller disse fagperspektiver. Jeg skal derfor gi en noe mer detaljert presentasjon av eget ståsted. Som utgangspunkt for imperativet: forskeren er et redskap i forskningen, har jeg parallelt forsøkt å beskrive den forskningspraksis som etter mitt syn har brakt en dynamikk til kunnskapsutviklingen i prosjektet. For å beskrive denne prosessen har jeg brukt begrepet dialog som konnotativt signaliserer likeverd.

Men verken barne- eller brukerperspektiv er fullgode ledetråde i forhold til de strategiske valg jeg har tatt i denne studien. For å tydeliggjøre disse valgene skal jeg i det følgende gi en beskrivelse. Målet er å klargjøre i store trekk hvordan et mangfoldig empirisk materiale er behandlet og gi bakgrunn for enkelte av de mer spesifikke begreper som er brukt.

¹⁹ M. Gullestad 2001, Likhets grenser, i Lien, M. E., H. Lidén og H. Vike (red.) *Likhets paradokser : antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*, s. 37.

Analysestrategier

Å søke perspektiver og finne forankringspunkter der arkitektenes virkelighetsoppfattelse og barnas fortellinger møtes, har vært en strategi for analysene i del III og IV. På et kontinuum fra diskrepans til sammenfall er det motpolene jeg har søkt. Forestillingen om nytten av motpoler er en konsekvens av troen på at mønstre i materialet dermed vil tre tydeligere frem. For å konstruere en slik teoretiserende akse, har det derfor vært nødvendig å etablere et felles grunnlag for vurderingene.

I forhold til barna bygges mønstre fra deres beskrivelser i fotografier, deres egne tekster, intervju og kart tegnet av dem. Dette er således ikke utelukkende med et blikk mot mine tolkninger, men også mot arkitektenes tolkninger og mot våre felles dialoger. Analysene er således bygget slik at de er med på å konstituere arkitektenes tolkninger, hva enten målet har vært det konvergerende eller divergerende. Når fortellingene divergerer fungerer de utfordrende og spørrende til arkitektenes forståelser. Arkitektenes tolkninger er utsagn i intervju, samtaler under befaringer og dialoger over barnas bilder. Alt datamaterialet er således av annen orden.²⁰ Fortolkninger av fortolkninger, beskrivelser av beskrivelser og i forhold til barnas foto: fortolkninger av fortolkninger av fortolkninger.²¹ Potensialet for å komme opp med mange ulike fortolkninger er til stede i stort omfang.

Analysene bygger også på en forståelse av at det er konkrete fysiske steder som er belyst i det empiriske materiale, men selv om avhandlingens analyser på denne måten er bundet til det ontologiske nivået er det barnas og arkitektenes tolkninger av dette som er basis. Til arkitektenes forestillinger om hvordan dette fysiske miljøet fungerer eller ikke fungerer, hører forestillinger om handlinger og virksomhet som forventes å finne sted for eksempel i skolegården, på skolevei eller på lekeplassen. Samtidig er det til disse forestillinger ikke knyttet noe krav eller noen forutsetning at det forventede nødvendigvis finner sted. Uansett, det sosiale og det fysiske rommet er nært forbundet og innbyrdes konstituerende.²²

Det er med andre ord en epistemologisk orientert analyse. Jeg spør ikke *hva*. Men spørsmålene stilles i forhold til *hvordan* eller *hvorfor*. Analysene av det empiriske materiale tar således utgangspunkt i ønsket av å konstruere innenfor konkrete lokaliteter og i romlige sammenhenger. I tillegg kan ana-

²⁰ Åkerstrøm Andersen har gitt følgende korte beskrivelse av forskningsmateriale av første og annen orden knyttet til å spørre etter kategorier, problemer, problematikker, argumenter, temaer og interesser: "Denne form for spørren rummer en videnskapsteoretisk forskyvning fra ontologi til epistemologi (Pedersen 1983). Fra første ordens observasjoner av "det derude" til anden ordens observasjoner av, hvorfor vi kigger, når vi observerer "det derude"- Fra væren til tilblivelse." N. Åkerstrøm Andersen 1999, Diskursive analysestrategier : Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann, s. 12.

²¹ Det finnes enkelte unntak fra dette prinsippet, for eksempel har mine feltnotater som er brukt i del IV karakter av første orden data.

²² P. Bourdieu 1996, *Symbolsk makt : artikler i utvalg*, s. 150.

lysene være relatert til fortellinger om opplevelser i fortid som bæres inn i nåtid av så vel arkitektene som av barna.

En viktig inspirasjonskilde til et systematisk blikk på denne virkelighet har vært Lefebvres skille mellom profesjonens og beboernes betydningssystemer. Jeg har ikke søkt etter bevis på Lefebvres teser, men snarere kunnet bruke hans måter å definere betydningssystemer på som ledetråd. En annen ledetråd har vært de måtene som er med på å konstituere barndommen av i dag og som er beskrevet i del I (s. 48 f.). Diskursene som konstituerende elementer blir således viktige for analysene.

Begreper som strukturerende verktøy er nødvendige i enhver vitenskapelig sammenheng, det er med dem vi rent tekstlig er i stand til å skape konsistens i et datamateriale og å viderebringe kunnskap. Prosjektet låner verktøy fra en rekke poststrukturalistiske filosofer og samfunnsforskere slik jeg har beskrevet det i del I. En viktig inspirasjonskilde har i tillegg vært Norman Faircloughs teoretiske forståelse av at diskursive praksiser er en del av de sosiale praksiser. Bruken av begrepet er preget av tenkningen til Fairclough.²³ Det vil si at de ikke behøver å være innbyrdes konkurrerende. Med et slikt utgangspunkt kan arkitektenes praksis både perspektiveres ut fra interne faglige måter å fungere på og ut fra de rammebetingelser eller diskursive praksiser som faget deler med andre. I tillegg kan det også anføres at Faircloughs kritiske diskursanalyse åpner for å både å konstruerer diskurser, og dermed vurdere ulike diskursive praksiser som motsetningsforhold.²⁴ Det ligger således i forskningspraksisen og i behandlingen av det empiriske materiale fra arkitektene en sosialkonstruktivistisk tilnærming. Jeg gjennomfører imidlertid ikke tekstanalyser som en diskursanalyse *à la* Fairclough ville ha forutsatt. Det er flere elementer i tillegg til teksten som er dratt inn, slik jeg har beskrevet det i dette kapittels innledende deler.

I forbindelse med analysene vedgår jeg at diskursbegrepet har hatt betydning for de analytiske valgene. Når diskursbegrepet er brukt, er det forankret i både en sosial og en materiell kontekst. De to sider, omgivelse og handling, lar seg ikke skille, fordi det sosiale og det økologiske ikke kan behandles som separate systemer, som så i sin tur påvirker hverandre.²⁵ Det er ikke mulig å skille hvor barna leker fra hvem de leker med og når de leker.

Etter Faircloughs vurderinger ligger mulighetene for å se potensialet for sosiale forandringer i det å skape en intertekstualitet i materialet. Forskningsinteressen ligger således ikke bare i å kunne karakterisere diskrepanser eller likheter mellom barnas og arkitektenes oppfatninger, men også i å gi beskrivelser av barnas utemiljø en tyngde slik at arkitektene kan se andre konstruksjoner av barndommen. Og i en utvidet kontekst gjøre det begripelig at arkitek-

²³ N. Fairclough 1989, *Language and power* og 1992, *Discourse and social change*.

²⁴ Fairclough (1992:36).

²⁵ Barth, F. 1994. *Manifestasjon og prosess*, s. 19.

tenes konstruksjon av verden bare er en av mange. Det er det hermeneutiske erfaringsbegrep, som noe konkret, som trer frem i analysene av arkitektens utsagn. Mens det kan stilles spørsmål om barnas fortellinger stopper ved det intensjonale, barnas kulturelle kontekst og deres sanseinntrykk formidlet i fortellingene. I forhold til behandlingen av materialet fra barna kan det derfor diskuteres i hvilken grad spørsmålene om intensjonalitet er sentrale, altså en mer fenomenologisk tilnærming. Barnas og arkitektens livsverden opptrer som to universer og det er derfor ikke noen umiddelbar adgang til å oppbygge konsistente diskursordner som dekker begge.

Det er arkitektene og forskeren som gir barna en posisjon i diskursen eller som forsøker å beskrive barnas egne posisjoner. Vi situerer dem i forhold til våre tolkninger av deres beskrivelser. Når barna overrasker og forundrer oss, er det tross alt de voksne som tolker og gir et bud på hvordan barnas diskursive praksiser ser ut og hvordan deres livsverden konstitueres.

I beskrivelsen av arkitektens praksis har jeg gått etter konstruksjoner som er med på å konstituere denne. Jeg legger derfor til to sentrale begreper som gir mulighet for å gripe profesjonsfeltets tolkninger: forståelseshorisont og habitus. Når jeg velger å bruke begge begreper, delvis parallelt, skyldes det at det ikke alltid kommer frem av materialet om det er som informanter eller som medforskere at arkitektene opptrer. Forforståelse og forståelse som forutsetning for gitte tolkninger er del av den hermeneutiske sirkel, mens utsagn og valgte posisjoner samtidig kan ha basis i den utøvde praksis som kan beskrives med begrepet habitus.

Forståelse og horisont er begreper som vil fremtre i ulike forkledninger igjennom avhandlingens tekst. Spørsmålet om forskerens forforståelse er for eksempel ikke et isolert fenomen. Hva enten arkitektene møter meg første gang, drar på befaring med meg eller stiller til dialogene over barnas bilder, inngår deres forforståelse som en viktig kjerne i den konkrete konteksten. Forforståelsen er dobbel, den består både av taus kunnskap og hverdags erfaringer gjort som menneske, foreldre og borger, og den består av det teoretiske og begreplige fundament arkitektene har som fagpersoner.²⁶ Bevisstheten om at ulike forståelseshorisonter beveger seg under både innsamlingen av det empiriske materiale, i dialogene og i analysene, er således en del av det analytiske grepet. Denne måten å gripe studiens sentrale elementer blir således bidrag til å forstå hvordan utsagn, tolkninger og beskrivelser kondisjoneres. Bruken av disse tre begreper blir til hjelp, når det er nødvendig å skaffe tilstrekkelig distanse. Men begrepene er teoretiske, dvs. de anviser ingen metode og de er relasjonelle og ikke relativistiske.²⁷

Bourdieu's kjernebegrep *habitus* er i *The logic of practice* drøftet i forhold til praksis. Begrepet har en nøkkelposisjon i Bourdieus forsøk på å løse hand-

²⁶ J. Fog 1998, *Med samtalen som utgangspunkt*, s. 166.

²⁷ O. Reiakvam 1997, *Bilderøyndom, royndomsbilde : fotografi som kulturelle tidsuttrykk*, s. 41.

ling-struktur-problematikken gjennom en konstruktivistisk teori om praksis, makt og reproduksjon av ulikheter.²⁸ Grunntrekkene i *habitus* begrepet er følgende:

The conditionings associated with a particular class of conditions of existence produce *habitus*, systems of durable, transposable dispositions, structured structures predisposed to function as structuring structures, that is, as principles which generate and organize practices and representations that can be objectively adapted to their outcomes without presupposing a conscious aiming at ends or an express mastery of the operations necessary in order to attain them.²⁹

I *habitus* begrepet ligger det også et historisk element. *Habitus* er et produkt av historien, som produserer individuelle og kollektive praksiser i overensstemmelse med de av historien genererte skjema. Det blir således en sikring av tidligere erfaringers integrering og garanti av den korrekte og over tid varige praksis. Det er etter Bourdieus utsagn slik at *habitus* er en del av praksis som er mere pålitelig enn formelle regler og eksplisitte normer.³⁰ I denne studien vil jeg ikke gå inn på en omfattende beskrivelse av de elementer som inngår i arkitektens *habitus* generelt. Begrepsbruken blir stående som en inspirasjonskilde og en mulighet til å peke på eller å antyde områder hvor mer grundige studier kan utdype flere sider av spørsmålet: For hva er de fremherskende karakteristikker som kan beskrive landskapsarkitektens og arkitektens *habitus* av i dag? Bruken av Bourdieus begreper og Faircloughs tilnærming til diskursanalysen er ikke sideordnet i analysene. Den kan beskrives slik: den første bruker jeg med et tilbakeskuende blick på arkitektenes praksis, mens den andre preger den forskningsmessige konteksten og de konstruksjoner som oppstår ut fra denne.

I avsnittene over veksler jeg mellom å bruke arkitektene og forskeren, *vi* og *våre*. Det er med andre ord et behov for å klargjøre hvordan dialogen mellom oss fant sted.

Dialog som kontekst

Intern fagsjargong eller andre interne former for kommunikasjon er vanskelig å avsløre uten en klarhet i hvor forskeren har befunnet seg og hvilke posisjoner forskeren har hatt. Det følgende skal derfor gi en skisse av forskerens plassering og dennes sosiokulturelle og vitenskapelige *habitus*. For å ta be-

²⁸ J. Hjellbrekke 1997, *Habitus*, i Korsnes, O., T. Brante og H. Andersen (red.) *Sosiologisk leksikon*, s. 109.

²⁹ P. Bourdieu 1990, *The logic of practice*, s. 53.

³⁰ Bourdieu (1990:54).

grepet dialog på alvor er det ikke alene viktig å vite hvem som er invitert med, men like mye hvem som innleder dialogen i den forskningsmessige kontekst.

Under mangeårig "tjeneste" som ansatt i Miljøverndepartementet med ansvar for klage- og innsigelsesbehandling av de detaljerte planer, reguleringsplanene, ervervet jeg meg en solid innsikt i hvor vanskelig det var å målbære krav om gode livsvilkår for de marginaliserte grupper i samfunnet, som for eksempel barn.³¹ I 1989 ble barnekonvensjon vedtatt og arbeidet med norsk departemental implementering tok til. Jeg var imidlertid ikke medhjelper når reformarbeidet knyttet til plan- og bygningsloven ble satt i gang, og har muligvis av den grunn aldri hatt en ubetinget lojalitetsfølelse overfor regjeringens og stortingets vedtak. En skepsis til mulighetene for gjennomføring og en sterk interesse for forutsetningene ble en følgesvenn under hele implementeringsfasen i departementet, som jeg hadde ansvaret for frem til 1994. Engasjement på Norsk senter for barneforskning var derfor en naturlig overgang og det er derfra doktorgradsprosjektet tar form.

Posisjonen, i GUIC II-gruppen³², som arkitekt med en til dels tung bakgrunn fra offentlig planlegging var utgangspunktet, og langt på vei, en utløsende faktor for ønsket om større fordypelse i eget fagteoretisk ståsted. Følelsen av å stå på sidelinjen og å være passende akseptert oppstår lett når forskere fra sterke disiplinsbaserte fag eller med en solid og anerkjent meritliste trer sammen med forsker uten en slik fagteoretisk bakgrunn.³³ I en slik situasjon var en erfaringsnærhet i forhold til det empiriske materiale en fordel.

Min nærhet til de to byområder har vært styrket av at jeg har hatt bolig flere år på Bakklandet (naboområdet til Møllenberg), hatt hybel på Møllenberg det meste av prosjektperioden og har gjennomført en daglig arbeidsreise inn over Elgeseter i flere år på 70-tallet. Med dansk oppvekst fraskriver jeg meg imidlertid en fullverdig posisjon som forsker i egen kultur og miljø.

Et av problemene som forskeren støter på i denne typen forskning kan være vanskeligheten med å skape en analytisk avstand, fordi forskeren selv i så høy grad har vært deltaker på lik linje med informantene. I forskning hvor forskeren selv enten har vært utøver eller er utøver av en gitt praksis innenfor interessesfæren, er det viktig å skille mellom de ulike kontekster eller diskurser som befinner seg i dette feltet. For å forstå mine egne ulike posisjoner har det vært nødvendig å ha en bevissthet om de diskursive praksiser som ligger i mitt møte med barna, mitt møte med arkitektene og sist, men

³¹ I tillegg kan det bemerkes at mange år som aktiv feminist i kvinnebevegelsen også gjorde sitt til en politisert oppfattelse av mål og virkemidler i samfunnet.

³² Forskerteamet dekket en mangfoldig kombinasjon av fag: antropologi, psykologi, geografi, pedagogikk, filologi, arealplanlegging, landskapsarkitektur og arkitektur.

³³ R. K. Merton 1973, *The perspectives of insiders and outsiders*, i Storer, N. W. (red.) *The sociology of science : theoretical and empirical investigations*.

ikke minst, mitt møte med mine egne og deres tolkninger av barnas fotografier.

Samarbeidet med arkitektene har hatt avgjørende betydning for prosjektet. Jeg stilte med en rekke spørsmål hvorav noen ble mer og mer interessante og andre mindre og mindre interessante under arbeidet. Mens mitt arbeide med barna fremstår som rimelig rent ut fra en forskningsdiskurs, er materialet fra arkitektene nok i høyere grad preget av at det har foregått med minst to ulike diskurser til stede. Den første er den som finnes mellom faglige kolleger.

Dialogene fant sted på arkitektenes kontorer, vi snakket samme faglige "språk" og alle var godt kjent i de to bydelene barna kom fra. Jeg kunne til tider ha en fornemmelse av at vi utviklet en intersubjektivitet og en skjult følelse av relevans.³⁴ I et kvalitativt forskningsintervju er det i høy grad empatien som er bærende.³⁵ Og det er forskeren som må ta ansvar for sin innlevelse i informantens fortellinger under intervjuet. I en kollegial samtale oppfatter jeg derimot at dette bærende elementet er en del av de felles aksepterte forutsetningene eller en del av konvensjonene for hvordan arkitekter arbeider sammen og samtaler. Subjektsiden og objektsiden er mer oppløst enn hva tilfellet ville vært om jeg som arkitekt for eksempel hadde intervjuet leger om det samme materialet. Arkitektene og jeg deler en felles forståelse av mange av begrepene vi bruker og av arkitektens posisjon i planlegging og byggeri. Men nettopp heri ligger det også en fare. Griper informanten og forskeren til høyttanking i utide? Kommer vi til å tenke oss til hvordan tingene henger sammen? Forskerens egne spekulasjoner kan få forrang og komme til å styre oppfattelsen av de konkrete fenomener. Hun har forstått på forhånd og kan ikke bli overrasket, verken av det uklare eller rotete, eller av noe nytt.³⁶

Det finnes en klar overlapping mellom mitt møte med barna, og min kunnskap om deres hverdag og mine tolkninger av deres fotografier; det finnes også en diffus grense mellom mine tolkninger av barnas foto og min bruk av arkitektenes tolkning av de samme fotografiene. Et hovedpoeng i hele forskningsdesignet er at det ikke er diskursen mellom arkitektene og barna, men diskursen som beskriver forholdet mellom arkitektenes forståelse og barnas fotografier inklusiv de tekster som de har skrevet, som er det interessante. Det fotografiske materialet fungerer som et medierende datamateriale fra barns perspektiver til profesjonsfeltets perspektiver.

Under arbeidet med arkitektene er det tydelig at samtalene og dialogene utviklet seg ikke bare mellom meg og dem som individer, men også mellom dem og mine egne beskrivelser av den produserte tekst fra samtaler som gikk forut, og fra min umiddelbare tolkning av den. Billedmessig kan det beskri-

³⁴ Uttrykket er hentet fra R. J. Bernstein 1983, *Beyond objectivism and relativism : science, hermeneutics, and praxis*, s. 2.

³⁵ J. Fog 1998, *Med samtalen som utgangspunkt*, s. 43.

³⁶ Fog (1998:86).

ves som snøballen som ruller. I fellesskap la vi lag på lag til forståelsen av noen fenomener frem for andre og mindre interessante fenomener. For hver samtale la jeg inn tidligere synspunkter som var kommet frem. I mine transkripsjoner finnes for eksempel spørsmål fra meg som utdypes, slik at innspill som dukket opp underveis ble tydeligere. Min interesse for spesielle sider ble forsterket fra intervju til intervju. I en dialog ble for eksempel uttrykket *på tvers* brukt av en av arkitektene til å beskrive en gitt oppfattelse, og i følgende dialoger fant flere av arkitektene seg fortrolig både med betydningen av dette uttrykket og med den klargjøring som uttrykket bar med seg.

Det er ikke slik at det tekstlige materialet befinner seg innenfor en kontekst. Teksten som er produsert fra dialogen mellom arkitektene og meg har spor av faglig språkføring som vi deler, den har også spor av den forskningsmessige konteksten, den andre diskursen. Det finnes et forhold som binder den kollegiale og den forskningsmessige diskursen sammen. I denne kommer kontrakten, den kollegiale samtalen, som vi inngår i til å styrke påliteligheten og gyldigheten av samtalenene.³⁷

Den andre diskursive praksis som arkitektene og jeg som forsker inngikk i, er den som hører til forskningens egne måter å definere dialogen på. Mine spørsmål og deres svar er en gjennomgående matrise for samtalen. I materialet finnes det meget få spørsmål fra dem til meg eller svar fra min side, men bekreftelser og utdypinger fra meg på deres utsagn. Det er et poeng som for så vidt taler imot at jeg har kalt dette for dialoger. Når jeg fastholder bruken av begrepet dialog, skyldes det at arkitektene i så høy grad, fra min side, oppfattes som likeverdige. Analytisk sett er det på et senere tidspunkt at mine oppfatninger relativiseres mot arkitektenes. Det er meg som senere velger hvilke momenter, temaer og refleksjoner som skal tas frem og belyses videre i analysene og i avhandlingens tekst.

Men også forskerens behov for å skape en distanse og være kjent med sine egne forforståelser, ikke minst fra intervju til intervju, er en viktig del av den forskningsmessige praksis. Denne prosessen var ikke eksplisitt gjort tydelig for arkitektene. Det gikk mange måneder mellom de første dybdeintervjuene til jeg gjennomførte fotdialogene. Jeg hadde transskribert de første intervjuene og samtalenene på befaringene fra lydbånd til tekst og lest igjennom teksten et utall av ganger. På denne bakgrunnen var min situerhet når jeg møtte dem den siste gangen preget av allerede gitte fordommer og antakelser om de åtte arkitektene og deres posisjon som yrkesutøvere, deres oppvekst og utdannelse og deres forhold til egne barn. Men en stor del av vår forståelseshorisont delte vi. Vi er historiske skapninger, og våre forståelsesrammer er skapt på et bestemt sted og i en bestemt tid og det betyr at vi i høy grad deler

³⁷ Fog (1998:35).

de antakelser som er i tiden.³⁸ Vi var arkitekter eller landskapsarkitekter, alle var yrkesaktive i Norge i år 2000 og vi hadde alle barn. Sannsynligheten for at vi hadde felles hvite flekker i vår forståelse av barnas utemiljø var absolutt til stede. Men noen av mine referanser til barnas materiale kan ha ryddet av veien noen av arkitektenes hvite flekker. Fotodialogene viste at arkitektene hadde en åpenhet i forhold til å skifte perspektiv og til å se tvetydigheter i materialet og dermed i egne oppfatninger av dette.

I et kvalitativt forskningsdesign kan det motsatte også skje. Forskeren får ikke bare hjelp av sine informanter, men må se seg selv konfrontert med forståelseskategorier som i utgangspunktet ikke var ønskede. Under arbeidet har det vært et mål å stille seg så åpen til informantene som mulig, men det fantes for eksempel i min forforståelse en rekke kategorier som var *mine*. Jeg ønsket å fokusere på kategorien "barnas lek" uten å ha noen klarere forestilling om hvordan denne kategorien skulle operasjonaliseres i tid og rom. Både før jeg satte i gang med prosjektet og langt inn i det, var lekeplassen en kategori som jeg ikke fant interessant. Jeg hadde observert og i tillegg konkludert på samme måten som nestoren blant norske barneforskere, Per Olav Tiller: barn finner seg i liten grad på lekeplassen.³⁹ Under arbeidet med rapporten *Hvor har du vært? - ingen steder : miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt* var det for eksempel et uttalt mål for meg ikke å se på de deler av infrastrukturen som strukturelt falt inn under kategorien tilrettelagte lekearealer.⁴⁰ Men både barna og arkitektene har tydeliggjort og fastholdt kategorien lekeplass. Et viktig prinsipp blant annet innen den antropologiske forskning er å underlegge seg kravet om å lære av informantene sine, og forsøke å skape analytiske byggverk mest mulig med utgangspunkt i deres kategorier.⁴¹ Når både barna og arkitektene var opptatt av lekeplassen, hadde jeg ikke lengre noe valg og måtte akseptere den som en viktig kategori i det videre arbeide.

Å finne mønstre i barnas foto og i deres tekster, i mine tolkninger og i arkitektenes tolkninger har gitt mulighet for en intertekstualitet. Når det empiriske materialet utvikler seg fra et nivå til et annet, som etter mine vurderinger inneholder en høyere grad av bevissthet, skyldes det at intertekstualiteten i seg selv er en drivkraft i sosial og kulturell forandring.⁴² Et direkte uttalt bevis for dette ble gitt av arkitekten som i vårt andre møte, etter å ha sett alle fotografiene igjennom, sa følgende:

³⁸ Dette utsagn er benyttet av Fog (1998) som refererer seg til Bernsteins diskusjon (1983) av Gadamer's tekst. H.-G. Gadamer 1976. *Philosophical hermeneutics*. Berkeley: University of California Press, s. 9.

³⁹ P. O. Tiller 1978, Statens barn, i Duve, A.-M., K. B. Wyller og T. C. Wyller (red.) *Barn : motforestillinger*, s. 91.

⁴⁰ H. Wilhjelm 1999a, *Hvor har du vært? - ingen steder : miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt*.

⁴¹ M. E. Lien, H. Lidén og H. Vike 2001, Likhets virkeligheter, i Lien, M. E., H. Lidén og H. Vike (red.) *Likhets paradokser : antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*, s. 14.

⁴² Winther Jørgensen og Phillips (1999:144).

Jeg får noen a-ha opplevelser jeg, altså ... det må jeg si, det fikk jeg også siste gang vi snakket sammen. *Gikk det og surret i hodet ditt?* Ja det jeg fikk ut av det ... var at ... det gikk på det med spesialisert lekeapparat som er fokusert på et vist aldersskikt ... så er det låst, andre har ingen arena å utspille sine ting på, og så tenkte jeg (...).⁴³

I avsluttende kommentarer og konklusjoner skal det hvor det er mulig bygges bro over til andre studier og deres resultater, fordi disse kan gi retninger til de svarene studien her forsøker å besvare eller reformulere. Analysene kan således sees på i en komparativ kontekst og som brikker inn i den større diskursive orden som handler om barnas hverdagsliv utenfor hjemmet og de samfunnsmessige oppdragelsesinstitusjonene.

I beskrivelsene av arkitektenes bakgrunn og praksis og av befaringene er det erfaringene, beskrevet i materialet, som er sentrale i analysene. I de senere analysedelene er tekstene, uttalt som ytringer, erklæringer eller talehandlinger i fokus. De er medierende i forhold til grunnspørsmålene i prosjektet. Det er ikke disse tekstene som er interessefeltet, men de kunnskaper som jeg forsøker å dra fra dem. Analytisk er det derfor også nødvendig å se på hvem som besitter definisjonsmakten og hva som eventuelt er fraværende, hva sies det ikke noe om. Relasjonen mellom teksten og den sosiale kontekst (dialogen på arkitektenes kontor) er av eksperimentell karakter, men på tross av det, er den med på å utfordre arkitektenes forståelse av hva som er bra for barn i byen. Det er her den "flytende" intertekstualitet opptrer.

METODISKE VALG

I dette avsnittet skal jeg argumentere for de forskningsmetodiske valg som har substansiell betydning for hvilket empirisk materiale som er samlet inn. De utgjør ikke elementer i en fremoverrettet plan, hvor alle skritt var forutsett i 1997, men skaper til sammen den forskerbiografi som berettes.⁴⁴ Først og viktigst er det feltstudien som var utgangspunkt for hele prosjektet og deretter min samhandling med de åtte kolleger. Jeg skal belyse valg av lokalitet for prosjektet, posisjonen til de 38 barna som jeg arbeidet sammen med i den første prosjektperiode og likeså de åtte arkitektene som har stått sentralt i den siste delen av prosjektet. Etter en gjennomgang av disse substansielle valgene vil jeg bare summarisk omtale de verktøy som jeg har dratt nytte av.

⁴³ Adm s.176. (Denne måten å referere til det empiriske materialet viser informantene: Ady, Adm, Ade, Ldy, Ldm, Lde, Pdy og Ple i tillegg sidetall for de transkriberte intervju og dialoger.)

⁴⁴ Haavind har brukt begrepene plan og biografi for å beskrive forskningsprosessen. H. Haavind 2000, På jakt etter kjønne betydninger, i Haavind, H. (red.) *Kjønn og fortolkende metode : metodiske muligheter i kvalitativ forskning*, s. 23.

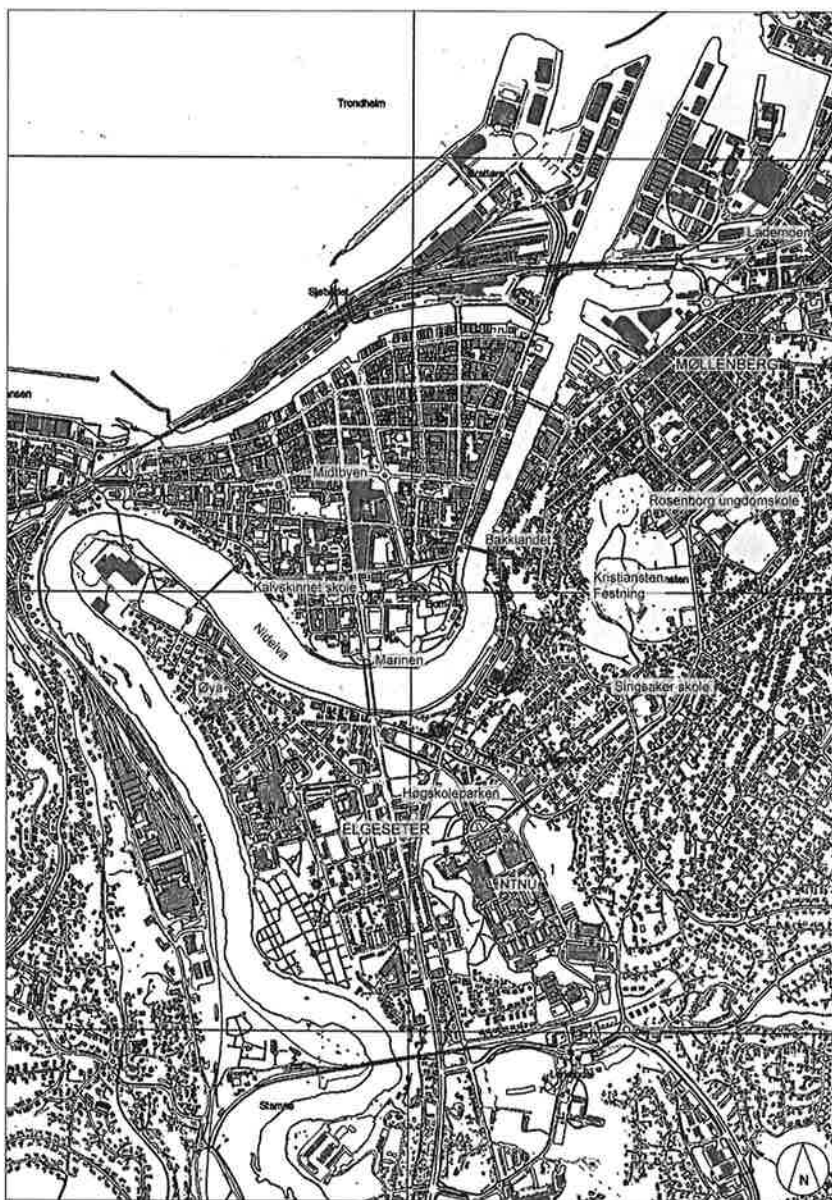

Fig. 2.1. Kart over Trondheim. Mål 1: 26 000.

BAARN OG UTVÆLSELSE – VIRKELIGHET MED FLERE FORTOLKNINGER – DEL II

Det metodiske hovedgrep for analysene er *den fortolkende metode*. Haavind har tatt til orde for at i bruken av dette begrepet unngår man den konkurrerende kontrasteringen mellom kvalitativ og kvantitativ.⁴⁵ Virkeligheten som forskeren forsøker å gjøre substansiell blir verket. Og selvfølgelig har også jeg oppdaget, som andre forskere at forskerens praksiser kan være forvirrende. Det er ikke lett å skille mellom plan og biografi. Brannen har beskrevet forskerens balansekunst på følgende måte:

The cart often comes before the horse; with the researcher already committed to a particular method before he or she has taken due time to consider the repertoire of methods suited to exploring the particular research issues. Researchers are often required to conduct balancing acts between a number of pragmatic considerations, responding at one and the same time to a number of constituencies – disciplinary, organizational and those related to the funding context.⁴⁶

I og med at forskningsprosjektet hadde et “forspill” sammen med GUIC II, kjenner jeg meg igjen i ovenstående. De fleste av de strategiske valgene er imidlertid tatt av meg. Jeg står derfor ansvarlig og kan således ikke henviser til andre dersom disse valgene har vært mindre vellykkede.

Bruk av feltstudien som utgangspunkt og et eksperimentelt forskningsdesign, som i forhold til bruk av data ligger så tett på dette som mulig, kan med god grunn kalles for en blandingsform. Når forskeren er satt til å tolke de andres, barnas, kontekst er feltstudien, som en naturalistisk metodisk tilnærming en hjelp til dette. Og når en slik forskningsstrategi er valgt er det også fordi grensene mellom fenomen og kontekst ikke er tydelige.⁴⁷ Hadde det vært konkrete plan- eller byggesaker i den aktuelle periode i de to byområder hvor arkitekter og barn hadde vært involvert, så ville det ha gitt en mulighet for å gjennomføre en ordinær casestudie. I en slik ville det ha vært gjennomførbart å kartlegge og tolke arkitektenes holdninger og forståelse av barns beretninger ikke bare ut fra hva de sa, men også ut fra deres konkrete handlinger, relatert til de aktuelle saker. Det ble i den aktuelle perioden (1997-2000) gjennomført to saker, en på Møllenberg og en på Elgeseter, hvor barn kunne ha vært involvert. Men av ulike grunner ble disse to ikke gjennomført slik som lov og regelverk foreskriver. I den opprinnelige planen for GUIC II var det implisitt et ønske at forskerne skulle gå inn i et aksjonsfel-

⁴⁵ Haavind (2000:18).

⁴⁶ J. Brannen 1992, Introduction, i Brannen, J. (red.) *Mixing methods : qualitative and quantitative research*, s. 4.

⁴⁷ R. K. Yin 1994, *Case study research : design and methods*, s. 13.

lesskap med de impliserte, ikke minst barna, for å være advokater for forbedringer i det fysiske miljøet.⁴⁸ Det ble imidlertid ikke gjennomført i Trondheim.

Valg av forskningsmetodisk tilnærming er et strategisk valg i et arbeide som dette. De metodiske valg er med på å forløse det empiriske materiale og treffsikkerheten og påliteligheten er kjennetegn som er konsekvenser av disse valgene. Studien kan beskrives som eksplorerende fordi vesentlige deler av det metodiske design er bestemt under forskningsprosessen. Den er kontekstuell i og med at både tid og sted er en viktig forutsetning for både innsamling av data og bearbeidingen av disse. En slik forskningsstrategi gir mulighet til å stille spørsmålene hvordan og hvorledes i en kontemporær virkelighet hvor forskeren har liten eller ingen kontroll.⁴⁹ Det empiriske materiale, innsamlet for å belyse problemstillingene i avhandlingen, er mangfoldig. Her er flere metodiske tilnærminger og mange avgrensninger som kan ha implikasjoner for hvilke resultater og spørsmål som blir dratt frem. Prosjektet kan deles i to perioder. Men begge perioder er avgrensede i tid, det sentrale geografiske område er de to utvalgte bydeler. Seks by-, bolig- og parkområder utgjør et sekundært materiale.

Innsamling av det empiriske materiale er foretatt i perioden januar 1997 til september 2001. De to byområder, Møllenberg og Elgeseter, beskrives gjennom flere tilnærminger. Innledningsvis beskrev 38 barn i alderen 9 til 13 år sitt miljø ved intervju, karttegning og fotografering.⁵⁰ Det er barnas samlede beskrivelser og ikke det enkelte barns hverdagsliv som er interessefeltet. Sammenfallende med det gjorde jeg en fotografisk registrering av de to byområder som skaffet meg en mulighet for å fortolke svakheter og styrker i områdenes utemiljøkvaliteter.⁵¹ Arbeidet med å få innsikt i barnas fortellinger har gitt de viktigste innspillene i forhold til de metodiske tilnærminger som har vært hensiktsmessige å benytte i den siste delen av studien. I denne andre perioden har samhandling med åtte arkitekter vært det sentrale med intervju, befaringer og dialoger med barnas fotografiske materiale som medierende data. For den første perioden velger jeg å beskrive en del av de metodiske valgene som "arvegods" fordi de i så høy grad henviser til de metodiske avgjørelser som ble tatt sammen med forskerteamet fra GUIC II.⁵² I GUIC II dro man

⁴⁸ Dette er gjort i Bangalore, Johannesburg, Buenos Aires og Melbourne. En av grunnene til at dette ikke ble gjort i Trondheim var at det ikke var mulig å få et så stort prosjekt finansiert. Som en sidebemerkning bør det nevnes at flere av prosjektene i 3. verden ble finansiert av utviklingsmidler fra vestlige land, deriblant Norge, mens prosjektet i USA og i Norge hadde problemer med finansieringen.

⁴⁹ R. K. Yin 1994, *Case study research : design and methods*, s. 9.

⁵⁰ Fordeling av alder, grad av deltakelse og bostedstilhørighet er beskrevet i appendiks 3.

⁵¹ Lynch oppsummerte fra den første studie (GUIC I) at det "fotografiske linjenett" lagt utover studieområdet og gjennomført med opptak i hvert skjæringspunkt var en god og relativt lite ressurskrevende måte å skaffe seg informasjon om så vel de private, halvprivate, halvoffentlige som offentlige arealer og deres beskaffenhet. K. Lynch 1977, *Growing up in cities : studies of the spatial environment of adolescence in Cracow, Melbourne, Mexico City, Salta, Toluca, and Warszawa*, s. 62-63.

⁵² GUIC I er også beskrevet innledningsvis (s. 5). Forutsetningene for Lynch's valg av lokaliteter var at der fantes forskningsteam som kunne føre frem de syv studier, at disse både kunne utføre oppdraget, tilpasse det til de lokale forhold og rapportere resultatene. En rekke av de sterke kulturelle ulikheter som dukket opp under arbeidet med GUIC II fantes ikke da.

derfor veksler på metoderepertoaret fra GUIC I og ikke minst fra overordnede styringsdokumenter fra 80- og 90-tallet.⁵³ Oppmerksomheten ble rettet mot barns rett til deltakelse slik denne ble formulert i FN's barnekonvensjon⁵⁴, Agenda 21 og Habitat Agendaen.⁵⁵ Med en slik bredde vil det nærmeste vi kan definere som fellesnevner være et etnografisk og ikke minst et hermeneutisk perspektiv på de observasjoner og funn som vi konsentrerte oss om.

Møllenberg og Elgeseter

Valget av de to bydeler ble gjort fordi det i den offentlige byfornyelsespolitikken har vært et mål å forbedre denne typen av bystruktur for alle deler av befolkningen. "Å skape gode oppvekstmiljøer" er brukt som normativt beskrivelse tilsynelatende med en indre logikk, idet begrepet sjeldent defineres mer presist i disse sammenhenger. Et annet motiv kom av en forestilling om at barna, som bor i disse to områder, antakelig ville ha forskjellig bruk av Trondheims indre byområder. En del av barna gikk på Kalvskinnets skole som ligger i Midtbyen⁵⁶. En forestilling om barns bruk av byen ble således også et utgangspunkt for dette metodevalget.

Valget har senere vist seg mer fruktbart enn ventet ut fra andre forhold. For det første er de meget store kontraster mellom de to bydeler med på å synliggjøre hvordan både barnas hverdagsliv nedtegner seg i materialet og hvordan arkitektene perspektiverer sine refleksjoner i forhold til de to bystrukturene og barnas fortellinger.⁵⁷ Og for det andre perspektiveres mitt analysearbeide gjennom hele prosjektet av dette valget. Det er mulig å få et nytt overblikk over forskningsoppgaven ved å heve seg over den konkrete dagligdagsvirkeligheten og de dagligdagse opplevelse i den, ved å "fortegne" den i en eller anden grad og dermed se ny sammenheng i den, slik Kjørup

Annengenerasjonsstudien, GUIC II, inkluderer de opprinnelige stedene fra GUIC I: Melbourne, Australia og Warszawa, Polen. Salta og Argentina som var med i den opprinnelige studien ble erstattet av Buenos Aires. Fem nye steder ble lagt til: Bangalore, India, Johannesburg, Syd Afrika, Northampton, England, Oakland, USA og Trondheim. Valget av Trondheim som del av GUIC II har sin bakgrunn i at hele prosjekts ildsjel og koordinator Louise Chawla på det tidspunkt da studien ble satt igang, var gjesteforsker ved Norsk senter for barneforskning (NOSEB). Hennes valg av samarbeidspartnere ble også utgangspunkt for valg av lokaliteter. Prosjektet ble publisert første gang i sin helhet januar 2002 med bidrag fra alle syv studieområder. L. Chawla, (red.) 2002, *Growing up in an urbanizing world*.

De ulike stedene representerer eldre bysentre, selvbyggingsamfunn og etterkrigstidens drabantbyer. Hensikten med studien har vært å dokumenterer forbedringer eller forringelser i byene ut fra barns erfaringer, å se på og sammenligne byutvikling generelt og utviklingen av de fysiske rammene rundt barns liv og erfaringer spesielt. Vi ønsket å sammenligne barns opplevelser og erfaringer med "de voksnes" (byplanleggeres, eienomsutvikleres og politikeres) oppfattelse av konsekvensene for barns liv av endringer i bystrukturene.

⁵³ Chawla (2002:26-27).

⁵⁴ Convention on the rights of the Child ble vedtatt av FN's Generalforsamling i 1988. Konvensjonen er ratifisert av det norske Stortinget februar 1989.

⁵⁵ Agenda 21 vedtatt av FN's konferanse for miljø og utvikling i 1992 og Habitat Agendaen vedtatt av FN's andre verdenskonferanse for bosettingsspørsmål HABITAT II 1996.

⁵⁶ Midtbyen er synonymt med Trondheims sentrale bykjerne.

⁵⁷ Fordeling av barn og voksne i de to bydeler er vist i appendiks 4.

beskriver det.⁵⁸ Valget av to geografiske områder gir også en mulighet for en komparativ tilnærming hvor ulike kjennetegn kan forsterke mulighetene til å karakterisere sterkere det som skiller de to områder fra hverandre.

Barna

Valget av de deltakende barn har sin egen historie i og med at det er et sammenfall med prosjektet her og GUIC II.⁵⁹ Hvem er så disse barna? De er i alderen 9 til 13 år, de eldste vil neppe ha likt å bli omtalt som barn, men ville velge betegnelsen unge eller ungdommer. De yngste ville finne betegnelsen ung person fjern og lite beskrivende for deres posisjon. I avhandlingen har jeg valgt å bruke beskrivelsen barn om alle.

Utvalget er ikke mitt valg. Barna har "valgt seg inn i prosjektet" via informasjon og invitasjon til å delta. De tre barneskoler som dekker bydelene formidlet klassevis kontakt til de elever som bodde innenfor den definerte geografiske ramme. En viss snøballeffekt gjorde seg gjeldende når venne- eller venninnegrupper valgte å bli med var det lettere å melde seg på. Men når først 11-årige jenter fra en klasse valgte å bli med, var det vanskeligere å få rekruttert gutter fra den samme klassen. Møllenberg viser således en overvekt av jenter, mens den kjønnsmessige sammensetning på Elgeseter ble omvendt. "Våre" barn er ikke valgt ut som spesielt kompetente til å formidle hvordan de oppfatter sitt miljø, men man bør ikke å se bort fra at noen av dem har hatt en slik interesse og dermed er blitt mer opptatt av å være med enn det andre var.

Utvalget kan således være både skjevt og mangelfullt når det gjelder representasjon av den sosiale og økonomiske sammensetting av beboerne i de to områder. Type og størrelse på boligen enten denne er leiet eller eiet gir imidlertid indikasjoner på hvilken økonomisk posisjon familiene har. Ved å kjenne bostedet til barna, ligger det en sikkerhet for at de dekker alle delområder (med hensyn til boligstruktur) i de to områder. I seg selv er dette et stykke på vei også en sikkerhet for at den sosiale strukturen er dekket inn. Flere kjennetegn ved de deltakende barn, som for eksempel foreldres inntekt eller barnas helse er ikke kartlagt i prosjektet. Barna i prosjektet skiller seg ikke vesentlig ut i forhold til det norske familiemønster, men uansett utgjør de ikke et representativt utvalg av barn i de to studieområdene.⁶⁰

⁵⁸ S. Kjørup 1991 (1985), *Forskning og samfund : en grundbog i videnskabsteori*, s. 43.

⁵⁹ En del av dette avsnittet ble først publisert i forbindelse med den første rapportering fra GUIC II i Trondheim H. Wilhelm 1999b, *Oppvekst i byen : en annengenerasjonsstudie : norsk bidrag i studien Growing up in an urbanizing world*.

⁶⁰ Når det gjelder ulik familiesammensetting bor nesten alle barn (1-17 år) i Trondheim sammen med begge foreldre eller sammen med mor. En liten prosentdel (2 %) bor sammen med far og under en prosent (0,3 %) bor med slektninger eller andre (SSB (1999b)). I store tall er det slik at av norske barn har halvparten en søsken, en fjerdedel har ingen søsken og en fjerdedel har to eller flere søsken. Det er likevel slik at langt de fleste norske barn får søsken, halvsøsken eller stesøsken i løpet av barndommen. En fjerdedel (9) av barna bor sammen med en av foreldrene sine. De fleste av disse må forholde seg til flere nærmiljø fordi de har kontakt både med far og mor. Men bare en av "våre" har gangavstand mellom mor og far. Norske studier har vist at en

Antallet av barn som bor i to hjem (hos far og hos mor) er ikke stort i vårt materiale. Det er allikevel slik at flytting mellom to bosteder berører vennene og skolekameratene i deres valg av steder å være eller deres aktiviteter. Hverdagslivet til en del barn kan være preget av usikkerhet i forhold til hvilke venner og venninner som er hjemme når og i hvilket hushold.⁶¹ Harry (11 år) forteller om hvordan han og vennen velger noen steder å være når Gisle (10 år) bor hos sin mor og andre når Gisle bor hos sin far.⁶²

Et annet, men også viktig punkt er spørsmålet om tilhørighet til bydel og byen for den del av barna som ikke har norsk nasjonalitet og norske foreldre.⁶³ Noe under en fjerdedel (7) er kommet til Trondheim sammen med sine foreldre som flyktninger og forholder seg aktivt til sitt hjemland. Familien til Melanie (10 år) bor til leie i en kommunalt eiet gård. *Farmor bor i mitt hus*, sier Melanie når hun skal fortelle om sine slektsskapsrelasjoner, mens Yassar (11 år) svarer slik om hvor han vil bo i fremtiden: *I landet mitt*. Bare et enkelt av barna har vært her så kort tid at man kan snakke om en nyinnflytter. Ser vi på de som har slekt i utlandet⁶⁴ er andelen helt oppe i halvparten av alle barn. Andelen som reiser sammen med sine foreldre til utlandet enten på familiebesøk eller annen type ferie, er tilsvarende stor. Mange av barna henter således sine erfaringer fra geografiske rammer som går langt ut over det nære miljøet. Totalt sett er det et stort antall som har en eller annen form for tilknytning til utlandet. Er det da slik at valget av et urbant bosted korrelerer med denne form for tilhørighet? Det er bare et fåtall av de 38 barna som har en aktiv flyttekarriere bak seg. Flertallet har bodd i samme område hele livet, og mange av dem i den samme gate eller det samme huset.

Et tilpasset sett av metoder fra Lynchs originale studie⁶⁵, med bruk av barnas fotografiske dokumentasjon som et tillegg har vært stammen i data-materialet fra barna.⁶⁶ Materialet fra barna består av flere typer av rådata: intervjuet (tre deler), heri medregnet kartfesting av barnas aksjonsradius og en tidsstudie av en hverdag. Kvaliteten, gyldigheten og relevansen av den kunnskapen som er plassert i intervjuene med barna er et resultat av hvor "tykt" eller "tynt" dette materiale er. Når intervjuene er brukt forholdsvis lite i analysene skyldes det at jeg ikke finner det tilstrekkelig fyldig. Det er i høy grad preget av i hvilken grad studentene, som gjorde intervjuene, var i stand til å fange kontekstene som barna ga sine svar ut fra, og i hvilken grad de

av fem barn som lever i husholdet til den ene av foreldrene har gangavstand til den andre og at den geografiske avstand mellom foreldre har stor betydning for samværspraksis. Jensen (1992:ix).

⁶¹ H. Lidén 1999b, *Barn - tid - rom - skaffende posisjoner : kulturelle læreprosesser i et pluralistisk Norge*.

⁶² Det bør nevnes at i det frafall som vi fikk under arbeidet eller som vi valgte bort var barn som hadde to bosteder og hvor spørsmålet: *Hvor bor du?* var komplisert å svare på. Et par av barna med to bosteder falt fra i siste del av studien og det var vanskelig å motivere dem til å stille opp. Hvorfor vet vi ikke. Jeg har allikevel tatt dem med fordi deres bidrag er verdifulle selv om de ikke møtte oss til alle sekvenser.

⁶³ Befolkningen med innvandrebakgrunn utgjorde i 1998 8,5 % av hele befolkningen i Trondheim. SSB (1999a).

⁶⁴ De fleste av disse har slekt bosatt i annet nord-europeisk land.

⁶⁵ Lynch (1977).

⁶⁶ Intervjuguiden er plassert i appendiks 2.

klarte å gå bak ja – nei svar. Barna har innledningsvis tegnet kart over “eget” område og fotografert dette i den siste sekvens i vårt samarbeide. Fotografene er tekstet av barna.

Fotodokumentasjonen av miljøet, som barna har bidratt med, utgjør 401 bilder, med beskrivende tekster på 80 % av bildene fra Elgeseter og 50 % fra Møllenberg. Fotografen har begrunnet sitt valg av motiv og beskrevet motivet. Omtrent alle har tegnet kart over hvor de ferdes. Der det var nødvendig for kartlegging av barns ferdsel har supplerende kartmateriale vært brukt.⁶⁷ Deler av materialet som er samlet inn i løpet av prosjektet er bare i liten grad brukt i avhandlingen. Kartleggingen av barnas rekkevidde (“range”) er ikke belyst og deres bruk av den bundne tiden (eksempelvis skoletiden), tiden til fritidsaktivitetene og fritiden inngår bare indirekte i deres fortellinger og mine analyser. Materialet er så mangfoldig at en triangulering gir mulighet for å se mønstre i det. Det kvalitative materialet gir derfor også en mulighet for å teste begreper brukt av barna i intervjuene og i deres egne tekster til fotografiene. Barns deltakelse i prosjektet var for de fleste begrenset til en periode på fire til seks uker.

Barnas engasjement og refleksjoner er knyttet til den kontekst vi satte dem inn i, når vi ba dem formidle sin kunnskap om miljøet i bydelene og byen. De ble intervjuet av en ung student som snakket deres egen dialekt⁶⁸, og som selv har brukt de samme uttrykk og hverdagsbegreper som barna. Engasjementet fra meg og mine hjelpere har selvfølgelig også virket inn på de svar og problemstillinger barna har presentert for oss. Når de har vært opptatt av å formidle sine sosiale relasjoner, sitt nettverk og sine sosiale praksiser, har vi forsøkt å “gå bak” disse for å få frem et bilde av den fysiske forståelsesramme dette foregikk innenfor.⁶⁹ Utover den rene observasjon vil de fleste metoder som nyttes innen barneforskningen ha en eksperimentell karakter. Det er like lite “naturlig” å tegne for en forsker som det er å samtale med en forsker.⁷⁰

Forskerens evne til innlevelse og ta barnas utgangspunkt bestemmer kvaliteten av det empiriske materialet. Fordelen ved en datainnsamling som har en narrativ karakter kan være at erfaringsmaterialet kan formidles med en

⁶⁷ Det er brukt flyfoto fra Fjellanger Widerøe AS. Trondheim kommune forsynte oss med papirkopier av kart i målestokk 1:5000 og 1:2500 for å inntegne barnas rekkevidde.

⁶⁸ Et viktig unntak fra dette er at hovedfagsstudentene er vokst opp utenfor Trøndelag, en i Stavanger og en i USA. Forfatteren/prosjektlederen er vokst opp i Danmark.

⁶⁹ B. Rogers 1999, Elgeseter - et ikkested? : En studie av barns nærmiljø i et livshistorie- og barneperspektiv, (Avh.), s. 175-77.

⁷⁰ Mulighetene for å bringe fortolkningene fra prosjektet tilbake til barna, har vært dårlig. Barna var fire år eldre og langt inne i ungdommens interesserferer på det tidspunkt hvor det kunne være aktuelt. I GUIC II-studien lå der en idé om at tanker og forslag fra barna skulle bringes direkte videre til Trondheim kommune og til andre ansvarlige. Det var snakk om utstilling av deres fotografier, men både restriksjonene som lå i konsepsjonen fra Datatilsynet og valg av prosjektets fremdriftsplan, som ble tatt fra min side, sperret for det. Enkelte av barna vil nok i etterkant si at den offentlighet omkring prosjektet som vi snakket om ikke ble noe av. Jeg har forståelse for at skuffelse kan ha fulgt i kjølvannet av prosjektet for noen av dem og kjenner meg ikke stolt ved det.

nærhet som gir muligheten til å koble de refleksjoner og drøftinger som ligger i “resultatene” opp mot leserens egne erfaringer og praksiser. Det var et mål at arkitektene skulle kunne teste egne erfaringer, egen faglig horisont og eget endringspotensiale opp mot det empiriske materialet. Hvem var så de fem arkitekter og tre landskapsarkitekter som sa ja til å bli med?

Arkitektene

Kriteriene for valget av de åtte arkitekter har vært bredde: både prosjekterende arkitekter, planleggere og landskapsarkitekter skulle være “representert”.⁷¹ Det var et mål å dra inn erfaringer og kunnskap fra begge kjønn, unge og eldre som fra ulike ansettelsesforhold. At alle informanter har sitt virke i Trondheim er et valg som eksemplifiserer mitt ønske om å holde meg så tett til konteksten som mulig. De deltakende åtte arkitekter representerer individuelle yrkeskarrierer selv om de har felles trekk i utdannelsesforløp.⁷² De tre bygg-arkitekter og to planleggere er utdannet på Norges tekniske høgskole (NTH nå NTNU), men i ulike perioder og eller på forskjellige institutter. De tre landskapsarkitektene er utdannet på Norges landbrukshøgskole (NLH).

Som et viktig referansepunkt bør det nevnes at tre av arkitektene har hatt løpende forvaltningsoppgaver, i kraft av sin offentlige ansettelse eller engasjement, i de to bydeler. De resterende fem har enten i kraft av sitt bosted eller sin fagutøvelse vært knyttet til de to bydelene. Et fellestrekk som kan ha betydning er at alle er foreldre og de eldste er besteforeldre.

Fra de åtte arkitektene er materialet hentet inn gjennom tre samtaler. Den første er et lengre åpent intervju, den andre er en samtale gjennomført under befarung i et boligområde valgt av arkitekten og den siste en dialog over det fotografiske materiale som barna har produsert. Valget av et visuelt datamateriale i dialogene med arkitektene er tatt ut fra overbevisningen om at dette ville komme tettere på arkitektenes vanlige måter å vurdere og omtale de fysiske omgivelser enn for eksempel et verbalt formidlet materiale.

Det første intervju med arkitektene hadde til hensikt å få mer kunnskap om arkitektenes horisont. Men det førte også til at arkitektene, i egne refleksjoner over mine spørsmål, begynte å bevege seg i retning av mitt interessefelt, det vil si at enkelte begynte å se på andre løsningsalternativer i oppgaver som de hadde vært eller var involvert i. Fra første intervju og annet intervju (befarungen) har det ligget en forforståelse fra min side i forhold til hvordan

⁷¹ Arkitekt er brukt som sekkebetegnelse for alle tre kategorier i avhandlingen. Det vil si at planleggerne og landskapsarkitektene blir omtalt som arkitekter når jeg omtaler alle tre kategorier sammen. Når den prosjekterende arkitekten er omtalt har jeg brukt betegnelsen bygg-arkitekt som kjennemerke. Det er en popularisert form som faget ikke vil kjenne seg hjemme i, men som i denne sammenhengen er en nødsløsning for en ellers for lang og tung benevnelsen av den prosjekterende arkitekten.

⁷² De åtte informanter er fordelt med 5 menn og 3 kvinner, på tross av det, er det hun og hennes som er brukt hele veien gjennom avhandlingen.

arkitektene ville reagere på det fotografiske materiale. Resultatet viser en konsistens i deres holdninger og praksiser. De praksisprofiler som var diskuterte i det første materialet tydeliggjøres enda mer i dialogen over fotografiene. Min forståelse av barns hverdag og virkelighet er min forforståelse når jeg trer inn i "samarbeidet" med arkitektene. Metodisk dynamikk har ført til at min egen forståelse av materialet i høy grad fortsatt ble utsatt for nye spørsmål i forhold til ulike tolkningsalternativer enten disse var barnas, arkitektenes eller mine egne. Arkitektenes og mine felles oppdagelser i materialet er brakt videre fra det første intervjuet til dialogen. I denne siste behandlingen av materialet ligger således en tydeliggjøring av praksisfeltets ståsted, arkitektens syn på barna som informanter og en tolkning hvor arkitektene viser sine egne ståsted, sin habitus relatert til egen praksis og til barnas fortellinger.

I arbeidet for å identifisere mer av den viten som arkitektene måtte ha om barns utearealer ble det etter det første intervjuet avtalt at vi skulle gjennomføre befaringer for å komme tettere på virkeligheten. Ikke bare nærmere, men direkte i kontakt med den, slik at den verbale formidling overfor meg var mest mulig relatert til vår felles tilstedeværelse. Når jeg valgte ikke å oppsøke Møllenberg eller Elgeseter var det fordi jeg forestilte meg at det hadde betydning at det var arkitektene som selv valgte område for denne dialogen. Som forsker ønsket jeg å gi dem initiativet og muligheten til å velge område og derigjennom demonstrere hvordan de oppfattet problemstillingen som jeg var opptatt av. De kunne velge et område der de selv hadde vært med på planleggingen eller prosjekteringen, et område som de eventuelt skulle i gang med, det vil si hadde forventninger om et kommende engasjement eller et område som av en eller annen grunn hadde betydning for dem.

Med befaringene ønsket jeg å tre nærmere arkitektenes egen faglige historie og ikke minst etablere et tekstmateriale nærmere en opplevd virkelighet som ville kunne fortelle om deres erfaringer, diskurser og mønstre i arkitekturfaglige forestillinger. I en slik samtale ligger det en mulighet for at informanten rapporterer en høyre grad av engasjement for vårt tema, siden det var mitt, enn det som ville være naturlig. Spontanitet som gir uventede svar og kommentarer kan bli borte.⁷³ Når jeg vurderer resultatet av befaringene i ettertid forekommer det meg at denne fare delvis ble avverget ved det første lange intervjuet. Jeg kjente flere av dem godt på forhånd og deres syn på barndom og barns utemiljø ble tydelig for meg allerede før vi innledet befaringene.

Felles for befaringene er at de alle er gjennomført i august, altså i en periode hvor uteleken fortsatt er aktuell. På en av dem var det silende regn under hele befaringen. En annen ble gjennomført på formiddagen, altså et tidspunkt hvor vi ikke ville treffe barn i det aktuelle området på grunn av

⁷³ G. D. McCracken 1988, *The long interview*, s. 27.

BARN OG UNGTALERE - VIKRILTORIET MED FLERE FORTOLKINGAR I DEL 1

deres skolegang. Når det henvises til befaringsene i avhandlingens tekst er det delvis forsøkt anonymisert. Stedsnavn og enkelte tydelige kjennetegn er tatt ut. Når jeg sier: delvis anonymisert, er det fordi det er vanskelig ikke å gi kjennetegn slik at arkitekter, planleggere og landskapsarkitekter i Trondheim ikke vil kunne kjenne seg igjen.

Forskningsetiske overveielser

Det var nødvendig å innhente konsesjon for gjennomføring av prosjektet fra Datatilsynet for å rekruttere barn til prosjektet. I konsesjonen til prosjektet ble det lagt vekt på at barna måtte delta frivillig og at det ble gjort med informert samtykke fra foreldrene og betingelsene var så stramme at det ikke ble gitt tillatelse til å bruke de involverte barn i en direkte og åpen samhandling med for eksempel kommunale samarbeidspartnere eller å involvere dem i en dialog med involverte i ulike bytransformasjoner. Kravet til anonymitet for de involverte barn gjorde det ikke mulig å gjennomføre noe som bare hadde et snev av direkte deltakelse eller aksjonsforskningsperspektiv over seg.

Dersom det norske prosjektet skulle ha hatt et slik forskningsperspektiv, ville det ha vært nødvendig med to parallelle grupper av barn. Et sett som gikk inn i den detaljerte undersøkelse av deres forhold til bydelen og et sett som kunne ha jobbet sammen med oss i forhold til arealplanleggingen eller byggesaker som var på gang.⁷⁴ Den første gruppen ville kunne gi oss informasjon av mer sensitiv karakter, mens den andre gruppen kunne være med på mer direkte involvering uten at det i datamaterialet lå informasjon som kunne henføres til det enkelte barnet. I teksten er barnas navn således skiftet og de er gitt etternavn etter hvilken bydel de bor i når de krediteres for sine fotografier på samme måten som andre fotografer. En del av barna har valgt sine egne fornavn uavhengig av om dette fornavn avspeilet deres etniske tilhørighet. Mange er tildelt samtidens vanlige navn, norske som utenlandske, av meg. I forbindelse med presentasjonen av deres bilder for arkitektene ble deres anonymitet også opprettholdt ved at de fotografier som direkte viser dem selv ble tatt ut.

De åtte arkitekter kan ikke skildres direkte uten å bryte deres identitet. Fagmiljøet i Trondheim er ikke større enn at det lett vil kunne avsløres hvem som er hvem. Ingen av de åtte arkitekter har i våre samtaler vært spesielt opptatt av å skjule sin egen identitet. Av forskningsetiske årsaker finner jeg

⁷⁴ I forbindelse med konsekvensutredningen for nedlegging av Finalebanen sendte jeg to partsinnlegg 16. august 1999 til Trondheim kommune VEDR. *Melding om oppføring av laboratorium for RIT 2000 på dagens "Finalebane" og opparbeidelse av park på Gartneritoma i Magnus Den Godes Gate* og 27. april 2000 VEDR. *Oppføring av laboratorium for RIT 2000 på Finalebanen Paulinelund. Konsekvensutredning, Selv om de to innlegg var en direkte følge av mine kunnskaper ervervet fra barna på Elgeseter involverte det ikke barna. Deler av administrasjonen i Trondheim kommune støttet seg til rapporten fra GUIC II i samme sak. Det har ikke vært en målsetting for fortsettelsen av prosjektet at det var denne typen av "resultater" som skulle være målet. RIT 2000 er synonymt med utbyggingen av fylkessykehuset i Trondheim.*

det likevel riktig å gjøre det fordi det ikke har vært meningen å profilere den ene fremfor den andre. Ulik posisjon i forhold til arkitekturproduksjonen har gitt dem ulike muligheter for utøvelsen av sitt fag. Det er et poeng for analysene, men ikke et moment for eventuelt å sette den ene opp som mer engasjert i barns uteområder enn det en annen måtte være. For å opprettholde en flytende tekst har det vært vanskelig helt å unngå bruken av personlige pronomener som hun, han, hennes eller hans. Men i og med at kjønn ikke opptrer som noen styrende kategori i analysene har jeg konsekvent valgt å bruke hun og hennes. I den graden referanser som arkitektene henviser til også ville være med på å identifisere dem er de tatt ut. Jeg har imidlertid holdt fast på distinksjonen mellom bygg-arkitekt, planlegger og landskapsarkitekt hvor det er nødvendig fordi disse tre kategorier har hatt betydning i analysesammenheng.

VISUELLE TILGANGER

Barna ble stilt følgende spørsmål: Kan du være så snill og tegne et kart av strøket rundt der du bor og der du ferdes.⁷⁵ Lynch har basert sine studier på det han kalte mentale bilder (*image*) tegnet av informanter. Det er således en gammel og prøvet teknikk som raskt passerte fra planleggernes interessefelt over til geografenes og psykologenes. Lynch brukte metoden for første gang på 50-tallet.⁷⁶ Ifølge Gould og White danner vi mentale kart også kalt kognitive kart over våre omgivelser og knytter disse til begrepsforståelsen av for eksempel nabolag.⁷⁷ Når kartet ble brukt i GUIC II var det en klar fortsettelse av metodevalget i GUIC I. Senere har andre utviklet metodisk bruk av geografisk korrekte kart som har vist seg vellykkede i barneforskningen. Det har vært kart på hvilke barna inntegnet steder de ferdes, steder de unngår, steder de setter pris på eller har som favoritter for uteopphold.⁷⁸

Kart er rene abstraksjoner på høyt nivå hvor det mentale bilde er lagret over tid. Det inneholder symboler som aldri ville ha figurert på fotografiet, forkortninger og fortegninger som er nødvendige for å gi det et meningsbærende innhold, er brukt som manipulerende teknikker. Det ligner på kart slikt vi kjenner det eller på en sammenstilling av en figurativ og ikke perspek-

⁷⁵ Instruksen knyttet til karttegningen finnes i intervjuguiden appendiks 3.

⁷⁶ K. Lynch 1960, *The image of the city*.

⁷⁷ P. Gould og R. White 1974, *Mental maps*, s. 34. I senere litteratur, om tema, er *cognitive mapping* brukt som deskriptiv benevnelse for forskningsinteressen omkring forståelsen av romlig tenking og *cognitive map* til denotering av en persons romlige kunnskap om omgivelsene uavhengig av form. Se R. Kitchin og S. Freundschuh 2000, *Cognitive mapping : past, present and future*.

⁷⁸ Se Brolin, Lillemor Andersson, Brolin, Sara og Rosenblad, Fanny. 1997. Vårt Jordbore; Närmiljö ur ungdomars perspektiv. Stockholm: Rädda Barnen, K. Gustafson 2001, Vi og dom i förorten : 11-åringar berättar om sin förort med hjälp av kartor, i Nyström, L. og M. Lundström (red.) *Barn i stan? : om barns tillgång till stadsbygden* og E. Almhjell 1998, "- men vi kan'ke utsette barndommen!": en undersøkelse om barn og unges interesser i planleggingen i Vestfold sett i lys av utviklingen av rammebetingelsene for planleggingen, praktisering av, erfaring med og holdninger til disse, s. 23.

tivisk gjengivelse av det fysiske miljøet. Konvensjonene om hvordan kartet skal se ut, er således gjennomgripende sterke. Forbildene er tydelige og jo mer kartkyndige barna er, desto tydeligere.

Kartene og intervjuene fra GUIC II dannet sammen med tilsvarende empirisk materiale fra Kolstad⁷⁹ basis for studien Skare gjennomførte parallelt med GUIC II-studien. Hun oppfattet kartene fra Møllenberg som mindre verdifulle enn de hun fikk barna på Kolstad til å tegne.⁸⁰ Årsaken til dette var ikke kartenes kvalitet i seg selv, men hennes videre arbeide med kartene som supplerende materiale i intervjusituasjonen. Hun oppsummerte at vi i GUIC II ikke brukte kartene tilstrekkelig aktivt i Møllenberg-intervjuene. Med andre ord, det var ikke kartene, men bruken av kartene rent metodisk hun vurderte. Svakheten i de kart som barna tegnet ligger både i den mengde av tid som de var villige til å bruke, deres ferdigheter som tegnere, papirformates begrensninger og usikkerhet i forhold til hva som var et kart og hva som var en tegning. Dette er en kritikk som ikke er særegen for dette prosjektet, men den er erkjent av forskere innen det humangeografiske forskningsfeltet.⁸¹ Jeg har trukket frem enkelte kart i analysene, men mener ellers at for eksempel innholdsanalyser av materialet ville bygge på et for spinkelt grunnlag. Beslutningen om ikke å bruke kartene i utstrakt grad er altså styrt av min vurdering av i hvilken grad dette materialet representerte et genuint materiale uten for mange usikkerhetsmomenter. Min påstand er således at møtet mellom arkitektene og kartene ville betydd mange fortolkningsnivåer som lett kunne skygge for mine ønsker. Etter min vurdering ville det gi grunnlag for tvil om hva som ville være utgangspunkt for arkitektenes indre dialog. Valget av fotografiet fremfor kartet i dialogene med arkitektene er derfor begrunnet i styrker og svakheter ved de to tilnærminger.

Fotografiet som forskningsmetode

Fotografiet spiller en helt sentral rolle i det 20. århundre som medium for vår forståelse av virkelighet og fiksjon, natur og kultur og som representasjon og referanse for hverdagslivet. Akkurat derfor er det vanskeligheter forbundet med bruken av fotografiet som metodisk verktøy. Som en referanse til en virkelighet må det derfor gi flere fortolkninger. Fotografiets normale tilstand er at det inneholder flere motstridende diskurser samtidig.⁸²

⁷⁹ Kolstad er et større drabantbyområde beliggende nær Heimdal syd for Trondheim.

⁸⁰ Skares studie tok for seg en komparasjon mellom Møllenberg og Kolstad som oppvekstmiljø.

⁸¹ R. Kitchin 2000, *Collecting and analysing cognitive mapping data*, i Kitchin, R. og S. Freundschuh (red.) *Cognitive mapping : past, present and future*, s. 12. Kitchin nevner at kritikken var kraftig på 70- og 80-tallet og at denne metodebruken senere er blitt utviklet i nye retninger. I GUIC II forskerteamet var det ingen geografer. Der var derfor ingen til å målbar den kritikken som var reist fra geografers side tidligere.

⁸² J.-E. Lundström 1993, *Introduktion: etthundrafemti år av reproducerbarhet*, i Lundström, J.-E. (red.) *Tankar om fotografi*, s. 17.

Arkitektenes og miljøpsykologenes ståsted i forhold til bruk av fotografiet som metodisk grep i forskningen opptrer, umiddelbart som uproblematisk, mens det i antropologiske og sosiologiske studier beskrives som problematisk. Diskusjonen innen de to fagområder har for eksempel ført til egne faglige avgrensninger som visuell antropologi og visuell sosiologi.⁸³ Bruken av begrepet visuell på studiet av arkitektur og arkitekturproduksjonen virker som en tautologi, mens studiet av arkitektens todimensjonale representasjonsformer har vært grundig studert.⁸⁴ I dette avsnittet er det ikke mulig å gå i dybden med spørsmålene om hvordan fotografiet og de virtuelle medier i dag påvirker arkitekturproduksjonen generelt.⁸⁵ Jeg ser imidlertid dette som et uhyre interessant felt for videre studier. Det er imidlertid nødvendig å synliggjøre enkelte refleksjoner i forhold til arkitektens bruk av fotografiet, ikke minst fordi det ved prosjektets start forekom meg å være ukomplisert.

Arkitektens bruk av fotografiet er like gammel som fotografiet. Midt i det 19. århundre fotograferte arkitekter og kunstnere med den samme direktet som de brukte skisseblokken.⁸⁶ Bygninger har siden da vært portrettert på samme måten som personer. Arkitektfaget har således i sin egen bruk av fotografiet stor fortrolighet til dette visuelle mediet. Ikke desto mindre er det mye som tyder på at arkitektene henger fast i en positivistisk forestilling om fotografiets pålitelighet. Slater har beskrevet hvordan fotografiet på 18-hundredtallet representerte tingen og rommet. Fotografiet ble på det viset oppfattet som en måte å erverve og ha kunnskap om objektet. Fotografiet var *substans*. Det handlet om rommet, soliditet, permanens, faktisitet og om det verdifulle og varige. I motsetning til det beskriver han 19-hundredtallet som perioden som handler om tiden og hendelsen.⁸⁷

Mye tyder på at arkitekturfotografiet fortsatt befinner seg innenfor en slik diskursiv praksis mer i slekt med arkitekturfotografiet fra det 19. århundre. Et blikk på det fotografiske uttrykket i dagens arkitekturtidsskrifter forteller at det innenfor denne spesielle genre ikke har foregått store forandringer.⁸⁸ Arkitekturfotografering kan karakteriseres som en egen fotografisk praksis

⁸³ Se J. Prosser 1998, The status of image-based research, i Prosser, J. (red.) *Image-based research: a sourcebook for qualitative researchers*.

⁸⁴ Se A. Pérez-Gómez og L. Pelletier 1997, *Architectural representation and the perspective hinge*.

⁸⁵ Enkelte arkitekter har dog gått inn i en grundig diskusjon av forhold mellom arkitekturproduksjonens og billedmediene; se B. Colomina 1994, *Privacy and Publicity: modern architecture as mass media*.

⁸⁶ C. Robinson og J. Herschman 1987, *Architecture transformed: a history of the photography of buildings from 1839 to the present*, s. 3.

⁸⁷ D. Slater 1993, Fotografiens objekt, i Lundström, J.-E. (red.) *Tankar om fotografi*, s. 87.

⁸⁸ I den historiske gjennomgang av arkitekturfotografiet fra 1839 til i dag av Robinson og Herschman beskrives oppmerksomheten omkring lysets avgjørende betydning for fotografiet og hvordan ulik vektlegging opp gjennom det 20. århundre har vekslet. Forfatterne oppsummerer: "It is certainly likely that before long photographs will again take a fresh, hard, objective look at architecture." (1987:185) Jeg ser ikke bort fra at arkitekturfotografiet kan være endret etter 1987, men ser vi på *Byggekunst* er det ikke fortellingene og hendelsene, slik Slater beskriver det 20. århundres fotografier, som preger sidene. I den gode gjenfortelling som Hubbard gir av Charles Moores beskrivelse av hvordan arkitektene fotograferte sitt verk med en møblering som ikke tilhørte eierne, aner vi at det ikke er det levde livet som er interessant. Hubbard gjenforteller historien i 1995. Og jeg tror ikke at den er en uvanlig eller spesiell hendelse. B. Hubbard 1995, *A theory for practice: architecture in three discourses*, s. 31-32.

konstituert gjennom sin egen kulturell konstruksjon.⁸⁹ Det er dessuten slik at ingen arkitekter slipper unna det å få påvirket sitt arkitektursyn gjennom fotografiet. Fotografiet er det vanligste visuelle mediet i overføringen av kunnskap på våre arkitektskoler. Min påstand er således at arkitektene har et særegent, men ikke nødvendigvis uproblematisk forhold til fotografiet.

Fotografiet som representasjon og referanse

I denne teksten dreier det seg om bruken av fotografiet som forskningsstrategisk valg og dermed om fotografiet som representasjon og referanse. Det finnes veldefinerte som overlappende kontekster når det dreier seg om metodisk bruk av fotografiet. I flere nyere studier er barns fotografier brukt som et hjelpemiddel i samtalen med forskeren eller det utgjør et selvstendig materiale som grunnlag for forskerens fortelling.⁹⁰ Flere av de forskere som det her refereres til, omtaler fotografiet tilsvarende et medium som gir tilgang til områder som ikke ville komme frem i et empiriske materiale utelukkende basert på verbalspråket. Hart forsøkte i sin studie fra 1979 å bruke forskerens fotografier fra studieområdet som grunnlag for barns fortellinger uten å få frem det ønskede datamateriale.⁹¹ Det forskningsstrategiske valget betyr nødvendigvis vanskelige dilemmaer. Dorthé Stavnæs har kommentert dette:

Forskning med kameraer står i et dilemma: På den ene side er medforskningsmetoden og kameraet valgt for at gi stemme, på den anden side har kameraer en tendens til objektivisering – og det i dobbelt forstand. For det første gjennom den objektgjørelse, kameraet legger ned over de filmede. De er nu data. Det er objekter, man kan behandle, analysere, manipulere osv. For det andet gjennom den forførelseskraft kameraet har, og som gjør, at man tror det er den objektive og uselektrede virkelighet, man ser.⁹²

⁸⁹ Et eksempel på dette er at i denne spesielle formen korrigeres vertikale linjer slik at de samsvarer med sentralperspektivets billedspråk. Utviklingen av 3D-verktøy innen utvikling av arkitektoniske uttrykk, blant annet som animasjoner gir nye muligheter og nye generer innenfor den billedmessige behandling av arkitektur, men de følger antakelig i mindre grad de tradisjonelle normer for "sannferdig" arkitekturfotografering fordi for eksempel animasjonens raske forflytning av øyepunkt lett oppløser sentralperspektivets tvangstrøye.

⁹⁰ Se S. Buss 1995, *Children and the urban spatial environment: meaning and action from young peoples angle of vision*. *Progressive Architecture*, s. 94-95; K. Rasmussen 1999, Om fotografering og fotografi som forskningsstrategi i barneforskningen. *Dansk Sociologi*, K. Rasmussen 2000, Det fotografiske (ind)blik i børns liv. *Barn*, M. Schratz og U. Steiner-Löffler 1998, Pupils using photographs in school self-evaluation, i Prosser, J. (red.) *Image-based research: a sourcebook for qualitative researchers*, s. x. og D. Staunæs 1998, *Transitliv: andre perspektiver på unge flygtninge*, s. 156.

⁹¹ Hart sier selv at materialet ble for omfangsrikt og at det ikke lot seg føre over til aggregerte data slik han ønsket det. Han begrunner det med at det ville være for stort et arbeid å transkribere lydbandopptakene for deretter å kunne benytte et vurderingssystem på datamaterialet. Dessverre fører det til at han ikke tar stilling til problemene omkring tolkningen av materialet. R. Hart 1979, *Children's experience of place*, s. 107-08.

⁹² Staunæs (1998: 156-57), "De filmede" er her synonymt med personer. En stor prosentdel av Staunæs materiale er fotografier av personer.

Stavnæs illustrerer nettopp poenget: normaltstanden for fotografiet er at det inneholder flere motstridende diskurser samtidig. I del IV kommer jeg tilbake til dette. Det er i de fleste tilfellene forskerens utvalgte fotografier og ikke informantens fotografier som brukes i preferansestudier.⁹³ Men fotografiet har også vært brukt som medium for å studere begrepsforståelse og for valg av preferanser blant annet ved informantenes sortering av fotografier av ulike typer av kategorier som for eksempel bygningskategorier.⁹⁴ Men dessverre er fotografiet som en sosiokulturell referanse i liten grad diskutert i denne typen av forskning.

I dette prosjektet er fotografiet, kort oppsummert, brukt på følgende måte. Utvalget av barn har fotografert sine omgivelser med engangskamera, hvert barn har hatt 12-13 bilder til rådighet og en periode fra en til tre uker til å ta bilder etter følgende instruks: *Beskriv strøket der du bor og der du ferdes – det du liker og/eller det du ikke liker*. Interessen for å få være med i den delen av prosjektet var stor og motiverte dem til å akseptere bruk av to ettermiddager på intervju i forkant. Å få utdelt kamera var således, ut fra deres perspektiv, en gulrot for den mer “kjedelige” del av deres deltakelse. Filmen er fremkalt og et sett bilder er levert informanten, et annet er teksten av informantene uten forskerens nære tilstedeværelse. Jeg ønsket for det første å vite hva som var motivet og for det andre å få tekst som kunne forklare hvorfor dette fotografi var tatt. En del av materialet er ikke teksten og de deler av dette som representerer gjentakelser ble derfor tatt ut i presentasjonen overfor arkitektene.⁹⁵ I bestillingen lå det således ikke noe ønske om en selvbiografisk dokumentasjon, men et langt mer begrensende mandat for fotografen. Selvbiografiske studier hvor fotografiet har vært brukt har gitt kunnskap om hvilke deler av et miljø som informantene (fotografene) fant interessante og

⁹³ Se R. Kaplan og S. Kaplan 1989, *The experience of nature : a psychological perspective* og E. Strunse (1996), *The psychology of aesthetics : explaining visual preferences for agrarian landscapes in Western Norway*. Kapland og Kapland bemerker at det ikke eksisterer alvorlige problemer med å bruke fotografiet som representasjonsform. De henviser til Pitt og Zube (1987) s. 1024; jeg finner imidlertid ikke belegg i den referansen for den mangel på motforestillinger som Kapland og Kapland legger frem.

⁹⁴ Se G. Jørgensen 1992a, *Erhverv i boligkvarteret: en vej til bedre bymiljø?*. Jørgensen nevner at forskerens valg av fotografier selvsagt er et stort “ledende spørsmål”, men hun utdypet ikke dette ytterligere i sitt valg av de 18 fotografier som brukes ved starten av intervju med sine informanter (s. 31). I artikkelen *Billedsortering i beboerinterviews* (1992b:115) medgir Jørgensen at sorteringsmetoden kan ha noen ulemper, for eksempel ved at informantene legger inn sine vurderinger, “tillærte vurderinger”, på hva som er karakteristisk i bygningsmiljøet.

⁹⁵ Årsaken til den manglende teksting skyldtes at det var en overrepresentasjon av jenter på Møllenberg og at vi (GUIC II) vurderte at det ikke var hensiktsmessig å bruke tid på å få inn disse tekstene. I etterkant vurderte jeg imidlertid fotografiene som verdifulle, på tross av den manglende tekst, og tok dem med i materialet. For det første fordi de representerte de to eldste jentene og for det andre fordi de representerte, geografisk sett, deler av Møllenberg som ellers ville ha vært utelatt. Et annet forhold var at kontakten til et par av guttene på Elgeseter ikke var så aktiv som den burde ha vært slik at deres teksting falt ut.

verdifulle, men de har vært langt mer omfattende enn det studien her ga mulighet til.⁹⁶

Det er således fotografiet brukt som meningsbærende medium fra en gruppe av informanter, barna, til en annen, arkitektene, og til forskeren. Bruken av fotografiet er her en narrativ strategi på samme måten som tekstene til fotografiene er det. Man kan si at barna er med-forskere i den prosessen som jeg engasjerer arkitektene til å være med i. Arkitektene kan også omtales som med-forskere i den siste delen av prosessen.⁹⁷ Selv om det meste ved dette metodevalget kan forekomme ganske enkelt er det dog atskillige momenter i forhold til tolkningen av fotografiet som bør drøftes.

Tolkning av fotografiet

Jeg skal ikke gå inn i en grundig beskrivelse av ulike teoretiske posisjoner i forhold til forståelsen av fotografiet, siden verken de eller det metodiske grepet er gjenstand for en overgripende forskningsinteresse her. En meningsbærende praksis er i denne konteksten beskrevet av Burgin som et arbeide i et spesifikt materiale, innenfor en sosial og historisk kontekst og med et spesielt formål.⁹⁸ I min studie er det engangskameraet og papirkopien som er materialet, den sosiale og historiske kontekst er informantenes dokumentasjon av sitt nære miljø og formålet er å få forskningsbasert kunnskap og forståelse av barnas miljø.

All diskusjon omkring fotografiet hviler på hvilke forestillinger vi har om fotografiets natur og hvordan det gis mening. Det dreier seg ikke om hvorvidt teori spiller en rolle, men om teoribruk er anerkjent.⁹⁹ Jeg skal dog trekke frem enkelte perspektiver som er spesielt verdifulle i denne konteksten, fordi mine egne vurderinger og refleksjonene over fotografiene forutsetter en tydeliggjøring av egen fortolkningsramme.

Det har stått frem to retninger i den teoretiske diskurs om fotografiet. Lundström har strukturert tenkningen omkring fotografiet i to kategorier. Den ene typen av tekster har han beskrevet som essensielle, den andre som

⁹⁶ Se for eksempel S. C. Aitken og J. Wingate 1993, A preliminary study of the self-directed photography of middle-class, homeless, and mobility-impaired children. *Professional Geographer*, s. 65-72 og R. C. Ziller 1990, *Photographing the self: methods for observing personal orientations*, s. 28-37.

⁹⁷ I forkant av mine dialoger med arkitektene foretok jeg en pilotstudie, en dialog, med en arkitekt som var godt kjent i områdene og godt kjent med problemstillingene i prosjektet. Pilotstudien ble etter min mening mislykket. Jeg hadde valgt ut fire fotografer og dialogen fikk en sterk vridning mot hvilke fotografiske genre og perspektiver de fire fotografer hadde sentrale i sine bilder. Til de åtte dialoger begrenset jeg ikke, men presenterte hovedparten av billedmaterialet. Det ble redusert med ca 20 % i løpet av de åtte dialoger. Motiver som var gjengangere innen den enkelte fotografs serie og en del av det ikke-tekstede materiale som var tatt med, ble tatt ut. For å få tilstrekkelig tid til dialogene var det en fordel med færre bilder. Det store antall fotografier førte til at enkelte av arkitektene meldte at materialet var stort, kanskje for stort, og at det muligvis hadde vært mer hensiktsmessig å behandle det kvantitativt, slik at jeg hadde gruppert og valgt ut kategorier for presentasjonen.

⁹⁸ V. Burgin 1982, Introduction, i Burgin, V. (red.) *Thinking photography*, s. 2.

⁹⁹ D. Price og L. Wells 1997, Thinking about photography, i Wells, L. (red.) *Photography: a critical introduction*, s. 37.

kontekstuelle. Til den første medregner han klassiske tekster av Walter Benjamin, Roland Barthes, Susan Sontag og Vilém Flusser. I denne *essentialismen* forsøker man, etter Lundströms mening, å etablere en medieepistemologi. Det vil si kunnskapen om hvordan kommunikasjon gir rom for fotografiet. Grunntanken er at ulike medier (talespråket, verbalspråket, maleriet, fotografiet, tv'en etc.) har ulike epistemologier, at de oppretter egne språk, gjennom hvilke virkeligheten tolkes. I *kontekstualismen* interesserer teoretikerne seg for hvordan fotografiet inngår i ulike diskurser og hvordan faktorer som ligger utenfor fotografiet påvirker vår opplevelse av dette.¹⁰⁰ Forskere som har brukt fotografiet som metodisk tilnærming, har imidlertid ikke henvist til teoretikere opptatt av de kontekstuelle sammenhenger, hvilket jeg mener ville ha vært det mest naturlige. Men både Rasmussen og Staunæs benytter en teoretisk referanse til Barthes i hans studier.¹⁰¹ Årsaken tror jeg er å finne i at både Barthes og Sontag er opptatt av hvordan betrakteren oppfatter fotografen. Det vil si fotografens kontekst.¹⁰²

Roland Barthes har i sitt essay *La chambre claire* tydeliggjort fotografiet som kan lyve om tingens mening, men ikke om dens eksistens. Barthes bruker begrepene *studium* og *punctum* for to ulike tilnærminger som betrakteren bruker i møtet med fotografiet. Det er begrepet *studium* som jeg finner interessant her. Han sier:

At erkjende *studium* er nødvendigvis at møte fotografens hensigter, at komme i harmoni med dem, billige eller misbillige dem, men alltid forstå dem og diskutere dem med sig selv, for kultur (...) er en kontrakt mellom skabere og forbrugere. *Studium* er en slags oppdragelse (...) der tillader meg å finne frem til *Operatoren*, oppleve hvilke bestråbelser der begrunder og befordre hans praksis, men oppleve dem på en måte baglæns, ud fra min vilje som *Spectator*.¹⁰³

Punctum beskriver Barthes som det overraskende i fotografiet, det som på en måte utleverer det, eller, som han sier, det som prikker på deg. *Studium* svarer til en denotativ analysepraksis med vitenskapelig distanse, mens *punctum* opphever eller punkterer denne distansen til sterk, subjektiv opplevelse.¹⁰⁴ I arkitektens måter å beskrive enkelte av barnas fotografier, finnes denne siste måten å beskrive fotografiet. Den dominerer imidlertid ikke de beskrivelser

¹⁰⁰ Lundström (1993:20-23).

¹⁰¹ Rasmussen (2000) og Staunæs (1998).

¹⁰² R. Barthes 1983, *Det lyse kammer : bemerkninger om fotografiet*, s. 39-40 og S. Sontag 1979, *On photography*, s. 32-42.

¹⁰³ Barthes (1983:39).

¹⁰⁴ O. Reiakvam 1997, *Bilderøyndom, røyndomsbilde : fotografi som kulturelle tidsuttrykk*, s. 46.

som de gir, men den finnes og den gir derfor en bekreftelse på den begrepsmessige delingen som Barthes har gitt.

Veldefinerte og overlappende kontekster

Studiet av fotografiet forløser betrakterens forståelseshorisont, og i det perspektivet er et viktig å ta med at det er våre (voksne) diskurser og ikke barnas som vi "ser". Hvilke diskurser er det vi blir tilbudt i møtet med barns fotografier? Inviterer barna oss inn i sin verden eller går vi på leting etter ideologiske posisjoner hvor barndommen kan finne sted? Wells og Price ønsker at de teoretiske posisjoner utvikles i en retning, slik at vi forflytter oss fra den objektive tilstedeværelse av fotografiet til kraftfeltet som etablerer og vedlikeholder dets mening:

Photography is reassuringly familiar, not least because it seems to reproduce that which we see, or might see. In so far as visual representations contribute to constructing and reaffirming our sense of identity, these familiarities, and the apparent realism of the photographic image, render it a particular powerful discursive force.¹⁰⁵

I lys av ovenstående er det viktig å vurdere mitt datamateriales diskursive kraft. Vil det være slik at arkitektene i møtet med barns fotografier får tilbakemeldinger som gir dem grunnlag for å verbaliserer sine egne diskurser? Er det tilstrekkelig brukbart og pålitelig i prosjektets kontekst? Det er ikke et enkelt svar her. Den kildekritikk som arkitektene og jeg forsøker å legge i bunn for våre tolkninger, er knyttet til to diametralt motsatte myter om fotografiet. Den ene som kan kalles naivt positivistisk, hevder at den kjemiske og mekaniske prosessen leverer verdifrie og objektive utsnitt av virkeligheten og dermed sannheten. Det er en myte som ligger tett på portrett- og arkitektur-fotografiets formidlingskontekst. Den andre er styrt av et kritisk blikk og hevder prinsipiell mistro til sannhetsinnholdet i alt som er "kameraskapt".¹⁰⁶

I arkitektenes og min forforståelse av fotografiet som konvensjonelt representasjonssystem og arbeidsredskap ligger det flere begrensninger. Den teoretiske bakgrunn for fotografiets tolkningsproblematikk er for det første knyttet til selv fotograferingen: Hvordan skapes fotografiet? Hvordan tar det form? Det annet er hvordan tolkes det som et materialisert kildemateriale. Jeg har ingen holdepunkter for å si at de åtte arkitekter benytter seg av antropologiske eller etnografiske perspektiver når de omtaler og kommenterer barnas fotografier. Det vil si at de forsøker å sette seg ut over sine egne kategorier og

¹⁰⁵ Prince og Wells (1997).

¹⁰⁶ Perspektivet her er hentet fra Reiakvam (1997:25).

Over: fig. 2.2. Litt av Thornes parken og tre telefonkiosker og Bakkegård. Bildet er tatt fra en snurredisse i stor fart (0408). Foto: Marianne Møllenberg.

Under: fig. 2.3. Dette er en barnehage tatt fra utsiden (2104). Foto: Cesilie Møllenberg.

holdninger. Jeg er derfor tvunget til å ta deres utsagn for *face value*. Jeg har for eksempel ikke spurt dem om de hadde et bevisst foto-teoretisk perspektiv for sine vurderinger av barnas fotografier.

Vi er som andre påvirket av følgende: den fotografiske estetikken stemmer vanligvis med det tradisjonelle vestlige todimensjonale syn på billedkunst, deri inkludert sentralperspektivet.¹⁰⁷ Og vi har problemer med å se at fotografiet, generelt omtalt, kan inneholde mange ulike diskurser. Følgende eksempel kan illustrere dette poenget. Blant fotografiene i prosjektet finnes det enkelte som er utydelige og tatt med en uvanlig kameravinkel, kort og godt på skeive (se fig. 2.2¹⁰⁸). I dette tilfelle antydet jeg, i det barnet fikk overdratt fotografiene for å undertekste dem, at dette vel måtte være en feiltakelse, et glipp. Fotografens svar var slående og satte på plass forskerens konvensjonelle oppfattelse av hva som er riktig og hva som er feil. Fotografiet er tatt i fart av fotografen plassert på et svingende lekeapparat. Kamera-vinkel og eksponeringstid samsvarte med fotografiet og ikke med den forestillingen jeg hadde av hvilket bilde man kunne ta fra denne lokaliteten. Diskrepansen mellom våre oppfattelser viser at genreforståelsen og den kulturelle kontekst er en viktig del av tolkningsrammen.

Tidsintervallet fra fotograferingen til barnas teksting gir ingen garanti for at intensjonen med bildet, når det ble tatt, nødvendigvis også er det meningsinnhold som vi presenteres for i underteksten. I dialogene med arkitektene ble det derfor også viktig å få frem at fotografiene kunne oppfattes som egne diskursive 'tekster' og undertekstene likedan.¹⁰⁹ Barnas undertekster formidler navn, lokaliteter og kvaliteter som de ser i fotografiene. Noen av de som har teksten sin fotoserie har unnlatt å skrive undertekster til et enkelt bilde i serien. Samspillet mellom foto og tekst viser av og til vanskelighetene med å bestemme hva som fortelles. I tolkningen av fotografiet kan en sammenheng være tydelig og når fotografi og undertekst tolkes sammen kan en annen kontekst være dominerende.

Fotografiet som representasjon inneholder som andre billedmedier, et mangfold av konvensjoner. Fotografering er en vanlig sosial praksis som utøves av et stort flertall i befolkningen enten dette er i forbindelse med familiebegivenheter eller på ferie. Og fotografiet blir i vanlige sammenhenger betraktet som en nøyaktig og sannferdig gjengivelse av virkeligheten. Det er knyttet til en sosial praksis utpekt som 'realistisk' og 'objektiv'.¹¹⁰ Barna tar ulike roller i

¹⁰⁷ Price og Wells (1997:25).

¹⁰⁸ I figurtekstene er det vist til numre. De to første sifre er informantens nr. de to siste er nr. på fotoet i serien.

¹⁰⁹ I presentasjonen overfor arkitektene er undertekstene omskrevet til maskintekst. Det kan kritiseres ut fra en forskningsetisk posisjon med å ta barnas materiale mest mulig i autentisk form til arkitektene. Mitt motiv for å gjøre det var imidlertid at undertekstenes formmessige fremtoning lett kunne ta fokus fra fotografiens innhold. Undertekstene var skrevet med det skriveverktøy barna hadde for hånd alt fra stor bred sort filtpenn til meget spinkel kulepenn. Ortografiske feil eller dialektord ble ikke endret.

¹¹⁰ P. Bourdieu 1999, The social definition of photography, i Hall, S. og J. Evans (red.) *Visual culture : the reader*, s. 162.

Over: fig. 2.4. Bildet er tatt fra Singsaker. Det er Kaan, Kerim og Erik (2707).
Foto: Jon Elgeseter.

Under: fig. 2.5. Dette er huset mitt jeg liker det veldig godt (2005). Foto: Johanne Møllenberg.

denne sammenhengen. Noen har vært på tur med vennene og de har fotografert underveis. De har oppført seg som den vanlige turist og ikke bare presentert utsikten, men også vennenes deltakelse på turen. Andre har tatt rollen som etnografen og har enten dokumentert miljøet helt nær sin bolig eller latt kameraet være med på aktivitetene uansett hvor i byen de måtte foregå i løpet av den periode fotograferingen ble foretatt.

Det finnes i barnas fotografier minst tre ulike kontekster, barnas egne forskningskontekst som “medforsker” for forskeren, fotografen som er sendt ut på dokumentaroppdrag av oppdragsgiveren (forskeren) og barna i amatørfotografens kontekst, se fig 2.3, 2.4 og 2.5 Oppgaven var presentert som et ønske om beskrivelse og dokumentasjon.¹¹¹ Fotografiene kan også sorteres i ulike typer av kategorier hvorav de vanligste naturligvis viser det vi vel forventet av dokumentasjon av både barn og voksne som for eksempel et inngangsparti, et gateløp, lekeplassen, skolen, jevnaldrende barn eller et værelse. Tekstene kan på et direkte nivå binde dette sammen med fotografens posisjon og lokalitet: mitt hus, min skolevei, Finalen, min skole, mine venner eller mitt værelse. I et mer beskrivende nivå presenteres vi for intensjonen bak fotografiet som: “På dette bilde er det vennen min, Kerim” og på et narrativt nivå blir vi presentert for en historie som ikke er til stede på bildet; “Shell stasjonen. Om sommeren kjøper vi is her”. I sin mest avanserte form ender vi opp med fotografens egen tolkning av bildet: “Skolen. Jeg tok dette bildet fordi jeg går på denne skolen og fordi det er kunnskapens tempel.”¹¹² Uten hensyn til prosessuell rekkefølge eller intensjonalitet, kan vi få en situasjon hvor fotografiet er blitt en illustrasjon til teksten.

I fotograferingens “letthet” ligger det en idé om at fotografen kan være mindre seriøs, kan leke, kan være raskere, spontan og dermed kan være mindre pålitelig. Er det karakteristisk som vi lettere tildeler barn som fotografer enn om det hadde vært voksne? En annen måte å se det på er at lettheten er umiddelbar og ærlig uten sensur. Det er i materialet ingen ting som tilsier at barna ikke har tatt oppgaven på alvor. Forskere har måttet jobbe med sin egen aksept av at intervju med barn er krevende, men like “sannferdige” som intervju med voksne. Betrakter vi barn som fotografer som mindre kompetente og pålitelige enn voksne som fotografer? Og vil det for eksempel være en større diskrepans mellom fotografi og undertekst i det materiale vi får fra barn enn i det materiale voksne informanter ville ha gitt oss? Jeg kan ikke se noen grunner til at dette skulle være tilfelle.

De har jo jobbet, vært oppe i tårnet for å ta bilder, dokumentere søplet, det der må være et sånn sted hvor uteliggere holder til, jobbet veldig hun altså, ikke bare å ta et bilde av Festningen og 1

¹¹¹ I tillegg var fotoinstruksen fulgt av en anvisning til den som ga den, se appendiks 3.

¹¹² Se fig. 4.1 (finnes i tekstavsnittet Retten til byen.)

så få med hele huset, kanonene, hun må jo ha gått rundt en gang eller to for å få det hele med, jeg tror det, ellers må hun ha hatt griseflaks. det virker som om de har jobbet veldig, hun har klart å dokumentere hele bydelen fra Lademo parken, til skolen og til Kristiansten, i motsetning til de andre som har tatt bilde av huset og bakgården så har hun tatt avstandsbilder og fått med hele, skulle tro at for ungene var det nok å ta bilder av (bakgården) sitt nærmiljøet, men hun har jo tatt bilder av de fremtredende bygninger i hele bydelen, lange distanser, når de har hatt så få bilder (...) *Der er nesten ingen gjentakelser, kanskje en liten gjentakelse: et fotografi av skolen på starten og så et på slutten, det er veldig imponerende at hun har valgt ut et så representativt utvalg av ti bilder, for å dokumentere.*¹¹³

Arkitekten og forskeren (den kursivert tekst) uttrykker en respekt for hvor mange gode og informative bilder det finnes i materialet. Poenget med at det er få gjentakelser er en kvalitetssikring av den billedserie hvert enkelt barn har produsert. Mange gjentakelser innenfor det enkelte barns billedserie ville jeg ha tolket som manglende oppmerksomhet om oppgaven de hadde fått. Arkitekter er vant med daglig å behandle denne formen for representasjon og det fotografiske materialet fremstår ikke som mindreverdig for dem.

Det er grunn til å tro at barna er merket av den samme formen for blindhet som vi alle har med oss når vi beveger oss i det velregulerte samfunnet. Det visuelle inntrykk vi registrerer er uhyre begrenset. Walter Benjamin har for eksempel sagt at det er en annen virkelighet som fotografiapparatet registrerer enn den øyet ser.¹¹⁴ Vi kan imidlertid ikke si at det de ser i denne spesielle situasjonen er mindre verdig eller mindre betydningsfullt for dem enn det de måtte rapportere som de mest hverdagslige opplevelser. Her skiller den fotografiske metode ikke lag med for eksempel intervjusituasjonen som kan referere seg til spesielle opplevelser eller til den konkrete og uvanlige settingen: å fortelle om livet til en voksen. Den forskningsmessige diskursen vil alltid spille inn uansett om det er fotografiet, tegningen, kartet eller intervjuet som er metoden for innhenting av informasjon. På den andre siden kan man spørre om ikke fotografiet er det mest autentiske, siden det er frembrakt på et tidspunkt hvor det var barnas interaksjon med det fysiske miljøet eventuelt med vennene som deltakere og modeller, som er i fokus, fremfor relasjonen mellom barna og forskeren.

Som sosial praksis er fotografiet vanligvis knyttet til positive hendelser og handlinger. Arkitektene er preget av at fotografiet som arbeidsredskap og de

¹¹³ Ade s. 209.

¹¹⁴ W. Benjamin og T. Karlsten 1975, *Kunstverket i reproduksjonsalderen : essays om kultur, litteratur, politikk*, s. 68.

har derfor i sine kommentarer en del spørsmål om fotografiet som metode. Det som melder seg mest tydelig hos flere er spørsmålet om mangel på foto av noe som oppfattes som negativt. I en engelsk studie ble det oppsummert at befolkningen, voksne og barn, i liten grad tok bilder av det negative.¹¹⁵ Mens resultatene fra en studie i Los Angeles går i motsatt retning. I den tok barn (9 til 11 år) fotografier som viser hvordan sosiale relasjoner direkte og mer symbolsk virker inn på deres fysiske verden.¹¹⁶ De diskuterer stressfaktorer i miljøet, slike som: graffiti, forurensning, gjenger og skyteepisoder. Men de forteller også om spesielle steder, verker og landemerker som hjelper dem til å føle seg hjemme og veltilpasset. Det kan se ut som om de to studier viser helt ulike tendenser. Befolkningen i Kensingtonstudien viste i veldig liten grad bilder av boligforholdene som planleggerne mente var svært dårlige, mens barna i Los Angeles viste mengder av negative forhold i sine boligområder.

En refleksjon i forhold til skillet mellom dokumentarfotografene og de andre fotografer er viktig å ta med her, nettopp fordi det finnes en forestilling om at det er mulig allment å skille mellom vakre og mindre vakre, stygge og pene omgivelser eller det du liker eller det du ikke liker i omgivelsene. Teksten som barna fikk i denne studien tar faktisk dette utgangspunkt. Susan Sontag utelukker dokumentarfotografene når hun uttaler at ingen fotograferer det som er stygt med unntak av fotografer som vil si: "I find that ugly thing ... beautiful."¹¹⁷ Når Møllenberg-jentene tar bilder av skrot og søppel er det da det som tilsier at vi gir dem plassen som dokumentarfotografer, mens de barn som har tatt bilder av hyggelige og positive forhold blir amatørfotografer på tur? Det er minst tre svar på dette. Det ene er at amatørfotografene ikke finner noe som er stygt, det annet er at de ikke befinner seg der det ut fra et voksent ståsted var rimelig å dokumentere dårlige forhold. Fornøydhet og misfornøydhet med et fysisk miljø kan ikke måles utelukkende ut fra disse enkle positiv - negativ posisjoner. For eksempel kan evnen til å se endringer eller forestille seg en bedre fremtid være utslagsgivende.¹¹⁸ Det tredje svar er at mangelen på eventuelle negative bilder kan være en akseptering av at det finnes alternative strategier. Knappheten på fotografier med et negativt innhold kan derfor også si noe om arkitektens tolkningsramme som om barnas. Hva fotografiene enn måtte vise er de en del av den diskursen barna presenterer oss for. De vil uansett bare kunne være en del av bidragene til vår for-

¹¹⁵ C. Glaister 1968, The Notting Hill Project. *The British Journal of Photography*, s. 1133-34, det samlede fotografiske materiale bestod av 2600 fotografier.

¹¹⁶ S. Buss 1995, Children and the urban spatial environment : meaning and action from young people's angle of vision. *Progressive Architecture*, s. 95.

¹¹⁷ S. Sontag 1979, *On photography*, s. 85.

¹¹⁸ I studien av kvalitative forhold vedrørende brakkebebyggelse i Norge på 70-taller ble graden av misnøye med innkvarteringen nært knyttet til arbeidernes mulighet til å se en forandring. De yngste av arbeidere kunne finne seg en annen arbeidsgiver og dermed en annen brakkebebyggelse, mens de eldre var bundet til å akseptere sin situasjon. H. Wilhelm og L. J. Vik 1978, *Boligbrakkebebyggelse*.

ståelse av barnas virkelighet. Arkitektenes forforståelse som vist i følgende to sekvenser kan være like viktig:

(...) jeg ville tro at de ville ta mer bilder av ting de absolutt ikke likte ... at de skulle være litt mer klarere (på) det som var dumt ... det var en som tok bilde av trafikken på Elgeseter bru (3717) så var der jo to som prøvde å si noe om trafikken.¹¹⁹

“Jeg ville tro” sier arkitektene og henviser til sitt eget ståsted. Det er fotografens aktivitet som får dem til å melde sine egne forventninger. Jeg finner at det fotografiske materialet er verdifullt og autentisk fordi det er liten tvil om at det representerer den tiden som det ble tatt, at fotografens posisjon og orientering er mulig å kartfeste. Sammenligner vi det med hvordan det er mulig å gi tegneren en posisjon, i det geografiske rommet, relatert til de kart som barna har tegnet, er vi med fotografiene mye nærmere en reduksjon av abstraksjonsnivået.

Det viktigste argument for at det fotografiske materialet er verdifullt, er arkitektenes evne til å relatere seg til det. Mellom barnas tekstlige og visuelle informasjon og arkitektenes reseptivitet overfor dette, finner jeg en likevekt. Det er likeverdet i dette spillet som øker påliteligheten.¹²⁰

¹¹⁹ Ldy s. 30.

¹²⁰ J. Kampmann 1998, *Børneperspektiv og barn som informanter*, s. 11.

Langs Festningsgata, Møllenberg 1998. Foto: HWi

Byen, barna og arkitektene

I det følgende blir det empiriske materiale presentert innenfor min forståelses- og fortolkningsramme. Det er innledningsvis trekk og karakteristika ved de to bydeler som har relevans for studien. Jeg har begrenset meg til de sider som er mest sentrale selv om atskillige analyser av kart, bygningsstruktur og utenomhusmiljøer kunne ha vært lagt til. Begrensningene er gjort av hensyn til avhandlingens fokus og omfang. Under overskriften *Barnas fortellinger* er fire av de deltakende barn presentert. Tiden og stedet for oppveksten til disse fire og deres venner er 1997 og 1998 i Trondheim. Målet med den delen er å gi videre en fylldig og erfaringsnær forståelse, et bakteppe for avhandlingens del IV. Materialet som er hentet inn fra de åtte arkitekter er presentert som tre faglige profiler og tre befaringer. I det innledende *script* for studien var både intervjuene og befaringene med arkitektene motivert ut fra et ønske om å avsløre mine egne fordommer og forforståelser av arkitektenes habitus og horisont. I herværende form fremtrer de imidlertid nå som analyser for å gjøre det som kan virke faginternt tilgjengelig for flere.

TO SENTRUMSNÆRE BYOMRÅDER

Motivet for å velge Møllenberg og Elgeseter var å få mer kunnskap om hva det er som skjer i den vedvarende transformasjonen av byområder. For den planlegger som er opptatt av barns hverdagsliv, er det alltid av den største interesse å følge utviklingen i forhold til arealer for lek som "dukker opp" eller arealer for lek som nedbygges, privatiseres eller på andre måter transformeres ut av mulig bruk. Byutviklingen kan ha alle intensjoner om å skape et godt miljø for flertallet. Planer kan gjennomføres uten at konsekvensene til fulle er forstått eller er mulige å kartlegge på forhånd. Et sett av planvedtak kan raskt vise seg å bli til en helt annen virkelighet. Jeg vedstår at dette er en

skissemessig beskrivelse som har blikket mot de deler av byutviklingen som har betydning for barna.¹

Likheter og ulikheter

Mot slutten av 1800-tallet var industrialismen i sterk vekst og Trondheim stod foran store forandringer. I 1864 kom jernbanen til Trondheim, og ikke lenger etter bodde femti prosent av byens befolkning på østsiden av elven og bybranner førte raskt til at murtvengen ble innført også for disse bydeler. Fra dette tidspunktet ble bystrukturen en blanding av to etasjes trehus og tre til fire etasjes murgårder. Bydelene Møllenberg og Elgeseter formes således rett før og etter forrige århundreskifte. Strømmen av arbeidere som flyttet til byen økte, og i 1910 ble den første plankonkurransen om hvordan bydelene syd og øst for Midtbyen skulle utvikle seg, utlyst. Arkitekten Sverre Pedersen tegnet byplanen for disse områdene i 1914. Det er de offentlige rommene med gate- ne, plassdannelsene og store grønne områder med parker og trær som var arkitektens programmatisk utgangspunkt. Planen var for sin tid moderne og etter funksjonalistiske prinsipper. Det ble skilt mellom gjennomfartsårer og lokale gater, områder for industri, forretningsbygg, etasjeboliger i mur og villa- bebyggelse i tre. Befolkningsøkningen var sterk rundt århundreskiftet og veksten i areal til å dekke boligbehovet var liten. Familier var trangbodd helt frem til den andre vekstperioden etter andre verdenskrig.

Jeg vokste opp på ett rom og et bitte lite kjøkken i en bakgård i Kirkegata nr. 5. En kort periode - etter at broren min ble født og før søsteren min døde - må vi ha vært fem mennesker på det ene rommet. Men jeg kan ikke huske det som særlig kummer- lig (...) vi var de eneste ungene i nr. 5, men ellers krydde det av unger i alle aldre i gårdene rundt. Jeg kan ikke huske at jeg noen gang før jeg begynte på Bispahaugen skole, beveget meg utenfor kvartalet hvor jeg var født. "Hestgata" - som jeg fort- satt sier - og bakgårdene var vår verden. (...). Selv da jeg ble skolegutt og fikk noe større aksjonsradius, beveget vi oss sjel- dent ned på Bakklandet (...). Da jeg var liten, ble jeg stengt inne i gården, som bare var sand og grus. Foreldrene mine syn- tes gata var for farlig, selv om det på den tid var flere hester enn biler der. (...). Ellers var det ikke mye til lekeplass. Bak lå den felles utedoen og et uthus der vi senere lekte indianer og hvit.²

¹ Deler av avsnittet om bytransformasjonen er hentet og omarbeidet fra H. Willhjelm 1999b, *Oppvekst i byen : en annengenerasjonsstudie : norsk bidrag i studien Growing up in an urbanizing world*.

² J. O. Jensen 1996, Trondheim vår barndoms by, s. 43-44.

Slik beskriver og reflekterer fiolinisten Arve Tellefsen, født i 1936, over sin tidlige barndom i Kirkegata på Møllenberg. På 50- til 70-tallet begynte byen naturlig å vokse utover bynære landbruksområder. Nye boliger i drabantbyene og utflyttingen dit betydde at de trangbodde familier i bydelene som kranset Midtbyen fikk plass, og at arealbruket per person ble dobbelt så stort som det hadde vært i den tidligere vekstperioden.

Møllenberg og Elgeseter er således preget av to meget ulike utviklingstendenser. Begge områder har den samme geografiske avstand til Midtbyen. Utviklingen i infrastrukturen har imidlertid skapt svært ulike forutsetninger. Møllenberg fikk sin egen barneskole i 1898, mens barna på Elgeseter aldri fikk sin egen skole. Barna fra vestsiden av Elgeseter passerer Elgeseter bru og tilbringer sine barneskoleår sammen med barna fra Midtbyen, og barna fra østsiden går over Høgskoleplatået til Singsaker og går sammen med barn som bor på den andre siden av universitetet. I 8., 9. og 10. skoleår samles alle på Rosenberg ungdomsskole som ligger tett inn på Møllenberg.

På Elgeseter har plasseringen av de to store, tunge offentlige institusjoner, sykehuset og universitet, gitt grunnlag for en sterk dynamikk i forhold til alle offentlige og private institusjoner, mens boligbebyggelsen har fått liten oppmerksomhet. På Møllenberg forfalt bebyggelsen langsomt frem til kampene om hvordan byfornyelsen skulle gjennomføres på 1970-tallet.³ Den kontinuerlige rehabilitering på Møllenberg er mindre dramatisk. En vedvarende uttynning av befolkningsstrukturen gjelder for begge bydeler. Selv om flyttestrømmene fra Møllenberg har avtatt, pågår det en endring i den demografiske sammensetting. Prosentdelen av studenter, som er bosatt på Møllenberg og Elgeseter, er i forhold til fastboende i bydelene, langt større her enn i de andre bydeler i Trondheim.⁴ Antallet av studenter som deler bolig eller som har egen liten hybel, vokser, det urbane livet viser seg på Møllenberg i et økt antall smårestauranter og kaféer.

Bytransformasjonen⁵

Omkring 1960 stod de store urbane sentrene for 75 % av den totale befolkningsveksten i Norge.⁶ I dag står norske byer overfor ny vekst i befolkningene, ikke lengre på grunn av innflytting, men på grunn av den demografiske sammensettingen i byene. Det er byenes egne befolkninger som vokser i

³ T. Brantenberg 1996, *Sosial boligbygging i Norge 1740-1990 : fra arbeiderbolig til husbankhus*, s. 158.

⁴ R. Siiri 1997, *Studentenes bosted i Trondheim*.

⁵ Begrepet transformasjon og konservering er blant annet brukt om endringer i byen av Ellefsen. K. O. Ellefsen 1993, *Arkitektur og planlegging. Byggekunst*, s. 457.

⁶ H. Myklebost 1984, *The Evidence for urban Turnaround in Norway. Geoforum*, s. 171.

antall. For første gang i Norge er det en reell urban reproduksjon som finner sted.⁷

Møllenberg og Elgeseter har således sterke fellestrekk ved å ha samme geografiske posisjon i forhold til Nidelva og Midtbyen. De har vært del av den samme veksten i forhold til boligproduksjonen for den befolkning som flyttet til byen ved århundreskiftet. De har også vært "utsatt" for den samme typen av oppmerksomhet fra utbyggere og fagfolk med et rasjonalistisk planleggingsideal der høyblokker og lamellbebyggelse var målet. Møllenberg har lite av denne type bebyggelse, mens Elgeseter har noe mer, men heller ikke her i det omfang det kunne ha blitt etter planene. Frem til 70-tallet hadde begge bydeler sterk belastning av den trafikken som førte frem til bymidten i forhold til støy og annen forurensning.

Grunnlaget var på plass for at Elgeseter skulle bli belastet med innfartstrafikk og gjennomkjøringstrafikk til Trondheim fra sør, da de siste broforbindelsene ble etablert på slutten av 60-tallet. Møllenberg var belastet med innfartstrafikken fra øst frem til midt på 70-tallet da utbygging av broforbindelsen i nord over havnen kom. Begge områdene avga deler av sin befolkning til de nye drabantbyene som vokste opp sør for byen. Et likhetstrekk er fortsatt: begge bydeler har som før barn som har sin bolig i disse områder, dog i veldig ulikt antall (se appendiks 4 tabell 2).

Felles for urbane områder som Elgeseter og Møllenberg er at offentlig planlegging har vært og fortsatt er en viktig del av den tilretteleggingen som er nødvendig for at disse områdene skal kunne fungere. Disse bytransformasjoner er også en del av de åtte arkitekters bakgrunnskunnskap i forhold til vurderinger av de to bymiljøer. Spørsmålet som belyses er: Hvordan påvirker bytransformasjonene, enten de små som på Møllenberg eller de store og dramatiske som foregår på Elgeseter, hverdagslivet til barna? Hvordan er det mulig å føre barns aktive deltakelse inn i disse prosessene? Og gir en overordnet planlegging, som den norske, de muligheter for gjennomføring som regler og lovverk stadfester?

Både Møllenberg og Elgeseter ligger, som tidligere nevnt, innenfor den kategorien av bydeler som har hatt dramatisk nedgang i befolkning og ikke minst i antall barn. Nedgang i befolkning og barnetall kan telles i reelle antall personer, og i antall personer per arealenhet. For Elgeseter er det antallet av boliger som er gått ned. Riving og kontorisering har utarmet området som boligområde. På Møllenberg er det mer endringene i demografisk sammen-

⁷ K. Sørli 1995, Norsk bosettingsutvikling ved et generasjonsskille. *Samfunnspeilet* og L. Østby og H. Skiri 1998, Befolkningen, Sosial utsyn, i Lyngstad, J. et al. (red.) *Sosialt utsyn 1998, Statistiske analyser*, s. 34.

¹¹ Europarådet gjennomførte for eksempel sin kampanje "European Architectural Heritage Campaign" midt på 70-tallet. I den grad byfornyelsen har ført til gentrifisering tar jeg ikke opp dette generelt i avhandlingen.

setting som har vært markert. Først flyttet barnefamiliene til drabantbyene og de eldre beboere døde, eller de flyttet ut og så flyttet studentene inn. Så tidlig som på 60-tallet forestilte man seg at byens transportproblemer skulle løses med motorvei rundt sentrum. Diskusjonene var høylytte og offentlige om plassering av disse store veianleggene gjennom bydelene Elgeseter, Baklandet og Møllenberg. Følgen ble derfor usikkerhet for fremtiden og fortsatt bygningsmessig forfall. Et stort engasjement fra beboere og bosatte studenter i disse områdene førte til at opinionen fikk stoppet veiplanene. Utviklingen i Trondheim fulgte den generelle tendensen til å verdsette den historiske bygningsarven og å fremme bevaring av det sosiale miljøet og å la befolkningen bli boende.¹¹

Byfornyelsen som kom til Møllenberg

Møllenberg ble bygget ut ved århundreskiftet med en blandet befolkning. Gårdeiere bodde mot gaten i annen etasje og arbeiderfamilier i kjeller, på loft og i bakgården. Møllenberg var ikke, og er fortsatt ikke, preget av en homogen klassemessig sammensetting.¹² Antallet av barn fra arbeiderfamilier var dominerende for et par generasjoner tilbake, hvilket de ikke er i dag. Elevene på Bispehaugen skole bor i nyrestaurerte trehus som eies av familien så vel som i nedslitte kommunale blokker med utleieboliger. Det er i de boligene som ikke er rehabilitert at det økende antall av studenter flytter inn.¹³

Byfornyelsen på Møllenberg fikk sitt offisielle stempel med bystyrevedtak i 1981.¹⁴ Den hadde som overordnet mål både for de offentlige myndighetene og befolkningen, å bevare de bygningsressurser som fantes i bydelen, å sanere trafikk og få opparbeidet gårdsrom og grøntarealer innenfor bydelen. Det er gjennomført flere sosiologiske undersøkelser av miljøet på Møllenberg med den voksne del av befolkningen som informanter.¹⁵ Før fornyelsen var igangsatt var beboernes ankepunkter mot det fysiske miljøet særlig: mangel på varmeisolasjon og sanitæranlegg i leiligheten, biltrafikken og trafikkfaren i det ytre miljø.¹⁶ Det kom klart frem at miljøet for småbarna var dårligst og at forholdene for de større barn var vurdert langt bedre. Kun to prosent vurderte området som trafiksikkert for barn, mens nesten halvparten mente at området var svært trafikkfarlig.¹⁷ Det var derfor ikke uten grunn at det var familier med barn som flyttet ut da boligproduksjonen i drabantbyene tok fart. Så sent som i 1990 fortsatte barnefamiliene å flytte ut, selv om familiene med

¹² Trondheim kommune og Møllenberg beboerforening Rosenborg 1985, *Formingsrettleder for Møllenberg - Kirkesletten - Rosenborg i Trondheim*, s. 6.

¹³ Y. K. Frøyen 1992, *Virkninger av byfornyelse: Møllenberg 1973-1990*, s. 45.

¹⁴ Trondheim kommune 1979, *Byfornyelse Trondheim : Forslag til byfornyelsesprogram*.

¹⁵ Frøyen (1992) og J. Hovden 1975, *Møllenberg bevaring og rehabilitering eller totalsanering? : en intervjuundersøkelse av beboerne i en utsatt gammel bydel i Trondheim*.

¹⁶ Hovden (1975:109).

¹⁷ Hovden (1975:68).

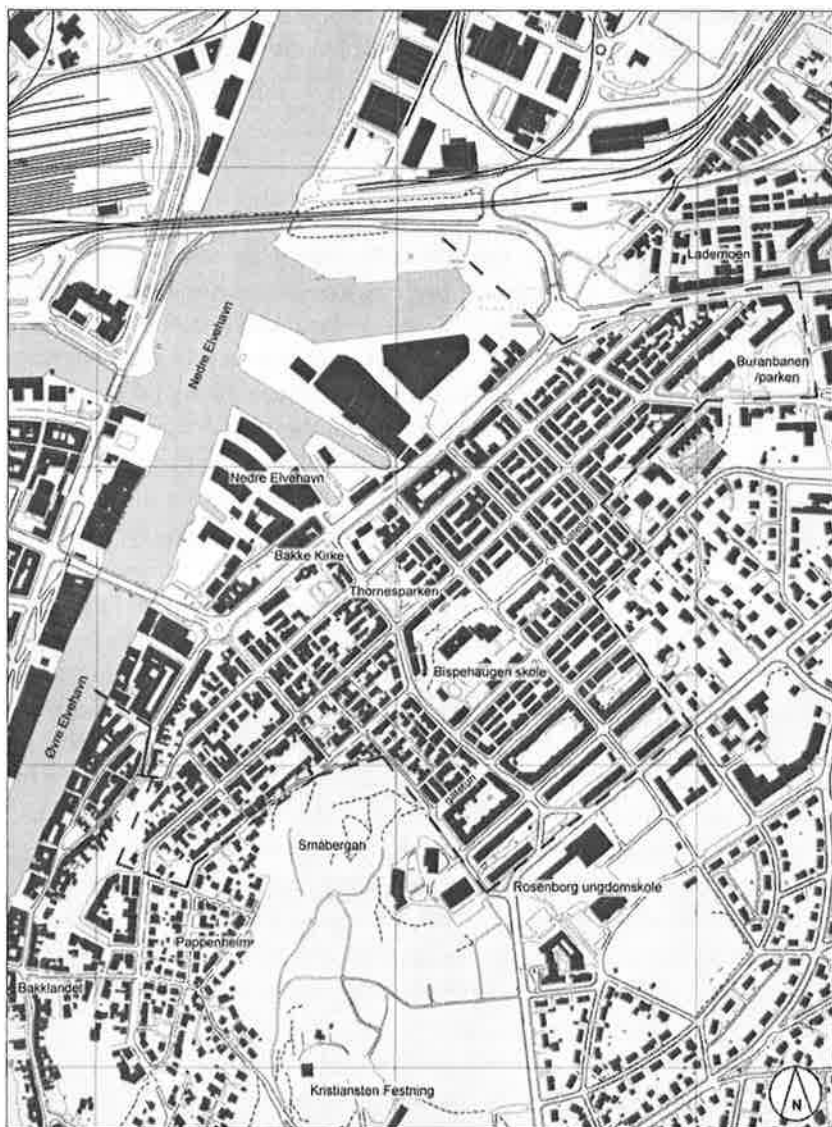

Fig. 3.1 Møllenberg, mål 1:10 000. Arealet innenfor — — — refererer seg til bosted for deltakende barn og antall beboere (appendiks 4).

små barn begynte å komme tilbake.¹⁸ Forsatt er det mangel på gode utearealer som er en av de viktigste årsaker til flytteønsker. Befolkningen på Møllenberg har økt de siste år, men det er fortsatt de barnefamiliene med litt større barn som flytter ut. Selv om antallet av 7 til 12 åringer, har økt har deres andel av befolkningen gått ned. "Våre" barn tilhører imidlertid familier som har valgt å bli. Bare to av de 21 barna på Møllenberg forteller at familien gjerne vil flytte.

Bytransformasjonen kom til Elgeseter og byfornyelsen uteble

På Elgeseter ble byfornyelsen aldri en realitet som en samlende innsats for oppgradering av bydelen.¹⁹ Her finnes det en blanding av kommunale gårder som leies ut til familier i nød for bolig eller tildeles til familier som kommer til Norge som flyktninger, samt velstelte trehus med hager og blokker som eies av borettslag.

Selv om urbane sentre vokser i kraft av økt økonomisk aktivitet og på grunn av økt befolkning vil det samtidig være bydeler som endrer karakter og mister sitt befolkningsgrunnlag. Velfungerende boligområder kan plutselig befinne seg ufrivillig i sentrum for endringer de ikke har del i. Belastninger med støy, støv og trafikkfarer eller uttynning av butikktilbudet kan være resultatet av store infrastrukturendringer som motorveier og konsentrasjoner av handelsnæringen. Dynamikken i den urbane vekst og transformasjon kan beskrives ved hva som er sentralt og usentralt, attraktivt eller forlatt og overlatt til de som på grunn av sin økonomi må ta til takke med de laveste boligpriser og husleier. Endringene vil føre til nye sosiale koder for hvordan miljøet brukes og forstås.

Elgeseter er en slik dynamisk bydel. Det finnes tre viktige enheter som preger området: sykehuset og utbyggingen av det, universitetet som ruver over området i øst og som utvides år for år og næringsinteresser som ønsker å bygge ut for teknologiutvikling i skjæringspunktet mellom sykehuset og universitetet. Midt i ligger Elgeseter gate, en hardt trafikkbelastet gate, som kløver bydelen i to og på vestsiden av denne bydelsparken Finalen²⁰. En del av dynamikken er også at befolkningstallet er blitt redusert dramatisk. Befolkningen er mer enn halvert. Det er flere eldre (over 60 år) nå enn det var i 1960, og antallet av barn er redusert fra 674 i aldersgruppen 7 til 15 år (1960) til 142 i 1996.²¹ I samme periode er befolkningen i drabantbyene vokst. Raske demografiske

¹⁸ Frøyen (1992:43).

¹⁹ Noen enkeltprosjekter er imidlertid gjennomført med offentlig, faglig og økonomisk innsats, som Finalen og et mindre antall gårdsromsforbedringer.

²⁰ Arealbruken for området Finalen er sikret i dag i en stadfestet reguleringsplan. Men vedtatte planer har ikke varighet utover den dato hvor politikere finner det riktig å endre arealbruken. Sykehusutbyggingen er vedvarende en trussel for at dette areal skal bli bebygget.

²¹ B. Rogers 1999, *Elgeseter - et ikkested?* : En studie av barns nærmiljø i et livshistorie- og bameperspektiv, s. 103.

Fig. 3.2 Elgeseter, mål 1:10 000. Arealet innenfor - - - refererer seg til bosted for deltakende barn og antall beboere (appendiks 4).

endringer som resultat av for eksempel ensidig leilighetssammensetting eller gentrifisering i byområder er et allment urbant fenomen. En interessant spørsmålsstilling knyttet til barns oppvekst er: Har nedgangen i barneantall konsekvenser for barns muligheter til å finne venner og lekekamerater nær der de bor?

Arealer for uteopphold

Ovenstående beskriver bare indirekte hvordan det fysiske utemiljøet har utviklet seg. Forsøker vi å innsnevre det, kan arealer for uteopphold være en rimeligere kategori å beskrive. Men er det i det hele tatt mulig å beskrive konteksten for barns uteopphold? Barns fotavtrykk på bystrukturen vil ikke finnes igjen i våre offentlige arkiver og det ville således ha vært et større arbeide å skaffe frem en byanalyse med barneperspektiv enn det prosjektet har gitt mulighet for. Den måtte ha bygget på helt andre typer av kilder som for eksempel følgende fortelling. Oppvekst på Møllenberg på 30-tallet (mann født i 1927) beskrives slik:

(...) -Ja. Og så va vi my på ski. Vi som bodd oppmed Småbergan der vi holdt på opp i mellom trærn der da. Laga hoppbakka og .. Hoppa no da og så .. skull te å sei -- eventg i lufta mellom trærn, for det va så my trær oppi der at. Det va itj problemer, nei. Og ellers når det va glatt og sånn, så før vi no på skøyta da .. hornskøyta uti gatan og .. Hadd no jern som vi sto på da. Og rennt.

Så dokk brukt det der oppi, å stå på jern?

JÅ. Og vi hoppa jo neri .. vi dreiv jo .. i Festningsgata .. tok jo toppfart der da og så hoppa vi helt neri Kirkgata. Fra Nedre Møllenberg der og så over fortauet og så hopa vi .. hoppa jo en tyve meter på skøyta, vet du. Og da va det itj nå trafikk. For da kryssas du over gatan da. Det kom jo en bil .. (ler litt) femte kvar time ell nå sånn, vet du.²²

Per Olav Tiller beretter fra sin barndom på Møllenberg i den samme perioden:

Gårdsplassen er stor nok til å “kjøre” med sykkelfelger eller tønnebånd eller barnsvognhjul som blir drevet fram av en pinne (...). Rundt kvartalet, av og til enda lengre, er en fin runde med hjulet (...) Bakom bakgården, i det smale gårdsrommet mot

²² B. Gullikstad 1994, *Barndom i Trondheim 1920-40 : en kildeanling*, s. 10.

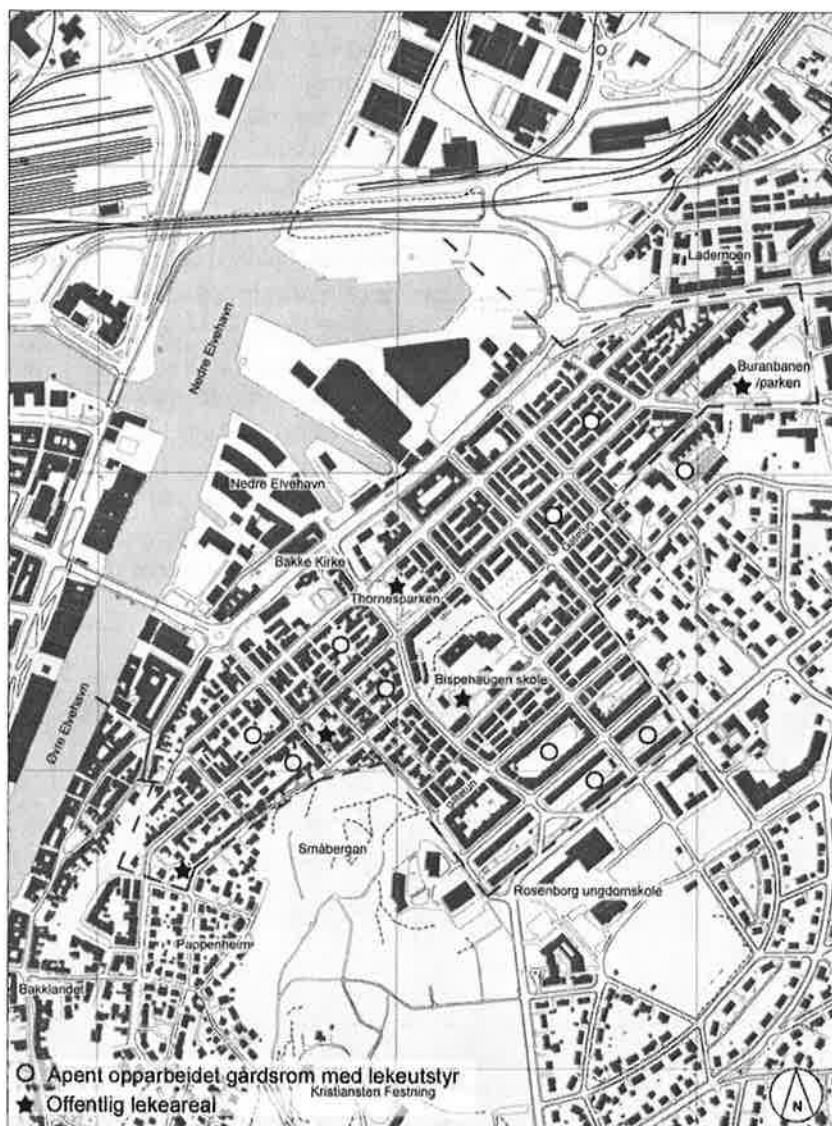

Fig. 3.3 Møllenberg, mål 1:10 000, på kartet er markert områder som er tilgjengelige for barn i bydelen og hvor det er plassert utstyr som sandkasse, huske eller lignende.

Gårdsplassen er stor nok til å “kjøre” med sykkelfølger eller tønnebånd eller barnsvognhjul som blir drevet fram av en pinne (...). Rundt kvartalet, av og til enda lengre, er en fin runde med hjulet (...) Bakom bakgården, i det smale gårdsrommet mot Kirkegata. Stod stigen, den feieren brukte, den gikk helt opp til taket. Der var det fint å klatre og turne. Et stykke oppi stigen kunne vi se ned i bakgården til naboen mot Kirkegata (...) Sett ovenfra slik var det ingen bakgård som var så fin som vår, for der hadde vi også “have” (...) I gården lekte vi til alle årstider, alene, to, tre eller mange.²³

Voksne informanter som vokste opp på Elgester på 70-tallet forteller også at det var de ikke-tilrettelagte steder og de aktiviteter som foregikk ved dem som var viktige og minnerike.²⁴

I prosjektet her er det gitt et fragmentarisk bilde av hvordan de to bydeler har fungert for barna i de 100 år som er beskrevet tidligere. En analyse som er sett over noe tid og som inneholder de tilrettelagte arealer for barn vil ikke si noe om disse arealer er i bruk eller er betydningsfulle for barn. Det den vil fortelle er hvordan voksne utbyggere, byggherrer, arkitekter og planleggere har tenkt seg at barn skulle bruke områdene. En slik analyse vil derfor fortelle mer om hva voksne har funnet som konstituerende elementer for barndommen på de gitte tidspunkter.

Det er ikke mulig å si at elementer som er tilrettelagt for barna har hatt noen betydning for bydelenes fysiske utvikling. Det kan være et unntak som eventuelt bekrefter regelen i den sammenhengen: Har Finalen hatt en slik betydning i de siste år? Jeg går ikke uten videre inn i en diskusjon her om det var barnas interesser som var det viktigste element for bevaring av Finalen eller om det var Finalen som symbolsak for hele Elgeseter bydel som så langt har vunnet slaget om Finalen (se side 92 og fig. 3.6). Hadde Finalen allerede et ikonografisk trekk ved seg før den ble utsatt for trusselen om nedbygging?²⁵

Det ligger i begge bydeler strukturerende elementer som tydelig utgjør viktige deler av bystrukturen. Det er de offentlig tilgjengelige parkarealer: Finalen på Elgeseter og Thornesparken og Byranbanen på Møllenberg. For begge bydeler gjelder det også at vi finner like bebyggelsesmønstre. Selv om Møllenberg opptrer som langt mer homogent med små trehus finner vi også her blokkbebyggelse og kvartalsbebyggelser. I trehusbebyggelsen, der den er byfornyhet og i enkelte kvartaler kan det registreres forandringer med utearealene. Et mangfoldig bakgårdsliv med mange små bedrifter er forsvunnet etter

²³ P. O. Tiller 1992, *Førkrigsbarndom : Møllenberg*, s. 48-49.

²⁴ Rogers (1999:201).

²⁵ Med ikonografisk trekk menes meningsbærende tegn og symboler av sosial eller kulturell karakter som gjentas som fysisk tegn i byens arkitektur (K. O. Ellefsen og D. Tvilde 1991, *Realistisk byanalyse*, s. 11.

Fig. 3.4 Elgeseter, mål 1:10 000, på kartet er markert områder som er tilgjengelige for barn i bydelen og hvor det er plassert utstyr som sandkasse, huske eller lignende.

at byfornyelsen satte i gang. Fra 80-tallet og frem til i dag er det en økning i tilrettelagte arealer for voksne og små barns uteopphold. Det er et resultat av sammenslåinger av gårdsarealer forårsaket av riving av gjerder og bakhus. To- og firefamilieboliger på små tomter finnes på Elgeseter og nær Møllenberg. I denne bebyggelsen finnes små og relativt ubetydelige lekearealer utenfor de private hagearealene. Blant våre informanter er det ikke barn som kommer fra villabebyggelsen som ligger på kanten av eller grenser inn til de to bydeler. Disse bebyggelsesstrukturene har ført til typiske uteområder.

I begge bydeler finner vi blokkbebyggelse med grønne for- og bakarealer og kvartalsbebyggelser med store og for flere oversiktlige gårdsrom. Det er eiendomsstruktur og eiendomsforhold som er med på å strukturere også utearealene. For barn er eiendomsforhold av lite betydning. Den juridiske bruksretten er av liten relevans for barnas handlinger i det fysiske miljøet på steder som ikke er tilrettelagt og tilgjengelige.²⁷ Det er ikke vanlig å betrakte de grå asfalterte arealer som for eksempel parkeringsarealer som uteoppholdsarealer. I vår sammenheng er det imidlertid relevant. I perioder der bilantallet er lavt eller brukerantallet, som elever i friminut inngår disse arealer i barns muligheter for valg av sted for uteaktiviteter.²⁸

Byanalyser for de to bydeler må også inneholde en vurdering av de store landskapselementer. Her inngår arealer som ikke på noe kart omtales som “for barn”, men som på tross av det, har betydning for barn. Det er elementer som i høy grad konstituerer byhistorien og kontinuiteten. De er ikke utviklingsgenererte elementer for byveksten, men heller styrende for vekst andre steder. Nidelva begrenser Elgeseter på to sider, i vest og nord og med utvidelsen Nedre Elvehavn og allmenn adgang til denne har Møllenberg fått en mulig utvidelse mot nord og en ny grense med ytre del av elva som sin definitive grense mot nordøst.²⁹ Elgeseter begrenses i tillegg av Høgskoleplatåets grønne “skjørt”, mens Mølleberg i sydvest ligger inn mot Festningsområdet. For begge disse områder gjelder det at det ikke er barn, men befolkning som er den uttalte brukergruppe.³⁰

De aktuelle plan- og byggesaker

I den periode hvor vi jobbet sammen med barna i de to bydelene var det forholdvis liten direkte byggeaktivitet, mens planleggingen av RIT 2000³¹ og

²⁷ Rogers (1999:200).

²⁸ I dag deler ca. 350 elever ved Bispehaugen skole det samme arealet som 1946 elever gjorde i 1905 og 1300 elever gjorde i 1955. Melding fra Bispehaugens skole 10.06.02 og L. K. Hunnes 1973, *Bispehaugen skole 75 år*, s. 49.

²⁹ På det tidspunkt vi intervjuet Møllenbergbarna var planene for Nedre Elvehavn under utarbeidelse og byggeriet så vidt i startgrope. Møllenbergbarna hadde således ingen erfaringer med denne byutvidelsen.

³⁰ For deler av Festningsområdet er barn og hunder konkurrerende brukergrupper.

³¹ RIT, Regionsyskehuset i Trondheim, har under prosjektets gang skiftet navn til St. Olavs Hospital. Utvidelsen av Regionsyskehuset fikk navnet RIT 2000.

Over: fig. 3.5 *En skog på Møllenberg som jeg synes er veldig fin* (Øvre Møllenberg gate 52) (0405). Foto: Marianne Møllenberg.

Under: fig. 3.6 *Finalen* (3011). Foto: Melanie Elgeseter.

og Nedre Elvehavn var godt i gang. Senere i prosjektperioden har flere viktige saker vært med på å prege diskusjonene og dialogene med de involverte åtte arkitektene. Den aktive innsamling av det empiriske materiale gikk således over en lang periode. Vi hadde den første kontakt med barna på Møllenberg våren 1997 og de siste samtaler med arkitektene ble gjennomført våren 2000.

Jeg skal ikke gi en detaljert beskrivelse av eller et omfattende referanse-materiale til de enkelte saker som har vært av betydning i denne tre-års perioden, men kort gi en skisse slik at leserne der det måtte dukke opp i teksten som utsagn eller i referanser, har noe å henge disse på. Når arkitektene uttaler seg om egne arbeider, prosjekter eller kollegers arbeider er også disse saker med som et bakgrunnsteppe.

RIT 2000 er den sak som mest direkte har preget prosjektet. I 1997 var det allerede bestemt at deler av områdene rundt sykehuset på Elgeseter skulle inndras til sykehusformål. Utbyggingen av sykehuset ble ikke konsekvensutredet etter plan- og bygningsloven samtidig som vinnerne av arkitektkonkurransen hadde en forestilling om at sykehuset skulle integreres både fysisk og sosialt i byen. Finalebanen (fig. 3.6) som ligger opp mot sykehusområdet var sikret som fortsatt friområde. Skoleveien for barna på Elgeseter ble diskutert og den endelige løsning kommunen vedtok forutsatte undergang under Olavs Kyrres gate. Ombyggingen ble gjennomført i 2001. Kommunen utarbeidet kommunedelplan for Elgeseter i 1997, men boligområdene var ikke et prioritert tema i denne. I 1999, bare to år etter første plan, kom RIT 2000 med forslag om å nedbygge arealene hvor Finalebanen ligger. Sykehuset var nå vesentlig økt i areal, men fortsatt på planstadiet. Forslaget ble nedstemt av kommunestyret i september 2000 og Finalebanen er fortsatt reddet. Som et resultat av diskusjonene rundt Finalebanen reiste de organiserte sportsinteresser for friidretten ønsket om å bruke en del av de grønne friområder på Øya nord for Elgeseter og ned mot Nidelva til den organiserte idrett, mer spesifikt til friidrettsanlegg. Saken var under utredning våren 2001.

Nord for Møllenberg har byggingen av Nedre Elvehavn foregått etter at vi var ferdige med å intervjuer barna. Områdets karakter har likevel vært med i de diskusjoner og dialoger som jeg har hatt med arkitektene. Områdets flotte beliggenhet og diskusjonene omkring barnevennlighet og eventuelle mangler har naturlig vært sammenligningsgrunnlag når vi har diskutert kvaliteter i byområder som er av betydning for mindre barn og for vår gruppe (9 til 13 år).

Flere byggearbeider og rehabiliteringsarbeider på Møllenberg var i gang helt fra 1997. Den viktigste av disse har vært boligbyggingen på Øvre Møllenberg gate 52, 54 og 56 (fig. 3.5). Også her foregikk de aktive deler av prosessen etter at vi hadde avsluttet arbeidet sammen med barna. Diskusjonen

om kvaliteten av dette byggeri spesielt i forhold til utearealene gikk inn i diskusjonen med arkitektene spesielt fordi tomten var avbildet på et par av barnas fotografier under teksten "Dette er en skog".

En mer generell problematikk om barnesikkerhet med bakgrunn i en aktuell sak var også fremme i diskusjonene med arkitektene. En familie med små barn som hadde kjøpt seg hus på Nedre Bakklandet ut mot elva, ønsket at det skulle etableres et gjerde mot elvebredden. Resultatet av konflikten ble at familien rakk å flytte innen avslaget fra kommunen var en realitet. Sikkerheten i forbindelse med boligbyggeriet på Nedre Elvehavn ble derfor også en illustrasjon på denne problematikken.

En del forhold gjør de to bydeler til ordinære enheter i kategorien bystruktur. Barna forteller om forfall og fornyelse. Nybyggeri og nedbygging av arealer som er tilgjengelige for barn, er en del av det som karakteriserer bydelene. Små og store utbyggere, offentlige og private er deltakere. Det er denne typen av strukturer som er fundamentet for fremtidens by. Og det er her den bymessige dynamikken viser seg. Det er her de overordnede beslutninger om vekst og forflyttinger i offentlige og private virksomheter gir konsekvenser for beboerne og ikke minst den gruppe som er minst mobile: barna. Bydelene Møllenberg og Elgeseter, slik de er presentert her, er sammen med det sosiale livet og de kulturelle kodene rammen om det hverdagsliv som barna i denne studien beretter om i det følgende.

BARNAS FORTELLINGER

Bydelene Møllenberg og Elgeseter var i den periode hvor vi arbeidet sammen med de 38 barna fra de to bydeler, ikke spesielt preget av byggeri, rivninger eller veibygging. Riving av firemannsboligene nær RIT var knapt startet, ombyggingen av hovedinnfarten til RIT var ikke påbegynt og planleggingen av utbyggingen i Nedre Møllenberg gate var ennå ikke en realitet. Rehabiliteringer og enkelte tilbygg eller nybygg inne i bebyggelsen på Møllenberg pågikk, men det var ikke noe som preget bybildet i sterk grad. Rehabiliteringen av bebyggelsen har pågått siden 70-tallet og er derfor en hverdagslig sak i bybildet. Følgende to avsnitt er mitt sammendrag av hva barna forteller om bydelene. De ble blant annet stilt spørsmålet om hvordan de ville beskrive bydelen for en fremmed.³²

Møllenberg har mange fine små trehus

Møllenbergbarna forteller om en bydel med små forandringer. Her er fine trehus, små grønne bakgårder og en bydelspark som de setter pris på og bruker,

³² Se appendix 2.

og en skole som er et av de viktigste bygg både som monumentalt arkitektonisk midtpunkt i bydelen, og som sosialt samlingssted i skoletid og fritid. De vet at de bor i et attraktivt område og kan vise stolthet over sin bydel med for eksempel å nevne “den lengste gate” med små trehus som finnes i landet. At hus pusses opp, males og utbedres eller når det bygges nytt, er deler av en vedvarende prosess som de følger med i og tar som naturlig del av miljøet. Omfanget av trafikk og parkerte biler trer tydeligst frem når de skal fortelle om hva som er problematisk og hva de ønsker forandret.

Det store flertall forteller i de første beskrivelser at det er fint der de bor. Mange barn sier at det er veldig fint. Få negative sider blir trukket frem.

Fint. Her er mange hunder, mange gjerder som er kjekke å hoppe over og mange bakgårder (jente 10 år). Ganske koselig, lett å få venner her (den som flytter hit) kommer sikkert til å trives (jente 13 år). Her er trafikkert, på lørdagskvelden var det brøling og uro på natten. ... Ganske fint, ... mye rask av og til utenfor kiosken. I Småbergan³³ går jeg tur med valpen, morfar sin. Det er en 8 ukers valp, irsk setter (jente 11 år). Huset ligger i en bakke, Småbergan er rett over, barnehagen på den andre siden av veien (gutt 12 år). (Jeg bor) fint, veldig fint i et gammelt hus (gutt 10 år). (Her er) fint, dårlig klima og fin natur. (Jeg bor) nedenfor festningen ved siden av sykkelheisen i lite murhus og nedenfor meg er det noen blokker ... noe trafikk (gutt 10 år).

At her er parker og grønt blir tatt med i første omtale av området. Enkelte forteller om sin bydel uten å bruke kvalitative begreper i sin beskrivelse. Andre markerer hvilke positive elementer de vil legge vekt på i fortellingen til en fremmed. I deres bilder og mer inngående beskrivelser trer dominansen fra trafikken tydelig frem, mens det i de umiddelbare beskrivelsene av området er bebyggelsen og i liten grad veiarealene som er forbeholdt biler og kjørende som er tydelig.

Elgeseter ingen bydel, men flere boligområder

Elgeseterbarna formidler ikke, til forskjell fra møllenbergbarna, at de kommer fra *en* bydel. De bor i en gate, et område som ligger nær sentrum eller et mindre og homogent boligområde knyttet til et stedsnavn.³⁴ Når de forteller

³³ Mindre skogsområde som utgjør kanten av parkarealene nord for Kristiansten Festning og som ligger inn mot Møllenberg.

³⁴ Rogers (1999:85).

Over: fig. 3.7 *Fra rommet mitt. Jeg tok dette bildet for å vise hva jeg kan se fra rommet mitt* (2315). Foto: Michael Møllenberg.

Under: fig 3.8 *Dette er Moslings gate* (2807). Foto: Magnus Elgeseter.

om stedet der de bor er de nøye med å si: *Her jeg bor er det fint*. Fortellingene omtaler mange av de grønne arealer hvor det er lite trafikk og stille. Deres umiddelbare beskrivelser forteller om stillferdige boligområder. De innplasserer ikke disse i bydelens totale og dynamiske hele. Når de derimot forteller om hvordan de tror området deres vil utvikle seg er de langt mer utdypende, de legger inn en større geografisk ramme og relaterer sine boligområder til denne større helheten.

Her er større blokker, mer trafikk, mindre park. Sykler med motor og alle går rundt i høyhælte sko (jente 10 år). Det hadde blitt bedre om det var færre biler og trafikk i strøket. Jeg har jo astma. Mye eksos. Skulle ønske jeg hadde maske noen ganger ... Hvis jeg kunne forandre noe, ville jeg gjerne at biltrafikken langs Elgeseter gate legges i tunnel og så kunne det være en gågate oppå. Så kunne vi ungene få større plass, springe i gatene. Jeg ser for meg biler uten eksos, med luftrensegreier på eksosrørene (gutt 11 år). Kanskje nye farger på husene, kanskje flere biler (jente 9 år). NTH³⁵ har kjøpt opp området og bygget svære bygg der, det prøver de på hele tiden (gutt 12 år).

De ønsker seg arealer for lek, steder å være. Anne (10 år) forteller at hun tror at det blir mindre gress i fremtiden. Hun er fortrolig med gressarealene rundt Høgskoleplatået fordi familien har hund som hun går tur med, men hennes ønske er likevel forbausende for meg: *Jeg ønsker meg en park bare for oss med basseng, med rutsjebane, med disse (husker) og helst med blomster*. Hennes beskrivelse er identisk med en beskrivelse av Finalen. Hun ønsker seg med andre ord en *Finale* på sin side av Elgeseter gate.

Fire unge profiler

Bytransformasjonene i et barneperspektiv, sett over skulderen til barna, kan være vanskelig å følge. Tidsperspektivene på hvordan det var, hvordan det er, og hvordan fremtiden vil bli, trer frem i barnas fortellinger om kvaliteter de ser og opplever på kroppen og endringer de forsøker å fremskrive. Barnas tidsperspektiver kan være vanskelige å få tak i og deres fremtidsvisjoner like flyktige som voksnes. For å gi leseren en forståelse av hvordan barnas hverdag trer frem under innsamling av materialet, vil jeg i det følgende tydeliggjøre fire av dem, en jente og en gutt fra hver bydel. Disse fortellinger er ut-

³⁵ Norges tekniske høgskole (NTH) og Den allmennvitenskapelige høgskole ble sammenslått til Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet (NTNU) i 1996. Senere i teksten er den geografiske lokalitet for Høgskolen på Gløshaugen også omtalt som Høgskoleplatået og NTNU.

drag fra deres beretninger.³⁶ Det er lagt vekt på å få med de deler som beskriver det fysiske miljøet og deres umiddelbare bruk av det. Det er individuelle fortellinger som ikke yter hvert enkelt barns livshistorie rettferdighet, men de beskriver ulike sider ved norske barns hverdagsliv. Mangfoldet i materialet er stort, men enkelte trekk som henfører til alder, sosial posisjon og kulturkrets gir dog de fire beskrivelser generelle trekk som kan peke på hvordan barn i Trondheims urbane miljø oppfatter sitt miljø. De to første barn som beretter bor på Møllenberg og de to neste bor på Elgeseter.

Marianne

Marianne er 10 år, hun har bodd i det samme huset hele sitt liv sammen med far, mor og en "engelsk" undulat. Hun har lyst til å bo på landet når hun får barn og hun er svært glad i dyr. Dagen før hun stilte på intervju på skolen hadde hun besøkt slektninger på en gård der hun hadde hjulpet til med dyrene. Farmoren til Marianne bor i en liten by 40 km fra Trondheim og hennes andre slektninger bor i andre deler av landet. Bygården som Marianne bor i ligger i et av de kvartalene som ble bygget ut før århundreskiftet, hvor tomtenene er maksimalt utnyttet og hvor gårdsarealene er ganske små. Bakhusene er ikke revet, men bebodd. På befaringen med henne førte hun prosjektlederen over flere av de råtne gjerdene i kvartalet sitt og viste frem noen av de små skattene som fantes der, som avtrykk av katterpoter i det "våte" betonggulvet og "hemmeligheter" under flisene.

Det er fint her, med mange hunder og mange gjerder som det er kjekt å klatre over, og mange bakgårder. Jeg liker best å være hos Lene (11 år). Hun bor i stort grått hus. Det er veldig fint inni, og så er det god plass der. Jeg er der nesten hver tirsdag, nesten hver helg og av og til ellers (...). Der er fin natur og asfalt og så er det en liten hage her og masse råtne gjerder. Det er bare et lite gjerde imellom gården ved siden av oss. Der er det mange sykler. Naboen sin stygge gård ligger på den andre siden av muren. (Marianne bor i øverste etasje) Taket på huset til naboen, det er fint å ha, når vi sitter ute på verandaen. Fordi det dekker for så ikke alle som går på gata skal se på når vi sitter der (...).

På befaringen med Marianne og hennes venninne viser de meg en forbausende detaljkunnskap til sine nære kvartaler og til arealer som er private og

³⁶ C. D. Skare 1998, *Planen og virkelighetene: en studie av barns arealbruk på Møllenberg og Kolstad*, s. 107-10 og 121-24 og Rogers (1999:147-51 og 167-70). Utdragene er i noen grad bearbeidet videre av meg for denne presentasjonen.

som de offisielt ikke har adgang til. De tar meg med til bakgården der det lukter fra bakeriets ventilasjonsavtrekk, til den nye utvidelse av restauranten der de vet at de ikke har adgang og til småbarnslekeklassen hvor de av og til møtes, men svært sjeldent oppholder seg. På spørsmål om endringer svarer Marianne:

Dem har revet et hus, nær her og ikke bygd opp et nytt, hm ... ja pølseskiltet på skoleveien min har blitt flyttet ... vet du ikke hva et pølseskilt er! det er sånn som det står «Varmepølser hos Jensen» eller hva det nå står, det er blitt flyttet, og hundebasjen er blitt tatt, den var tegnet inn på kartet mitt ... nei, hva er blitt annerledes, det ser jeg ikke. *Hva med trafikken?* Hm ... lite trafikk, der jeg bor, akkurat der jeg bor, kjører det veldig sjeldent biler, men i Kirkegate er det veldig mye trafikk, gata ved siden av der jeg bor. *Og de parkerte bilene?* Dumt, dem slepp ut olje, det er dumt, når dem er parkert, det drypp fra bilene når dem er kjørt. Jeg og hun, beste venninna mi, vi har startet sånn olje-greier-klubb, ja vi hadde det før, det var egentlig at vi tok opp oljen i bøtte og så blande vi det med vann og så helte vi det ut i vasken, det var ikke noe lurt. *Og med mindre trafikk?* Mye bedre da kunne vi ha aket i gata, sprunget i gatene, da måtte vi ha hatt noe annet ... eller biler som går på batteri eller sykkel. *Hva tror du det vil bli i fremtiden?* mye mer trafikk, kjem til å bli veldig mye store hus og veldig forurensning ... ikke noe mer.

Det skulle i hvert fall ikke bli noe skole her, jeg hater skolen. *Hvorfor?* I hvert fall matematikk, men vi skulle ha lært noe likevel, vi skulle bare ha fått det i hodet vårt sånn ... slepp å gå dit. Egentlig så liker jeg skolen, men så hater jeg den (...). Jeg har turn og musikkskolen her på Bispehaugen. *Har du for lite tid?* Ah ... hm både ja og nei ... fordi jeg har lyst til å gå på svømming, men det har jeg ikke tid til. Så har jeg lyst til å gå på stuping. Og så lyst til å gå på klatring, men det har jeg tid til, men det har jeg ikke penger til. Det er dyrt, jeg har ikke klatreutstyr eller noen ting og så fins det ikke noe klatrekurs for barn. Nei, jeg kjeder meg ikke.

Det karakteristiske for Marianne er at hun har mange gjøremål og godt kunne tenke seg flere, men hun ser begrensningene både i forhold til tid og økonomi. Hun er en aktiv bruker av sitt miljø og har stor kunnskap om mulighetene som det gir. Materialet som Marianne har levert til prosjektet er meget levende.

I den aller siste fasen av prosjektet forteller hun at hun hadde laget en klossemodell av bydelen sammen med venninnen hjemme på sitt rom.

Michael

Michael er nesten 11 år da han blir med i prosjektet. Han bor sentralt på Møllenberg sammen med foreldrene. I husholdet har de akvariefisk og to katter. Hans mor er født og oppvokst i Øst-Europa, dit reiser familien annet hvert år på ferie. Mange av vennene hans bor utenfor Møllenbergområdet, men de går i samme klasse på skolen. I fotografiene sine viser han sitt eget lille miljø som består av de nærmeste kvartaler, tekstene gir tydelig inntrykk av at han setter pris på miljøet. På et oversiktsbilde som han har tatt av utsikten fra rommet sitt står det: *Jeg tok dette bildet fordi jeg trives her.* Michael er imidlertid en av de få i prosjektet som virkelig er aktiv databruker. Han kaller seg selv for en datafrik.

Michael er reflektert, engasjert og meget ivrig til å fortelle. Stemmen hans på båndspilleren minner ham om Mickey Mouse og han starter intervjuet slik:

Jeg er Disney-motstander (...) vi har startet en klubb med åtte medlemmer mot Disney, det er jeg som har startet. *Hva ville du ha fortalt en fremmed om Møllenberg?* Jeg ville ha fortalt at det er veldig gammelt, fordi at det har stått lengre enn krigen, det huset våres er hundrede år gammelt cirka. Det er sånn rare saker, og i nabolaget er det ikke så mye trafikk, og ikke så mye forurensning, selv om vi bor på det mest trafikkerte hjørnet i gata vår, og Småbergan i hvert fall, der er det fint. Der er det fint å sole seg og gå på piknik ... nei jeg går ikke på piknik. Mest er jeg hjemme og så på skolen. Jeg går der hver dag. Jobber for det meste, er der av og til etter skoletid, da sammen med alle mine venner. Her bor Hedda (Michael peker på kartet), jeg går snarveien der opp, dit til Tormod, her bor Ola (...) vi spiller fotball for det meste, der er det bare fotball, sammen med Olav, Tormod, Stian og meg (...) til Hedda er det rett ved ... Der Andreas bor spiller vi data også for det meste samme hjemme hos meg (...) jeg er sånn datafrik ... hos Sondre surfer vi på nettet.

Jeg har tae kwon-do hver tirsdag og torsdag, det er ute i Innherredsveien (østre innfartsåre til Trondheim, men gangavstand fra Møllenberg) det er i nummer "hundrede og tusen" eller noe sånn, borten for kirken og Rosendal puben? Her går jeg ut av byen, men jeg går inn i byen også, på Ram og Rom (data for-

retning). ... ser på de fleste dataspill ... *Og andre plasser?* Brun og Libris (bokhandelen) der har de masse spill der også. Jo ...og på Trondheim torg, der var jeg en gang og kjøpte klær sammen med mora mi. Jeg er der mest sammen med mora mi, jeg hater klær. På Dreamland (video butikk), der kjøper jeg kort som jeg samler på, der går jeg sammen med kameraten min (...). Trondheim torg er det veldig trafikkert, og der er så mye svarte og hvite steiner, og dem er svart-hvit med rødt i, midt på torget står statuen av Olav Trygvason.

Hvor liker du mest å være? Først hjemmet mitt, så Trondheim torg, jeg mener ikke sånn husene, men rundt der, og så Småbergan, når jeg har vært der, så aker jeg, eller kjører på jetski sammen med venner. *Er det plasser du ikke liker?* Uffa-huset³⁷, selv om jeg ikke liker det, og liker det. Det er så mange pøbler der, så er der så mange korker der, som jeg liker. Søpelfyllinga bort med Buran, det er sånn bakom postkontoret, der er det en åpen plass, der er en container og der bygges det masse hus, der er det heslig, det er mye glass så man kan punktere. Men jeg har veldig tykke dekk på sykkelen. Egentlig har jeg ikke lov å verre på Uffa, ikke på kveldstid, jeg får være de fleste plassene, får lov til å dra til byen når jeg sier fra til foreldrene mine. Jeg bruker å være der for det.

Senere i prosjektet forteller Michael om hvilke endringer han har observert og hva han syns om trafikken på Møllenberg. Han konkluderer med at han helst vil bo et sted hvor det er mye hager og stort hus, og helst i Trondheim.

Ja, hos Korsnes (dagligvarebutikken) skiftet det til Rema (ny eier) og så ble det park i stedet for grus eller noe sånt i Nedre Møllenberg parken (...). *Hvordan tror du det kommer til å se ut inn i fremtiden?* Da er her flere butikker, nye hus for husene er jo så eldgamle fra før. Vi bor i den mest trafikkerte kjøreveien på Møllenberg. E6 (Europavei nr. 6) er 500 meter unna, det er jævlig. Og parkeringsplassene burde bli fortau, da hadde det blitt plass til å sykle på. Det er mange biler som har hjulene på fortauet. Hva er vitsen?

³⁷ Uffa-huset er et selvstyrt aktivitetshus for ungdom.

Louise og familien hennes flyttet til Norge da hun var fem år gammel. Foreldrene til Louise er flyktninger. To av Louises fire yngre søsken er født i Norge. Hun har bodd fem ulike steder mens hun har vært her og gått på fem ulike barneskoler. Hjemme snakker de morsmålet til foreldrene og Louise og hennes yngre bror er flinke til å ta telefonen når den ringer. Louise kler seg litt i tråd med sin egen kultur og skiller seg dermed noe fra utseendet til sine norske venninner. Hun forteller også om at hun har vært på besøk hos slektninger i hjemlandet. Erfaringene hennes fra Norge er problematiske å formidle til dem, og hun syns at fattigdommen som hun opplever der er vanskelig å takle siden hun kan gjøre så lite med den. Om sine omgivelser på Elgeseter forteller hun:

Når det ikke er snø på bakken, triller mamma lillesøsteren min. Jeg pleier å være med, enten jeg går eller sykler ved siden av. Mehram (broren) og jeg deler en sykkel. Vi bruker også pappas sykkel når han ikke bruker den. Mamma og jeg kan finne på å gå en tur etter at vi har spist middag. Da går vi enten til Finalen eller barnehagen som ligger forbi fotballstadion. Om sommeren går vi ned ved elva (Marinen nær domkirken). Vi tar med oss en piknik lunsj som vi spiser på gressplen der. Melissa (venninnen) og jeg gjør det også, men alene uten Mamma og søsknene mine. Nei, jeg soler meg ikke, ikke bader jeg i elva eller i svømmehallen heller. Melissa og jeg avtaler ofte på forhånd at vi kan møtes på Finalen. Vi sykler rundt kvartalet der og på fotballbanen hvis det ikke er noen som sparker ball. Vi er på lekeapparatene av og til. Etterpå blir enten Melissa med meg hjem eller jeg blir med henne hjem. Da gjør vi lekser, ser på TV og snakker. Både Melissa og jeg liker å lese bøker. Vi går sammen til biblioteket for å låne bøker, men jeg låner også bøker som Melissa har hjemme. Av og til på helgene overnatter jeg hos henne (...). Hvis Mehram er med mamma og meg til Finalen og Melissa ikke er der, sparker jeg fotball med ham. Jeg er ellers mest i nærheten av der jeg bor etter skolen. Jeg sykler rundt kvartalet med Melissa, hopper strikk i gatene bakfor huset mitt, og sparker ball i gaten med småungene i nabolaget. Det blir til at jeg holder meg nær huset. Mamma sier at jeg ikke må gå langt hjemmefra. (...) jeg kjeder meg alt for mye.

Louise synes skoleveien er lang. Hun forteller at hun bruker opp til 1/2 time for å komme seg til skolen, det kan bli langt og slitsomt. Hun går over Høgskoleplatået eller først til Mellissas hus og derfra går de sammen. Etter at

lillebroren begynte på skolen følger hun ham hjem et par dager i uken. Når Louise er i Midtbyen er hun som oftest sammen med foreldrene. Hun bruker ikke bussen alene, men reiser sammen med broren eller venninnene.

Det er ikke mye trafikk der jeg bor, men det er litt avhengig av tid og sted. Det er mye trafikk på Elgeseter gate, middels på veien foran huset mitt og lite på baksiden av huset mitt. Når det er fotballkamper på stadion er det mange biler i strøket, og mange flere mennesker. Det liker ikke jeg. *Hvorfor?* Jeg har ikke opplevd noe ekkelt eller ubehagelig i forbindelse med kampene, eller at mennesker har vært skremmende og slikt. Det er bare det at det blir mer bråk og støy (...). Jeg liker å stelle litt i hagen, plante forskjellig ting i et hjørne på baksiden av huset. Det er en liten krok der som jeg føler er min, men jeg er lei meg for at vaktmesteren har revet opp gresset og små planter, bærbusker, som vokste opp på baksiden av huset. Det er lagt ned grus i stedet. De måtte lage plass for bilene til parkering. Det liker jeg ikke.

Selv om Louise kan være opptatt av de små detaljer forteller hun også at hun trives der hun bor nå. Hun føler seg friere her enn det hun gjorde på de andre stedene hun har bodd.

Harry

Harry er 11 år og bor sammen med moren sin. Han har gangavstand til faren som bor nærmere skolen. Hos faren bor hans storebror. Faren til Harry vokste opp i høyblokk på Elgeseter, og flere av slekta bor fortsatt i området. Harry driver med musikk. Han har spilt trekkspill og fått undervisning på den kommunale musikkskolen, og det året vi satte igang med GUIC-prosjektet sang han i domkirkens guttekor. Det førte til reisevirksomhet og offentlige konserter utover de deler av korvirksomheten som var knyttet til gudstjenester i domkirken. Nå er hans musikkutøvelse knyttet til faget på skolen, og til å spille flygel hos faren og keyboard hos moren.

Vi bor i tredje etasje i blokka. Jeg kjenner få som bor i blokka her. Det er nesten ingen andre barn som bor i blokka utenom Gisle (11 år). Gisle går i klassen min på Kalvskinnets skole og pappaen hans bor i trappeoppgangen ved siden av. Når Gisle bor hos pappaen sin er vi en del i lag. Vi er mindre i lag når han er hos mammaen sin selv om hun bor Nedpå Øya. (...) jeg har soveromsvindu ut mot bakgården, i mot Elgeseter gate, der

bilene parkeres. Om nettene har jeg av og til problemer med å få sove på grunn av trafikken. Det er trafikk hele tiden, spesielt om helgene og om sommeren. Det er en blokk i mellom oss og Elgeseter gate som demper en del for støyen. Men det er også beroligende at jeg kan høre litt biler, ellers føler jeg at det hadde blitt litt nifst - for stille. (...) Jeg liker å høre på musikk, all slags musikk. Jeg er av og til innom Trondheim torg for å kjøpe CDer på musikkforretningen der. Mamma er ikke så veldig glad for det. Hun liker ikke at jeg er der, på grunn av fylliker og sånne som holder til der (...).

Morten, Gisle og Geir sparker på Kvik³⁸ også. Om vinteren i år hadde vi trening en gang i uken. Nå har vi trening ute, på Finalen. Banen er for så vidt reservert for oss den tida vi skal trene, men av og til må vi flytte bort til gressplen på sykehuset (...) Jeg liker å være på Finalebanen fordi vi kan holde på med hva vi vil, for eksempel sparke fotball, smelle kinaputter som faren til en kamerat kjøper i Sverige. Jeg er jo på Finalebanen mye om sommeren. Vi (kameratene og Harry) møtes jo der. Det er en slags møteplass for oss, men også andre. På selve banen er det for det meste bare gutter. Jenter holder til på lekeplassen (...). Jeg har jo enkelte ganger syklet til Midtbyen, ned til fisketorget for eksempel, men det er når jeg har spurt i forveien. Jeg sykler for det meste i lag med kamerater - Morten og Gisle. Når Gisle er hos mammaen sin, hender det at Morten og jeg sykler over Stavne brua og oppover der bestemoren hans bor (...) vi sykler ellers rundt på parkeringsplassen ved barnehagen like ved Trikkestallen.

Harry har stor bevegelsesradius, han kommer rundt i hele Midtbyen, hans far bor i et annet boligområde og han kan ta seg over på den andre siden av Nidelva. Hans ulike måter å bevege seg rundt i byen er ikke spesielle, men ligner på det mange av de andre barna gjør og får lov til. Barnas geografi er i høy grad individuelt formet. Den er knyttet til bosted, foreldres arbeidssted, vennenes bosted og lokalisering av fritidsaktivitetene.

De fire og deres venner - barndom i Trondheim

Noe av de fellestrekk som kan leses ut av de fire fortellinger over, er at trondheimsbarna har stor frihet. En frihet som både jentene og guttene nyter godt

³⁸ Kvik er navnet på den fotballklubb som organiserer gutter og jenter i området der elgeseterbarna bor.

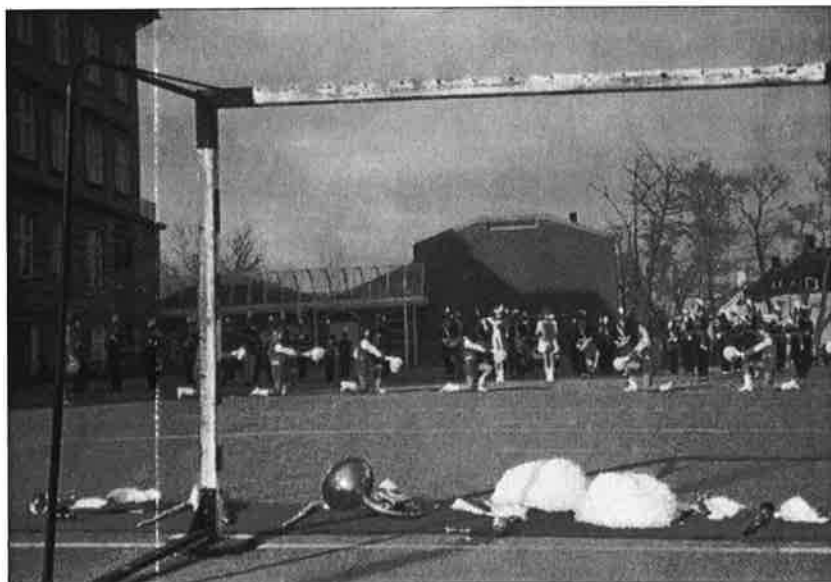
av. De yngre barna (ni-åringene) i utvalget får klarere grenser av sine foreldre i forhold til sin rekkevidde. Men allerede som 10- til 11-åringer får de bevege seg fritt uten følge av foreldre eller eldre søsken når de sier ifra hvor de reiser eller dersom de overholder tidspunkter for når de skal være hjemme. Ingen av barna i utvalget blir systematisk kjørt og hentet ved skoleporten av sine foreldre eller andre. Frihet til å kunne bevege seg i og rundt sitt hjemmemiljø blir sett på som en viktig kvalitet for norske barn, også de barn som bor i urbane strøk slik "våre"³⁹ barn gjør. De har venner som de besøker hjemme, eller de har dem på besøk i sitt eget hjem. Mange av dem har muligheten til å ligge over en natt hos bestevennen eller -venninnen. De strukturerende deler som er bakteppe for denne friheten er familien, hjemmet, skolen og nærmiljøet.

Også i de mest urbane miljøer er denne friheten sett på som betydningsfull selv om mange barn og unge her finner sterke restriksjoner for sin utfoldelse på grunn av trafikkfarene. Foreldrenes restriksjoner på grunn av kriminalitet eller på grunn av angst for hva barna kan bli utsatt for, er ingen typisk årsak til at barn blir fulgt av voksne eller blir holdt inne. Barn som vokser opp i sentrale byområder, kan i mange tilfeller føle en sosial trygghet som barn i drabantbyen kan mangle.⁴⁰

Det uorganiserte utelivet må smeltes inn mellom ettermiddagsaktivitetene og familienes gjøremål. Tiden og rommet til å skape egne "forestillinger" var svært begrenset. Barna hadde en travel dag som inkluderte lange skoledager og etter-skoletids-aktiviteter som ga mange av dem liten plass til å etablere egne frie aktiviteter. Mange av dem hadde to og tre ettermiddagsaktiviteter i uken, mens andre ikke hadde noen. En del av disse ønsket seg noe å gjøre på ettermiddagen. Hverdagslivet deres var rikt og mangfoldig ut fra en voksen tenkning. Når en i gjengen dro til musikkskolen i sentrum, dro en annen til fotballbanen og en tredje på øving i skolekorpset (fig. 3.9). Ved nærmere innsyn er det det fragmenterte og det individuelle som trer frem. Skolen spiller en avgjørende rolle for hvilke muligheter de har. Et annet viktig forhold er foreldrenes engasjement i forhold til barns fritid. Det kan se ut som om guttenes lagsport som fotball er lettere å bli med på enn de sportsgrener som jentene engasjerer seg i. Marianne har det som mange av sine venninner på Møllenberg. Hun forteller om hvor mye annet hun kunne tenke seg, men hun er samtidig klar over at både tid og penger er en viktig begrensning. Louise representerer flertallet av elgeseterjentene. De har ikke noen fritidstilbud i sitt nærmiljø. De har ikke et aktivt og synlig musikkmiljø med skoleorkester på skolen og ikke organiserte sportsaktiviteter som for eksempel fotball eller håndball i sin nærhet.

³⁹ Når jeg henviser til "våre" barn er det en enklere beskrivelse av de barn som deltok i undersøkelsen, våre henviser til at vi var mange som hadde kontakt med barna i løpet av prosjektperioden.

⁴⁰ M. Heurlin-Norinder 1998, *Barns rörelsefrihet och föräldrars bedömning av närmiljön* og S. Depeau 1998, *Representation og Danger and Child's Environment Autonomy in Urban Environments*.

Over: fig. 3.9 (Bildet er ikke teksten, Bisbehaugen skolegård) (0104). Foto: Bente Møllenberg.

Under: fig. 3.10 *Utenfor Olavs kvartalet (musikkskolen) * i dette rommet er jeg hver torsdag* (3709). Foto: Jimmy Elgeseter.

Bruken av Trondheim sentrum er åpen for barna, for de fleste på individuell basis og for enkelte barn sammen med søsken, venner eller venninner. Ikke alle liker å være der, men de forteller, som disse fire, at de bruker offentlige kulturtilbud som kino, svømmehall og bibliotek flittig. De går til butikkene, gjør seg kjent med sentrum. De beskriver sine egne reaksjoner på folk som er berusede eller misbrukere og foreldrenes og andres meninger om hvorfor de ikke bør oppholde seg i Midtbyen. Elgeseterbarna fra vestsiden av Elgeseter går til Kalvskinnet skole i Midtbyen og kunne derfor tenkes å få en nærmere tilknytting til Midtbyen. Materialet viser imidlertid ikke en slik tendens.

Et viktig element i barns bruk av sitt nære miljø er vennenes bosted. Vennenes geografi kan vi kalle det. Når en ny klassevenninne flytter inn ganske langt fra hvor den gamle venninnejengen bodde forandres steder hvor man møtes. Eller når en ny venn bor utenfor bydelen spennes aksjonsradius ut mot dette nye området. Barndommens territorium er ikke bare en enhet knyttet til alder, men også til interesser, slekt og venners bosted. Når vi spurte om hvor de ferdes var det i høyere grad et spørsmål som mer satte forventninger om et svar på område eller territorium enn et spesifikt sted. For de fleste av "våre" barn er de områder de beveger seg i nokså like i omfang selv om enkelte forteller om utflukter til interessante steder lengre borte enn det vi ville forvente relatert til deres alder. Territorialitet og grenser eller barriere er med på å skape deres identitet. Den er med på å definere hvem de er, hvor de har "rettigheter" til å være, hva som er deres fellesområder og hvor de andres områder er. Barnas praksiser i det offentlige rommet er bundet til sted enten dette er en lokalitet eller et område.

Trondheimsbarna har i tillegg til deres egen bydel en meget større geografisk ramme å bevege seg i. Den går langt utover i byen og regionen. Den er avhengig av hvor de har sine venner, hvor besteforeldre og annen slekt bor: Mange av de med norsk slekt har en familiehytte som de reiser til i feriene. Mange reiser med foreldre på ferie til utlandet eller de besøker slekt i utlandet. I et slikt globalt perspektiv kan det sies at de har en overveldende geografisk referanseramme som bakgrunn for sine daglige gjøremål. Det er tatt for gitt at stabilitet i forhold til bosted er en betingelse for en god barndom, og at det å flytte flere ganger i løpet av barndommen ødelegger barns mulighet for tilhørighet til folk og til steder.⁴¹ "Våre" barns foreldre har fulgt dette mønster. Ingen av barna har bodd mindre enn to år i sin bydel og langt de fleste har tilbrakt hovedparten av barndommen etter fireårsalderen der. Siden "våre" barn ikke utgjør et statistisk utvalg kan de lett være en overrepresentasjon av barn fra familier som var spesielt bofaste. De medvirkende barna kan også på grunn av dette ha kjent seg komfortable med problemstillingene vi var opptatt av og derfor blitt med i prosjektet. Hvilke praksiser er

⁴¹ M. Gullestad 1997b, *A Passion for Boundaries: Reflections on connections between the everyday lives of children and discourses on the nation in contemporary Norway*. *Childhood*, s. 27.

det barna utøver i det åpne offentlige rommet? Det er enkelte sosiale og kulturelle praksiser som er helt overordnede. En slik er utvikling og vedlikehold av vennskap som del av de fleste andre aktiviteter. Ser vi bort fra de av voksne organiserte aktiviteter (etterskoletid aktivitetene) eller de av voksne tilrettelagte aktiviteter (svømmehallen og kinoen) kan kategorier av aktiviteter være spill, lek eller å ta fysiske utfordringer ved å krype under Stavne bru eller i fjellveggene nedenfor Bispehaugen skole. Å være ute uten mål og retning eller være på vei fra et sted til et annet er også aktiviteter som lett blir mer usynlige.⁴² "Våre" barn skiller seg antakelig ikke fra andre barn, men deres fortellinger gir bidrag til synliggjøringen av dette fenomenet.

Det finnes ikke noen direkte korrelasjon mellom barnas ulike praksiser og det som den voksne verden registrerer og forholder seg til. Foreldre og naboer deler med barna mange av de samme erfaringer med miljøet der de bor, men de fleste har andre gjøremål, andre fritidsvaner eller aktiviteter enn det barn har. Den gruppe av voksne, arkitektene som er valgt av meg til å delta i prosjektet er ikke valgt fordi de er foreldre, beboere eller naboer til barn; de er valgt fordi de er forvaltere av en spesiell diskursiv praksis i kraft av sitt yrke.

ARKITEKTENES ULIKE PRAKSISER

Et blikk på følgende avsnitt avslører raskt at arkitektene opererer med flere praksiser når de beskriver sine omgivelser og sin posisjon som utøver. Arkitektur som kulturelt praksisfelt har mange omkringliggende praksiser som påvirker dette og som av arkitektene oppfattes med ulik styrke, som for eksempel markedets betydning. Arkitekten kan i forbindelse med sin egen produksjon se på referanser enten disse er eksisterende verker, historiske bilder eller tekster som beskriver arkitektur. I de åtte arkitektenes fortellinger og beskrivelser finnes det utsagn som spenner fra en deterministisk holdning hvor en løsning gir det gode livet til mer ydmyke sett å forholde seg til at det er brukeren som skaper arkitekturen i tid og rom. Det er ikke slik at det den ene står for divergerer voldsomt med det den andre står for. Samme arkitekt kan uttrykke begge sider:

(...) jeg føler at det er veldig ... å være i en autonom sone det setter jeg stor pris på for jeg har en påvirkningsmulighet i forhold til andre mennesker, i forhold til entusiasme og innsatsvilje (...). *Jeg er ute etter hvordan barns oppvekst, utemiljø inngår i arkitektens forestillingsverden som et element?* Ja, i de

⁴² H. Wilhjelmsen 1999a, *Hvor har du vært? - ingen steder : miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt*, s. 16.

oppgavene, referere til det jeg har holdt på med. Det er lett å glemme barnet, men nå er jeg far sjøl og det er en veldig "re-minder" på det. Men jeg tror egentlig ... det er ikke så ofte jeg har jobbet sånn direkte med tilrettelegging for barn ... men jeg har vel ønsket å gi rom for en slags hvile eller en slags nytelse en ... plass for at det kan skje noe, mer enn akkurat den funksjonen som jeg jobbet med, som står i oppdragsbekreftelsen da.⁴³

Bygg-arkitekten refererer seg således også til sin posisjon som foreldre. Alle de åtte gjør det, men de gjør det i ulik grad. Erfaringene som foreldre går inn i deres vurderinger. For de som har hatt et minimum av tilgang på kunnskap om barns bruk av utemiljøet i sin utdanning eller på erfaringer fra oppgaver som de har stått overfor er foreldrerollen imidlertid deres eneste tilgang til dette kunnskapsfelt. Men også her ligger det begrensninger. For eksempel er kvaliteter på egne bosteder opp gjennom livet for arkitekter flest sannsynligvis langt høyere enn for normalbefolkningen. Posisjonen som foreldre er ikke løsrevet fra posisjonen som profesjonsutøver.

Andre praksiser er knyttet til det som måtte konstituere arkitektprofesjonen som profesjon. Samspillet med politikere, byggherrer og entreprenører er en viktig og bestemmende del av arkitektenes fagutøvelse. Snakker vi om produksjon av det som gir den arkitektoniske opplevelse som praksis er det ikke arkitektens eget verk, men et sammenflettet felt hvor mange deltar. Det er fra oppdragsgiveren som setter de første premisser for programmet, entreprenøren som tilrettelegger den bygningstekniske logistikk eller de utøvende bygningsarbeidere. På en særdeles pragmatisk måte uttrykker bygg-arkitekten dette i følgende tekst:

Sånn, som min bakgrunn som arkitekt var ... at den største oppgaven hver gang når du skal lage arkitektur ... er at du må oppdra byggherren. Først må du lære byggherren hva vitsen er. Hvis vi tror at arkitektfaget er et fag som innehar kunnskaper og viten, så kan vi ikke bare gjøre sånn som alle andre sier bestandig. Det er jo ofte det som vi blir bedt om. Det kommer en byggherre og sier at jeg vil ha det sånn og sånn og da må man prøve å forklare hvorfor vi synes at det er viktig. Det synes jeg er spennende for jeg må si at jeg har bare godt forhold til alle mine tidligere byggherrer. *Selv om man sluker mange kameler?* Jo, det er klart, det er en del av yrket vårt det, for det gir jo et samspill. Det blir aldri noe resultat hvis du legger deg på ryggen og ikke har tro på at du som fagmann kan

⁴³ Adm s. 160, (denne kode er forklart i note 41, del II).

bidra med å skape noe som er mye bedre enn det ville blitt om du ikke hadde vært med.⁴⁴

Arkitekten er til stede i dette mønster eller felt med sine overtalelsesevner og med sine representasjoner av det som er forventet å tre frem i fysisk form. Det kommer ikke arkitektur fra arkitektens tegnebord, men en representasjon av noe som kan bli til arkitektoniske uttrykk i en senere prosess. At det finnes et diskursivt felt mellom disse mange parter vitner følgende tekst om:

Men det som er interessant er at jeg opplever splitt i hvordan jeg erfarer virkeligheten som privatperson og hvordan det vanedannende tankemønster som blir de vindmøllene som jeg slåss mot i en prosjekteringsprosess. De vindmøllene er den antatte kunde som er en stor fiksjon som er da byggherren har en antatt kunde, så er der byggherren selv og hans pengesekk og så er det Husbanken og så er det de andre konsulentene, kommunens eventuelle regler, plan- og bygningsloven og midt oppe i alt det der så er det veldig lett å glemme seg selv.⁴⁵

Vi finner imidlertid ikke barns deltakelse her og dersom oppdragsgiverne ikke har barns perspektiv inne i sin tenkning er den i liten grad tilstedeværende. Dersom en yrkesgruppe kan sies å vokse frem som følge av en samfunnsmessig arbeidsdeling så er den kunnskapen som yrkesgruppen utvikler og forvalter også direkte knyttet til oppgaven og til hvem som er oppdragsgiver.⁴⁶ Dersom vi ser på listen over lovbestemmelse og reguleringer og godtar at denne som kildemateriale gir et visst bilde av de oppgaver som arkitektene og planleggerne har stått over for er det mye som tyder på at oppgavene har endret seg svært lite og at behovet for ny kunnskap derfor ikke har vært til stede.⁴⁷ Arkitekten og planleggeren har som for 100 år siden politikerne, byggherrene og entreprenørene som oppdragsgivere. Det er ikke nye oppdragsgivere og eventuelt nye oppgaver som medfører at ny kunnskap kommer frem, men endrede krav om demokratisk deltakelse av alle borgere uansett alder og kulturell bakgrunn.

Utøvelsen av arkitektfaget finner ikke bare sted i dette store samfunnsmessige spill, men i høy grad i en *peer culture*.⁴⁸ Det inngår i denne kultur

⁴⁴ Ade s. 185.

⁴⁵ Adm s. 167.

⁴⁶ A. Ösmås 1984, *Arkitekterna och deras yrkesutveckling i Sverige*, s. 185.

⁴⁷ Se appendix 1.

⁴⁸ Peer culture har ikke noen direkte og god norsk oversettelse, det nærmeste man kan tenke seg er likemanskultur. Et mer nåtidig og kjønnsneutralt begrep kunne ha vært kompiskultur. Jeg velger imidlertid med referanse til renessansen å bruke likemanskultur. Å bruke likemann i stedet for kompis (kompanjong) stemmer godt med de måter flertallet av deltakerne (menn) utøver denne kulturelle praksis på. Se for eksempel B. Hubbard 1995, *A theory for practice : architecture in three discourses*, s. 9 og M. S. Larson 1993, *Behind the postmodern facade; architectural change in late twentieth-century America*.

utveksling av meninger gjennom tekster: tidsskrifter, konkurranseprosjekter (tegning og tekst) og arkitektenes egne mer generelle refleksjoner og manifestasjoner. Hvor mange av disse praksisområdene som enten omskriver eller delvis overlapper de sentrale diskursene for arkitektfaget skal jeg ikke gå inn på her, en del av dem er konstituerende for profesjonen og kunnskapsutviklingen. Store deler av arkitektens praksis bygger på en kunnskapsutvikling som er erfaringsrelatert og knyttet til praksis.⁴⁹ Man skaper ikke plasser og bygg ut fra en kokebok, men ut fra et mangfoldig repertoar av erkjennelser, referanser og preferanser. I planleggingen kan det være mer diffust. Det kan være vanskelig å avgjøre om det er en geograf, en ingeniør eller en arkitekt som er produsenten. Det er derfor ikke tilstrekkelig å avdekke kunnskapsbasis for å få plassert arkitektens fagområde. Det er nødvendig i tillegg å se på de praksiser som atskiller arkitekturfaget fra andre typer av virksomhet. Å få frem de sentrale distinksjoner for utøvelsen og for hvordan utøvelsen kontekstualiserer seg.

I forskningen om profesjonsutvikling generelt finnes det flere forklaringer på hvilke hovedtrekk som er de viktigste for profesjonenes historiske utvikling.⁵⁰ Jeg skal ikke gå inn i disse, men trekke frem et av de poeng som jeg finner relevant i beskrivelsen av arkitektene og landskapsarkitektene og grenseoppgangen mellom disse. Abbott sier:

The organizational formalities of professions are meaningless unless we understand their context. This context always relates back to the power of the professions knowledge systems, their abstracting ability to define old problems in new ways. Abstraction enables survival.⁵¹

Ifølge Abbott gjelder det evnen til abstrakt tenking som grunnlag for overlevelse. Mangel på abstrakt tenkning stenger for nytenkning og forslag til nye måter å løse gamle problemer, slik ovennevnte indikerer. Jeg er ikke i stand til å dele ut karakterer for abstrakt tenkning som kan vise om landskapsarkitekten er bedre enn planleggeren og bygg-arkitekten på dette feltet eller planleggeren den beste blant disse.

Det er viktig å ha for seg at utøvelsen av arkitektfaget i forholdsvis liten grad baserer seg på vitenskapsbasert kunnskap, og at den abstrakte tenkning kan foregå i interne kommunikasjonsformer på arkitektkontorene. Kunnskap som overføres fra en generasjon av arkitekter til den neste har basis i fagets allmenne praksiser. Den avspeiler forholdet mellom oppdragsgiveren for tjenestene, enten disse er offentlige eller private, i forventningene fra samfunnet

⁴⁹ Se for øvrig del I s. 42.

⁵⁰ Se A. Abbott 1988, *The system of professions : an essay on the division of expert labor*, s. 9-16.

⁵¹ Abbott (1988:30).

som er nedlagt i lovverk, regler og veiledning, i arkitekturhistorien inklusiv nåtidsarkitekturen. I en ikke verbalisert form overføres kunnskapen fra “mester til lærling”. Utdannelsen innen arkitekturfaget balanserer mellom idealene fra skolene for “de skjønne kunster” og fra de polytekniske læreanstalter. Valget mellom å utdanne kunstnere og byggmestere er en varig motsetning innenfor faget.

I lyset av ovenstående kan det se ut som om det ikke vil være enkelt å gå på leting etter praksiser som relaterer seg til barns virkelighet. Men både gjennom intervjuene med de åtte arkitekter og under de seks befaringer som ble gjennomført, synliggjøres områder hvor arkitektene aktivt forholder seg til barns virkelighet og det synliggjøres områder hvor barnas tilstedeværelse er fraværende. De kjennetegn som gir karakteristiske trekk for arkitektene når disse sees i lys av sine utdannelser og yrkesforløp har jeg beskrevet i følgende to kapiteldeler. Her er det bredden av kunnskap som er ervervet under studiet, erfaringer fra yrkesutøvelsen, relasjonen til politikere og bygherrer og forholdet til de øvrige faglige utøvere som presenteres for bygg-arkitekten, planleggeren og landskapsarkitekten. Det er sterke likhetstrekk mellom dem, men også karakteristika som gir dem ulik plassering i det diskursive feltet.

Tre faglige profiler

De åtte arkitekter er i det følgende plassert inn i en konstruert ramme på en annen måte enn den jeg benyttet for å ramme inn de fire barna gjennom deres fortellinger. Jeg har i det følgende forsøkt å “bygge de åtte sammen” på kryss av de virkelige profiler slik at de her fremstår som tre faglige profiler. Kjennetegn som går igjen og som til dels kan oppfattes som generelle er knyttet til de tre konstruerte profiler. Konstruksjonene jeg har foretatt er for å sikre informantenes anonymitet samtidig som jeg har ønsket å gi leseren en fortelling som kan gi analyser og konklusjoner større troverdighet.

En slik idealtypisk konstruksjon er med på å feste de tre fagprofiler i tid, de er historiske og de er med på å kunne belyse og begrepsliggjøre utøveren. Det er vanskelig å argumentere for at de åtte arkitekter kan utgjøre et grunnlag for modellbygging. Men når de er tatt med her vil de uansett opptre som konseptuelle instrumenter for leseren for komparisjon med og måling av virkeligheten slik den illustreres i analysedelene.⁵²

Hver av de faglige profiler inneholder således fellestrekk som for eksempel at alle har felles utdanning eller at alle forholder seg til en eller flere av de grupper som er berørt enten under byggets tilblivelse, planleggingens prosessuelle forløp eller tiltaket i bruk.

⁵² M. Weber 1949, *The methodology of the social sciences*, s. 96.

Det er viktig ikke å blande sammen disse som konstruksjoner med de åtte arkitekter slik de opptrer og forholder seg i sitt profesjonelle liv. I de tre faglige profiler er det heller ikke lagt ned en vurdering i forhold til hvem som er best eller dårligst til å ivareta barns interesser. Men det er tross alt slik at den konkrete betraktning som skal være gyldig eller som er oppfattet som gyldig og den heuristiske teoretiske idealtipe nærmer seg hverandre og tenderer til å smelte sammen.⁵³

Landskapsarkitekten

Landskapsarkitektens barndomsminnener er sterkt knyttet til det grønne, fargene, luktene og landskapsformene, det er fellesskapet med mange unger og uteleken som utgjør de viktigste elementer, også årstidenes gang er med i hennes beskrivelse. Aksjonsradius var stor i de årene hvor det var viktig å ferdes fritt. Lekeapparater er hun sikker på hun ikke visste hva var i barndomsårene, hun hadde i alle tilfelle ikke noe forhold til slike. Veien til studiet på Norges landbrukshøgskole (NLH) var ikke rett frem, en visitt innom andre studievalg var modningen mot faget landskapsarkitektur. Hennes beskrivelse av studiet er fylt med mange gode opplevelser. Det var mer hagekunstens mesterverk enn hagekunstens mestre som var fokus og mer brukerne enn bestillerne. At barn var en viktig målgruppe blant brukerne er hun ikke i tvil om. Det ble absolutt vektlagt i studiet.

Som en indre drivkraft beskriver hun innholdet i faget slik: “det er å legge til rette for livsbetingelser både for mennesker og dyr og planter”. Hun stiller ganske ydmyk overfor hva det er mulig å få til. Med god innsikt i hvordan offentlig forvaltning ser ut, vet hun at det er viktig å være på parti både med brukere og politikere ellers blir det ikke noe av de gode intensjoner. På den annen side er plasseringen i det offentlige mer anonym. Der er det mer rom for å bruke tid på de oppgaver som skal ivareta allmennhetens interesser, mens de privatansatte har tidspresset og det økonomiske presset over seg. I forhold til barn er hun imidlertid ikke i tvil om seg selv og sine faglige kollegers interesser:

Jeg tror nok at både jeg og kollegene mine, vi ønsker oss veldig ideelle omgivelser for ungene, ikke bare på lekeplassen, men at hele samfunnet, hele boområdet burde vært tilrettelagt sånn at ungene kunne bevege seg fritt, og ha mer frihet enn de har i dag. Jeg synes det er helt unaturlig at ungene skal kjøres rundt omkring til forskjellige aktiviteter og ikke kan leke i nabolaget og med ungene der omkring på løkkene. Vi hadde mer frihet

⁵³ Weber (1949:99).

når vi var barn, vi gikk til byen, vi hadde ikke så mye strukturert aktivitet, men jeg tror nok at det er en ganske gjengs oppfatning av landskapsarkitektene at vi ser på de hele omgivelsene, mens normene er det verktøyet og virkemiddel vi kan bruke i kampen om arealene og ressursene. Vi ser at vi er nødt til å kvantifisere for å klare å konkurrere mot andre behov.

Hun ser seg selv som pedagog overfor arkitektene i denne sammenhengen. Det er byfornyelsen, gårdsrommene og ikke minst parkene som hun har vært opptatt av; det offentlige rommet for folk, voksne og ikke minst unger. Det betyr en masse for ungene om voksne oppholder seg ute. Kontakten ut mot brukerne er viktig for henne og fagfeller, evnen til nærkontakt settes høyt. Men hun snakker også om samarbeidet over til andre faggrupper: naturforvaltere, sosiologer og ingeniører med sans for folk. Hun gir meg inntrykk av at faget er ungt og at det berikes av samarbeidet ut mot andre.

Som utøver innenfor et estetisk fag er hun heller lavmælt. Liker ikke å stikke seg frem og kanskje med et kompleks overfor sivilarkitekten. Vi liker ikke å konkurrere, sier hun og legger til at det er utrolig viktig for eksempel i offentlige oppgaver å være trygg på løsningene. Det finnes en konservativ holdning og når man jobber med levende materiale så varer det lenge innen man får erfaringene med varighet. Det kan føre til lite kreativitet. En annen side ved faget som landskapsarkitekten er seg meget bevisst: Et av de viktigste suksesskriterier for et anlegg er vedlikeholdet enten det er privat eller offentlig. Når man arbeider med levende materiale stopper prosessene for landskapsarkitektens verk ikke den dag anleggsgartneren overleverer anlegget. Verket lever med eller på tross av vedlikeholdet og det endrer seg både med årstidene og år for år.

Bygg-arkitekten

Bygg-arkitekten er født i grønne omgivelser, tett på jorde og skogkledde koller. Her var det plass for hyttebyggerne og for lekene som tok landskapet i bruk. Her var, som andre steder, mange barn og aktiv lek ute både sommer og vinter. De hadde gjengleker og felleleker og noen av disse levde aktivt over mange år. Gaten var til å sykle i, opp og ned og rundt. Hennes barndomsrike var fylt med muligheter for oppdagelser, det var stort, trygt og frodig.

Studiet på NTH begynte et par år etter avsluttet artium. På spørsmålene om barn inngår som en aktiv brukergruppe under studiet får jeg et heller nølende svar. Bygg-arkitekten sier:

Når det gjelder pensum eller det obligatoriske tilbudet der oppe (NTH og senere NTNU) så hadde vi noe sånnt i innledning til

By og reg, eller på grunnkurs i annen klasse. Det var område og stedsforståelse hvor vi skulle tegne og skissere og til og med spørre de barna vi fant, jeg tror ikke jeg fant noen barn akkurat da. Jeg husker ikke en gang hvor det var? Det gjorde ikke noe inntrykk på meg, jeg lærte ikke noe som jeg kan huske, altså. Ellers har det ikke vært noe fokus. Vi tegnet hus, men det var for en musikkelsker, ikke for en barnefamilie eller så var det kompliserte bygg enten disse var selvprogrammert eller gitte oppgaver.

Det var verken barns institusjoner eller barn i bomiljøet som hadde plass i studiet; barns situasjon ble nok satt i bakgrunnen. Det var mer de kompliserte problemstillinger. Det å få en mer akademisk, nesten filosofisk tilnærming til faget var fremme i undervisningen. Hun forteller at det var byen som tekstur og bygningen som uttrykk som var interessant, perioden var ikke preget av verken store eller små boligutbygginger eller å diskutere arkitektur ut fra brukerens perspektiv. På den annen side erkjenner og bekjenner hun seg til et ståsted som gjelder de fleste utøvende innen faget: Man må tross alt planlegge for folk, tenke seg selv inn i situasjonen, man må ikke bli en sånn arkitekt som planlegger hus eller områder man ikke selv vil bo i, ikke vil orke å leve i.

Bygg-arkitekten har eget kontor i kompaniskap med andre, å være tjenesteytende overfor en byggherre eller oppdragsgiver er en klar posisjon. Det gjelder om å gjøre en god jobb i forhold til økonomien i oppgaven, til tiden og til oppdragsgiverens forventninger. Samtidig er hun bevisst sine egne forventninger om å gjøre en estetisk forsvarlig jobb. Det kollegiale fellesskap på kontoret og utover mot andre faglige kolleger er viktig for bygg-arkitekten. Faglig respekt og anerkjennelse er en del av drivkreftene bak hennes virke.

I diskusjonen om programkrav og arealbruk setter bygg-arkitekten pris på normeringer som kommunen og Husbanken holder frem for utbyggeren. Hun tar frem to parametre som styrer boligbyggeriet. Den ene er forestillingene om hva som selger i markedet og det andre er lovverket og normene som kommunen og Husbanken har satt opp. Når det er markedet som er avgjørende, er perspektivet til banken og utbyggeren ikke rettet mot barns interesser.

Planleggeren

Planleggeren er vokst opp i byens boligområde fra mellomkrigstiden. Familien bodde trangt. Det var massevis av unger som bodde rundt. Ingen barn hadde egne rom. Det var et område med små leiligheter og i dag finnes det knapt barn igjen. Miljøet rundt var givende: rusk og rask, litt ruiner og en del ubebygde tomter. Men det varte ikke mange år, da lillebroren vokste til var en masse av det morsomme borte, byen este ut. Asfalten mellom blokkene

var tilholdsstedet og det fantes knapt biler, om en eller annen skulle dukke opp var det ikke vanskelig å flytte leken.

Om sommeren satt vi nederst her på fortauskanten og noterte bilnumre, forteller planleggeren. Det var ikke byens sentrum som trakk mere utfarten til naboområder og mot marka. Vi hadde jo ikke noen økonomi og det som foregikk i byen kostet. Det var først når jeg fikk en liten jobb i den nærmeste kolonial-butikk at jeg fikk penger mellom hendene.

Det ble en helt alminnelig gymnastid med venner og aktiviteter på skolen. "Jeg startet på realfag, men fant i første studieår ut av at det ikke var mitt fag. Da ble det NTH og en litt mykere variant – arkitektfaget." Det var en tid hvor samfunnsengasjement stod sterkt, medvirkning og ikke minst alle diskusjonene om tett-lavt byggeri. Påvirkningene fra utlandet var store. Årene før og etter 1970 var aktive og med et ganske politisert studie. Men høyskolen var ikke rik, det var ikke gjesteforelesere utenfra som kom, men lærekrefter fra byens egne institusjoner som for eksempel barnefaglig kompetanse fra Dronning Mauds Minne⁵⁴ og det var bøkene til Jan og Ingrid Gehl som hadde en stor påvirkningskraft. Forfatterne kom ikke så langt nord som til Trondheim.

Planleggeren er usikker på hvordan faget har utviklet seg, hun føler på mange måter at hun tilhører den eldre generasjonen. Hun er ikke fornøyd med dreiningen mot mer form og ekspressive uttrykk og mindre strukturell tenkning og samfunnsorganisering i perspektivene. Brukeren står hennes hjerte nært, i de perioder hvor hun har jobbet i det offentlige har samarbeidet med arkitektene i det private vært viktig. I fellesskap har de kunnet sette på plass byggherrer som for eksempel hadde urealistiske forventninger om hvor stor utnyttelse de kunne få på tomten. På spørsmålet om barns interesser er blitt tydeligere og om hvordan ulike fag jobber sammen sier hun:

Nei, ja, ja - det er feil å si nei generelt, det er hardt arbeid for å få det til, det blir lett knyttet til sånn barneting da, som lekeplasser, barnehage. Da går det OK. Du kan lage så mye konvensjoner du vil, men å få det inn i bevisstheten til politikerne også! Vi har jo ingen barn i bystyret, der er kanskje noen foreldre som representerer barn, men de skal jo også representere næringsinteresser og byutvikling, og virksomheter, ... så derfor så faller de helt ut. Der er ikke barn som tema som er oppe nå. Vi hadde jo Barne- og ungdomsplanen i 1987-90. Den var alt for tidlig for sin tid og voldsom ambisiøs og - den hadde ikke

⁵⁴ Utdanningsinstitusjon for førskolelærere i Trondheim.

noe fundament i organisasjonen: Trondheim kommune. Det var flotte idealister og flotte fagfolk som bega seg utpå, men jeg vet ikke om noe annen plan som til de grader er lagt i skuffen. Ikke det at der ikke var interesse for den, men ... Rikspolitiske retningslinjer for barn og unges interesser er ganske sterke, men for politikere? Det preller av på dem, ledende fagfolk tar det heller ikke alvorlig.

Planleggeren er ikke i tvil om sin posisjon skviset inn mellom politikere som vil ha teknologutvikling og næringsvirksomhet og så de ideelle kravene om at barns og unges interesser skal prioriteres slik de statlige retningslinjene er tenkt å fungere. Hun er heller ikke i tvil om at en posisjon i det offentlige betyr å gjøre noe for allmennheten. Vanskelighetene består her ofte i at folk flest er veldig konservative og ikke ønsker noen forandringer. Endringer er sett på som negative hvis det går på den enkeltes bekostning, mens positive endringer til fordel for offentligheten og en ubestemt gruppe av brukere ikke gir noen ros. Planleggeren er ganske sikker på at det krever en god del indre styrke for å være utøver av faget.

Konsekvensutredningene etter plan- og bygningsloven har hun heller ikke stor sans for. Det er i hennes posisjon og med hennes faglige ståsted ikke noen tvil om at de er partsinnlegg og at både meldinger og utredninger burde bli behandlet som slike. Hun er ikke i tvil om at man må drive med mye kamel-spising for å bli i de jobbene, hun ønsker seg massevis av tid og midler til ordentlige offentlige diskusjoner om hvordan arealer og ressurser skal brukes, hvilke prioriteringer som samfunnet skal ta. Det vil gjøre avgjørelsene både tydeligere og antakelig mer spiselige for alle.

Et fellestrekk for de tre profiler er at de beskriver at de forsøker å spille på lag. Den offentlige ansatte spiller ofte sammen med bygg-arkitekten mot byggherren for å få til større kvalitet og mindre utnyttelse. De er også rimelig enstemmig i at barn og unge ikke er en prioritert gruppe. Et, i denne sammenhengen, ennå viktigere fellestrekk er at de ikke signaliserer at de vet for lite eller at de savner mer kunnskap om hva det er som tjener barn og unge ute. De tre profiler bygger for det meste på dybdeintervjuene. I det følgende skal jeg derfor gå tettere inn på arkitektenes erfaringsverden gjennom opplevelser sammen med dem på befaringene. Befaringene skal således åpne for en utdyping av deres habitus og horisont som utøvende.

Tre befaringer

Det er altså erfaringene deres og ikke teksten som er fokus i de tre analytiske avsnittene i og med at det er erfaringsnærheten som preger konteksten. De

seks befaringene som er gjennomført i prosjektet, gir en direkte adgang til arkitektenes erfaringsverden. For alle dreier det seg om et by- eller et boligområde de har bodd i eller et område som de har hatt eller har oppgaver i. Her angår det arkitektenes syn på uteområder for barn som de ikke er kjent med, men som kan beskrives som brukere av arkitektens tjenester.

Hva viser disse befaringer ut fra arkitektenes ståsted? Det lå i den bestillingen som jeg presenterte for dem, at det er forhold som dreier seg om barns oppvekst ute som vi skulle undersøke. Fordi arkitektenes utsagn om områdene og deres umiddelbare relasjon til det opplevde er det viktigste, vil jeg ikke gå inn for å diskutere verken deres konkrete valg eller områdenes kvalitet. Flere av områdene har så store likhetstrekk at det kunne være interessant å dra sammenligninger mellom dem, men på tross av det og at arkitektenes syn nødvendigvis må være preget av det valgte områdets kvalitet, finner jeg ikke det aspektet viktig i sammenhengen her. Det jeg skal forsøke, er å tydeliggjøre arkitektene gjennom deres tilstedeværelse, og erfaringene deres gjennom deres kommentarer⁵⁵ og dermed vise hen til deres profesjonelle internaliserte holdninger, habitus, i denne spesielle konteksten. Hvilken diskurs som avtegner seg skal jeg kort skissere innledningsvis for deretter å vise dem mer i detalj gjennom tre av de seks befaringene.

I befaringene trer arkitektene enkelte ganger ut av sin profesjonelle posisjon for å plassere seg i den diskursen hvor foreldre befinner seg, og bare i meget få tilfelle, dukker deres egen barndomsminner opp. Det første og viktigste diskursive feltet som arkitektene er opptatt av, inneholder dimensjoner som: offentlig, felles eie og privat. Når befaringene dreier seg om byområder, omtaler de offentlig ansvar, offentlige arealer og offentlig vedlikehold uten i tilsvarende grad å omtale motsatsen: privat eie, privat ansvar, private arealer eller privat/felles vedlikehold. Ofte er det slik at private tiltak omtales, når private grunneiere har tatt seg rettigheter på offentlig grunn eller felleseiendom. Det poeng som arkitektene illustrerer her har selvfølgelig en klar sammenheng med konstituerende måter som eiendomsformer og bruksrettigheter virker på. Men, som den tredje befaringen viser, er det uhyre vanskelig å se hvordan for eksempel det offentlige ansvaret forvaltes når den urbane konteksten ikke konstituerer klare grenser mellom offentlig og privat eiendom. Når private grunneiere og utbyggere omtales under befaringene, er det som mottakere av offentlige påbud, og arkitektens posisjon her blir bindeleddet mellom det offentlige og byggherren.

Det andre diskursive feltet som avtegner seg er arkitektenes internaliserte forståelse av hvordan utearealer bør planlegges, bør plasseres i hierarkier av ulike typer kvaliteter og størrelser. De gir sterke referanser til normer for

⁵⁵ Kommentarene som er gjengitt i dette avsnittet er utdrag av båndutskriftene fra befaringene, de er sterkt forkortet idet enkelte tema og resonnementer er redigert bort, men tidsmessig følger de sekvens for sekvens befaringens forløp.

areal og arealbruk under befaringsene. De understreker således det betydnings-systemet som Lefebvre beskriver som normativ og dogmatisk.⁵⁶

I byparken - med landskapsarkitekten

Forventningene fra min side knyttet til denne befaringsen dreier seg om spørsmål om opparbeidede parkarealer versus ikke opparbeidede. Det er en problemstilling som mange kommuner, store utbyggere og landskapsarkitekter stilles overfor. Problemstillingen er ofte knyttet til opplevelseskvaliteter, til vedlikeholdskostnader og til synet på hva som er gode lekearealer.

Befaringen blir foretatt i et helt sentrumsnært parkområde. Det er så stort at det inneholder mange ulike typer av kvaliteter. Her finnes så vel opparbeidede arealer som mer "rufsede" arealer med kratt, busker og store som små trær. Området har stor bruksfrekvens. Brukerne kommer således fra et stort geografisk område. Landskapsarkitekten forteller om sitt engasjement i forbindelse med en rehabiliteringsplan for dette området som var aktuell på slutten av 90-tallet i forbindelsen med byfornyelsen. Kommunen mente at dette området kunne ha et potensiale for å tilrettelegges bedre for barn, særlig for de som bor i nærheten. Fordi det ble sagt at det var knapphet for lekeareal.

Det er ikke tilrettelagt noe som helst her, ... det er jo ikke noen lekeapparater i hvert fall. Vi kommer forbi et område hvor der finnes enkelte elementer som signaliserer lek (...) Det er de barna som bor tett ved som har laga det selv, tror jeg. (...) Så vidt jeg kan se så er det en gjeng som hører til her som har ordna det sjøl. Det er ikke noe offentlig som har vært inne i bilde og laga de måla der. Da er de private (fotballmålene) som bæres over gjerdet. *Private som berger seg nytt land – er det greit?* Ja, de må nok gjøre det. Det har jeg fått inntrykk av, at det er mest intens lek her helt i nærheten av hagene. Jeg (...) har observert mye barn, men de er mye på farta, sykler og det er en del som jeg ser rusler og jeg vet jo at det er en gjeng som går, har gått til skolen her. (...) Når jeg holdt på å kikke litt på det område her så dreiv kommunen og drenerte her for det var altfor sumpaktig syntes de. Vannet rant nedover her i en elv, stien her var alltid Jeg hadde en idé om - jeg syntes det var synd å få alt vannet i et sluk. Jeg ville heller la det ligge åpent, det ble bare vått gress eller vi kunne finne på et eller annet med

⁵⁶ H. Lefebvre 1996, *The Right to the City*, i Kofman, E. og E. Lebas (red.) *Writings on cities*, s. 152.

⁵⁸ SCAFT (Stadsbyggnad, Chalmers, Arbetsgruppen för Forskning om Trafiksikkerhet) var en svensk forskergruppe som studerte trafiksikkerhet tidlig på 60-tallet med spesiell fokus på modellutvikling for trafikkseparering i boligområder. Chalmers tekniska högskola, Scaft 1968, *Scaft 1968 : riktlinjer för stadsplanering med hänsyn till trafiksikkerhet*, s. 5.

vann her. Så det var akkurat her at det plutselig dannet seg en elv da. (...) Med tanke på tilrettelegging for barn så tenkte jeg at da kunne det ha vært et vannelement, men det er selvfølgelig det offentlig veldig livredd for. (...) Det var det med å se på muligheter for lek for barn, så jeg slo det fra meg med en gang.

På starten av befaringen illustrerer landskapsarkitekten grenselandet mellom privat og offentlig innsats og hun aksepterer at foreldre tar seg til rette ved å si: *De må nok gjøre det.* Arealet hun beskriver ligger slik i terrenget at det er helt naturlig for barna som bor med grense opp til dette skogsområdet, å kripe ut i dette arealet med sine aktiviteter. Det er også fagpersonen som resignerer når hun innser at en idé, som hun antar ville være interessant for barna, ikke vil bli realisert fordi kommunen ikke vil akseptere den. Hun prøver seg ikke overfor kommunen, men beskriver fagpersonens vanlige posisjon som strukturelt underordnet byggherrens vilje. Den neste sekvens av befaringen viser også hennes ambivalens overfor behovet for lekeplass og hun går så langt som til å beskrive at det hun ville foreslå bare skulle ha en signaleffekt relatert til lek og fantasi.

Det er ikke aktuelt med en tradisjonell lekeplass. En kan ikke gjøre noe her. Det er jo allerede et sted hvor barn egentlig er ... med sykling og skogsopplevelser. Det er jo veldig barnevennlig i utgangspunktet her. Men hva er det som gjør at de ikke bruker det så mye? Det har jeg ikke helt forstått. Jeg skjønnte i utgangspunktet at det var litt mørkt og skummelt og sånne ting. (...) Når jeg har planlagt, så har jeg alltid prøvd også å gå inn i min egen barndom for i det hele tatt å hente et referansepunkt. Og det var det område her som jeg tenkte på med en gang. (Vi er kommet til lysning.) Det lille rommet her var et sted. Så da hadde jeg noen ideer om at det skulle være et lite sånn rart pus-sig sted og jeg var også glad i den tanke å kunne bruke kunstnere for å hjelpe til å lage elementer, som på en måte bare stimulerte til, - som hadde den signaleffekten som lekeapparater har, men som skulle være fleksibelt; og skulle hjelpe til for fantasien. Det var det eneste som jeg hadde noen skisser på, bare sånne overordnede ideer og tanker. *Ja, men her har du skrevet lek og apparater* (vi ser på tegningen som hun har tatt med seg). Det jeg har ment med apparater er at det er elementer. Det er litt snev av pedagogikk i det. Her er mer "Stonehedge" - tankegang. Et eller annet med å lage et rom i utgangspunktet som vil stimulere til at de (barna) fortsatte selv å lage rare ting. (...) *Hvor høyt, tenker du dette element?* Småskala

vel 1,5 meter. *Som du kan være under?* Ja, det var mer ideer som jeg brakte med til et møte bare for å løsrive møtedelta-kerne fra det faste. Jeg fikk aldri lov til å gå videre med det. (Landskapsarkitekten deler med meg innsikt i egen barndom, men så vender samtalen tilbake til stedet her). Det var det der å finne et sted her ... at det var et lite "stedsrom" alle skjønte at det var et barnested, da hadde jeg en idé at det ville trekke barna med til å bruke det mer intensivt til lek. I hvert fall nok til at andre planleggere følte at vi hadde fått gjort noe (...).

Motivet for å etablere noe som har karakter av lekeplass skyldes at det i utgangspunktet var en kontrakt mellom kolleger: det var lekeplass man skulle etablere dersom noe skulle gjøres på det stedet. Selv om landskapsarkitekten uttrykker tvil om det i det hele tatt er fornuftig å lage en lekeplass i området så kommer et av de viktige argumenter som konstituerer intersubjektiviteten mellom kommunen, planleggere og landskapsarkitekter: De føler at de har gjort noe. Landskapsarkitekten beskriver således at en del av måloppnåelsen er knyttet til at "det ser ut som".

Uten at det er planlagt kommer vi til et gatetun med vippedyr og vi tar det med inn i beforingen.

Det med å ha gode lekeplasser, det er en del andre faktorer som skal til, kvaliteter ... enn det er akkurat det at det er utstyr som tiltrekker barn. (...) Stusselige saker. Så er det det der med vippedyr, det liker foreldre. Det er en sånn ting som har utrolig kort bruksverdi, så det er typisk en liten symbolting hvor du heller kunne brukt en kunstner til å lage noe helt annet, et fantasielement og da hadde elementet tross alt hatt flere funksjoner enn akkurat vippedyrfunksjon. *Du mener at det er for foreldre det?* Ja, jeg har laga en plan og så har jeg selvfølgelig aldri med vippedyret og da spør alle foreldre: "hvor er vippedyret? Vi må ha noen vippedyr." Jeg sier jo, at jeg har en del andre elementer som har, på en måte, samme funksjon for de minste barna, så det er jo ikke nødvendig med noe vippedyr. Lekeapparatene har jo en funksjon i forhold til barns utvikling av motorikk, hva som skal stimuleres ved apparatet og hvis du kan få dekt det gjennom helt andre ting så er det ingen grunn til å ha vippedyret inn. (...) Det er jo hele tiden det at en må jo ha en terskel for utfordring. De syntes det er artig og søtt, de voksne, det er symbolet på små barn.

Fig. 3.11 Vippedyr (hoppedyr) på opparbeidet lekeareal Møllenberg gate 48. Møllenberg 2000 (illustrasjon). Foto: HWi.

I mange gatetun og arealmessig små lekeplasser er det plassert vippedyr, innkjøpt fra utstyrsleverandør. Landskapsarkitekten er ikke i tvil, de er der for å tilfredsstille foreldres behov, ikke barnas. På mine egne foto fra Møllenberg finnes det flere vippedyr, men i den grad det opptrer barn på de samme bildene, er de enten interessert i andre ting eller "dyra" er brukt til å sitte rolig på (se fig. 3.11). Vippedyret viser til en forventning om at barn her skal få stimulering til bevegelse og motorisk utfordring og nettopp denne iboende symbolske betydning er antakelig årsaken til dets fortsatte eksistens. (På befaringen er vi kommet til et område som ikke er spesielt inviterende verken for barn eller for voksne).

Nei for det er så mye negative trekk at det er for mye. Det som ikke fungerer i forhold til noe annen funksjon, det blir plutselig et aktuelt areal for lek. Jeg har vært borti utbygging utenfor byen. Der hadde jeg et oppdrag å tegne en lekeplass og det var jo det mest ukurante, nordvendte med en hellningsgrad på 1:20 og 1:30 så jeg måtte terrassere terrenget. Det ble jo litt spennende for det var trapper det ble terrassert med, men allikevel det var fordi det var helt ubrukelig som tomt (for boliger) og ubrukelig for det meste og ubrukelig for de voksne. Så derfor ble dette blinka ut som egnet for lekeplass. De ble jo veldig sure, for terrasseringen betydde at det ikke ble en stor ballplass, som de hadde ønsket seg! (...)

Landskapsarkitekten møter motstand når hun forsøker å utøve sitt fag på forsvarelig måte. Hun markerer ansvar for et brukbart resultat og hun forteller at det er vanskelig når man presses inn i logikker som ikke stemmer med egne oppfattelser; en posisjon som hun deler med de to andre landskapsarkitektene i utvalget.

Liten adgang for biler - befaring med planleggeren

Planleggeren er godt forberedt med kart og bakgrunnsdata for området vi skal befare. Vi starter derfor på hennes kontor og ser på reguleringskartene for hele området datert på slutten av 60-tallet. Kartet er for stort til å ta med på befaringen og området er for stort til at den tid vi har til rådighet gir oss mulighet for å komme overalt. Området er bygget ut av boligkooperasjonen. Noen av de karakteristiske trekk ved dette området er at det er bygget ut med meget stor treffsikkerhet for separering av trafikken. Her er parkeringen organisert og plassert både i underetasjer og som overflateparkering, gang og sykkelveier er anlagt overalt hvor det synes hensiktsmessig og de grønne arealer uttrykker det stringente hierarki som har vært "etter boken" siden da.

Dette er god latin, bra prosjekt ... veldig mye diskusjon om det trafikkfrie miljøet, der er stor grad av selvjustis – det er lov å sette av en pakke, men meget sjeldent kjøring. Det er egne beboerorganisering for hvert tun. Alle (tun) har navn, identiteten knyttes til ankomstveien.

Kjernebegreper på planen er sentralt lekefelt, kvartalslekeplass og ballplass. Det er planen og virkeligheten planleggeren har invitert meg med på å undersøke. Hun har bodd i dette området som småbarnsforeldre. Det blir derfor naturlig under befaringen å referere til egen tid med små barn og til områdets kvaliteter for små barn. Men selv om rollen i foreldrediskursen er tilstedeværende er det den strukturerte og rasjonelle beskrivelse av området fra planleggeren som er tydeligst.

Hvordan tolkes barna inn? Helt perfekt, men (vi) slet med lang skolevei. Alt var opparbeidet da folk flyttet inn, men det var litt så som så med beplantningene. Landskapsarkitekturen var på begynnelsen ... spennende tanker og ideer om grøntstrukturen. Sandlekeplasser i hvert tun. (en liten firkant tegnet inn på kartet) Den er typisk etter SCAFT⁵⁸ pluss normalbestemmelsene (1965 normene⁵⁹) med så og så mange m² per 25 (bolig-) enheter. Planleggerne var opptatt av tunet ... etter læreboken i den tid hvor arkitekten og byplankontoret jobbet sammen. I fortettingen som foregår nå andre steder er det de tiloversblitte arealer (som blir lekearealer). Det er problemer med opparbeidelse ... hvem skal opparbeide dem? Med ønsket om å holde det grønt her er grensen mellom offentlig og privat viktig. (....)

Det regner tett under hele befaringen, på tross av det treffer vi på barn i flere omganger. Vi starter befaringen på et mindre areal som er asfaltert uten at det finnes opparbeidning eller vegetasjon. Det er et av de arealer som i planen har betegnelsen sandlek. Planleggerens oppskrift på det gode livet følger oss videre fra den lille sandlekeplass til det sentrale, og enkelte steder, velfungerende areal plassert midt i tunet. Her har fellesskapet erstattet det offentlige, og det er fellesskapsløsningene planleggeren snakker om under befaringen.

Her kommer vi inn til en sånn liten plass med benk og bord. Det var litt mye asfalt det var ikke fullt så ... ingen grønt, det var en asfalt (plass) med sandkasse og plasser ute, nå har man

⁵⁹ Gjengitt i appendiks 1.

virkelig gjort det ordentlig med sandlekeplass. (...) *Trehjulssykkel?* Ja trehjulssykkel og litt sånn skating og sånn ting. Alt som kan rulle må ha slikt underlag så denne her er jo, selv om der ikke er noen sandkasse, veldig verdifull. Paradoksalt å tenke seg at for mange typer lek er den helt suveren. Ja den er uten biler, jeg ser denne for meg som et møtested igjen. (...) Det var noe med fellesarealene, hvem skulle vedlikeholde dem? Det er litt sånn halvveis, arkitekten hadde sterke planer om hva som skulle være plantet; her var det rognebær. (...) (Vi kommer inn bak noen småtrær med kurvballstativ og hockeymål og bassesirkler⁶⁰ på asfalten, plassen er meget bra innrettet). Et kurvballstativ og en aktiv sandkasse og et av de der "hoppedyr".

Her kunne man gå rundt, her er det åpent, her kommer du frem til fellesarealert rett fra alle leiligheter, og her ... (det er stengt). Det er veldig privat nå. De der smugene er fine. *Her ville jeg nok ha stengt for de minste unger.* Her skulle ha vært en port ned til gangveien. Og så skal den være åpen. Ja da ... ok. (...)

Planleggeren har litt problemer med at trafikksepareringen ikke fungerer helt etter planen og at beboerne har endret løsningen. Det uregelmessige skaper forvirring. Under dybdeintervjuet illustrerte hun hvordan innspill i utdannelsen om barns lek og utemiljø ikke fikk grobunn. Det var den sterke strukturalistiske og rasjonelle tenkningen som rådde grunnen. Hierarkiet startet ved sandkassen og gikk hele veien til naturparken på Rørosvidda. *Hierarkiet var veldig ryddig og ordentlig for oss som var naturvitenskaplig opplært og orientert mot natur ... Det passet oss veldig,* sier hun. Først når barns interesser kom inn via kjente som ble førskolelærere fikk hun et mer nyansert syn.

Vi går innom boligområdets senter, det virker velfungerende sett med voksne øyne. Der er ingen unger inne på sentret selv om vi fortsetter å møte flere på sykkel ute og selv om det regner tett.

Er det fellestun her? Det ser ikke helt så møblert ut. *Her er en flaggstang.* Dette er vel en 17. mai plass du ser. Det er litt av det samme. Men den er ikke helt så intim som den første vi så. Nei, nei det var jo det som er det flotte med det tun oppe ved bakken. Det er virkelig et tun, ... det henger jo sammen med

⁶⁰ Bassesirkelen er en hvit sirkel cirka 1,2 m i diameter malt på asfalten. Det kan være flere slike sirkler relativt tett på hverandre. Her er det fem. Som ball brukes gummistrikker samlet som en ball. Basse er en trøndersk lek, den spilles av barn og av ungdommer. Planleggeren forteller meg at de spilte den på tegnesalene på NTH. Spilleren skal forsvare sitt territorium: sirkelen mot ballen. Det er for eksempel mulig å spille på lag mot den som er plassert i midten.

Fig. 3.12 Bilfritt område med bassesirkler (se note 60) (illustrasjon). Trondheim 2000.
Foto: HWi.

det hierarki som vi også har snakket om. (...) Dette her knytter an direkte videre ut i neste (grønne) område, til de åpne ... friområdene ... eller hva vi skal kalle dem, de som er beskrevet som sentralt lekefelt. Her er ikke gjenglemte hockeymål og ... Nei her er det opparbeidet med plener og sånn, ingen har adkomsten sin her, dette er baksiden. *De har jo hage-biten sin her* ... Her ligger en enkelt leke gjenglemt, det er veldig marginalt, den forskjellen, til det andre tun. Det er en annen kvalitet, det henger jo sammen med ... hadde disse boliger hatt adkomst fra denne siden her, da hadde det vært mer naturlig med kanskje asfalt, her er det jo bare ... dette her areal sentral plassert (Kvartalslekeplass står det på plankartet.) På planen står det asfalt, men den er ikke opparbeidet slik, og her står det kvartalslekeplass gress, så den skal være asfalt og så skal den gå videre ut, vi kan jo gå bort her og se. Det har noe med kvadratmeterne? Hvor mange m² skal det være i kvartalslekeplassen? ... Det skulle ha variert. Jeg husker ennå formuleringene: variert belegg, for det skulle både være asfalt og det skulle være gress. Dette her er jo eksemplet på at det ikke nødvendigvis er arealets størrelse som blir brukbarheten. Og intimiteten og sånn som du sier, adkomstforholdene. (...)

Det suser forbi oss tre unge gutter (10-12) godt kledd i regntøy og på sykkel, de er ikke de første vi ser og ikke de siste. Barna i den alder ferdes på befaringsdagen på sykkel i dette området. Planleggeren er ute for å vise meg intensjonene i planen og ikke området, slik det står frem og brukes. Hun snakker om kvadratmeter og normer. Det er befaringens kontekst som hun fastholder. Det er tilretteleggingen for fellesskapet som hun beskriver og ikke fellesskapet som vi knapt nok møter denne regnfulle dagen. Etter hennes vurdering er det fellesskapet omkring vedlikeholdet og felles holdning til tunet som teller for det gode resultatet.

Planleggeren går etter sitt erindringsbilde knyttet til planen, men hun finner ikke det hun tror skal ligge i terrenget.

Så går vi denne her hovedgangveien som blir veldig presset inn i privatsfæren. Det er helt tydelig at dette her rommet, hva står der (i planen)? Dette er en sandlekeplass du ser sandkassen der. ... Her er jo ingen sandkasse! Nei, her er ingen ting! En sølepytt! (...) *Ballplass nede på bunnen her*. Det er der, du ser hvordan terrenget er her. Ja det er en fint opparbeidet ballplass, den ligger veldig dypt nede og langt unna. *Men er du glad i å*

spille ball, så går du nok hit. Ja du ser jo at det er slitt her nedover og på den andre side går en liten sti.

Med dette her med kvartalslekeklassen, her vender boligene inn mot i begge sider. Så der får du ... hvis du har vilje til å bruke det. *Her har du bord og ...* Benk og lysthus til å sitte ute under. Så får du bod, til oppbevaring der og så får du, det kunne jo ha vært organisert, jobbet litt mere med det, adkomstforhold her, her er veldig mye trapper. *Alle slags opparbeidelsesgrader.* Nei, i utgangspunktet er dette felles, borettslaget skulle ta seg av det. *Det blir en slags mangfoldighet i det som på mange måter er forsonende syns jeg.* Det er det ene, men det andre er jo at det signalisere med en gang hvem som ikke vil ta seg av fellesskaps innsats. (Her er veldig forskjellig kvalitet på de store grønne områdene.) (...) De tre koller der er antakelig slitt ned i vinterlek. *Her er det mye mer vilt, det er et eldorado uten biler.* Det er det, hvis du vil leke indianer og hvit så er det muligheter, du trenger ikke være redd for biler. (...)

På slutten av befaringen gir planleggeren noe slipp på sin plan og gir seg mer over til å vurdere løsningene slik de står frem, inngangspartier, opparbeidelsesgrader og i høyre grad, på min oppfordring, spor av barn i terrenget. Planleggeren er genuint opptatt av at alle arealer er felles. Det oppleves som om borettslagsløsningen opphever skillet mellom privat og offentlig. Og i et område av denne størrelse får de store åpne grønne arealer karakter av å være i offentlig eie. Trondheim kommune har i flere år diskutert foretting av åpne arealer i denne type av område. I den sammenhengen blir det ikke planen som blir det avgjørende, men realitetene i området som gir de viktige innspill til forståelsen av hvilke kvaliteter som finnes eventuelt ikke finnes. Det blir dermed planleggerens forståelsesramme og engasjement for ballspillende barn som virker inn ved evalueringen av et område som det vi befinner oss i.

Men den plassen der! Den er virkelig attraktiv. Det er flatt ... det er gress. Det ... ja sånn ... Det å spille på gress, det er attraktivt for barna ja, ja selvfølgelig. Det er jo drømmen alle gressbaner er jo stengt, du får jo ikke spille før de har fått tørket ut en uke, med vedlikeholdet ... det kommunale ... og så passet på av voksne. Det er jo klart at det å få lov til å spille her er jo drømmen. Her ser du at den er så pass slitt. Du ser her er at det er tegnet inn en sandlekeplass, så det er blitt mere enn det. *Du skal antakelig være ganske stor for å bruke grusbanen der nede.* Det ligger langt unna og ja litt spesielt. *Du må være*

et lag. Et lag som spiller. Du går ikke dit for å finne noen. Nei, Det kan du gjøre her. Her kan du gå ut med fotballen og håpe på at noen kommer ut. Det er liksom fotballen i strøket her for de som ikke er organisert, jeg tror jeg kan huske at de også har brukt den til organisert spill sånn lilleputter og sånn. Det er drømmen om å få trent litt på gress. (...)

Når planleggeren peker på spørsmål om organisert/ikke organisert ballspill, er vi tilbake til strukturerende fenomener som virker inn på den fysiske tilrettelegging. Når jeg i mine kommentarer forsøker å fastholde fokus på barnas sosiale praksis som for eksempel fotballspillet, drar planleggeren frem at det inn til plenarealet også ligger en sandlekeplass som representerer småbarnas lek i grønstrukturhierarkiet. Det er vanskelig å slippe utenom hierarkiet som er planlagt ut fra normerte forestillinger om fellesskapets interesser. Denne befaringen fikk en karakter som stemte godt med utgangspunktet som var lagt for den: intensjonene med planen. Spørsmålet som kan reises i etterkant er om den også representerte måten som arkitekter gjennomfører befaringer på mer generelt. Med kartet i hånden og forventninger om et gitt resultat som for eksempel å finne igjen de planlagte stier, blir fokus den faglige diskursen. Erfaringene med det levde livet på stedet, her og nå, kommer i annen rekke. I hele utskriften fra befaringen finnes ikke en eneste kommentar fra planleggeren på den aktivitet som guttene viste den dagen: sykling i stor fart for å være minst mulig ute i regnet og for å komme raskt frem til vennene. De gjennomførte en tydelig demonstrasjon av at det i området fantes en høy grad av trafikksikkerhet som tillot rask sykling på gangveiene. De bekreftet således ved sin måte å bruke området, en annen side av planens kvaliteter. Resultatet av befaringen hadde antakelig blitt et annet dersom planleggeren hadde hatt med seg en trafikkingeniør og ikke en arkitekt som presumptivt var opptatt av barn.

Bare for de minste – befaring med bygg-arkitekten

Den siste befaringen, som er beskrevet her, representerer grenseområdet mellom offentlig og privat ansvar. Grenseoppgangene er vanskelige å definere i og med at dette er en bymessig kontekst som ikke har kvartalsstrukturen som sitt bærende element. Vi er i et nytt boligområde med urban karakter. Et område som ikke har tydelige gater og fortau, men arealer med ulike typer av harde belegg og mindre gressarealer. Befaringen starter noe før jeg møter bygg-arkitekten. Jeg har truffet 2 ungdommer på 13 og 14 år på rulle-skøyter som kommer utenbys fra. De er på besøk hos besteforeldre og de lurar på hva denne plassen (åpen plass inne i bebyggelsen) skal brukes til. Bestefaren tror ikke den er ferdig, han har spurt noen, men fikk ikke noe svar.

Og de unge guttene synes ikke at det ser særlig brukbart ut. De vet ikke riktig hva man skal gjøre her. Belegget egner seg ikke spesielt godt som underlag for rulleskøyter. Det er også slik at jeg ikke umiddelbart finner den utførende arkitektens idé eller konsept bak plassens utforming. Bygg-arkitekten introduserer meg for befaringsens forløp, et stykke herfra, med en beskrivelse av hva som er offentlig tilgjengelig:

Som du så er dette en gjennomgangsåre, altså hovedgjennomgangsåre som går gjennom hele området. Den går fra den mest sentrumsnære del av byområdet og videre gjennom andre områder som ligger inn til. Du får gata og så får du en vandring midt i området og så har du vandringen langs vestsiden - som på en måte er mer en søndags fritidsvandring, men det her er på en måte litt mer en sånn snarvei da - gang/sykkelvei. Det er ren gang/sykkelvei så det er bare for parkering at bilene skal kjøre inn her og ned (i parkeringskjeller).(....)

(Jeg spør hvem landskapsarkitekten var, hvilke oppgaver denne hadde). Her er det litt plen, så er det lagt opp til småbarnslekeplass og en sånn Vestre-lekeskulptur⁶² i hvert nærområde. *Hva synes du om den der?* Det er jo et forsøk på en skulptur. Om ungene synes det er morsom å klatre i den, vet jeg ikke. De blir fort lei. Men å leke kongen på haugen er jo meningen Men de andre har vel en sklie på seg, det kunne jo den der ha hatt for så vidt. *Men det er ikke voksenbenk?* Det skulle det være, det er jo blitt tegna inn en benk i bakkanten der sånn at du kunne sitte ved siden av: for der har du en sandkasse, ikke sant, for sånn småbarn og så er det mulighet for å ha sandkasse rundt den lekeskulpturen. Så ... det skulle være en benk der. *Den kom ikke... ?* Nei jeg tror det er økonomien. For her er det utbygger som synes han har gjort nok ... ferdig. (....)

Bygg-arkitekten forteller om sin vanskelige posisjon betinget av rolleforventningene både fra det offentlige for tilrettelegging for lek, fra utbyggerne for å holde økonomien på prosjektet på plass, og for beboerne som ikke ville ha den løsningen som ble foreslått. I forbindelse med planleggingen av dette området er det lagt ut et areal som på grunn av bygningenes plassering "ble til overs". Det kunne derfor regnes med som tilgjengelig lekeareal. Det var en av utbyggerne som fikk igjennom den løsningen, på tross av alle faglige innstillinger. Hun synes ikke at denne løsningen er god.

⁶² Produsent av lekeplassutstyr.

Det verste av alt var at vi sa: At vi trenger ett sted, litt mer plass for barn og lek. Hvis den bygningen hadde ligget der, så hadde det blitt mer plass i mellom bygningen til et litt mer fellesareal. Så klarte de å si: Da legger vi dette lekearealet her ute. Her ute i periferien kan det ikke bli noe lekeareal. Det er det ikke blitt heller. *Jeg var sammen med to gutter på 13 og 14 år og de drev rundt på rulleskøyter og synes den asfalten her var super!* Jo den hadde vært like fin hvis den hadde ligget litt lenger inn på området og så hadde det sett mye riktigere ut.

Der er ett område hvor fornuften har tapt. Men der ligger selve begrensningen i selve modellen. (...) Men det er som sagt ikke lagt inn til et fellesareal så en ser at det er brukbart, men det er jo på en måte ikke vært noe press på den siden heller i og med at det ikke er noen unger.

På den ene siden er bygg-arkitekten klar over begrensningene som den normative modelltenkning omkring lekeareal-hierarkiet gir, på den andre siden er hun klar over at aktive beboere, barnefamilier i beboergruppen som var med i slutfasen av byggeriet, ville ha betydd en større sjanse for en løsning som hun tror ville ha *sett riktigere ut*. Dessverre gir hun meg ikke noen forståelse av hvordan det *riktige* ville ha sett ut.

Mye kan tale for at privatiserte utearealer for større barn ikke er attraktive og i dette tilfelle vil jeg konkludere at intensjonene for normer og planer og de endelige løsninger har lite til felles. Det oppløste bymiljøet med flytende overganger mellom privat og offentlig gjør at arkitektens beskrivelser blir lite konsistente, fordi hun refererer seg til modell og normering som den offentlige diskursen setter rammer for og som i liten grad stemmer med det endelige resultat. Jeg stiller spørsmålet om symbolverdi som er dukket opp mange ganger under befaringsene, men arkitekten beskriver at hun har løst oppgaven, det er fredelig, grønt og det er satt opp lekeapparat:

Spørs om dette anlegget er mer et symbol? Vi er jo midt i byen og det er et helt fredet område og det er grønt og det er gressplen og lekeplass og det er lekeapparater. For de minste som det område er tiltenkt. (...) Og sånn sett er det nok tyngst å få til fellesarealer foran den der (blokk). For der bor det mange. (...) Den lille plenen der, tror jeg faktisk er kommunal. *Solrikt*. Kjempefint. (...) Det er et hyggelig sted å være, her kan du dra på piknik med hvitvin og reker. (...) så enten du er middelaldrende, du er gammel eller bare unge. Så tror jeg du har det

fint når du bor der. En fin bosituasjon. *Om en generasjon så er det mange flere barn her!* Om en generasjon bor er det mange unger her. Ja, det vil jeg tro, veldig attraktivt i hvert fall når de blir litt større sånne som de du snakket med, - så må det være et drømmested å bo. (...)

Vi er kommet frem til den plassen som jeg omtalte innledningsvis. Forklaringene på den spesielle utformning er at den arkitekt som fikk oppdraget hadde intensjoner om å få til et "flerbruksrom" eller et sted hvor mange ulike ting kunne foregå. Jeg gir uttrykk for at dette i mine øyne er et spesielt og særpregt sted som er vanskelig å tolke i forhold til offentlig bruk.

Du har et areal her som er så mye at du kan på en måte fly rundt husene og du kan ha forskjellig lekeplasser og du kan møtes. Og så har du denne parken (plassen) i midten. *Hva synes du?* Nei jeg synes ikke det. (...) Utbygger ble pålagt å gjøre den ferdig. Den er jo også kommunal eiendom da. Men kommunen ville ikke overta før den ble ferdigstilt i forhold til de planer som de har godkjent. (...) Park er det ikke. Men det er på en måte sånn "multi-purpose", bysted, som når du har vært ute og reist (...) Arkitekten tenkte at det skulle være fritt for å lage installasjoner (...) utstillinger og happenings. (...) Det er muligheter for å gjøre en masse ting.

Vi avslutter befaringen på samme sted som der jeg traff de to guttene og med arkitektens beskrivelse av bruksmulighetene, mens jeg både sier og tenker at dette er ganske voksent tenkt. De to guttene som jeg fikk med til dette estetiske byrommet på starten av befaringen hadde ikke latt seg involvere i praksiser eller betydningssystemer knyttet til denne plassen. Deres bestefar kunne ikke forklare hva det var og dermed overføre en erfart kunnskap. På befarings-tidspunktet kjente jeg heller ikke til andre barn som kunne gi meg en tilbakemelding på hva plassen representerte for dem. Hvordan plassen vil bli beskrevet i fremtiden gjennom det sosiale livet her gjenstår derfor å se.

Befaringen viste imidlertid at arkitekten ikke kunne formidle til meg assosiasjoner eller intensjoner som fikk meg til å tro på at dette kunne bli et samlingssted for større barn. Når arealet var innregnet i det til området hørende lekeareal tilsa det at oppløsningen av normene i sentrale byområder er i gang. Pløger har i sin avhandling konkludert at den estetisk-ekspressive bruk av byen står sentral som en karakteristikk av bylivets sentrale sosiale former og som sosial meningsfull praksis.⁶³ Spørsmålet for meg blir derfor: Gjelder dette

⁶³ J. Pløger 1997, *Byliv og modernitet*, s. 267.

også barns, større barns, sosiale praksis i det estetiserte byrommet? Denne befaringen sier ikke noe om dette, men den reiser spørsmålet med styrke, spesielt relatert til ressursbruk i det urbane miljøet.

De tre befaringer som ikke er beskrevet her, skiller seg noe fra de tre omtalte. For den ene er området ganske likt det området planleggeren og jeg gikk på befaring i. Det vil si at trafikksikkerheten er ivaretatt, men området er mindre og fremviser derfor ikke det store lekeplass-hierarkiet. Det har en rekke kvaliteter som hører til det private og selvgrodde. I forhold til barns utearealer var det derfor typisk at mangfoldet trer frem. De to siste befaringsområder, som ikke er beskrevet, har fellestrekk. De ligger begge innenfor en bystruktur som må tilskrives planlegging på slutten av 18-hundretallet. For øvrig var arkitektenes motiv for å oppsøke dem identiske. De inneholdt utfordringer som arkitektene stod overfor; oppgaver som de var i gang med eller som var på beddingen. Her var samtalene preget av fremtidens muligheter innenfor snevre rammer og av ydmykhet overfor endringer i den urbane strukturen. Helt fri for evaluering av fordums innsats fra arkitekter var de ikke, men det var ikke hovedintensjonen for arkitektenes valg av område for befaringen.

Alle befaringene viser på ulike måter hvordan arkitektene møter normer og krav til areal og kvalitet. Arkitektene er på den ene siden opptatt av å oppfylle disse krav, det er en del av deres posisjon i dette diskursive feltet. På den andre siden ser de at virkeligheten gir motstand og utfordrer deres egne forestillinger. I den arkitektfaglige diskursen gjelder det å oppfylle offentlige og private forventninger samtidig som egne kvalitetskrav blir holdt frem. Men når det gjelder relasjonen innen fagets utøvere er det også viktig å fylle de symbolske krav til å ha gjort noe i forhold til programkrav. Å vedlikeholde faglig habitus har en sentral plass i arkitektenes profesjonsutøvelse, som i andre profesjonsfag, selv om dette vedlikeholdet ikke nødvendigvis gir seg uttrykk i den konkrete fysiske formen.

I en samlet oppsummering av denne delen (del III) ville det være naturlig å skille mellom det fysiske miljø, de endringer som finner sted der og de praksiser som barn og arkitektene utøver innenfor denne rammen. Men så enkelt er det imidlertid ikke. Dynamikken i den urbane vev er en av flere krefter som skaper bakgrunnen for denne studien. Hverdagslivet i urbane områder som de to bydeler er preget av både stabilitet og uro. Her er det arealer som åpnes opp eller som nedbygges og stenges for allmenn bruk. I det hverdagsliv som finner sted her skapes og reproduseres betydningssystemer og diskurser tett knyttet til denne dynamikken. I dette ligger også, at et materiale i samtiden er preget av de systembetingede forutsetninger. Byfornyelsen og bytransformasjonen er to beskrivelser som kan brukes på Møllenberg og Elge-

⁶³ P. Bourdieu 1990, *The logic of practice*, s. 53.

1

Fig. 3.13 Felles og privat gårdsrom i Båhusgate. Gårdsrommet er avstengt for barn som ikke bor i kvartalet. Møllenberg 2000 (illustrasjon). Foto: HWi.

seter; på samme måten som tilstedeværelsen av spenningene mellom offentlig og privat planlegging har betydning.

I den fri tiden er byen et frirom for barna. De bruker den på mange ulike måter: stedet for å være utendørs, fri fra foreldres og andres kontroll, på vei til skolen og organiserte aktiviteter, sammen med venner og søsken. Barna finner seg til rette innenfor den fysiske rammen som er byen, uavhengig av om denne viser tegn på spesiell omtanke for dem. De bruker og gir mening til bylivet på måter som ikke nødvendigvis kan knyttes til det å være barn. Barndommens territorium er derfor heller ikke en enhet slik den voksne verden knytter denne til alder. Det avspeiler deres sosiale praksiser, deres interesser så vel som familie og venners bosted.

De åtte arkitekter er brakt inn i sammenhengen med den urbane dynamikk og barna fra Møllenberg og Elgeseter. Både som informanter og som medforskere spiller de en avgjørende rolle for å få belyst hvordan fagets utøvere oppfatter den del av studieobjektet. Deres forståelse for feltet er nærværende, spesielt i deres egne fortellinger fra barndommen, mens det er den profesjonelle holdningen som er fremtonende på befaringene. Deres måter å vurdere barns utemiljø, generelt, er således en følge av kunnskapstilfang gjennom utdanning og ikke minst en tydelig konsekvens av de oppgaver de er involvert i.

Lekeplass-hierarkiet konstituerer en diskurs som er felles for arkitektene og den offentlige planlegging. Befaringene viser at den strukturerer og gir retning både når forholdene ligger tilrette for det og når de ikke gjør det. Hierarkiet blir en overordnet ramme som fungerer som partitur uten at dirigenten er nødvendig.⁶⁵ Det vil si at de måter som arkitektene forholder seg til dette feltet på er med på å konstituere deres habitus. Det finnes skillelinjer mellom de måter landskapsarkitektene, planleggerne og bygg-arkitektene betrakter dette på. Med ulik utdanningsbakgrunn er det opplagt at landskapsarkitektene har en mer nyansert måte å betrakte og behandle hierarkiet på. Og ikke minst, en mer bevisst måte å forstå dette som et strukturerende system for hvordan arealer planlegges og vedlikeholdes enn det byggarkitektene har. Byggarkitektene oppfatter lett dette som landskapsarkitektens og planleggerens arbeidsfelt. Og planleggeren har plassert dette strukturerende system i fundamentet for sin kunnskapsbase. Det ligger ikke tildekket, men er åpent for konfrontasjon når plan og virkelighet ikke møtes. Ulikhetene er imidlertid ikke større enn at de tre grupper samlet sett viser måter å gi mening til bymiljøet som er forskjellige fra barnas. Det ligger således, i dette materiale, til rette for å se ulike måter å konstruere, gi mening og utøve diskursive praksiser på, noe jeg skal gjøre i følgende kapittel.

Høgskoleparken, Elgeseter 1998. Foto: HWi

Fortolkende møter - ulike posisjoner

Byen som strukturelt, økonomisk og kulturelt fenomen gir en rekke betingelser for det levde livet som denne avhandling på ingen måte går inn på å diskutere i sin fulle bredde. Her er den spesifikke interessen å lete frem møtet mellom ulike posisjoner: på den ene siden barnas hverdagsliv sett gjennom deres egne beretninger, og på den annen side arkitektenes refleksjoner uttrykt i en faglig dialog preget av deres profesjonsposisjon. Snart vil det være arkitektene som er i fokus og som er tildelt subjektrollen, snart vil det være barna som gis denne plass i kraft av deres tilstedeværelse gjennom deres fotografier. Arkitektene vil være preget av sin profesjonelle bakgrunn slik jeg har beskrevet i avsnittet *Mellom flere forskningsposisjoner* og ikke minst av sine habituerte praksiser som er presentert i avsnittet *Tre faglige profiler*. I det følgende avsnitt forsøker jeg å anlegge et metaperspektiv på byen, mens jeg i de følgende tre avsnitt i høyere grad leter etter posisjoner og praksiser som knytter arkitektene til forståelsen av barndom og forestillingen om arkitektens plass i det mer allmenne diskursive felt som konstituerer barndommen i byen.

De tre områder som er valgt for mer detaljerte beskrivelser dekker ulike områder. Lekeplassen med sin historiske tilblivelse er og forblir et territorium for barn uansett om barn befinner seg der. Som det andre område for interesse har jeg valgt de områder som ikke er for barn, men hvor barn er nødt til å ferdes dersom de skal fylle forventningene om å være selvstendige og forbrukende medborgere i det urbane miljø. Det er trafikkmiljøet som med sine trafiksikkerhetsdiskurser forsøker å styre barns tilstedeværelse. Som det siste felt har jeg valgt en av de tydeligste og mest aksepterte norske måtene å skape begrepet barndom på, nemlig gjennom beskrivelsene av barns opphold ute i det grønne.

“ RETTEN TIL BYEN ”

Det er Lefebvres essay *Retten til byen* som er referansen til ovenstående tittel.¹ Når jeg har gått inn for å lete etter ulike diskurser innen byen som felt, enten dette er barnas eller arkitektenes, finnes det et underliggende premiss. Barna har rett til byen, ikke nødvendigvis på de samme måtene som voksne, men på egne måter. Barna er beboere i byen, de er borgere i byen og de har rett til plass i byen. Barna er ikke plassert i en venteposisjon hvor tiden skal bringe dem til den status som voksne borgere har. Barns handlinger og prosjekter i utemiljøet er antakelig et av få felter som i sine grunnleggende trekk ikke har endret seg gjennom flerfoldige århundre. Den fri fritiden ute er innskrenket, men den autonomi som barn kan utøve her har ikke endret seg vesentlig. De fleste barn har muligheter for å velge venner, velge hvilke leker de skal engasjere seg i og hvilke områder som er interessante for dem. Dette er ikke et forsøk på rosmaling av dagens barndom, men et forsøk på å si at utemiljøet er viktig fordi det er en av de siste skanser før samfunnets krav om lek som læring, regler og rutiner og barn som prosjekt for foreldres vellykethet klapper sammen over dem. I første omgang skal vi derfor se nærmere på den delen av det fotografiske materialet som ikke umiddelbart presenterer oss for de generelt aksepterte arenaer for barns utfoldelse i byene, som lekeplassen eller skolen.

Når bildene fra de to bydelen sees på som et samlet korpus er det ikke mye som mangler i en helhetlig beskrivelse. Det er ikke de tradisjonelle barnearenaer som dominerer. Det er bygningene som trer frem; skolene, andre markante bygninger som ikke forsvinner inn i kvartalsstrukturen, Trikkkestallen, Kommunehuset og butikkene. På Møllenberg er det gatebildene som dominerer, mens Elgeseter i høy grad er beskrevet gjennom enkeltbygninger. Festningen og Universitetet på Gløshaugen (NTNU) er der, men ikke alle de lekearealer som landskapsarkitektene kjenner til. Barna vet at vi er opptatt av rommet mellom husene, der DE oppholder seg og den fotografiske bestillingen har ikke vært barnearenaene. Barnas billedmateriale forteller, slik jeg ser det, om bygninger og om de avgrensede flater enten disse er horisontale eller vertikale. Det er ofte flatene beskrevet ut fra de aktiviteter som foregår; her sykler vi og her spiller vi ball.

Før jeg går inn og diskuterer ulikheter mellom barns beskrivelser av byen på de måter som arkitektene tolker dette materiale, skal jeg forsøke å gi et bud på hva det er som ikke finnes i barnas fotografiske portrettering av byen og bylivet. Hva er det som konstituerer den diskursen som er knyttet til barnas tilstedeværelse i byens rom, sosialiseringen som foregår der og de institusjonelle rammene som er lagt for dem av samfunnet og ikke minst hva er det som barna holder utenfor?

¹ H. Lefebvre 1996, *The Right to the City*, i Kofman, E. og E. Lebas (red.) *Writings on cities*.

I forbindelse med intervjuet av barna ble det nedtegnet hva de foretok seg dagen før intervjuet. Intervjuet inneholdt en tidsmessig kartlegging av hvor de var og hvem de var sammen med. Ikke uventet gjorde de det alle barn forventes å gjøre. De stod opp, spiste frokost, gikk på skolen, oppholdt seg på skolen, hadde ettermiddagsaktiviteter eller var sammen med vennene, var ute, spiste middag, var sammen med familien til ulike aktiviteter, gjorde skolearbeide, så på fjernsyn, spiste kveldsmat og la seg. Denne listen over aktiviteter uttrykker ikke bare aktiviteter, men også en geografi og en romlighet. Spørsmålet mitt blir derfor: i hvilken grad befinner denne romlige vandringen seg i deres fotografier? Oppgaven de fikk var å beskrive strøket der du bor, det du liker og ikke liker. Det samlede billedmateriale uttrykker således barnas tolkning av dette oppdraget. Det er ikke et eneste bilde inne fra skolen; ingen har "smuglet" kamera med dit for å illustrere hverdagen i skoleregien. Det er ikke bilder av klasserommet, det er heller ikke bilder fra korridorer, trapper eller skolegården i et friminutt. Familiens stuer finnes ikke, mens deres egne rom er meget godt representert. Kjøkkenet kan opptre, men da for eksempel i forbindelse med besøk av venninner som tilbereder et etterskoletidsmåltid. De er som mange andre barn de som styrer i hjemmet på dagtid.²

Er det da slik at barna skiller hverdagslivet i klare romlige kategorier? Når oppdraget var å skildre strøket er det ikke uventet at flertallet av bilder er utemiljøet. Men mange av dem tar med det som er deres innemiljø inklusiv utsikten fra deres egne rom. Man kan tenke seg at de har utviklet en genre og vært påvirket av hverandre slik at jevnheten i materialet speiler dette. Men siden det faktisk dreier seg om tre ulike skoler og minst seks barnegrupper uten noen kontakt med hverandre, så er der mye som taler for at vi ikke kan henføre måten å komponere eller eventuelt produsere en genre til et internt barnekulturelt fellesskap. Ingen av arkitektene fanger poenget med at skolen og familien er så fraværende i bildene. Det er på en måte gitt at barnas geografiske frirom ikke er skolens indre, ikke familiens stuer, ikke øvingslokalet på musikkskolen, men de steder der de ferdes fritt, på egen hånd og da i hovedsak ute. Selv om prosjektets bestilling kan være den avgjørende faktor i barnas valg av motiver, er de ikke mindre viktige av den grunn. Et helt sentralt spørsmål blir derfor: hvilke aksepterte arenaer finnes for barns tilstedeværelse i det felles bymiljøet? Utfordringen fra denne delen av det empiriske materiale er: hvordan speiler arkitektene sine egne holdninger og kontekster seg i deres svar? Hvordan utfordres arkitektenes forestillinger om barndommen her? Det finnes ikke en kontekst og en betraktningmåte, når vi diskuterer spørsmål om betydningsbærende forhold i det bymessige miljøet. Arkitektene vil blant annet ut fra sin habitus være utstyrt med noen faste fore-

² A. Solberg 1994, *Negotiating childhood: empirical investigations and textual representations of children's work and everyday life*, s. 125.

stillinger om hva som måtte være viktige og mindre viktige urbane fundamenter for livet til byens beboere, også når disse er barn.

Henri Lefebvre har beskrevet tre parter i spillet om å gi byen et betydningssystem. Ut fra det foreliggende materiale i dette prosjektet er hans perspektiv et godt orienteringsredskap for å speile de ulike diskursive felter som opptrer her. Han deler mellom politikerne, beboerne og arkitektene. Politikerne har sine betydningssystemer, ideologiene, som tillater dem å betrakte de sosiale handlinger og hendelser som en følge av egne strategier. Den enkelte beboer har sitt betydningssystem på det økologiske nivå. Den kjensgjerning, at man bor et sted, fører til at man skaffer seg, overtar og viderefører et slikt system, for eksempel det som hører til Møllenberg. Beboernes betydningssystem, er etter Lefebvres utsagn, uttrykt gjennom deres aktiviteter eller mangel på aktiviteter, det er etablert og modifisert gjennom praksis. Det er opplevd. Når det gjelder arkitektene gir Lefebvre en beskrivelse av betydningssystemet som ligger langt fra det erfarte og opplevde:

Architects seem to have established and dogmatized an ensemble of significations, as such poorly developed and variously labeled as 'function', 'form', 'structure', or rather, functionalism, formalism, and structuralism. They elaborate them not from the significations perceived and lived by those who inhabit, but from their interpretation of inhabiting. It is graphic and visual, tending towards metalanguage. It is graphism and visualization. Given that these architects form a social body, they attach themselves to institutions, their system tends to close itself off, impose itself and elude all criticism.³

Etter Lefebvres utsagn er det således arkitektenes tolkning av det å bo, det å være barn i de to bydeler, som er deres utgangspunkt for å tolke hva som er betydningbærende. Hans utsagn orienterer seg mot planleggerne, urbanisten, men jeg vurderer at det kan ha like stor gyldighet for alle de posisjoner som arkitekten befinner seg i. Det vil aldri være de store teoretiske ulikheter, hva enten det dreier seg om å tolke beboernes betydningssystemer i boligen, i kvartalet eller i bydelen. I de tre befaringer har vi allerede sett at det er de strukturerende elementer ute som er med på å skape arkitektenes habitus. Det er slik Lefebvre beskriver den *funksjon* og *struktur* som dominerer. Når *form* blir langt mindre synlig skyldes det nok at det å skape noe for barn ute blir langt mer utydelig og i mange tilfelle refere seg til spørsmål om et innkjøp fra lekeutstyrproduzenten (se s. 157).

³ Lefebvre (1996:152).

Det er med andre ord tolkningen og konstruksjonen av barndommen i de to byområdene som er sentral for den videre drøfting her. Det vil være feil å si at de åtte arkitektene ikke har et erfart og opplevd forhold til de to bydeler, Møllenberg og Elgeseter. Flere av dem bor eller har hatt oppdrag der (se s. 86). I den forskningsmessige sammenhengen er det imidlertid deres profesjonelle holdning til arkitekturen og de strukturerende elementer i de to bydeler som er tydeligst. Det er deres profesjonelle betydningssystem som settes på prøve i møtet med barnas fotografier.

Det finnes to områder som jeg skal trekke frem i den videre tekst. Det ene er synet på skolen og det annet er den undring, tvil og overraskelse som arkitektene uttrykker i møtet med en del av barnas bilder. Her er det ikke snakk om en innsnevring av den fotografiske opplevelse slik Barthes har omtalt som *punktum*, men hele den fotografiske *studie* inkludert fotografens intensjon.⁴ Begge disse begrepene gir et bidrag til den diskursen som arkitektene befinner seg innenfor. På den ene siden styrker skolebildene deres syn på hva som er viktig i bybildet for barna, på den annen side er det en motsatt tendens jeg finner, når de møter barnas bilder av andre bygninger, enten disse er monumentale eller mer anonyme i bymiljøet.

De monumentale bygg

Michael har tatt et bilde som kan stå som et godt eksempler på at Bispehaugen skole har en sterk posisjon i oppfattelsen av Møllenberg. Hans tekst til bildet gir en ekstra understrekning av den alminnelige oppfatning av dette byggets monumentale karakter (fig. 4.1). Arkitektene uttrykker ikke uventet begeistring både for bilde og tekst og at det uttrykker en positiv holdning til skolen eller at dette byggverket har en spesiell plass, ikke minst som symbol for bydelen:

(...) ja her er det nærmiljø, tenke monumentalbygg, det er jo skolen. Han som skrev om kunnskapens høyborg (...) jeg tror mange forestiller seg den skolen på Møllenberg -, for den ruver så utrolig i landskapet, den blir sånn veldig identitetssymbol. Vet du, til og med når de står midt nede i byen så kan de peke på den, det er min skole, fordi det er "kunnskapens tempel" det var veldig dramatisk.⁵

⁴ Barthes (1983:38).

⁵ Ady s. 18, (koden forklares i note 41, del II).

Over: fig. 4.1 Skolen. Jeg tok dette bildet fordi jeg går på denne skolen og fordi det er kunnskapens tempel (2312). Foto: Michael Møllenberg.

Under: fig. 4.2 Her er skoleveien min (2312). Foto: Ronja Elgeseter.

Begeistring for skolebildene er klar enten det er Bispehaugen eller Singsaker skole som portretteres, mens fraværet av Kalvskinnets skole blir bemerket og forklart ved for eksempel at barna ikke går tilbake til skolen etter skoletid og dermed ikke har hatt behov for å vise denne. Det kan finnes flere forklaringer på dette, men siden bildene ikke er der, reflekterer arkitektene ikke videre over det. Et bud er at Kalvskinnets skole ikke opptrer som en selvstendig bygning slik de to andre skolene. Den oppfattes stort sett som en del av bykvartalet.⁶ Et annet er at for de barn som bor lengst mot sør, altså lengst fra skolen er skolen ikke en del av deres strøk. Men sammenligner vi med øst-sidens barn som går tilbake til Singsaker skole er den konkrete avstanden ikke en tilstrekkelig god forklaringsfaktor.

Skolebildene er både opplagte og forventede fra min og arkitektens side. Skoleveien er derimot et vanskeligere område å beskrive. Skoleveien skal ha alt, ifølge planleggerens beskrivelse. Hun sier etter å ha sett Ronjas fotografi (fig. 4.2):

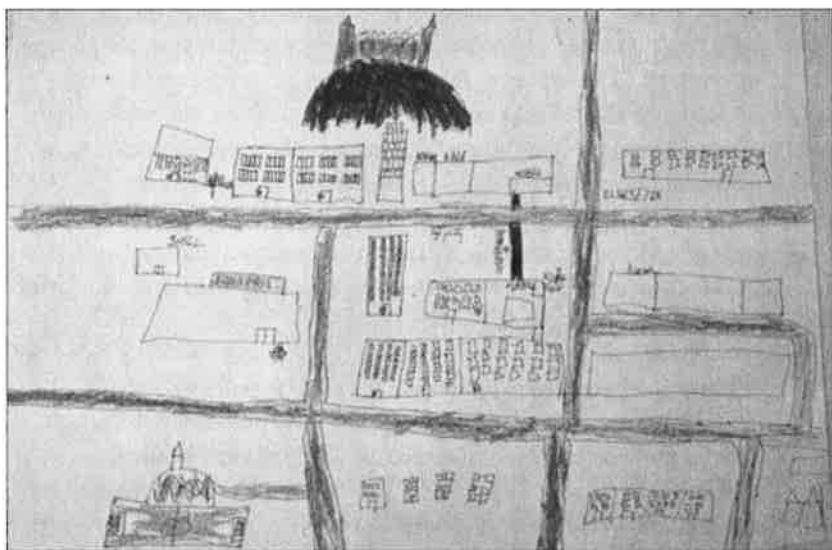
Vi har vært inne på det, det at man må sikre friområdene. Også andre ting, enn bare lek og rekreasjon, men promenader: det er tydelig at de observerer skoleveien, at den skal være kvalitet, den kan ikke være hvor som helst (...) barn skal ha utsikt, estetisk mulighet i tillegg til at de skal kunne leke.⁷

Skoleveien går ikke alltid over grønne og vakre parkarealer som her. Barna som bor lengst mot syd på østsiden av Elgeseter gate har Gløshaugen, Høgskoleplatået som skolevei. Området er ikke trafikkfritt, men hastighetene er lave og det sentrale området er tilrettelagt for fotgjengere. Landskapsarkitekten beskriver kvalitetene på følgende måte:

I og med at hun sier at hun har skoleveien i området her så er det klart at (av) de forskjellige rom som er oppe her, så er der mange kvaliteter og en ganske spennende "by". (...) Om det er tilfeldig vet ikke jeg, men i hvert fall det de har fotografert: det er veldig flotte anlegg enten det er bygninger eller parkanlegg. Så er det stilsikre hus og vakre bilder for så vidt de bor i en spennende bydel (...) ved Høgskoleparken. Jeg syns Høgskoleparken er veldig spennende den nedre delen som er opparbeidet

⁶ Bispehaugen skole ble oppført i 1898, Singsaker skole ble oppført i 1915 og Kalvskinnets skole stod oppført 1887. Kalvskinnets skole er en typisk byskole fra den tiden med skolegården plassert som en indre gård vendt bort fra gaten.

⁷ Pde s. 43.

Over: fig. 4.3 Elgeseter. Kart 59 x 42 cm: Morten Elgeseter.
Under: fig. 4.4 NTNU skoleveien min (3206). Foto: Louise Elgeseter.

fra 1920 og frem til 1930. Det tror jeg unger opplever, og sjøl om det er store arealer.⁸

Landskapsarkitekten vurderer om fotografiene fra skoleveien over Høgskolen er en tilfeldighet, mens bygg-arkitekten ikke får barnas tilstedeværelse til å stemme med sine egne opplevelser. Hun oppfatter Høgskolen som en enklave og uttrykker stor overraskelse over at barna bruker det som gjennomgangs-område:

Det er jo programmert for voksne hele området så ligger det landskapsmessig sånn oppe. Det er jo mye slakere å gå rundt, så jeg ville ikke ha tenkt på at det var interessant for ungene å være der (...). Jeg skulle ha trodd at de gikk rundt for det er liksom en borg i landskapet.⁹

Når Arkitekten bruker begrepet “programmert” fører hun oss rett til profesjonens diskurs: hvem et område eller et bygg er beregnet for eller passende for? I forklaringen på hvorfor barna bør befinne seg på utsiden av dette området, anlegger hun både en topografisk kontekst: det er lettere å gå rundt, og en narrativ fortelling om at Høgskoleplatået fremtrer som “borg i landskapet”. Arkitekten har adgang til og noe kunnskap om de barnekulturelle koder for barna fra vestsiden på Elgeseter, men hun forteller ikke om denne forestilling kommer fra disse eller om den er hennes egne tolkning. Et sammen treff er det imidlertid at Morten (11 år) både i sitt kart (fig. 4.3) og i en senere samtale om Elgeseter tegner Høgskolen som en borg. Når øst-sidens barn har et erfart og hverdagslig forhold til Høgskoleplatået er det en klar konsekvens av at deres skolevei *de facto* blir kortest over dette området. I intervjuene forteller guttene fra Elgeseter nord-øst at de har vært på Høgskolen og at området er en utfordring for dem. De prøver seg for eksempel ved å ta heisen til topps i et av sentralbyggene. Bygningene er også i barnas øyne for voksne (studenter), men det hindrer dem ikke i å bruke det bymessige rommet mellom husene som skolevei eller å avbilde sentrale og fine bygg som for eksempel Gamle kjemibygget (fig. 4.4). Louise beskriver sin skolevei ved å ta bilde av dette bygget. Det er hennes opplevelser på veien som beskriver veien.

Usynliggjøring

Det siste eksempel på eventuell diskrepans i posisjon skal jeg diskutere ut fra to fotografier, ett tatt av Jimmy og ett tatt av Marte. I begge tilfeller står vi

⁸ Lde s. 23.

⁹ Adm s. 53.

Over: fig. 4.5 *Blokkan: et fryktelig sted uten like* (3714). Foto: Jimmy Elgeseter.

Under: fig. 4.6 (Bildet er ikke tekstat, Forsvarets bygning) (1207). Foto: Marte Møllenberg.

overfor det Stamnæs beskrev som dilemmaer i forhold til tolkningen av fotografiene. Fotografiene er blitt objekter som vi kan fortolke, behandle og la oss forføre eller manipulere av. De to foto har ulik status; Jimmys foto er fulgt av en tekst som er så beskrivende at det er nærliggende å tolke teksten og la fotografiet være en illustrasjon. Martes foto er derimot ikke tekstet.¹⁰ Jimmy (12 år) tok fotografiet i desember 1997 (fig. 4.5). Det viser gavlene på to kommunale boligblokker og mellomliggende gårdsrom. I intervjuet som er tatt i januar blir Jimmy stilt spørsmålet: "Er det plasser du ikke liker?". Da forteller han om blokkene og at det er et sted hvor han har truffet på noen 14-15-åring. *De er ikke mors beste barn og de er truende*, sier han.

Billedteksten viser at hans forhold til dette stedet er ganske dramatisk: *Det er et fryktelig sted - uten like*. Så vel i intervjuet som i bilde og tekst gir Jimmy en klar og entydig melding om at dette er et sted han ikke liker. Plussen og blokkene er negative for ham. Hans erfaringer er levde og ikke uttrykk for en overlevering fra andre, han forteller nemlig at det er noe han har funnet ut på egen hånd. Når Jimmy går til sine skolevenner, som bor i Midtbyen, passerer han forbi disse blokkene. Barbara Rogers som hadde utvidet kontakt med Jimmy under innsamling av materiale til sin hovedfagsoppgave har gitt følgende beskrivelse av en meget aktiv 12 åring: "Ansvarsbevisstheten hans (Jimmys) sluttet ikke å imponere meg gjennom den tida jeg var i kontakt med Jimmy. Han hadde ikke bestandig lett for å avtale tidspunkt for intervjuing, men det har sin forklaring i en travel hverdag."¹¹

Følgende er kommentaren fra en av arkitektene når hun presenteres for Jimmys foto med tekst av blokkene. På den ene siden skal det legges til at arkitektene aldri har truffet Jimmy og de heller ikke ble gjort kjent med beskrivelsen som Jimmy ga av blokkene og stedet i intervjuet. På den andre siden er Jimmys fotoserie samlet sett, som arkitektene ble presentert for, meget fortellende og den viser en aktiv 12 åring. Han har tatt bilder av flere viktige bygninger i Midtbyen: svømmehallen, musikkskolen, kirken der foreldrene ble gift og musikkbutikken som han beskriver som sin yndlingsbutikk. Billedserien viser tydelig en engasjert fotograf.

Hvorfor er dette her et fryktelig sted uten like? *Det er et sted med mye sosiaklientell*. Det har vel ungene ikke noe forhold til, de syns det bare er artig med folk av spesiell type, de har ikke noe forhold til det sosialt triste. *Han beskriver i intervjuet sitt at dette er trist sted*. Er det kommunaleide gårder? *Ja, en*

¹⁰ Ingen av Martes foto er tekstet. Dette foto skiller seg derfor ikke spesielt ut fra de andre hun har tatt.

¹¹ B. Rogers 1999, Elgeseter - et ikkested? : En studie av barns nærmiljø i et livshistorie- og bameperspektiv, s. 159.

hel bråte med kommunale leiligheter. Det kan jo også være at han har det fra foreldrene (...)?¹²

Kommentaren over bygger, etter min vurdering, på en undervurdering av fotografens eget ståsted, selv om henvisningen til foreldrene er presentert som et retorisk spørsmål. Den er ikke den eneste i materialet, men den formulerer godt at barnas posisjon og måter å gi mening til bymiljøet blir forsøkt omdefinert. Den er eksemplet på en posisjon som forsøker å bortforklare barnets, fotografens, eget ståsted. Det er ikke forventet at barn på Jimmys alder skal være opptatt av sosiale forhold og dermed tillegge sitt bilde av de kommunale boliger en slik negativ betydning. Ser vi dette ut fra Barthes' perspektiv er det slik at arkitekten forsøker å oppheve fotografens eksistens ved å henvise opptaket til en hendelse hvor det er foreldrene som trekker i trådene bak.

En tilsvarende kommentar er gjort til fotografiet av befalsskolen som er et flott bygg beliggende på kanten av Festningsområdet (fig. 4.6). Der sier arkitekten: *Dette er ikke for barn.*¹³ Beklageligvis viser intervjuutskriften at jeg ikke går videre og spør arkitekten om hennes kommentar skal tolkes dit hen at hun mener at dette ikke er et motiv for barn, eller at denne bygningen ikke er for barn. Kommentaren er ikke lagt i et ironisk tonefall og skal jeg tolke konteksten, så er både arkitekten og jeg klar over at forsvarrets bygning ikke er for barn. Jeg tolker derfor utsagnet slik at arkitekten mener at dette er et fotografi hvor fotografen har brutt en barriere for hva som er rett for et barn å ta bilde av.

Det er her barna viser oss sin opptatthet av det som etter en voksen diskurs ikke tilhører barndommens domener. Arkitektene får ikke barnas fotografier av bygninger til å falle på plass. Barn kan være opptatt av de elementer som er *deres* slike som skolebygningen, lekearealene på skolen, idrettsarenaer som de benytter, barnehager, lekeplasser og områder med attraktiv eller mindre attraktiv vegetasjon. Her finner vi de bymessige elementer som konstituerer barndommen i dagens samfunn for arkitektene. Men når barna gjennom sine fotografier viser at de er opptatt av arkitektur og arkitektoniske elementer så ligger det utenfor det arkitektene forventer. Det finnes i materialet mange bemerkninger som uttrykker tvil, overraskelse og undren til at barn inntar denne posisjon. Det finnes ros og begeistring som tydelig viser at arkitektene setter pris på det. Men samtidig er det en erkjennelse av at barns opptatthet av arkitektonisk kvalitet ikke er en allmenn akseptert del av den diskursen som er konstituert gjennom arkitektenes normerende, og etter Lefebvres mening, dogmatiske syn på hva som skal være meningsbærende for barn i det bymessig miljø.

¹² Pdy s. 34.

¹³ Ade s. 58.

Det er imidlertid ikke så fastlåste posisjoner. I forskningskonteksten kan arkitektene flytte sin posisjonen uten at det får konsekvenser for annet enn mitt syn på dem og for deres egne forståelsesramme der og da. Om disse eventuelle endringer er permanente utover vår dialog og trykket på dette papiret kan jeg ikke svare på, men de er uansett rørende i sitt innhold. Planleggeren blir oppstemt og begeistret av Melanies fotografi av kommunens kumlokk og hennes tekst: *Jeg har tatt bilde av kumlokket og jeg synes det er veldig fint* (3010).

... kumlokket vi skulle ha vist det til byingeniøren: Se her – småtrollene setter pris på kumlokkene som dere har spandert på oss, (hadde) aldri trodd [informanten unnskylder sitt utsagn] at det skulle komme et bilde av et kumlokk tilbake, “takkt for at dere har laget fine kumlokk for oss”. Vi hadde jo regnet med at der ville komme noen fine bilder av Finalebanen, “Det er en perle som vi setter pris på”. Kumlokket var en overraskelse.”¹⁴

Begeistring for kumlokket setter planleggeren i relasjon til forventningene om at Finalebanen selvfølgelig ville finnes i materialet, mens hun ikke har noen forventning til at det fine kumlokket som ble lagt ned i forbindelse med tusenårs jubileet skulle være til glede for barna i Trondheim by. Planleggeren bekrefter her at hun ikke forventer perspektiver utover sitt eget syn på hva som er for barn i bydelen. I følgende avsnitt skal jeg derfor gå over til å behandle området lekeplassen, en kategori som inneholder et stramt hierarki (se appendiks 1). Finalen, som etter dette utsagnet, både er forventet fra planleggerens side og satt pris på, er også en del av dette hierarkiet.

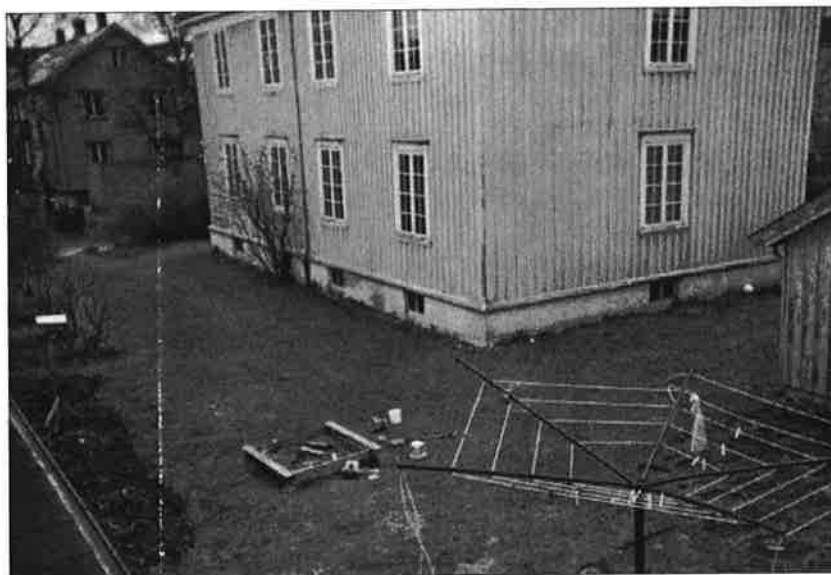
Lekeplassen

På min befarung med Marianne og hennes venninne tar de meg til det åpne gårdsrom i Nedre Møllenberg gate.¹⁵ *Den er bare for små barn og om sommeren går de små barn nakne her*, forteller de. Jeg får positivt svar på om alle får lov å være her, men at denne plassen er mest for voksne og små barn. Jeg spør dem om hvorfor dette området ikke var tegnet inn på deres kart. De svarer: *Vi går hit når vi kjeder oss*. Og dessuten sier de at området var utenfor og at de for øvrig er her svært sjeldent.¹⁶ De to jenter demonstrerer en distanse

¹⁴ Pde s. 44.

¹⁵ I feltnotatet står det *lekeplass* og ikke det åpne gårdsrom.

¹⁶ Uttrykket *utenfor* gir innhold til den tvil om kartenes betydning som er beskrevet s. 90.

Over: fig. 4.7. Her ser du hagen, med sandkasse og klessnor, og rabarbra-åker (2810).
Foto: Magnus Elgeseter.

Under: fig. 4.8 Dette er en park som kalles edderkopp-parken (2012). Foto: Johanne Møllenberg.

til denne plassen som ikke stemmer med den forståelse som arkitektene legger i hva som kan eller bør gjøres for barn i bymiljøet. Erfaringer beskrevet i de tre befaringer (del III), viser at lekeplassen og hierarkiet omkring den, er sentral for arkitektenes forståelse og konstruksjon av barndommen i byen. I det følgende skal jeg synliggjøre at det finnes flere elementer som konstituerer diskursen *Lekeplassen*. Dialogene over barnas fotografier var med på å belyse dem.

Landskapsarkitekten beskriver egne og kollegers ideelle ønsker for bymiljøet i det første intervju: ... ikke bare lekeplassen, men hele samfunnet - hele boområdet burde vært tilrettelagt sånn at ungene kunne bevege seg fritt og ha mer frihet enn de har i dag. Hun legger noe senere frem sitt syn på bygg-arkitektenes og planleggenes kunnskap om utarealer:

Det er jo forskjell på arkitekter, men mange av dem har jo liten fagkunnskap om utendørsarealer og behovene for dem, i forhold til utforminga (...) så de er avhengig av de normene for å kunne legge inn nok areal og riktig areal, så sådan sett er det viktig at vi jobber med de normene og får noen oppskrifter som arkitekter og andre - ikke landskapsarkitekter - kan bruke.

Nok areal og riktig areal behøver ikke være synonymt med lekeplass, men begrepet lekeplass går igjen i våre samtaler. Hun bruker både i intervju, befaring og i dialogen, som de sju andre, begrepet lekeplassen som beskrivende samlebegrep om helt konkrete fysiske steder og deres innretting. Om skolegården på Bispehaugen sier hun: *det fine er lekeplassen* og om bydelens mangler: *der er ikke mange ordentlige lekeplasser her*. Men hun er langt mindre opptatt av hierarkiet for grøntarealene enn det planleggerne er. På samme måten som de to andre landskapsarkitekter gir hun uttrykk for at oppgaven er å skape gode utarealer uansett om disse er del av en infrastrukturell helhet. Hun går imidlertid ikke fri av den skarpe kritikk som Christopher Alexander kommer med på begynnelsen av 60-tallet.

Another favorite concept of the CIAM theorists and others is separation of recreation from everything else. This has crystallised in our real cities in the form of playgrounds. The playground, asphalted and fenced in, is nothing but a pictorial acknowledgement of the fact that 'play' exists as an isolated concept in our minds. It has nothing to do with the life of play itself. (...) In a natural city this is what happens. Play takes place in a thousand places – it fills the interstices of adult life. As they play, children become full of their surroundings. How can a child become filled with his surroundings in a fenced

enclosure? He can't. In a semi-lattice, he can; in a *tree*, he can't.¹⁷

Alexander formulerer sin kritikk av den rigide tenkning omkring byforming når han trekker frem lekeplassen. Han har et godt belegg for dette siden CIAM deklarasjonen fra 1928 skiller mellom funksjonene: *dwelling, producing* og *relaxation (the maintenance of the species)*.¹⁸ For arkitekten av i dag er lekeplassen et like innarbeidet begrep og det hierarki, som denne er bygget inn i, like akseptert. Det er entydig: et uteområde tilrettelagt av voksne for barn. Det betyr ikke at de åtte arkitekter nødvendigvis vil avvise Alexanders kritikk, men at lekeplassen er innarbeidet som en del av deres faglige habitus.

Det første elementet som jeg vil omtale er spørsmålet om eiendomsforhold. En lekeplass er et offentlig eller et felles areal. Å snakke om lekeplass på privat tomt har liten mening. Private grunneiere kan både bygge sandkasser og sette opp lekehus og husker, men ingen av disse gjenstander, som ellers konstituerer lekeplassen på offentlig- eller fellesgrunn, gjør grunneierens hage til en lekeplass.

Stedet, den situerte fysiske virkeligheten, er for beboeren en hage og for arkitekten et areal med et hus på. Magnus (12) som bor i Hesthagen illustrerer dette i sitt foto av hagen: *Her ser du hagen, med sandkasse og klessnor, og rabarbra-åker* (fig. 4.7) og planleggeren kommenterer: ... *fin trøndersk firemannsbolig (med) plass til klessnor og rabarbra. Fire familier på en halv mål tomt, bra utnyttelse, ikke kom her å si at her skal det (komme) en fortetting eller (...)*. For Magnus er det en hage og for arkitekten tomten til en bolig for fire familier. Voksne kan etablere et område for barn og gi signal om at her bør eller kan leken foregå, men lekeutstyret i seg selv plassert på privat område er ikke en lekeplass. Arkitekten kommenterer Magnus samlede billedproduksjon slik: ... *(han) tar bilder av gater og de andre husene, rabarbraåkeren, ikke bilde av noen konkret lekeplass ...* Arkitektens bruk av tilføyelsen *konkret* sier noe om hvordan hun skiller mellom et sted som er innrettet for lek og noe som kan være mindre anlagt.¹⁹

¹⁷ Chr. Alexander 1966, A city is not a tree. *Design*, s. 52-53. Alexanders referanse til et tre er ikke et levende tre med blad, som han selv sier, men den struktureringen som ligger bak nyere bydannelser. Å bruke metaforen tre fører oss ikke mot en eventuell dobbeltbetydning av at barn setter pris på trær. Referansen til den *naturlige* by er den by som er "naturlig" vokst frem over mange år.

¹⁸ U. Conrads 1997 (1970), *Programs and manifestoes on 20th-century architecture*, s. 110.

¹⁹ I 1993 avholdt en del departementer en mindre konferanse, en idédugnad, under tittelen *Lekesteder*. Valget av tittel var gjort bevisst og det var et forsøk på å få løftet diskusjonen om barns utemiljø ut av diskusjonen om gode eller dårlige, større eller mindre lekeplasser. Med *lekestetet* var det ment at planleggere, arkitekter og kommunalt ansatte skulle åpne opp sin forståelse for at barn ikke nødvendigvis leker på lekeplasser, men at barns lek finner sted alle steder. Å bruke *lekestetet* som begrep var et forsøk på å innskrive barns lek ute i en geografi, inn i stedet og samtidig inkludere forståelsen av at barns lek finner sted overalt. Den var også et forsøk på en beskrivelse som harmonerer med den barn eller fagfolk kan bruke for å beskrive aktiviteten: "Å være ute". Denne begrepsbruken kunne inneholde ikke bare forståelsen av at barns lek finner sted over alt, men den åpne beskrivelsen ville også gi legitimitet til å si at dette er fysiske steder. Vi kunne således innskrive både forståelsen av lekeplassen og lekestetet i et og samme diskursive felt *barns utemiljø*. Det er ikke desto

Barna bruker ikke i sine beskrivelser av steder de leker betegnelser som: *lekeområde* eller *lekested*. Begge uttrykk henfører til den voksens behov for å geografisk lokalisere. De fysiske omgivelser der lek kan finne sted har ikke nødvendigvis en geografisk beskrivelse selv om de nødvendigvis må defineres som *steder*. Her kan arealet både være privat, halv-privat, halv-offentlig og offentlig, det kan være totalt uten noen form for tilrettelegging, det kan være hemmelig, et gjemmested, slik at bare de innvidde brukere kjenner til det. Følger vi Gregory Batesons tenkning er det bare den som leker uansett alder og situasjon, som bestemmer hva som er lek og dermed også hvor leken finner sted.²⁰

Selv om min påstand her er at lekeklassen er et entydig begrep for arkitekten finnes det andre begreper som trekker inn mot dette. Parkbegrepet er mere utydelig, små barn har gått i parken eller barneparken et par timer per dag for å være sammen med andre barn under oppsyn av en "parktante", man snakker om lekeparker og parkvirksomhet. Men bruken av parkbegrepet uten noe prefiks som lek- eller barn-, betyr at dette arealet er for alle beboere i et område. Men lekeklassen er også et sted i parken.²¹

Når barna bruker parkbegrepet behøver det ikke nødvendigvis å ha en gitt størrelse. I Edderkopp-parken er det et leketårn uten at dette arealet gir noen andre signaler til forståelsen av at dette kan være en park (fig. 4.8). Det er ikke bare barna som er usikre på bruken av disse begrepene. Arkitekten reflekterer over at hun selv og barna bruker ulike begreper for de samme arealer:

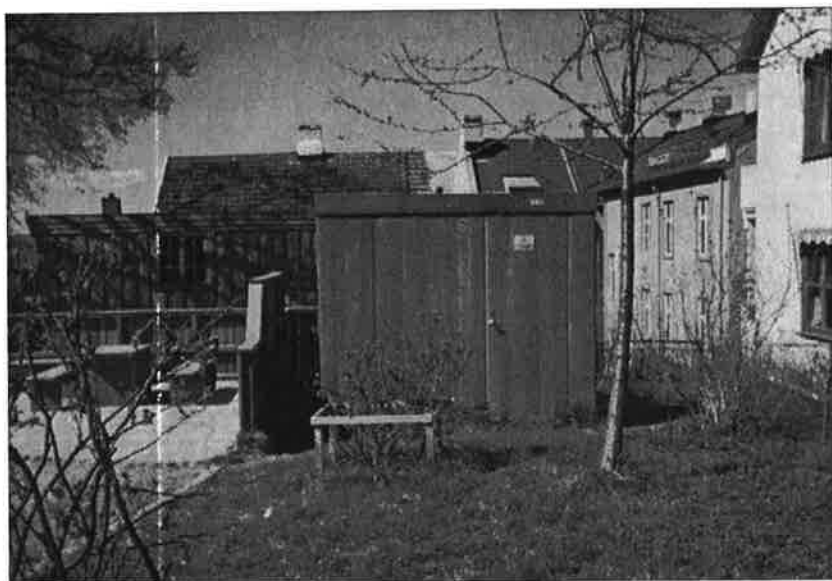
... *Edderkopp-parken? de bruker parkbegrepet*, men her heter det Thornesparken (...) de tar jo bilder av de lekeklassene rundt omkring her, som jeg også vet om (...) det skal ikke mye

mindre klart at de to måter å forstå barns verden på, kan inneholde to veldig ulike måter i forhold til tid og sted. Mens *lekeklassen* er et areal, et fast geografisk punkt for lek, kan *lekestedet* flytte seg etter barn, årstid og mulighet for å etablere lek i individuell eller kollektiv form. Selv om *lekestedet* som begrep kan sies å være overordnet til *lekeklassen*, er det klart at det domene denne forsøker å beskrive er så stort at det er vanskelig å snakke om et tydelig og konsistent domene for de som skulle bruke det. Lekestedet ble da heller ikke på det tidspunkt del av en diskursiv praksis. Konferansen om *lekestedet* gav få resultater, blant annet av denne grunn og vi gjenfinner ikke denne språkbruken i de anvisninger som ble gitt ut senere av departementet eller direktoratet (se appendix 1). Ble *lekestedet* således stående som en kommentar til diskursen *lekeklassen*. Barne- og familiedepartementet og Miljøverndepartementet 1993, *Lekesteder (upublisert)*.

²⁰ G. Bateson 1972, *Steps to an ecology of mind*, s. 177.

²¹ I 1954 ble Thornesparken endelig sikret gjennom regulering og byplankontoret i Trondheim kommune skrev: *Ved beslutning i formannskapet er det tidligere bestemt at området skal legges ut til park og lekeklass, og det er nu fullt opparbeidet av bygartneren til lekeklass i parkmessig ramme* (Skare 1998:72). Trondheim kommunes beskrivelse av lekeklassen i parken er ikke spesiell. I en gjennomgang av Stockholms parker på 1800-tallet vises hvordan lekearealer ble plassert som åpne arealer uten utstyr inne i parkene. C. Nolin 1999, *Till stadsbornas nytta och förhållande : den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*, s. 218-19. Også i dag finner vi tilsvarende funksjonsdeling i byparkene. Inngjerde lekearealer skilt ut fra byparken finnes for eksempel i Frognerparken i Oslo eller i Kongens hage i København.

4

Over: fig. 4.9 Dette er bilde av den *STYGGE* strøm-boksen på lekeklassen vår (1705).
Foto: Olav Møllenberg.

Under: fig. 4.10 Dette er bilde av lekeklassen vår (1706). Foto: Olav Møllenberg.

til før de kaller det en park, jeg syns mitt første møte med det de kaller for Buran ... det de kaller for Buranparken, jeg kaller det Buran lekeplass (...).²²

Det som bør nevnes som det andre av de konstituerende elementer for lekeplassdiskursen er utstyret. Det er et avgjørende elementet i barns beskrivelse av lekeplassen.²³ Lekeplassen avgjøres ikke i forhold til størrelse eller romlighet som styrer bruken av begrepet, men forståelsen av "eiendomsforholdet" kombinert med lekeutstyr satt opp for barnas motoriske aktiviteter.

Ustyret er lekeplassen

Olav (11) har tatt to foto med følgende tekst: *Dette er bilde av den STYGGE strøm-boksen på lekeplassen vår og Dette er lekeplassen vår* (fig. 4.9 og 4.10). Av Olavs 11 foto er det fem som beskrives med et slikt felles eller eget eiendomsforhold. Han viser hagen sin, rommet sitt og vennen sin. Lekeplassen er en viktig plass for ham, han bemerker at der er masse lekeapparater og han husker at basketkurven kom opp nylig. Sammen med vennene sine er han der ofte, sier at de er der nesten hver dag for å spille ball. Olav bor tett ved lekeplassen. Men på spørsmålet om der finnes plasser som bare er for barn svarer han: Nei, lekeplassen er for alle folk. Lekeplassen som Olav beskriver er en grusplass uten mye vegetasjon.

Arkitektene skiller, på samme måten som Olav, strømboksen ut som et ikke passende "utstyr" på lekeplassen, et ikke konstituerende element for lekeplassen. Arkitekten syns at strømboksen er ganske nøytral, men veldig avvisene og at den er i veien.²⁴ Mens hennes kollega løser problemet med den feilplasserte strømboksen på følgende måte: Nei, nå er det ofte sånn at strømboksen kommer først og så er det restarealet hvor ingen kan bo? ja, og så setter vi opp lekeplass der.²⁵ Lekeplassen som Olav beskriver er nok større i areal slik at historien antakelig er mer komplisert enn at mangel på brukbarhet gjorde arealet til en lekeplass.²⁶

Selv om strømboksen er en konkret fysisk gjenstand som Olav setter fokus på er det ingen tvil om at han og arkitektene vet hva lekeplassen er. Et sted utstyrt med lekeapparater. Det som er mer uvanlig er at kurballstativet har gjort denne plassen til mer enn en småbarnslekeplass. Olavs beskrivelse av at

²² Ldy s. 9. Det kan reises en diskusjon om hva stedsnavn og funksjonsbeskrivelser betyr for både barn og voksnes forståelse av disse steder. Hvordan disse betydningssystemer spiller sammen med koder for praksiser bør også være interessant å studere nærmere. Det vil imidlertid bære for langt fra fokus og får derfor stå som ubesvart her.

²³ Det er også et avgjørende element i alle de nordiske leksikale beskrivelser av begrepet.

²⁴ Ldm s. 1.

²⁵ Ldy s. 26.

²⁶ En av årsakene til at dette arealet kunne etableres som lekeareal var i tillegg at det var i kommunal eie (personlig melding fra Ivar Leivestad, Trondheim kommune).

lekeplassen er for alle, er også unntaket som bekrefter regelen. De aller fleste av barna er tydelige på hvilke arealer som er etablert for barn. Johanne som forteller om Edderkopp-parken og Lilleparken²⁷ svarer på spørsmålet om hvilke plasser som er viktige for henne at det er hele Møllenberg og Småbergan. Men når hun skal peke ut plasser i strøket der hun bor som er spesielt for barn og unge, svarer hun Edderkopp-parken, Lilleparken og Thornesparken. Som mange av de andre barna, vet de at selv om lekeplassen er et sted for dem, er den ikke eksklusivt for dem. Der kommer voksne på disse plassene også.

Lekeplassen - en del av barnas historie

Et tredje konstituerende element er at lekeplassen er et historisk sted med de kulturelle og sosiale betydninger dette medfører. Går vi igjen til det fotografiske materialet for begge bydelene, finnes det klare mønstre i hvordan barna presenterer lekeplassene og hvordan de sammen med venner skaper en dramaturgi i bildene (fig. 4.11). Det er en dramaturgi som taler til arkitektene; et *punktum* som får arkitektene til å reflektere videre over hvorfor barna fremstiller lekeplassene på denne måten. Det tegner seg også i disse foto et bilde av at lekeplassen er en diskurs både for barna og for arkitektene.

I det fotografiske materiale gjenfinner vi, i dialogene, retrospektive fortellinger om skolen, barnehagen og lekeplassen. Lekeplassen som en gang var et mer aktivt sted for våre barn sammen med foreldre og søsken er nå kanskje en plass med små søsken på slep eller et sted for å treffe venner. I representasjonen av lekeplassen gjenfinner vi modellen som er med på “den dokumentariske fotograferingen” og som opptre enten i egen person eller som aktør for å vise frem det man kan foreta seg. Fotografen og vennene skaper en dramaturgi som passer til stedet. Jorunn har Cecilie med som med hele sin kropp viser frem rommet de er i (fig. 4.12). Vi kan tolke lekeplassens plassering i deres fortellinger som diskursen *Lekeplassen*, det som er for barn. Eller diskursen *Dette er for dere* eller *Dette er for oss, men vi er der ikke*. Arkitekten griper det retrospektive i denne måten å dokumentere disse steder på. På mitt spørsmål om hva hun tenker om deres skildringer av lekeplassene sier hun:

Et par indre tun og så et par gatetun, de (barna) er jo så pass store at det jo egentlig ikke er plasser som er tilrettelagt for dem, men om det er nostalgi at de har hatt et nærmere forhold til det før eller at dette er egentlig “laget for oss”. Tror på forhånd at det ikke har så stor verdi, jeg har følelsen av at de ikke bruker det så voldsomt egentlig, men at de vet at noen har forsøkt å tilrettelegge “noe for oss”, så det signaliserer det som

²⁷ Et tilsvarende lite lekeareal inne i et nabokvartal til Thornesparken.

en plass for barn, men om de bruker det sånn veldig voldsomt det vet jeg jo ikke helt (...) det er en slags unnskyldning, pose-re foran. (...) Planleggerne går jo hele tiden ut fra en modell: at små barn er i mors nærhet, nærlekeplassene er tilrettelagt for veldig små barn, mens de større bydelsplassene må til rette-legges for de større barna som går litt lengre.²⁸

Selv om arkitekten går inn for at disse små lekeplasser beskrives med en retrospektivitet, går hun likevel tilbake til å reflektere over hennes egen opp-gave med å skape gode steder. En slik vending er ikke enestående. I forhold til samme spørsmål får jeg samme type svar fra et par av de andre arkitektene. Arkitektene leter etter barnas fortellinger om utstyr og tilrettelagte lekeplasser. De finner ikke aktivt lekende barn, men bilder av lekeutstyr. Her er det sik-kert at det metodiske valg med bruk av fotografiene viser at det er fotografiene som vi ser. Det er den denotative analysepraksis *Studium* som trer frem her. Et påfallende trekk er at ingen tar bilder av barn de ikke kjenner. Portrettering av et yrende liv med lekende barn på lekeplassen finnes ikke.

Også planleggeren er inne på at det er en skildring av noe som har vært:

Jeg trodde ikke at barn som var 10-11 år var på de plassene i det hele tatt, men nå er det noe med jentene, jentene kan kan-skje sitte der å prate litt pusle litt, til og fra. *De har vært der som mindre, det er min tolkning*, du mener beskrivelsen er litt sånn retrospektivt, *de som leiet meg over gjerdene sa at de møtes der*. Det blir en slags revirmarkering i og med at de har gjort det til sine egne tidligere, det kan være viktig nok.²⁹

Hun er den eneste som gjennom hele samtalen om fotografiene forsøker å legge inn tolkninger hvor kjønn blir en kategori. Hun ser at jentene går tur og at de kanskje i noe høyere grad opptrer i flokk på fotografiene. I overstående sitat forsøker hun seg med en forklaring på at de fotograferer disse små leke-plasser ut fra at de bruker plassene til samtale og samvær uten nødvendigvis å gjøre noe annet der. Selv om hennes refleksjon har et visst belegg i fotografiene er jeg mer i tvil om det poenget holder i forhold til de små lekeplassene. Alle modellene er enten plassert på et lekeutstyr eller de er plassert fritt i rom-met uten noen meldinger om at dette er en kontemplativ virksomhet som foregår. Det er fotografiet som sosial praksis som utspiller seg i samhand-lingen mellom fotograf og modell. Det er bilder som skiller seg fra de som

²⁸ Ldy s. 28.

²⁹ Pdy s. 121.

Over: fig. 4.11 Dette er min venn Tom som er i en lekeplass som vi kaller Gullbarnehagen. Jeg er der noen ganger om sommeren (3908). Foto: Maja Elgeseter.

Under: fig. 4.12 (Bildet er ikke teksten, lekeareal Øvre Møllenberg gate 48B, inngang fra Nonnegate) (1607). Foto: Jorunn Møllenberg.

viser samhandlingen eller oppspill til samhandling hvor for eksempel rom og ball er tema. Det finnes en åpenhet i bildene som nesten kan være teatralisk. Og arkitekten drar konklusjonen helt ut i følgende kommentar til Michaels foto. Hun finner en distanse i bildene som hun tilskriver det historiske og retrospektive, mens jeg kan være i tvil om dette kan være en konsekvens av fotografens dokumentariske posisjon:

Mye (foto) rundt der han bor også litt sånn (i) disse sløve parkene (...) Det er en åpenhet i bildene, kanskje han har lekt her, at han tar bilde av historien sin her. Der er en distanse i bildene, kanskje historiske bilder, nesten som det skulle vært noe introvert eller sånn.³⁰

Lignende funn er gjort i en svensk undersøkelse. Den ble gjennomført i Lund av Rasmusson i 1996 med niåringer. Hun konkluderte med at barna gjennomgående formidler sterke følelser og nærhet til det fysiske miljøet, fremfor alt til miljøet ute.³¹ De rom som hun fikk kjennskap til gjennom deres tekster, tegninger og fellesturer beskriver hun som: gjemmedsteder, utsiktsplasser, lekeplasser, møtesteder og hvileplasser. Hun sier at lekeplassene fremstår som *förvånansvärt betydningsfull* for mange av barna, samtidig som flere av 4. klassingene gir uttrykk for at de er trøtte av lekeplassene og at de var for store til å leke der. De var på jakt etter nye muligheter som de imidlertid ikke hadde lett for å finne etter Rasmussons mening. Hun sier også at de eksempelvis hadde et allment negativt forhold til lekeplassen i området, men at de samtidig viste frem enkelte lekeredskaper som kunne være betydningsfulle. Rasmussons resultat stemmer godt med resultatet fra Trondheim.

Cecilie Skare sier i sin hovedfagsoppgave om møllenbergbarna, at barna ikke er på disse plassene. Det er intervjuene og barnas kart hun vurderer ut fra. I hennes konklusjon er følgende trukket frem:

“Mine” barn ga på mange måter inntrykk av at de så på seg selv som for store til å leke på de typiske småbarnslekeplassene. (...) Som Lillian sa det: *Vi er der av og til, men det er kjedelig der*. Dette betyr ikke at det ikke var noen barn som satte pris på lekeplassene. Cecilie for eksempel forteller at hun liker å leke i Thornesparken, som utenom å være park, også er lekeplass. Det er likevel mine inntrykk at barna fra 9-års alderen og oppover, foretrekker lekeplasser der de kan være litt for seg selv - der de ikke hele tiden er under oppsyn av voksne.

³⁰ Adm s. 171.

³¹ B. Rasmusson 1998, *Stadsbarndom : om barns vardag i en modern förort*, s. 153.

Det var derfor ingen overraskelse at flertallet av barna forteller at de pleier å leke i skolegården også etter skoletid.³²

Går jeg så til Barbara Rogers synspunkter i forbindelse med den samme problemstilling for elgeseterbarna, sier hun at det er urovekkende at barna viser til disse lekeklassene og parkene som et sted spesielt for barn, og at de bekrefter og forsterker en holdning i samfunnet om hvor barn skal være synlige i det fysiske utemiljøet: på tilrettelagte lekeplasser med lekeapparater.³³ Rogers tolker barns synspunkter ut fra intervju med dem og fra deres fotografier.

Det kan se ut som om det er en diskrepans mellom det Skare og det Rogers sier. Er det slik at møllenbergbarna ikke liker lekeklassene hvor der også er voksne, mens elgeseterbarna gjør det? En viktig forskjell mellom de to områdene er at der finnes mange små lekearealer inne i kvartalene på Møllenberg, mens tilsvarende ikke finnes på Elgeseter. Møllenbergbarna har skolegården i sin midte og i tillegg Buranbanen³⁴, Thornesparken og Småbergan. Ser vi bort fra elvebreddene og Høyskoleparken som omrammer Elgeseter-området, er det enkelte grønne lommer inne i bebyggelsen og et par områder som signaliserer lekeplass gjennom utstyr³⁵, men mest av alt er den sentrale lekeplass: Finalen.

Er det skolegården på Bispehaugen med sin plassering midt på Møllenberg, vs. Finalens plassering midt på Elgeseter-området, som får de to geografier til å tolke materialet så ulikt, er det ulikt bruk av metodisk opplegg som kart vs. foto, eller er det ulike forestillinger og diskurser som kommer til uttrykk i disse konklusjoner og ikke minst i barnas fortellinger?

Kan arkitektene gi svar på dette spørsmålet gjennom sine kommentarer til fotografiene? Arkitektene henger fast i sin profesjonsutøvelse og fester seg ikke i vesentlig grad ved den underliggende diskursen som presenteres: *Dette er for oss, men vi er der ikke* eller *Dette er for oss, men vi er der på vår måte*. I våre samtaler vender de tilbake til sitt ansvar for å etablere lekeplasser for barna i byen. Arkitekten sier: *Jo – i byen må man satse på det offentlige når det gjelder utearealer*.³⁶ Arkitektenes faglige plassering, ofte midt mellom det offentlige og den private byggherre, avslører problemene med å finne ståsted for egen faglig posisjon. Det er den urbane kontekst som dominerer og nærheten til egne grunnleggende erfaringer er eventuelt også av denne grunn fjern. Deres egen barndom hvor leken foregikk ute i frie omgivelser smitter i veldig liten grad over på deres syn på lekeklassen. De stiller ingen

³² Skare (1998:150).

³³ Rogers (1999:196).

³⁴ Buranbanen omtales andre steder i avhandlingen som Buranparken og Buran lekeplass.

³⁵ Lekeplassen ved Huset eller Gullbarnehagen (3908 og 0504) og "lekeplassen" øverst i Gløshaugveien.

³⁶ Ldm s. 21. Hun uttaler seg spesielt når byen er synonymt med den tettere kvartals- og bystruktur.

spørsmål ved om lekeplassen er for barn eller om den i hovedsaken er et konstituerende element i byen for barndommen.

Lekeplassen er en del av barns historie, de har alle vært der, mer eller mindre. Og som sådan blir den derfor stående som en samfunnsinstitusjon. Det er en konklusjon som tydelig kommer frem i dialogene. I Majas foto (fig. 4.11) ser jeg hennes venn Tom på innsiden av nettingen i gjerdet omkring Gullbarnehagen eller Huset som det også kalles. Husken henger ikke rolig ned, men viser at Tom har hatt tak i den. Med bortsett fra dette diskrete bevis på bevegelse fremstår fotografiet på alle måter slik som Alexander fremstiller det som et bevis på at vi tror at det går an å isolere leken til egne områder.

Rogers bekymring for at barna bekrefter og forsterker en holdning i samfunnet om hvor barn skal være synlige i utemiljøet, deler jeg ikke.³⁷ Barna bekrefter og avslører våre forestillinger og forventninger om at lekeplassen er skapt for barn, men samtidig melder de at den er også en del av deres historie. På det teoretiske nivået bekrefter de skillet mellom levd liv og dogmatisk profesjonstenkning slik Lefebvre skildrer det.

Lekeplassen som diskurs har virkning for den plass arkitekten har som deltaker i å etablere lekeplassens fysiske gestalt.³⁸ På denne måten bidrar den derfor også til den kontinuitet som de 100 år med lekeplass som jeg har illustrert i appendiks 1. I diskursen *Lekeplassen* møter vi flerfoldige paradokser. Lekeplassen er en konstruksjon som ble befestet i modernismens tid, og fast forankret i den normative tenkning omkring arealer for rekreativ aktivitet ute mellom husene. Den er en del av arkitektens, landskapsarkitektens og planleggerens habitus. Den er en reminisens fra den tiden hvor den hjemmeværende mor var omsorgsperson på dagen. Påstanden om at den opprettholdes i høy grad av utstyrproduzentenes markedsføring og produksjon har jeg ikke ført bevis for her, men mye kan tyde på den har noe for seg for på befaringene med arkitektene kom dette momentet frem.

Tilrettelagte lekearealer og trafikk er to sider av samme sak: den fysiske rammen om barns opphold ute. På begynnelsen av 19-hundretallet var lekeplassen et trafikksikkerhetstiltak, mens det i dag neppe vil være legitimt å føre frem en slik argumentasjon. Det pågår en innsats for å redusere trafikken og finne løsninger for gatearealer med lav trafikkintensitet. Samtidig, mens antallet biler vokser, er det behov for å se på hvordan barna forholder seg til de belastninger som de utsettes for daglig fra kjørende og parkerte biler. I dagens norske urbane miljø er lekeplassen ikke et kompensatorisk tiltak.³⁹

³⁷ Rogers (1999:196).

³⁸ Jeg knytter meg her til Faircloughs forståelse av diskurs som sosial praksis. N. Fairclough 1989, *Language and power*, s. 14-35.

³⁹ Det er viktig å ha klart at norske lekeplasser skiller seg vesentlig ut fra både velutstyrte danske som svenske lekeplasser og lekesentre med lønnet personale.

Trafikkens tilstedeværelse

Et av de styrende elementer i byens infrastruktur er trafikken. Og en løsning på problemene omkring trafikkens tilstedeværelse er en av de mest presserende oppgaver for de som ønsker å bedre byens miljø også for barn. For spørsmål som denne avhandlingen behandler, er det imidlertid en meget viktig avklaring i forhold til disse problemene. Den forutsetter et skille mellom de problemer som er knyttet til den trafikken som beveger seg, altså den som er i fart; det er så vel transport av varer som av personer. Og de problemer som er knyttet til den delen av trafikkbildet som ikke beveger seg og dermed kanskje ikke kvalifiserer til å være inkludert under begrepet trafikk: de parkerte privatbiler som nødvendigvis må "lagres" når de ikke er kjørende. De opptar areal og er en forutsetning for at personer på individuell basis kan bli transportert fra en lokalitet til en annen.

Bilen er en integrert del av mange barns liv. For "våre" barn er den derimot ikke en viktig del av deres liv på ukedagene, for de bor nær sentrum og har lett adgang på egen hånd til de tilbud som byen har.⁴⁰ De blir ikke kjørt til skole eller til fritidsaktiviteter. I helgene derimot er de ofte med foreldre i bil for å besøke slektninger, eller de drar til hytta. Men de vokser opp i et bebilet bymiljø.⁴¹

I forhold til trafiksikkerhet finnes det ulike og til dels konkurrerende perspektiver og strategier for måloppnåelse. Det ene er å forsøke veien om arealplanleggingen med total eller delvis trafikkseparering. En løsning som ble illustrert i befaringsnummer to. Den andre kan karakteriseres ved å peke på de kjørende og forsøke enten å minke antallet biler, dempe farten eller ved trafikktekniske tiltak ved humper, innsnevring, etablering av bilfrie områder der det tidligere var kjørende ferdsel eller lignende løsninger overfor de kjørende. En tredje er å dempe farene ved trafikktekniske løsninger som fotgjengeroverganger, inngjerding av fotgjengere og syklist, forbud, hjelp og opplæring. Den siste er samlet sett basert på løsninger som legger ansvaret på den myke trafikant for at de skal virke.⁴² De to siste er det vi vil møte i dette prosjektet og i sammenhengene som involverer barn.

⁴⁰ Trondheim kommune har nylig flyttet svømmehallen som lå i Prinsen gate til nye havnearealer. Hvilke konsekvenser dette har hatt for "våre" barna som var aktive brukere av svømmehallen er ikke med i dette materiale. Spørsmålet står derfor åpent: blir det færre turer til svømmehallen eller mere foreldrekjøring for barn i vår aldersgruppe?

⁴¹ Jeg har i *Hvor har du vært? - ingen steder: miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt* beskrevet den massive dominans av biler i byen på følgende måten: "Infrastrukturen er altså befolket og "bebilet" om vi tillater oss ved inngangen til det enogtjuende århundre å bruke en slik ordkonstruksjon av bil og prefikset be-. Trafikken er tilstedeværende rent fysisk og den er et risikomoment som fremkaller angst og stress. Det forventes at barn lærer seg å mestre sitt trafikkmiljø. Den motoriserte ferdsel bringer med seg støy, støv og luftforurensning. Sist og ikke minst krever kjøretøyer areal både når de "triller" og når de står. Ideene, erfaringene og den materielle side er alle deler av den bebilede by eller det bebilede landskapet." (Wilhelm 1999a:41).

⁴² Forskningen på trafiksikkerhet har handlet om hvordan barn mestrer trafikken og ikke hvordan bilister forholder seg til barn i trafikken. Mange institusjonaliserte praksiser er med på å forme dette siste som et diskursivt felt. Her finner vi opplæringen, de trafikktekniske løsninger og ikke minst foreldres nødvendige deltakelse til å holde barn fra de mest trafikkerte områder.

Bilens tilstedeværelse i kraft av sitt krav på lagringsplass er del av det problemkompleks som omhandler kampen om knappe arealer i byer og tettsteder. Erverv av kjøretøy krever ikke fra samfunnets side krav om at eieren har et sted å plassere det ervervede objekt: bilen. Spillet om parkeringsnormer, tilgjengelighet for butikkeiernes kunder, tilgjengelighet til bolig, fornuftig sirkulasjon og logistikk har ikke felter eller brikker som peker til barns rettigheter i utemiljøet. Gaten som var stedet for leken ble eksklusivt overtatt av kjørende personer når automobilen ble en realitet.⁴³

På Elgeseter er problemene knyttet til den kjørende trafikken, på Møllenberg i hovedsak til den parkerte. Selv om Elgeseter og Møllenberg for de fleste fremstår som to byområder av helt forskjellig karakter, så er det noen fellestrekk som bydelene deler med andre bydeler i den rike verden. Bilen er en integrert del av hverdagslivet; like viktig for mange som boligen. Det er derfor også en forutsetning at personbilen kan parkeres relativt nær boligen dersom den skal fungere som fremkomstmiddel i hverdagen.

Barna lever på tvers av gaten

Østsidens barn må krysse gaten hele året for å komme til Finalen og butikkene, om vinteren til skøyteisen på Finalen og om sommeren til de store åpne parkeringsarealer hvor det er fint å sykle på kveldstid og i helgene. Vestsidens barn må krysse gaten når de skal bruke vinterens akemuligheter i Høgskoleparken. Melanie (10 år) som bor på østsiden beretter følgende når vi prater om Elgeseter gate. Jeg spør om hva hun syns og om hun er redd trafikken.

Nei, jeg er ikke redd for trafikken. Når vi er sammen med mamma sier hun: Dere må bare gå over når det er grønt (Hun vrenger på stemmen for å imitere moren) hun forstår ingen ting.

Er det når du er alene?

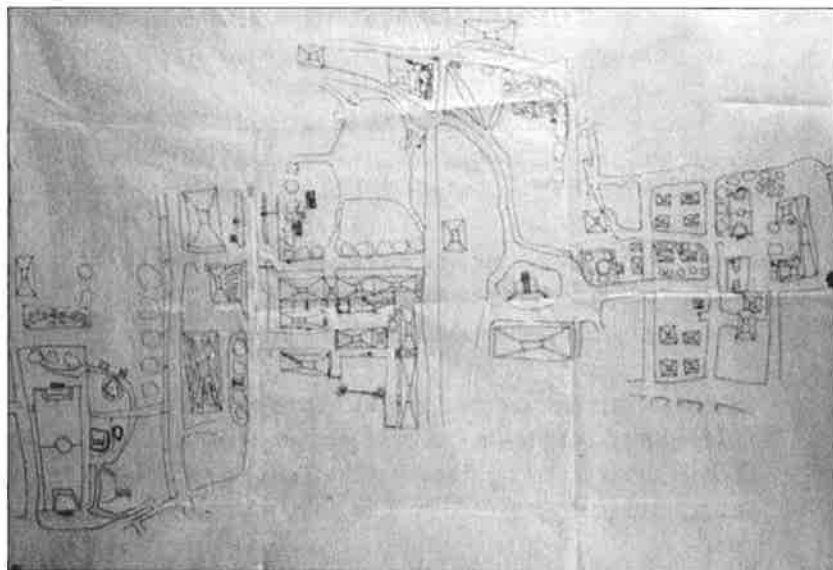
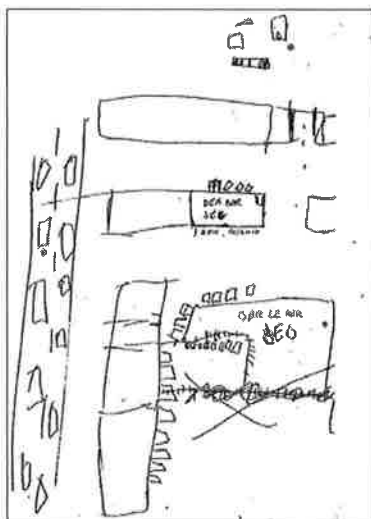
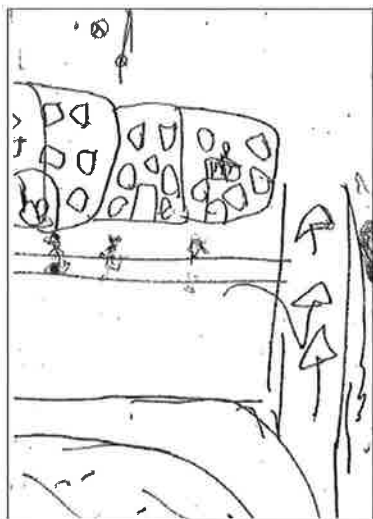
Du vet; der hvor Ronja bor. Jeg og Ronja vi får liksom ikke lov til å løpe over gata. Så så han (onkelen) det og vinka til oss.

Han sa det til Ronjas mor, som ble dritt sur på oss.

Så dere tar sjanser?

Ja, vi løper over gata på rødt. Før gikk vi over gata, vi gikk først på Kalvskinnets skole. Det tar så lang tid, særlig når vi skal til skolen, etter skolen og vi skulle rekke å kjøpe gave. Ronja hadde glemt å kjøpe gave til hun, Elin. Hun hadde glemt å

⁴³ I Ordbok over det svenske språket er lek forklart med følgende: Stadzens gator skola wara fulla medh. små piltar och pijghor, som på gåtomen (dvs gatorna) leka (fra 1541). (Svenska Akademien 1939).

Over til venstre: fig. 4.13 Kartutsnitt 30 x 40 cm. Kart: Melanie Elgeseter.

Over til høyre: fig. 4.14 Kartutsnitt 30 x 40 cm. Kart: Ronja Elgeseter.

Under: fig. 4.15 Kart (2) 180 x 120 cm: Kalid Elgeseter.

kjøpe gaven dagen før. Så gikk vi, klokka var 8, og vi begynner klokken halv ni. Ronja kjøpte sånn kam, så løp vi.

Rasmus (10 år) var nyinnflyttet i Elgeseter gate (den eneste som bodde rett ut mot gaten) da han ble med i prosjektet, men familien flyttet kort tid etter. Rasmus fortalte hvordan han hadde trent på å avlese det røde, gule og grønne lys både til høyre og til venstre for å være sikrere når han løp over gaten mellom to lyskryss.⁴⁴ Materialet fra barna viser at det ikke er mangel på trafiksikkerhet som får dem til å trekke unna, men trafikkens tilstedeværelse, støyen og støvet.

Det er Kalid (13 år) som tydeligst illustrerer at livet leves på tvers av gaten. På tross av motforestillinger om å bruke kartene i tolkningene fra barnas hverdag skal jeg bruke dem i denne sammenhengen fordi avlesningen av det de fremstiller er enkel og konkret. Det er den kjørende trafikken som beskrives på Elgeseter til forskjell fra møllenbergbarna som i meget beskjeden grad går inn på å beskrive de parkerte biler eller parkeringsplasser. Kart tegnet av elgeseterbarna som bor på østsiden kan deles i ganske tydelige kategorier dersom vi bare ser på hvordan de beskriver vei- og gatestrukturen, kjørende og parkerte biler.⁴⁵ Den ene gruppen viser Elgester gate med en kartsignatur som betyr mange biler (fig. 4.13 og fig. 4.14,) og stedene som de krysser. Måten de gjør det siste på er ved å vise fotgjengeroverganger eller lysstolper i kryssene. De viser de trafikktekniske løsninger som er beregnet for dem. Den andre gruppen har tegnet gata der de passerer. Det er to barn som har en nærhet til gaten, den ene har adresse Elgeseter gate, den andre har direkte utsikt til gaten fra sin bolig. Og begge har tegnet gaten i hele sin lengde.

Kalid tegnet et kart som i sin karakter var så ulikt de andres at jeg bad ham om å gjøre ennå en karttegning. Det første kartet inneholdt de arenaer, hvor han brukte sin fritid, tegnet ut uten forbindelse mellom dem. Det vil si området nær boligen, skolegården, Finalen og Shell-stasjonen på vestsiden av Elgeseter gaten, men ikke Elgeseter gaten i noe omfang. Spørsmålene som kunne stilles til det første kartet var følgende: Var måten å oppdele geografien i så tydelig fragmentert et resultat av at de mellomliggende strekninger ikke var viktige? Eller var det fordi papirarket var for lite når målestokken for kartet ble bestemt ut fra de første streker på arket og lojaliteten til kartets konsistens førte til bare en målestokk innenfor det samme ark.⁴⁶ I den andre karttegning fikk han lov å tegne akkurat så stort som han mente det var behov

⁴⁴ Det er ikke forbudt etter ferdselsloven i Norge å gå over på rødt ved lyskryss.

⁴⁵ Når jeg ikke går inn på å beskrive kartene fra vestsidens barn skyldes det at fire av seks kart ble borte i 1998 under prosjektets gang.

⁴⁶ Grensen mellom diagram og målfast kartgjengivelse er uhyre flytende. Under pilotstudien for kart og intervju med barna brukte en av barna følgende teknikk: Etter å ha tegnet de nære omgivelser i en målestokk gikk hun over til å benytte en annen for det som ellers ikke ville ha kunnet få plass på det utleverte arket, det var mors arbeidsplass og lokaliteten for hennes egen idrettsutøvelse som ble heftet på ved diagramatiske forbindelseslinjer.

for. Vi adderte gråpapir slik at karttegning tilslutt endte opp med å være 180 x 120 cm stor. Interessen jeg hadde for dette kartet var i utgangspunktet om han ville lokalisere de ulike arenaer geografisk korrekt i forhold til hverandre og om det ville komme flere detaljer som fortalte om hans opplevelse av miljøet. Det overraskende var at det lille kartet som i realiteten inneholdt tre små kart og det store kartet hadde så likt innhold. For en 13-åring var det selvfølgelig ikke vanskelig å plassere de enkelte deler geografisk korrekt. Tillegget som kom på det store kartet var en detaljering av skoleveien med for eksempel en beskrivelse av trappeanlegget foran hovedbygget på NTNU, bakgården til noen av hans gode venner, idrettsbygget på NTNU hvor de av og til gikk innom, butikkene på vestsiden av Elgeseter gate og en høyere detaljeringsgrad for anlegget på Finalen. I første kart var det bare fotballbanen på Finalen som var tegnet, i det andre kartet var lekeplassen med.

Det mest interessante i Kalids kart nummer to er at Elgeseter gate ikke fremtrer som annet enn en meget kort strekning der han passerer (fig. 4.15). Og han har ikke markert denne som farlig på andre måter enn å tegne stolpene til lyssignalet. Elgeseter gaten fremtrer ikke med noen tyngde på kartet, det kan imidlertid ikke tolkes dit hen at gaten ikke har noen betydning. I samtalen med østsidens barn som beveger seg over til Finalen er gaten i høyeste grad nærværende ved deres beskrivelse av at de ikke bruker gaten til opphold.

Jeg tar ikke Elgeseter gate hjem fra skolen fordi der er så mye eksos, ikke fordi jeg ikke får lov (gutt 11 år). *Finnes det farlige plasser i strøket ditt?* Det har kommet to fylliker, så er det en motorvei (Elgeseter gate) og en togbane (jente 9 år). Jeg er ellers ikke ute på gaten så mye, og i hvert fall ikke Elgeseter gate. Der kan det være farlig fordi det er mange biler som kjører fort der. Nei langs Elgeseter gate oppholder jeg meg ikke (...) det er mye bråk, støy og støv om våren.⁴⁷ Det er rett og slett fælt. Om det kunne vært annerledes der jeg bor, så ville jeg ha foreslått å flytte Elgeseter gate (jente 11 år).

Harry forteller om hvordan han er plaget av trafikken og om diskusjonen som har pågått i forhold til om gaten skulle legges i kulvert for å avbøte for støv, støy og trafikkfarer. I en workshop for eksperter og byråkrater i 1995 ble det oppsummert: "Kontakt på tvers er vanskelig og for barn ikke ønskelig i dagens situasjon. Dette medfører at gaten er todelt, og henvender seg vekk fra

⁴⁷ Elgeseter gate hadde i 1997 et støynivå på omkring 75 dBa, et dobbelt så høyt støynivå som det som regnes som akseptabelt i bolignære oppholdsområder. Gaten har til tider alvorlige støvproblemer i barmarkspetider i piggdekkseongen, og preges tidvis også av nedsmussing og støv om sommeren. Lervåg, Skolmlil og Lillebye oppsummerer også at Elgeseter gate har svært store trafikkbelastninger og høy ulykkesfrekvens (1997:13-14).

hverandre og til ulike friarealer.⁴⁸ Etter workshopen konkluderte kommunen med at kulvert ble for kostbart.

Elgeseter gate er en dominerende faktor og på flere måter styrende for hverdagslivet på Elgeseter for Melanie, Rasmus, Ronja og Kalid. Av de 11 barn i studien som bor på østsiden av Elgeseter gate, var det bare de to yngste på 9 år som hadde absolutt forbud fra foreldre mot å gå over Elgeseter gate. I mer enn 100 år har denne sydgående trasé fra Midtbyen vært et viktig element i Trondheims infrastruktur.⁴⁹ Barna i øst skiftet skole fordi naboskolen Singsaker ved gjenåpning trengte flere barn og fordi det dermed ble slutt på den påkjennning som disse barna måtte ta hver dag når de skulle passere Trondheims mest trafikkbelastede gate for å komme seg til skole.⁵⁰ Selv om gaten ikke går inn i deres fortellinger om hvordan det ser ut der de bor, opptrer denne på veldig markerte måter i deres karttegninger og når de forteller om andre sider ved sitt miljø. Grensen mellom skolekretsene Kalvskinnet og Singsaker går i Elgeseter gate.⁵¹ Men barnas aktiviteter er ikke delt etter administrative grenser. Hva er det barna forteller om denne gaten? I fotorepresentasjonene er der et foto som er tatt på langs av gaten (fig. 4.16) Det er tatt fra fotgjengerovergangen ved lyskrysset nær kommunebygget, retning: ut av bydelen og på et tidspunkt hvor trafikken ikke vises. Byporten sees i bakgrunnen. Det er Louises foto og det er det første hun tok i sin serie på 10. Hun har valgt ikke å gi tre av sine foto tekst og dette er det ene. I de få foto fra andre, hvor gaten er i forgrunnen eller mellomgrunnen, er det objekt som er beskrevet i teksten i bakgrunnen på den annen side av gaten. Selv der hvor gaten og trafikken dekker hele forgrunnen er det motivet i bakgrunnen som trer frem. De viser interesse for det som befinner seg på den andre siden av gaten eller det som ligger i det fjerne og fortsatt på den andre siden, men de krysser ikke for å ta fotografiet. Selv om gaten forekommer oss voksne å være fraværende i deres foto og dermed i deres vandring i området, er den tilstedeværende i deres fortellinger om bydelen.

Elgeseter gate er ingen sosial arena for dem.⁵² Og når gaten ellers opptrer i forgrunnen er det motivet i bakgrunnen som først kommenteres: *Her er*

⁴⁸ K. Selberg 1995, *Idédugnad Elgeseter gate*, s. 7.

⁴⁹ Opprinnelig var dette jernbanens trasé inn til Midtbyen inntil denne ble flyttet i 1884, og under utbyggingen av området på 19-hundretallet ble en av byens trikkelinjer lagt her med endestasjon på Dalsengen. I 1983 ble trikken nedlagt og gaten ga plass for den stadig økende trafikkmengde. I 1997 var den oppe i en ÅDT på 30 000. ÅDT står for gjennomsnittlig døgtrafikk på årsbasis. H. Lervåg, A. Skolmli og E. Lillebye 1997, *Trondheim : byens liv : gaten som sosial arena*, s. 8.

⁵⁰ Trafikken i Elgeseter gate er hovedsakelig gjennomgangstrafikk. Kryssene er signalregulerte og samkjørte med grønne bølger. Trafikken kommer derfor i puljer og med stor hastighet, tildels over fartsgrensen på 50 km/t. Det er relativt mye tungtrafikk. Biltrafikken virker dominerende og truende for annen ferdsel. Lervåg, Skolmli og Lillebye (1997:25).

⁵¹ Fra ungdomsskoletrinnet går både barn fra øst og fra vest sammen på Rosenborg ungdomsskole.

⁵² Målet for Vegdirektoratets forskningsprosjekt *Trondheim : byens liv : gaten som sosial arena* var å undersøke gaten som sosial arena, informantene var over 15 år. Lervåg, Skolmli og Lillebye (1997).

Over: fig. 4.16 (Bildet er ikke tekstat, forlengelse av Elgeseter gate (Holtermanns veg), i bakgrunnen Byporten) (3201). Foto: Louise Elgeseter.

Under: fig. 4.17 Her er Nidarosdomen (3816). Foto: Anders Elgeseter.

Nidarosdomen (fig. 4.17). Trafikksikkerheten er her, som i andre urbane miljø, muligens ivarettatt ved at barn enten holder seg fra de sterkt trafikkerte områdene på grunn av egne preferanser eller at foreldre legger sterke restriksjoner for deres ferdsel.⁵³

Men Anders' foto (fig. 4.17) er ikke det eneste som forteller noe om hva det er som befinner seg på den andre siden av Elgeseter gate. Fotografiet beskriver således ikke bare motivet, men også indirekte fotografens posisjon. Det trekkes en linje mellom fotografen og motivet, fotografen på den ene siden av gaten og interessefeltet på den andre. Arkitektene ser på gaten som en vesentlig barriere for barna. For dem som for andre eksperter, er denne hovedferdselsåren problemet for bydelen. Det er gaten slik den opptrer som et langsgående og delende elementet i bydelen. Arkitektene og jeg leser således barnas beskrivelser inn i en diskursiv ramme som bestemmes av andre elementer enn de som inngår i vår egen. Den kunne kalles for *På tvers*, mens min og arkitektenes og ekspertenes forståelse og omtale av Elgeseter gate befinner seg i en annen, nemlig den som kan kalles for *På langs*. Går vi til fotokommentarene fra arkitektene er det heller ikke tvil om at disse illustrerer vanskelighetene i å forholde seg til en så dominerende ferdselsåre, og samtidig være med på det laget som gjerne vil forbedre og samtidig godta at gaten fortsatt er belastet med den foreliggende trafikkmengde. På spørsmålet om hva som kan mangle av bilder i en mer helhetlig fremstilling av bydelen, svarer arkitekten at det ikke finnes noen bilder inne fra kirkegården og at bilder fra skolegården på Kalvskinnet skole heller ikke er der. Deretter kommer vi inn på mangelen av bilder av Elgeseter gate.

Elgeseter gate er jo ikke (der), jeg vet ikke hvordan du skal tolke det, at den ikke er der, en barriere eller noe som de definerer (seg) bort fra ... det var det jeg merket meg, hvordan de definerer det bort fra sitt mentale kart, så krysser eller man krysser den ikke, hvis vi skal bruke Kevin Lynch, det er ikke en barriere sånn sett ... *jeg tror ikke at de er langs den.* (....) Man skulle ha gitt dette materiale til de som skal planlegger Elgeseter gate og omgivelsene rundt, trekk barn med i planleggingen. Hva betyr dette her? At den ikke er der. Så voldsomt fokus på den ... skal bli bulevard og ... *Her er den fraværende.* Helt fraværende verken som stygt eller pent. Noe forhold til den, noe som de må krysse, sådan kan det jo være greit det å gjøre den lett å krysse, gjøre den smalere med det som utgangspunkt, og det bilde (se fig. 4.16) er det jo heller ikke en bil på, hun står midt ute i kjørebanelen.⁵⁴

⁵³ M. Hillman 1993, *One False Move ... A study of children's independent mobility: an overview of the findings and the issues they raise*, i Hillman, M. (red.) *Children, Transport and Quality of Life*, s. 18.

⁵⁴ Pde s. 143.

Arkitekten stiller her et sentralt spørsmål, hvordan i all verden overlevere et fotografisk materiale som dette til planleggerne som skal se og komme med forslag til forbedringer av Elgeseter gate, når barna ikke forholder seg til den, når de definerer seg bort fra området? Men at de definerer seg bort behøver kanskje ikke å bety at området ikke er viktig for dem. Deres egne beskrivelser av de mange små, og etter deres mening gode boligområder, er muligens tegn på betydningen av det som defineres bort.

I enhver forskningssammenheng er det problematisk når man står overfor problemet med informasjonen som er fraværende. Er de fraværende fordi de ikke var interessante for informantene eller er det fordi dette tema bevisst er valgt bort. Det er helt klart at dersom jeg hadde gått tilbake til barna for å spørre dem nettopp om dette, ville jeg ha fått en ny dialog og en del kvalifiserte svar, men rent metodisk ville det veldig lett ha vært på mine premisser. Siden jeg ikke gjorde det, er det bare en mulighet: å ta barnas fotografier for det de er. For de aller fleste viser serien av bilder: steder i deres miljø på en mangfoldig måte. Elgeseter gates manglende tilstedeværelse i bildene kan på den ene siden tolkes ut fra fotografiet som praksis: man tar ikke bilder av det som er negativt (jfr. Referansen til Sontag s. 102). På den andre siden kan det være at de ikke er der, noe som trafikkteellingen som ble gjennomført tyder på.⁵⁵ Uansett hvilken tolkningsramme som velges, konklusjonen blir den samme: de velger bort Elgeseter gate.

I tolkningen av reaksjonene fra de åtte arkitektene kan jeg ikke se at noe får dem til å henge fast i egen betydningshorisont i forhold til dette stor problemkompleks. Det kan være flere forklaringer på det. En er at de ikke oppfatter dette som deres ansvar, fordi de store byplanmessige avgjørelser er tatt langt tilbake i historien, dagens virkelighet styres i høy grad av politikerne og økonomien. I tillegg er den overordnede infrastrukturelle diskursen institusjonalisert gjennom Statens vegvesen. Å åpne seg for de standpunkter og den alternative diskursen som barna presenterer truer ikke deres praksis i profesjonen. I følgende sitat kan vi følge et resonnement som fører oss dit:

Elgeseter gaten? Selve gata, der er et bilde derfra. Og så Bjørns Kiosk mer et sånn et identitets... et objekt, jeg tolker at de ikke ferdes i det rommet. Det synes jeg er ganske naturlig at de ikke ... jeg blir ganske fornøyd med at de ikke gjør (det). At det er en barriere, det er et sted hvor man ikke burde være, det synes jeg er ganske bra. ...bra å se at de fra østsiden krysser over til områdene på vestsiden. Det å krysse er en utfordring,

⁵⁵ I forskningsprosjektet initiert fra Vegvesenets side observerte man hvor lite barn det var i gaten: Det er en viss sammenheng mellom registrert ulykkesnivå og folks trygghetsfølelse. Folk er stort sett trygge, og vi kan ikke se at trafikksikkerheten begrenser gatebruken. Det er imidlertid få barn i gatene, og trafikksikkerhet kan være en av grunnene til at barn ikke får ferdes her. Lervåg, Skolmli og Lillebye (1997:46).

for gult og grønt og rødt lys, de snakker om hvordan de mestrer å komme over. Opplevelsesmessig så er mange av de lysene forferdelig dårlige, du skal vente så innmari lenge for å komme over – så må man nesten ta en sjanse fordi man ikke orker å stå der i fem minutter. *De er gamle nok til å løpe.* Det med Elgeseter gate det er bra – de går til sånn som Bjørns, et av de punkter (i gata). *Hva tenker du om lage bulevard?* Det er beplantning, det forserer ikke en annen bruk av arealene. Hvis det hadde vært en illusjon om en hyggelig gate så hadde det vært galt. Trafikken er jo her, det er en vei, en transportåre. (...) hvis jeg skal lure meg på en tolkning så er det noe med - om Elgeseter gate er veldig viktig likevel -. Fordi den er så nedstøvet, preger (den) veldig mye av den romlige opplevelse av hele området. På tvers av Elgeseter gate – den (bydelen) er ikke to områder ikke øst og vest ... det er hele, selv om det er få som har tatt bilder, så preger det allikevel standarden i området.⁵⁶

På tvers og På langs diskursene ligger begge innleiret i diskursen *Elgeseter gate*. *På tvers* diskursen er en tydelig konkurrerende representasjon av virkeligheten, mens den dominerende er *På langs* diskursen. Den sikres blant annet gjennom flere institusjonelle rammer. Oppmerksomheten er knyttet til at denne viktige ferdselsåren er et fylkeskommunalt ansvar, altså veikontorets bord og at den får oppmerksomhet i samarbeidsprosjekter mellom veietaten og kommunene. Den er også en del av skolediskursen om hvor barn skal høre til. Men på et punkt kan *På langs* diskursen inneholde noe som tilhører barna og bare dem.

Under oppstarten til prosjektet gjennomførte vi orienteringsmøter med de barna som ut fra bosted kunne være aktuelle å involvere. Elgeseterbarna ble fortalt at barn fra de andre skolene (Singsaker eller Kalvskinnet) også skulle være med i prosjektet. Et av de tilstedeværende barn meldte inn at det ikke var bra og at “de andre”, de på den andre siden, var dumme. Elgeseter gate fungerte i det minste i kraft av å være skolegrense som en barriere for vennskap og som en mulig identitetsdannende grense. Selv om mange av dem meldte at de brukte arealene på øst vise versa på vest var det ikke tydelige tegn på vennskap mellom østsidens og vestsidens barn.

I tolkningen av barnas bilder som arkitektene gir er det klart at de oppfatter at elgeseterbarna er opptatt av å mestre sine omgivelser, mens arkitektene og trafikk ekspertene⁵⁷ tar sitt utgangspunkt i de problemer og den forståelse som ligger i at Elgeseter gate som en stor og dominerende transportåre og samtidig en bulevard som kløver bydelen på langs. Det er bygg-arkitekten

⁵⁶ Adm s. 174-75.

⁵⁷ Refererer seg til Vegdirektoratets prosjekt.

og landskapsarkitekten som kommer frem med løsningene til hvordan vegetasjon vil kunne gi noe positivt og i beste fall være avbøtende i forhold til støv og støy, mens planleggeren ikke ser mulighet for å planlegge seg ut av trafikken problem. På tross av at de åtte arkitektene ikke viser motstand i forhold til å ta barnas perspektiv og diskurs så er de i kraft av sin yrkesutøvelse en del av den dominerende diskurs. Også på Møllenberg er mestringsperspektivet sentralt selv om forholdene her ikke kan sammenlignes med de utfordringer som Elgeseterområdet gir barna.

Bilene bare er der

Møllenbergbarna er klar over de to store trafikkbelastede veier som kranser bebyggelsen i nord og sør og bilenes dominerende status. Michael forteller om E 6'en som ligger inn mot området i nordøst og en annen gutt (12 år) har bodd nærmere denne veien enn det han gjør i dag, og sier at den er stor, stygg og forurenset mens en annen sterkt trafikkert gate i sør ikke blir omtalt selv om han av og til passerer den for å nå arealene ved ungdomsskolen. Michael spør hva vitsen er når bilene parkerer på fortauet.

I intervjuet spurte vi om hvordan barna oppfattet trafikken og endringene som kunne være et resultat av at det ble mindre trafikk. Man kunne muligens ha tenkt seg at barna ville ha et programmatisk svar på disse spørsmålene, men dette var ikke tilfellet. Mange av dem reflekterte over hva man da måtte gjøre, Marianne foreslo biler på batteri og mer sykkel, mens andre foreslo hest. Uansett forslag er det tydelig av deres svar at færre biler vil gi plass for mer lek og tryggere lek i gaten, ikke minst om vinteren, hvor alle de bratte gatene kunne ha vært brukt til aking. Fristelsen til å ake i gatene er så stor at de, tross forbud, av og til aker i det skjulte. Det endrer ikke på noe at området har andre fine akemuligheter i utkanten av Møllenbergområdet. Refleksjonene over mindre trafikk viser tydelig hvilke konsekvenser mange av dem ser av trafikken. De behandler en hypotetisk situasjon, men deres svar reflekterer dagens situasjon som for eksempel foreldres angst eller problemene med ballspill slik det er nå. Når møllenbergbarna forteller om trafikken, er de klar over dens betydning og i mange sammenhenger mest opptatt av hvor fantastisk det kunne være dersom trafikken ble mindre eller den ble flyttet. Jeg ser at bilene trenger barna vekk fra gatene på Møllenberg, men ser barna selv dette perspektivet?:

Det hadde blitt bedre, fordi da kunne vi gå fritt, uten at foreldre bekymret seg (jente 11 år). Kanskje vil det ha vært mer barn som hadde lekt ute (jente 13 år). Det hadde blitt ganske fint å bo her, flere folk hadde vært ute (jente 13 år). En fryktelig fredelig plass (gutt 11 år). Blitt renere luft, blitt mindre bråk og

tryggere å krysse gaten (gutt 10 år). Da kunnet vi ha gått på ski og sånn i gata (gutt 10 år). Jeg ville fjernet bilene. *Hvorfor?* Ekkelt for dem som spiller fotball. Ballen kan trille ut i veien (jente 13 år).

Det er fraværet i dagens situasjon som preger disse svarene. Snur vi deres argumenter for fremtidens Møllenberg forteller de om: bekymrede foreldre, for få barn og voksne ute, bråk, problemer med å krysse trafikken og vanskeligheter med lek, ballspill og å ferdes i gaten.

Møllenberg var ikke nødvendigvis mye tryggere for 100 år siden da hestevogner og kjerrer transporterte varer, materialer og folk gjennom sølete gater. Når Tellefsen omtaler Kirkegatas trafikk på 40-tallet, er det også foreldrenes angst for trafikken som er årsak til at barna ble holdt borte fra gaten og inne i gården.⁵⁸ I dag er det ikke trafikkmengdene som er skremmende på Møllenberg, men trafikkbildets uoversiktighet med parkerte kjøretøy. De trafikale problemer med ulykker og forurensning, er langt på vei løst for den voksne del av befolkningen på Møllenberg. Det kan være vanskelig å finne en parkeringsplass på kveldstid, men det er ikke et problem som får folk til å flytte i dag.⁵⁹ Innsatsen på 70-tallet ble oppsummert som vellykket og beboerne melder at de var mindre engstelige.⁶⁰

Går vi til barnas fotografier, forteller de en litt annen historie. Det er en bydel fylt med biler og med meget få, men meget talende kommentarer til noe som kunne være annerledes, eller det er kommentarer til hva som er å foretrekke fremfor noe annet. Men behøver dette være to motstridende fortellinger? Jeg tror ikke det. Bilene fyller opp over alt i forgrunnen på deres bilder og det finnes ingen kommentarer på at dette forgrunnsmotivet er forstyrrende. Det er ikke bilene, men det bilfrie som enkelte steder får plass og tekst i deres dokumentasjon av bydelen.

Hvordan ser og tolker arkitekten barnas foto? Hun finner biler i deres bilder, men finner ikke at bilene er sentrale på noen som helst måte.

- ikke noen kommentar om, ingen har skrevet at de syns at det er veldig mye biler der. (...) ingen har vært opptatt av det bortsett fra det skiltet. Det var jo litt påfallende, noen må ha vist om det da. (...) det var jo noen stykker som hadde tatt bilde av skiltet "Barn leker" dokumentert det som en positiv ting, så da har de jo sett det, klart de har sett de stedene der det ikke er biler, det er jo ikke noe om å gjøre å vise at det er mye

⁵⁸ Se side 107.

⁵⁹ Melding på årsmøtet til Rosenberg og Møllenberg beboerforening 27.03.01, med tema: Trafikk og oppvekstmiljø på Møllenberg.

⁶⁰ B. Haakenaasen, 1981. *Virkninger av trafikkløsninger : trafikksaneringen i Rosenberg / Møllenberg-området i Trondheim*, s. iii.

biler noe sted. For det er ikke deres verden, de viser jo de stedene hvor de har muligheter for å utfolde seg, de små stedene som de finner og som de interesserer seg for og som de bruker (...) ⁶¹

Arkitekten er som jeg i tvil om i hvilken grad barna gir mening til bilene i deres fotografier. Hun ser at de bare unntaksvis beskriver bilene i sine tekster, men at de samtidig beskriver det bilfrie. Barnas tekster som er gjengitt på s. 199 og 200 er ikke gjort tilgjengelig for arkitekten. Hun tolker ene og alene ut fra fotografiene og deres undertitler og ikke minst ut fra sine egne erfaringer. Hun representerer godt den resignasjonen som arkitektenes generelle kommentarer viser.

Barn og parkering er en ikke eksisterende dikotomi i byforming. Den representerer imidlertid intet mindre enn en av de viktige arealkonflikter i de bymessige omgivelser som innbefatter boliger. ⁶² En av grunnene til at det er vanskelig å få tak i hvorfor barna har tatt bilder av gatene er at det ikke finner sted noen form for aktivitet som er knyttet til barna i disse gatene. Den melding som de vanligvis gir er at dette er skoleveien. Det er derfor naturligt at ideen om at bilene konkurrerer ut barna oppstår, et enten eller og for barna et fravær i gaten dersom det ikke er spesielle ting som foregår. Dokumentasjonen av barnas ønsker om flere muligheter for liv i gaten er svakt til stede i det empiriske materiale på samme måten som vi ikke fant Elgeseter gate på Elgeseter. Det er i mine tolkninger av deres fremtidsønsker at de finnes. Gatetunet ble en del av diskursen rundt trafikksaneringen og muligheten for å gi barna plass til lek på 70-tallet. ⁶³ Det finnes bare få bilder av gatetunene på Møllen-

⁶¹ Ade s. 210.

⁶² I 1975 var det en femtedel av beboerne på Møllenberg som var godt fornøyd med parkeringsforholdene, mens resten enten var indifferente eller misfornøyd. Hovden (1975:67). Hvordan denne fordelingen ville ha sett ut i dag er uvisst, men soneparkeringen som senere ble gjennomført har ført til at det er lettere for beboerne å finne seg en parkeringsplass selv om denne måtte være langt fra deres bosted.

⁶³ Norske trafikkplanleggere tok etter nederlandske forbilder uten helt å få det til. I Nederland ble gatetunet (wonerf) etter ti år med forsøk regulert ved lov (ANWB, 1980). "Gatetunet ble definert ved følgende: et gatetun er et område hvor lokale behov dominerer tydelig over alle trafikkanlegg. Dette skal være uttrykt i tilretteleggingen. Det er ikke et bilfritt område. Det viktigste poeng er at områdets boligfunksjoner alltid må være de fremherskende" (s. 7). Nederlenderne advarte også og sa at dersom det var mangel på parkeringsplasser i et område, kunne gatetun ikke anbefales (s. 10). I håndboken *Trafikksanering: tiltak og planlegging* fra Statens vegvesen vises den første norske usikkerheten om hva som var hovedintensjonen i forhold til prioriteringen av barn på 80-tallet. På side 3 er prinsipper for trafikksanering listet opp: bilfrie områder kan oppnås ved etablering av gågater, gågaterstøp, leke- og gågater, mens blandet trafikk på fotgjengeres og syklisters premisser oppnås ved gatetun som tiltak. Senere i veiledningen står det imidlertid om gatetun: "Gjennom en differensiering av vegnettet oppnås redusert trafikk langs lokalvegene. Vegen vil imidlertid fortsatt ligge der som en vanlig veg med eller uten fortau. Vegen er fortsatt uformet etter bilens krav og trafikken avvikes på bilens vilkår." Dette kan ha vært en skrivefeil eller en misforståelse, men realitetene med bilens preferanse i disse gateanlegg ble en realitet (Aksnes et al. 1983:3 og 35). I 1988 kom sluttrapporten for prøveprosjekter med trafikksanering igangsatt av staten. Av 42 prosjekter var halvparten trafikksaneringer i boligområder. Rapportørene konkluderte: Barns lekemuligheter ser generelt ut til å være for dårlig behandlet og er et ankepunkt mot flere av prosjektene (Stølan, 1988:35). Lekegate finnes ikke som emneord i de norske biblioteksbasen og leting i fritekst i basene gir ingen resultat. Mye kan tyde på at lekegate ikke er brukt senere som begrep i disse sammenheng eller kanskje ikke i det hele tatt. Barna som leker i forgrunnen, en bil vises i bakgrunnen, på trafikkskiltet 540 *gatetun* blir mere en illustrasjon på noe som var tenkt, enn på noe som er en realitet. Som en avslutende anekdote bør det nevnes at det nederlandske skilt for gatetun er et beboelseshus omkranset av en firkantet hvit ramme åpen på et sted (ANWP 1980:19). I en evaluering av to større trafikksaneringer i Trondheim kommune, ble det i 1994 konkludert slik: Gatetunene

berg.⁶⁴ *Gatetun, en lekeplass like ved oss. Der er jeg en del* (1401) og *Gatetun – en fin lekeplass* (1506) (fig. 4.18). Begge fotografene er jenter og brukten av begrepet lekeplass indikerer at de ikke er i tvil om at dette er et sted for dem. Foruten disse to gatetun var det på det tidspunkt vi holdt på med innsamling av materialet plassert et skilt i Øvre Møllenberg gate med teksten *Forsiktig barn leker*. Mens de to jentene godtar og til dels omtaler “gatetunet” i Øvre Møllenberg gate på en positiv måte er de tre følgende utsagn fra arkitektene nokså negative. Mens barna uttrykker at trafikksikkerhetsløsninger som gatetun og skilt er til for dem uten at de samtidig viser at de er der, uttrykker arkitektene at disse løsninger ikke er brukbare.

De gatetun (1506) er ikke noe, de (barna) trenger ikke det, det er jo sånn at trafikken er ganske lav. Det er fortsatt slik at de kan holde på med litt sånn gatelek, noe som er helt umulig andre steder, *det sier de faktisk ikke. De sier tvert i mot at det går ikke på grunn av parkeringen, ... det konkurrerer dem ut av området?* Ja, det har jo noe med at det kan være farlig og man kan føle seg utrygg, men driver du med ball eller sånn så triller den stadig inn under bilene.⁶⁵ Her (fig. 4.19) går det igjen, “Forsiktig barn leker”, det er jo egentlig ikke noe gatetun, men en kjempestor parkeringsplass, når alle disse bilene skal rygge, så er det ikke noe tryggere gate dette her. *Barna er opptatt av skiltet*. Skiltet er antakelig viktig som signal for dem.⁶⁶ Uff - vi slapp ingeniørene for lett løs til å bygge parkeringsplasser og bygge opp første generasjons gatetun på Møllenberg i 1980.⁶⁷

Flere av arkitektene peker på at disse gatetun ikke er trygge, mens planleggeren viser til at en annen faggruppe som ikke gjorde en tilstrekkelig god jobb på 80-tallet. Arkitektene konkluderer også at skiltet ikke har noen virkning og de derfor langt på vei er enige i den vurdering som kommunen gjorde, når det senere ble fjernet. Arkitektene og ekspertene har en aksepterende holdning til bilene som hører til på Møllenberg, mens barna ut fra sine perspektiver i intervjueene ønsker seg færre biler. Men møllenbergbarna kan ikke velge bort gater med trafikk eller gater med parkering, hvis de skal ferdes mellom skolen og hjemmet, eller like viktig mellom hjemmet og vennene. De har heller ikke noe valg i forhold til steder hvor de kan møtes nær der de bor, som for eksem-

ble, som sagt, mest brukt av barn, likevel ble disse lekeplassene vurdert som utrygge (av voksne). Prinsippet om at alle trafikkategorier skal benytte samme areal fører til utrygghet for alle (Pedersen 1994:95).

⁶⁴ Det finnes to gatetun: Øvre Møllenberg gate og Båhusgate.

⁶⁵ Ldy s. 28.

⁶⁶ Pdy s. 116.

⁶⁷ Pde s. 146.

Over: fig. 4.18 *Gatetum – en fin lekeplass* (1506). Foto: Liv Møllenberg.

Under: fig. 4.19 *Dette er en gate hvor bilene kjører veldig sakte. Jeg synes de som har satt opp dette skiltet skal sette opp dette skiltet flere plasser* (2002). Foto: Johanne Møllenberg.

pel gatetunet. Skiltet med *Forsiktig barn leker* tar de også til seg og foreslår at det burde bli flere av disse.

Slik jeg tolker barnas bilder, inkorporerer de bilenes tilstedeværelse i sin opplevelse av bydelen. Bilene blir på en så dominerende måte en “naturlig” del av deres bydel og deres hverdagsliv at de velger bort de negative følger i sine fortellinger om tingenes tilstand. I måten å forholde seg til de kjørende og parkerte biler, til den diskurs som handler om å leve side om side med dette farlige elementet i gaten, uttrykker barna generelt en integrerende og aksepterende holdning. Arkitektene på sin side har noe som jeg heller vil karakterisere som en resignert holdning og som den ene uttrykker det, en undring over at barna ikke sier mer om bilene.

Det er nærliggende å tenke at barnas gate har tre meningsbærende elementer i seg: fasadene, gaten og bilene, mens arkitektenes bare har to: fasadene og gaten. Vi kan vekselvis undres over og glede oss over barnas evne til å tilpasse seg de fysiske vilkårene som de blir plantet inn i. Bentes bemerkning som følger er både spydig og bitende. Vel vitende om at hun presenterer oss for en tvetydighet svarer hun med et glimt i øyet, når vi spør henne om hva hun syns om bilene: “De er jo i veien.” En forklaringsramme som den Østerberg har utviklet når det gjelder bruk av begrepet faktisitet kan brukes her.⁶⁸ Han sier at vi sammen tenker sosialitet og materialitet til en sosiomateriell helhet, samt at:

Voksne og barn har forskjellig modalitet i forhold til den sosiomaterielle faktisiteten, slik kvinner og menn hadde og kanskje stadig har, og slik samfunnsklassene hadde og har. Våre første erfaringer utspilles i et nærmiljø av et eller annet slag, et miljø av primærrelasjoner som, når det gjelder oppvekst i et tettsted, fører til konstruksjon av et bymessig felt og helst et småbymessig felt.⁶⁹

Barna møter gatens faktisitet når ballspillet ikke fungerer og ballen triller og “blir borte” under bilene, mens de voksne møter den på det tidspunkt hvor det er parkeringens problemer som viser seg. Hvordan møter de åtte arkitektene den når de tolker barnas foto? Arkitektenes kunnskap om at et boligområde bygget på slutten av 18-hundretallet ikke har sjans for å kunne absorbere dagens bilpark får dem til resignere uten å presentere løsninger. Forslaget med parkeringsanlegg under skolen, som også en av barna foreslår, kommer frem som en mulighet når planleggerne kommenterer forholdene, men denne løsningen ligger dessverre ikke foran en realisering.

⁶⁸ D. Østerberg 1990, Det sosio-materielle handlingsrom, i Frønes, I. og T. Deichman-Sørensen (red.) *Kulturanalyse*.

⁶⁹ Østerberg (1990:74).

Barna gjør parkeringen til en del av det vi kan kalle for det diskursive feltet *Møllenberg*. Opp mot det står mangelen på institusjonalisering av parkering som et problem når dette ikke er knyttet til den enkelte tomt, byggeriet og til profesjonsfeltets ansvar. Det finnes ikke opplagte løsningsalternativer på spørsmål om parkering i denne typen av urbane miljø og dermed heller ikke en gitt måte å respondere på dette. Arkitektene og barna kan derfor være enige om at parkering er et problem selv om de ser det ut fra to ulike perspektiver. For arkitektene er bilen en del av det bevegelige i bebyggelsen akkurat som voksne og barn, mens for barna er bilparken en del av det fysiske miljøet og en del av deres uteliv.

I det grå og det grønne

Den norske barndommen konstitueres blant annet ved det grønne og det sunne uteliv enten i gaten eller ute i naturen. Gullestad har beskrevet norsk barndom som del av en norsk identitet med følgende:

Som i mange vestlige land, har det i Norge vært lagt vekt på uskyld og ubekymret lek. (...) "Trygghet" innebærer stabilitet og visse former for beskyttelse, men ikke vern og beskyttelse i motsetning til fri lek. Akkurat på dette punktet er det norske idealer er mest egenartede i forhold til andre land. I Norge legges det ikke så stor vekt på at barna skal være innegjerdet og beskyttet i vakre og velpleide hager. I stedet legges det noe mer vekt på friluftsliv, selvstendighet, røff lek og vennskap. (...) I den ideelle norske barndommen har ungene på seg praktiske klær som egner seg til å leke i, alt mens de utforsker omgivelsene, som selv midt i byen helst burde bestå av noe som ligner på uberørt natur.⁷⁰

Er dette synet på barndom forenlig med sen-moderne forestillinger om barn i byen som kompetente og som bærere av fremtidens livsmønstre? I dette kapiteltavsnitt går jeg utenom de deler av utemiljøet som er behandlet i de to forutgående avsnitt: lekeplassene som etablert område for barns lek og de deler av de infrastrukturelle elementer som skal fungerer som veier og gater. Det er det bymessige landskapet som ikke bare befolkes av voksne, men også av barn, som er interessen, der barn og voksne deler skjebne i forhold til tilgang på grønne arealer og muligheter for aktiviteter. Det er områder som ikke eksklusivt kan føres inn under en barndommens diskurs og avgrenses derav. Det er landskapet for selvstendig utfoldelse slik Gullestad forsøker å beskrive.

⁷⁰ M. Gullestad 1997a, *Barndom og nasjonal identitet*, s. 3-4.

Et begrepsmessig skille som gir mening for landskapsarkitekter, arkitekter og planleggere, er det som deler “det grønne” og “det grå” i byen. Det grønne har i tillegg beskrivelser som friluftsområder, friområder, kirkegårder, parker og hager, mens det grå er plasser, gater, veier, parkeringsarealer og ubebyggede flater som ikke er gjengrodde. De grå skal helst bli grønne og de grønne bør ikke forsvinne, en slik normativ tenkning er den fremherskende. Det grønne er verdifullt, mens det grå er en selvfølgelig konsekvens av andre forhold som for eksempel trafikk eller parkering og derfor forventet å være preget av en eller annen form for funksjonalitet. Grønt og grått er ikke et skille mellom folk og biler. I urbane miljøer nyttes det store grå arealer som eksklusivt er for myke trafikanter. Grønt er en markør for hva som menes er godt for barn, jevnfør Gullestads tekst. Når forståelsen av barndom er knyttet til det grønne, er våre forventninger til situeringen av utøverne av barndommen, barna, langt på vei rettet mot denne normative forestillingen. Lekeplasser skal jo helst være grønne selv om noen ikke inneholder et eneste gresstrå og bynaturen skal helst være synonymt med glade treklattrende eller hyttebyggende barn. Men så enkelt er det ikke.

Vår virksomhet uttrykker hensikter og enten vi handler ut fra vane eller plutselig innskytelse, kan virksomheten tolkes som et prosjekt. Det er også gjennom prosjektene at barn eller voksne bestemmer betydningen av sine omgivelser og dermed situerer sine handlinger. Omvendt er prosjektet selv et svar på omgivelsenes henvendelser og derfor ikke tilfeldig eller vilkårlig i forhold til dem.⁷¹ Omgivelsene erfares som en materialitet som setter tøyelige grenser, men like fullt grenser, for hva som kan gjøres. Poenget her er at grensesettingen kan være avhengig av hvem som ser og hvem som har hvilke erfaringer i forhold til lignende situasjoner og prosjekter. Alder er her en avgjørende faktor.

Det er lite som tyder på at barna ville bruke distinksjonen det grønne og det grå dersom de kjente til den. De er opptatt av det grønne, konstaterende, men ikke nødvendigvis aksepterende i forhold til de kvalitetene som de opplever. De grå og til tider mer rufsede arealer kan oppleves ut fra profesjonsfeltet som kompensatoriske for det Gullestad beskriver som naturen i byen. Den avsluttende kommentar (8. strekpunkt) på følgende feltnotat viser dette poenget.

Det grå

Å være barneforsker forutsetter at du stiller deg åpen til muligheter som informantene byr deg. Helt uten mål og mening kan det ikke ha vært for jeg husk-

⁷¹ Østerberg (1990:67).

er at jeg tok med meg kamera. Jeg gikk ut for å oppleve, akkurat som jeg ville ha gjort det om jeg hadde vært 10 år. I feltnotatet står det:

- Treffer Marianne (10 år) og Lene (11 år)
- kveld, kl 2010, jeg møter dem i parken. De henger i dissen og fortsetter på min oppfordring. Vi går for å se hva som står på statuen av en av bydelens store helter. Hva het han til fornavn? - K. O. - Lene var opptatt av dette tidligere på dagen når vi snakket sammen
- jeg spør om de kan ta meg med på en tur til deres steder, får aksept
- første stopp er gården til Marianne og over to plankegjerde (jeg er heldigvis kledd for ekspedisjon)
- jeg spør om bakgården og får svar: "Den er bare rot og skrot, vi får ikke lov å gjøre noe her"
- vi klatrer over gjerde nummer tre og når jeg står ved det fjerde, på toppen av en tønne åpnes et vindu i tredje etasje. Noen med en mørk stemme spør "hva gjør dere?" Jeg svarer at vi driver med et prosjekt og mitt vertsskap på denne turen gjentar med lys og klar trøndersk dialekt: "Vi driver med noe prosjekt"⁷²
- det fjerde gjerde forserer jeg ikke
- situasjonen tilsier at en forsker på over de femti ikke bør krype rundt i folks bakgårder på slep etter to 11 års jenter en lys maikveld. Behovet for å klatre får Marianne og Lene tilfredsstilt ved de gamle og til dels råtne gjerder som finnes mellom bakgårdene. Her er få store trær å klatre i.⁷³

Beklageligvis spurte jeg ikke de to jentene om gjerdene var en god erstatning for store trær. Det er i den voksne diskurs om det grønne og barndommen, at den kompensatoriske tenkningen trer frem. For barna er antakelig gjerde gjerde og ikke erstatninger for trær. I barnas fotografiske materiale dukker arealer for uteopphold frem med fascinasjon og brukserfaring for eksempel av "Sko-

⁷² Mariannes bemerkning peker på at konteksten vi befinner oss i, er tvetydig. Jeg driver forskningsprosjekt og forsøker å lese den konteksten som de to jentene befinner seg i til daglig. Marianne på sin side beskriver overfor naboen at hun og venninnen også driver prosjekt. De er sammen med forskeren for å forklare og fortelle om det de kan drive med eller har drevet med i bakgårdene. Jentene blir med Mariannes bemerkning med på mitt prosjekt, de blir unge forskere som viser frem og forteller og jeg er på min side definitivt ikke med på deres ferd over gjerdene fordi dette ikke er en vanlig dag. Situasjonen viser et metodisk problem. Jeg har ikke drevet et langvarig etnografisk/naturalistisk feltarbeide som kunne fortelle noe om hvor ofte eller i hvilke situasjoner de to jentene brukte bakgårdene slik de forteller meg denne dagen. Hvor gyldig er da resultatet? Det er imidlertid en sikring av gyldigheten at de kart som de to jentene har tegnet av sine omgivelser, langt på vei forteller den samme historien om bruken av gjerdene i bakgården.

⁷³ Denne tekst er også brukt i H. Wilhjelm 2001, *Barnas by - om hverdagsliv i Trondheim*, i Jahr, E. (red.) *Barn drikker ikke caffè latte - barn i by*.

gen” (fig. 3.5) som voksne ville ha kalt for en ustelt hage eller en bortgjemt grønn flekk, gavlen uten vinduer med de beste egenskaper for ballspill som voksne ville omtale som uvennlig eller asfalten som kan brukes til alt med to, fire eller åtte små hjul. Så trist og øde ville voksne si (fig. 4.20 og fig. 4.21.)

Et av funnene i GUIC II-studien er at høy materiell levestandard ikke er en garanti for et godt barneliv, tvert imot.⁷⁴ I norsk sammenheng betyr det at byfornyelse og opprusting av våre møtesteder har betydning, men kanskje bare indirekte positiv betydning, for barns uteliv ved at det kan bli flere voksne ute. Kreativiteten og konformiteten skapes i et samspill med det fysiske miljøet, ikke minst for barna. Marginale offentlige områder, mindre velstand og få private rom og mindre overvåkende foreldre kan skape gode betingelser for barns relasjoner og utforsking, sammenlignet med de omgivelser mange barn som lever i materiell velstand opplever.

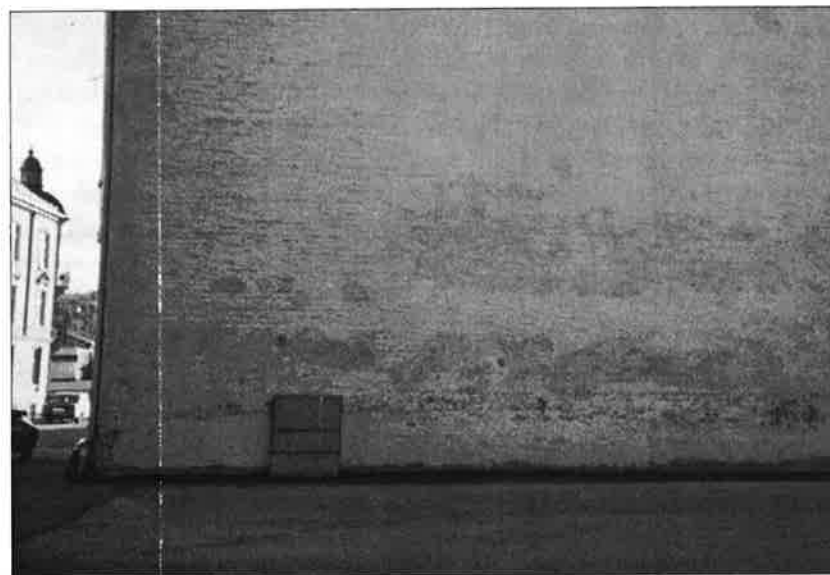
Møllenberg, Elgeseter og lignende byområder vender ikke tilbake til den tid hvor livet på fortauet var med på oppdra bydelens unger. Når Jane Jacobs i sin legendariske bok *The Death and Life of Great American Cities* beskriver hvordan byplanleggerne dagdrømmer når de tror at det er en forbedring av barns oppvekst å jage dem bort fra gaten og inn på lekeplasser og parker, så har hun som premiss at gaten er et levende pulserende sted hvor ting foregår, hvor den sosiale kontroll er til stede og hvor voksne liv leves.⁷⁵ Hun argumenterer for at unger trenger den uspesifiserte base nær sitt hjem, hvor det er mulig å henge, hvor lek kan starte og ikke minst hvor begreper om verden skapes. Hennes beskrivelser av barnelivet i byen forutsetter et stort antall voksne som er til stede. Leser vi hennes tekst i både en geografisk og historisk kontekst er det sikkert at bylivet i Trondheim 2000 ikke har den karakter som hun beskriver. Hennes ofte siterte tekst har ikke allmenn gyldighet.

Sett ut fra barnas bilder er det uhyre få voksne som dukker opp som aktører og aktivt tilstedeværende i deres foto. Bildene er tatt om ettermiddagen på vei hjem fra skole eller i perioden mellom skole og middagen hjemme. I en hverdag hvor foreldre er på jobben et annet sted og hybelboeren sitter på lese-salen, finnes få voksne igjen i bybildet. Går vi til tvilling-stedene til trondheims-studien i GUIC II vil vi kunne finne det pulserende gatelivet der barna bor, men relatert til norske forhold må vi nøye oss med å hente erfaringer fra beskrivelser av dagliglivet i første halvdel av det 20. århundre og de gjenfinnes ikke i dagens norske byer uansett revitaliseringsforsk.

“Hver lørdag når faren min var ferdig i bakeriet, vandret han og jeg fra Ila tvers gjennom Midtbyen og ut til Rosenborg for å besøke familien. Min farfar drev Rosenborg Dampbakeri. I

⁷⁴ L. Chawla, (red.) 2002, *Growing Up in an Urbanising World*.

⁷⁵ J. Jacobs 1962, *The Death and Life of Great American Cities*, s. 77.

Over: fig. 4.20 *Barnehage og parkeringsplass, vi bruker å sykle og leke der* (3103).
Foto: Anne Elgeseter.

Under: fig. 4.21 (Bildet er ikke tekstet, en murgavl på østsiden av Elgeseter) (2511).
Foto: Yassar Elgeseter.

skråningen opp fra Innherredsveien var det plantet balsamtrær som ga fra seg en sterk, søt, tung duft. Fra Trondheims mekaniske verksted (TMV) tvers over gaten hørtes den intense lyden fra klinkhamrene. Når vi svingte rundt hjørnet og opp Rosenborgbakken, pleide slaktermester Johan O. Helgesen, min bestefars bror, å stå i porten, passe blodig nedetter forkleet og alltid med en helt nedslipt, kvass kniv i ene hånden (...).”

Ørvar Helgesen, født i 1929, ga denne beretning i forbindelse med 1000-års jubileet i Trondheim.⁷⁶ TMV er nå erstattet av boligbyggeri i øverste pris-klasse og Solsiden⁷⁷, Trondheims konkurrent til Aker Brygge. Slaktermester Helgesens butikk er borte, mens Dampbakeriet fortsatt er der. De ferdigpak-kede biffene som ligger i kjøledisken på gourmetbutikken, gir kanskje ikke barna de samme assosiasjoner i dag. Menneskene i butikkene produserer ikke noe lenger, de står ved kasseapparatet, tar imot penger og leverer ut varene. Tidsspennet fra 1997 til i dag gjør at jeg dessverre ikke kan formidle hvordan “våre” barn ville berette om kjøpesenterlivet i deres umiddelbare nærhet. Bente (12 år) bidro, i vår diskusjon om besøk i Midtbyen, med følgende: “Jeg er der ikke så ofte for jeg har ingen penger”.

Byens transformasjon lar seg ikke reversere, men jeg våger påstanden om at de store barn ikke vant vesentlig ved byfornyelsen. Velfriserte gårdsrom med en liten grønn plen, et par rader med fliser og en sandkasse har ikke mye å by på for en 11-åring. Hvor er det plass for de barn som lett kommer til å slenge en sykkel eller som har for vane å bringe med seg en ball uansett tid, sted og anledning? Det er lett å oppfatte ekskludering og ikke inkludering i borettslaget som svært lenge har hatt en negativ holdning til barns tilstedeværelse. Siden vi registrerte uteområdene i 1997 har borettslaget omgjort et sentralt parti av deres gressplen, hvor det var mulig, men ikke lovlig, å spille ball, til staudebed.

Det finnes ingen forbudsskilt på Møllenberg, mens offentlige myndigheter har plassert to på Elgeseter i tillegg til de som er satt opp av borettslaget som har lite sans for barns aktiviteter. Heldigvis er det fortsatt slik at det både på Møllenberg og på Elgeseter er få skarpe skiller for barna mellom det private og det offentlige rommet. Marianne og Lenes ferd gjennom gårdene viser det:

- Selv om det fjerde gjerdet lett kunne ha vært forsert etter de gode anvisninger jeg får, foretrekker jeg å luske ut gjennom portrommet, Lene er allerede over og møter oss der
- avtrykk av kattepoter i den en gang våte betong, vises frem

⁷⁶ J. O. Jensen 1996, *Trondheim vår barndoms by*, s. 73.

⁷⁷ Kjøpesenter på Nedre Elvehavn.

- vi runder hjørnet i Nedre Møllenberggate, “Hun må få se skatten vår” sier Marianne til Lene. Skatten er rester av en splintret bilrute som de har tatt vare på. Den er plassert under et par løse steiner ved et kjellervindu
- ennå en gård, “her må vi komme med unnskyldninger for å være”, de forteller meg en dekkhistorie om tapte nøkler
- vi ser på den nyåpnede restauranten, rundt neste hjørne, det er nok bare en del som er ny, men der har vært interessant byggeri en stund. “Her kan man bare gå sammen med voksne”, sier Lene
- vi går inn i gården bak bakeriet (de skifter ventilasjons-system). Vi betrakter et råttent gjerde fra den andre siden. Marianne sier: “Her lukter det alltid kaker, bra lukt, har du vært her før?” Jeg forteller at jeg en gang har kjøpt et brød på bakeriet
- på Mariannes oppfordring besøker vi ennå et gjerde. Hun fører an. Vi møter en 6-klassing som blir med. Marianne lusker seg i veg, ved hushjørnet går hun forsiktig for ikke å bli sett, løper forbi det åpne gårdsrommet. Her er utfordringen først å svinge seg i tørkestativet – deretter å få beina høyt og fange overkanten av gjerdet. På den andre siden lander man på en strømboks. De oppfordrer meg til å bli med, jeg avslår og foreslår at jeg tar samme vei tilbake.

De to jentenes ferd over gjerder på grønne og grå flater i byen forteller at barnas uterom ikke lar seg innskrive i en *Grønn Uteroms* diskurs. Barnas bruk av uterommet kan innleires i en lekediskurs eller kanskje i en være ute og sammen med jevnaldrende - diskurs. Den passer dårlig til diskursiv praksis i praksisfeltet konstituert ved normer for uteoppholdsarealer eller ved Husbankens krav til nye boligprosjekter.

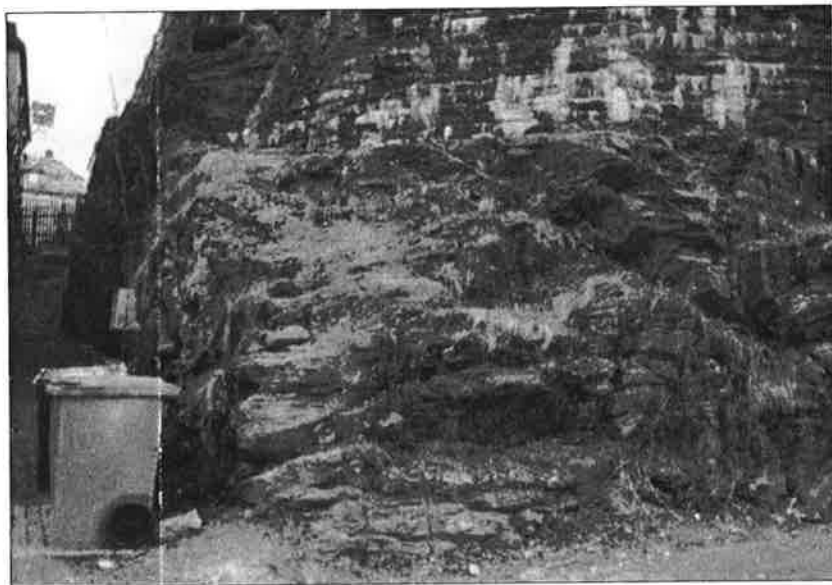
I dette miljøet er barna så heldige at antallet lukkede gårdsrom og dertil hørende porttelefoner ikke er blitt et vesentlig problem for dem. Variasjonen mellom private, offentlige og halvoffentlige arealer er store. I tillegg er der et mangfold av arealer mellom husene som flere husstander benytter, bruksrettighetene er flytende og sjansene for å bli tatt på steder der en ikke burde være, er derfor liten. Men bydelen har fortsatt rom for det offentlige voksne miljø, restauranter og kaféer, hvor barn ikke har adgang alene. Det er med forventning i stemmen at de to jentene forteller meg om utvidelsen på kvartalets egne restaurant. Også Studentersamfunnet på Elgeseter er synonymt med store forventninger til hva som kan skje når man engang blir student, butikken er et offentlig sted for alle, og kiosken, en honningkrukke, som de surrer omkring.

Men også andre og langt mindre synlige gleder finnes i deres bydel. For voksne er det vanskelig å forstå verdiene av en fjellvegg som ikke ble sprengt bort. Den ble en del av en diger forstøtningsmur. Det lille fjellpartiet er ikke bare vakkert med sine enkle vekster, men en utfordring for enhver som har lyst til å klatre. Johanne (11 år) har tatt bildet og skriver: *Dette er en plass jeg bruker å klatre. Jeg liker dette stedet veldig godt.* (fig. 4.22). Dette er ikke en lekeplass, ei heller et tilrettelagt sted for fysisk fostring, hard grus ligger rett under. En unnselig “arealrest” med blomstrende ugress, beskrives slik av Lene: Jeg synes at bildet ligner på at det er skogen, men det ligger midt i Trondheim. Jeg synes det er PENT (1311). Barnas verden inneholder mye mer enn det striglede. Ungene søker fellesskap også med voksne i det offentlige rommet, de vil ha begge deler. Granittkanter, velstelte og holdbare fortau og plantekasser lager ikke folkeliv, det gjør heller ikke rom og utstyr i seg selv, sier Jane Jacobs. Det kan være gode hjelpemidler, men bare folk oppdrar unger og assimilerer dem inn i en sivilisert verden, legger hun til.⁷⁸ Det finnes to slags folk i byen. For det første er det de folk som Jacobs’ omtalte: butikkeieren, naboen, eller folkene i egen gård, for det andre er det de folk som jobber i byen, som kommer dit i bil, som parkerer og som ikke minst på helgedager etterlater seg store åpne parkeringsarealer og gater fri for gjenomkjørende trafikk. Når arkitektene skal forsøke å tolke de av barnas bilder som forteller om det grønne eller det grå, er det et av de tidspunkter i prosjektet den diskursive praksis knyttet til utøvelse av faget trer til side. Arkitektene henter frem egne erfaringer fra tilstedeværelse i de to områder, fra deres praksis som foreldre og ikke minst egne barndomsminner. Det er det eneste tidspunkt hvor minnene om hva som er godt å gjøre ute, er helt tydelige.

Jeg skal starte med et par av de tolkninger som handler om fagets forståelse av hvordan *Barndom i det grå*-diskursen skapes som en motsats til diskursen *Barndom i det grønne*. Det er denne siste som konstituerer dem som faglige utøvende, den preger dem, men samtidig ser de at den kan være en begrensning for dem. Det er landskapsarkitekten som selvfølgelig er mest opptatt av det grønne i en strukturell sammenheng, mens arkitekten er mer opptatt av det grønne i sin alminnelighet og de kvalitetsbeskrivelser som barna gir av disse arealer.

Den (parkeringen ved Hesthagen) (3207) er (blitt) asfaltert den er mye brukt av både unger og tenåringer og voksne til rulle-skøyter og brett etter at den ble det, i helgene til rullende aktivitet. Det er mye studenter som bor her. (...) Om du tenker i

⁷⁸ Jacobs (1962:82).

Over: fig. 4.22 Dette er en plass jeg bruker å klatre. Jeg liker dette stedet veldig godt (2008).
Foto: Johanne Møllenberg.

Under: fig. 4.23 Dette er mitt klatretre som ligger ca. 10 meter fra huset mitt. Jeg bruker mest å klatre om sommeren (3902). Foto: Maja Elgeseter.

de mer tradisjonelle grøntstrukturkategorier? De (barna) har nevnt det som er av elementer i grøntstrukturen, Høyskoleparken, Elgeseter-parken (nedre del av Høyskoleparken) som er dårlig utnyttet, Finalen er med i bildet, elvebredden har vært med i en del av bildene, en del landskapsbilder, kirkegården som er grønn på kartet, melder de ikke som bruksområde, Det er lite, men de bruker jo andre plasser enn det som er grønt, asfalten, bynært, så du har parkeringsplassene i nærområdet.⁷⁹

Asfaltflaten som Anne har tatt bilde av avstedkommer flere kommentarer fordi den typen av flater ikke er ansett som spesielt vakre av arkitektene. Arkitektene henter derfor fra enn annen en den profesjonens referanseramme. Tankene på sykling en lys sommerkveld for 10-åringer vekker begeistring hos arkitektene, og også asfaltens gleder for den som vokste opp på bygda med grusvei og grusplass dukker opp.

Det er det med ballspill på hardere flater, den behøver ikke være så veldig stor, nei, jeg har jo alltid, ... det med asfalt ... jeg har alltid trodd at unger liker det med mye asfalt. Du kan bruke det til mye det - har mange gode egenskaper, (...) når skal vi gjøre noe for barn så fjerner vi asfalten, det har jeg ofte følt at det ikke nødvendigvis en sammenheng, hvis du tar dette bildet (fig. 4.20) Den bruker de?... hm ... det er klart at det er en sånn viktig ... men de liker jo da ... den er jo ikke okkupert av biler, på kvelden kjempeflott å sykle her. Men om det er fordi de utnytter det de har tilgang på eller om det er det fineste? De vet det. Vi vet det jo ikke, det er jo fordi det er tilbudet også, for de er jo så pass store, ... 10-11-12.⁸⁰

Ovenstående sitat melder en tvil hos landskapsarkitekten. Hun leter etter flere årsakssammenhenger og er i tvil om asfaltens materialitet er årsaken til bruken eller om det er mangel på annet tilbud som gjør at barna er der. Flere har pekt på at det er variasjonene i utearealene, asfalt som grønt som skaper muligheter for lek.⁸¹ Men landskapsarkitekten her tar ikke umiddelbart, som en del av de andre gjør, perspektivet at fotografen har tatt bilde av noe som var viktig. Jeg skal derfor gå til de mer tydelige elementer som konstituerer diskursen om barndom i det grønne. Spørsmålet blir her, som før, stemmer

⁷⁹ Ldm s. 3-5.

⁸⁰ Ldy s. 30.

⁸¹ Se G. Lindholm 1994, *Skolgården - voksnes bilder - barns miljø* og W. Titman 1994, *Special places, special people: the hidden curriculum of school grounds*.

barnas fortellinger med det arkitektene oppfatter som viktige og konstituerende deler av diskursen om *Barndom i det grønne*?

Det grønne

Når vi går igjennom barnas fotografier kan det melde seg en skuffelse, dersom vi har satt perspektivet på tradisjonell norsk oppfattelse av barndommen i det grønne foran oss. Det er ingen synlige hyttebyggere⁸² og ingen "indianere" på bildene, men foto av et enkelt klatretre. Dette er mitt klatretre som ligger ca 10 meter fra huset mitt. Jeg bruker mest å klatre om sommeren, sier Maja (fig. 4.23); eller en skog⁸³ med følgende beskrivelse fra Johanne: Dette er en liten skog. Det er artig å leke gjemsel her. Henvisninger til et barneliv i det grønne er der, men de dominerer ikke over beretningene om det store kontinuum fra blomsterbilder til bilder av åpne parkarealer. På den ene siden kan konvensjonen om hva som er korrekt å ta bilder av ha vært medvirkende årsak til barnas valg av motiv. På den andre siden er det mye som taler for at fotografiene, både de av detaljer og de som viser store landskapstrekk, er motiver tatt mens de for eksempel var på vei hjem fra skolen eller til venner. Mens gatebildene gir forholdsvis forkortede fotografiske gjengivelser, ligger parkene åpne for en mer kontemplativ representasjon og det vi ville kalle for en mer voksen tilnærming.

Jeg har valgt ut fire fotografier og arkitektenes kommentarer til dem for å gå nærmere inn på de forestillinger og refleksjoner arkitektene gir fra seg. De fire fotografier er vist i fig. 4.24, fig. 4.25, fig. 4.26 og fig. 4.27. Det første viser nedre del av Høgskoleparken og det andre er et blomsterbilde, begge er fra en serie på fem foto. Serien starter med nedre del av Høgskoleparken med en heller ironisk tekst: *Her er masse tøffe ting. Parken!!!* og de fire følgende foto i Melanies serie viser alle blomster beskrevet som fine, kule og tøffe. Det tredje er fra Småbergan; det er tatt av Cesilie. Melanies fotoserie vekker oppmerksomhet hos de fleste av arkitektene. Tekstene beskriver blomstene som positive elementer, mens teksten til parkbildet har en ironisk klang. På intervjuet fortalte hun om hvor trist det var blitt i denne parken etter at den var rehabilitert. Hun uttrykte ergrelse over at det ikke lengre var mulig å finne spor av parkens besøkende som ølkorker og skrukorker. Hun likte bedre de besøkende som var der før og hadde ikke sans for det friserte. Mye tyder på at arkitektene er enige med henne i at fornyingen ikke har vært vellykket og de setter i høy grad fokus på sin egen og kollegers fagutøvelse.

⁸² Ida (11 år) fortalte meg at et av de fineste steder hun hadde, lå mellom to busker bakerst i familiens hage, det var et rede for meget små og private prosjekter. Idas fortelling passer godt inn i bildet av de symbolske hyttebyggere som ikke så lett lar seg avbilde. Se P. Grahn et al. 1997, *Ute på dagis* og U. Berglund, U. Jergeby og U. Kreutzfeldt 1985, *Ute till vardags: en studie av hur hemarbetande och barn utnyttjar friytorna i Aspudden och Gröndal i Stockholm*.

⁸³ Skogen er fotografert av flere, se fig. 3.5.

Jeg har også reagert på den parken der, den er så utrolig sløv - den er blitt helt dopet ned av landskapsarkitekter. En overdose av orden. For Melanie var det orden som var problemet; hun syntes at det var nitrist. Her er masse blomster, jeg skjønner ikke hvorfor de ikke kan la parken vokse til, plante, så ut eng som kan ta over, jeg tipper, å så bruker de så mange penger til å klippe, å så får de kløver (...) Det var spennende, de likte jeg, med blomster. Dette er aller første detaljbilder. Blomstene viser et engasjement i det nære. Ja, det syns jeg er fint, sammenlignet med parken er det interessant.⁸⁴

Flere av arkitektene uttrykker som Melanie at Nedre del av Høgskoleparken ikke er blitt et sted for barn og skiltet med *Ballspill forbudt* gjør det ikke mer inkluderende. Den distanse som ligger i barnas bilder av dette stedet overrasker derfor heller ikke. Arkitektene blar forbi dem. Når Melanies bilder fenger er det antakelig ikke det enkle bilde av parken, men serien som forteller historien om det friserte versus det røffe og vakre ugress som begeistrer dem.

Sånn umiddelbart så var det noen her som var opptatt av at gras og blomster må få gro, kontrast mellom blomstereng og klippet gras ... grunnen til at jeg legger merke til det er vel den kritikken av disse her golde, åpne plenarealer er noe som jeg tar inn på meg, fordi det er noe i at de offentlige anleggene er alt for rasjonelle med tanke på vedlikehold og at det skal se striglet ut, sånn at det blir deler med gressmatter, mens noen anlegg har kultiverte blomstrende rabatter i da. Og om den "tøffe" parken som var blitt trist. Nei, jeg er enig i det, det er stereotyp på mange vis (...). Det som går igjen i flere av disse bildene her er at der det går an å hygge seg, er det ikke så striglet og så store rom.⁸⁵

Når det enkelte bilde av nedre del av Høgskoleparken dukker opp, er det naturlig å dra sammenligninger til Thornesparken på Møllenberg som mange av barna omtaler som en offentlig park de trekker til. Det er nærliggende for arkitektene og forskeren å vende seg mot lekeplassdiskursen så snart som mer friserte parkarealer blir tema. Da er det ikke muligheten for å klatre eller bygge hytter som kommer frem. Og dette på tross av det absolutt er mulig drive med begge disse aktivitetene i for eksempel Småbergan og i Høgskoleparken.

⁸⁴ Adm s. 173.

⁸⁵ Lde s. 94.

Over: fig. 4.24 *Her er masse tøffe ting. Parken!!!* (3001). Foto: Melanie Elgeseter.

Under: fig. 4.25 *Her er masse blomster. De er fine* (3002). Foto: Melanie Elgeseter.

”Tvers over der (Nedre del av Høgskoleparken) (...) og hvis du sammenligner den parken, som har fått en helt annen funksjon med f. eks. Thornesparken. Alle der borte har jo tatt bilder av Thornesparken, så den er tydeligvis i bruk for unger. Det hadde ikke vært noe problem å sette opp f. eks. en ballbinge her. Ja, en ballplass, ja, i stedet for å lage noen sånne gater (stier) som går rundt store bed, for det har du hele veien opp over Høgskoleparken. (...) Her ser du forskjell på voksenpark og barnepark, og Thornesparken er laget for barn. (...) Nå står det *Ikke noe ballspill* og det er fullt av rhododendron, og så to benker. Den er tydelig tenkt at det ikke skal være noen barn der, merkelig siden det har vært barnepark før, det kunne ha vært et hjørne, for de minste er det et huskestativ, de har tatt bilde av et lekeapparat der. Uten at det er noen som sier noe om at de bruker det. Det er noe som er der, et element som de forholder seg til, der er ingen unger, men det er laget for dem.⁸⁶

Kommentarene til arkitekten dreier seg ikke om refleksjoner om hvordan faget skal ta inn over seg at det friserte og det ufriserte etablerer to svært ulike kvaliteter. Hun refererer seg heller ikke til fotofortellingen til Melanie, men til et nesten likt foto tatt av et annet barn. Diskusjonen tar muligens derfor en annen vending. Det er barneparken versus eldreparken som blir tema og dermed er veien tilbake til lekeplassdiskursen kort.

Vender vi oss mot det tredje bildet fra Småbergan (fig. 4.26), er det forundringene over at barna er der og at de bruker området, som kommer frem. Arkitektene forsøker i sine kommentarer å gjøre området mindre betydningsfullt enn det det er for barna. Mange av barna fra Møllenberg forteller i intervjuene at de bruker eller har brukt området. Og noen av dem bruker området på samme måten som voksne bruker det. Jentene går for eksempel tur. Festningsområdet passer ikke inn i forestillingene om barnas bruk av landskap og større naturområder. Det stilles spørsmål om barna er der, om de føler seg tryggere med hund. Arkitekten er fornøyd når noe signaliserer lek.

Disse har vært på tur. Det er i hvert fall veldig typiske turbilder, de har tatt utsikten, skogen og tatt i bruk hele området, landskapet, ute fra og vært oppe og klatret på festningsvollene med barnevogn dukkevogn hyggelig å se at det foregår fortsatt. (...) Her er de fortrolige med å gå, nede bak, jeg tror ikke Martin (sønnen) noensinne har vært inne på festningen, jeg har

⁸⁶ Ade s. 215.

Over: fig. 4.26 *Dette er en sti i Småbergan tatt fra bakken* (2103). Foto: Cesilie Møllenberg.
Under: fig. 4.27 (Bildet er ikke teksten, nedre del av Høgskoleparken) (2514).
Foto: Yassar Elgeseter.

hatt en følelse av at det ville de (Martin og vennene) ikke gjøre, dette er til og med jenter på tur, utsikt, turistbilde ... de er ikke så veldig gamle.⁸⁷

Prosjektets bidrag til forståelsen av barnas bruk av det grønne og arkitektenes forståelse av det samme, er ikke lett å få tak på. Barnas beskrivelser av parkarealene vil for eksempel ikke falle inn i den beskrivelse som Grahn har gitt av store områder i grønnstrukturen som ikke er belastet med støy. Han har kalt dette segment av grønnstrukturen for *Det rolige* med følgende utdypende forklaring: "Egenskaper er helt og holdent knyttet til de kultiverte områdene som skal være velskjøttet. Ingen ting skal forstyrre inntrykket av total fred, harmoni og ro. Mennesker har et stort behov for å ferdes i miljøer der de kan tenke og reflektere over det som er blitt skapt gjennom generasjoners arbeid."⁸⁸

Yassar (11 år) hadde mange bilder fra parkarealene rundt der han bodde (fig. 4.27). På spørsmålet om hvorfor, svarte han: "Det er fredelig her." Yassars forklaring stemmer godt med den første del av Grahns beskrivelse av *Det rolige*, men resten av beskrivelsen stemmer dårlig med Yassars erfaringsverden. Han kom til Norge sammen med foreldre fra utlandet, og omgivelser som ikke var fredelige. På spørsmålet om hvordan han vil beskrive der han bor, sier han at der er fint og fredelig.

Forskningen har vist at barn setter pris på områdene for deres landskapelege kvaliteter og det både grønne, grå og brune arealer. De setter også pris på utsikt og utsiktspunkter.⁸⁹ Men i materialet her finner vi for eksempel bare to foto fra de utallige strålende utsiktspunkter som finnes både i Høyskoleparken og Festnings-området. Arkitektene uttrykker flere ganger at de er opptatt av utsikten fra de to områdene, men ikke finner foto med dette perspektiv. Det kan være flere grunner til at barna ikke viser utsikten og den viktigste av dem er antakelig at oppgaven de fikk var å ta bilder av: strøket der du bor eller der du ferdes.⁹⁰ Oppgaven var å ta bilder fra der du bor og der du ferdes. Allikevel er der mange bilder som viser store landskapstrekk eller topografiske formasjoner uten at jeg ville beskrive dem som utsiktspunkter. Gangbrua over Nidelva er portrettert fra Elgeseter bru, mens Festningen er avbildet med en stor del av den nærliggende bebyggelse på Pappenheim i forgrunnen. På mange måter bruker barna her de store trekkene i byformen til å gi mening til deres miljø som en helhet. Mens arkitekten i dialogene vender tilbake til lekeplassdiskursen eller *Barndom i det grønne* diskursen med de tilpassede intime grønne områder.

⁸⁷ Pdy s. 100.

⁸⁸ Referert i A.-K. H. Thorén og S. Nyhuus 1994, *Planlegging av grønnstruktur i byer og tettsteder*, s. 24

⁸⁹ R. Hart 1979, *Children's experience of place*, s. 334.

⁹⁰ Bestillingen i forhold til fotograferingen er gjengitt i appendiks 3.

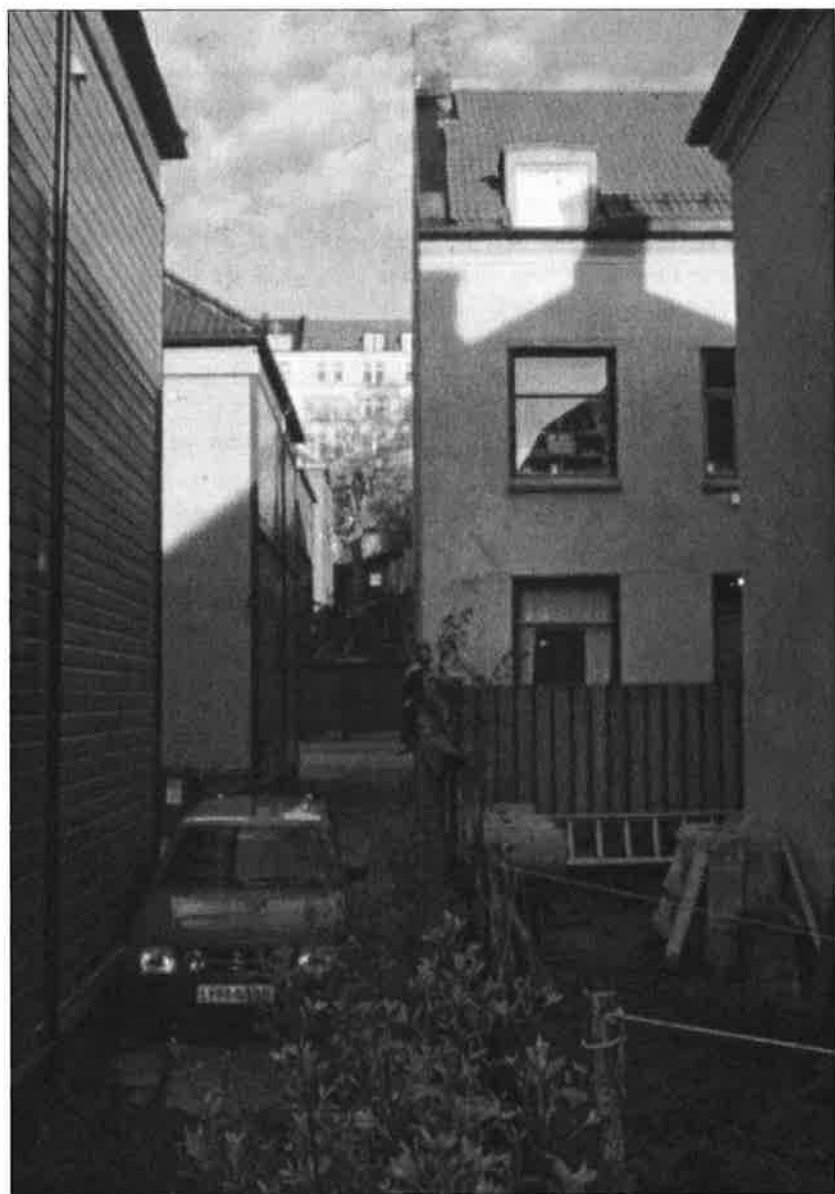
Fig. 4.28 Statuen av Thornæs. Jeg tok dette bildet fordi statuen passer inn i parken (1301).
Foto: Lene Møllenberg.

Sammendrag

Men er det nå så enkelt som Lefebvre vil ha det til: barna befinner seg i en den levde verden og arkitektene holder seg utelukkende til den teoretiske og dogmatiske? Selv om det sikkert i teoretisk sammenheng kan være nyttig å se slik på det, er det et grenseområde mellom de to verdener og mellom konkurrerende diskurser som bærer bud om at noe kan endre seg, vel å merke om en del forutsetninger forandres. I løpet av studien endret perspektivene seg. Når jeg gjennomførte de seks befaringer var mine samtaler med arkitektene langt mer preget av mine fordommer. Det var mine innsikter fra intervjuene som ble møtt av våre felleserfaringer på befaringen. I dialogene over barnas bilder utviklet det seg deretter nye muligheter for forståelsesrammer. Nye muligheter for virkelighetskonstruksjoner oppstod når arkitektene og jeg beveget oss fra dialog til dialog over barnas bilder. Barnas "tilstedeværelse" og våre innsyn i deres fotografier over skulderen på dem, ga et annet og mer nyansert resultat. Forestillingene om hva som inngår i arkitektenes horisont og habitus ble mer utydelige. Ikke slik at de blir erstattet av deltakelse i et enkelt forskningsprosjekt som dette, men at de blir utfordret og synliggjort i det minste for forskeren.

Det mest stabile elementet i den sosio-materielle strukturen, barns utemiljø er lekeplassen, uansett perspektiv som måtte dukke opp for arkitektene er det dette elementet som forteller dem at de har tenkt og eventuelt gjort noe for barn. Selv om dette er en konklusjon fra denne studien, datert 2002, er det mye som tyder på at resultatet ville ha vært det samme, dersom studien hadde vært gjennomført for ti, tjue eller førti år siden.⁹¹ *Lekeplassen* er deres faste og habituerte referanseramme i forhold til barn i utemiljøet. Når barn etablerer andre betydningssystemer aksepterer arkitektene dem som for eksempel *På tvers* diskursen, men når betydningssystemet møter et mer voksent perspektiv blir arkitektene skeptiske og usikre. *Barndom i det grønne* blir stående og endrer ikke på undringen og til dels beundringen for barnas foto som viser langt mer enn det som i tradisjonell sammenheng tilskrives dem. Barns betydningssystemer i byen er langt mer enn skolegård, lekeplass og trær til å klatre i. Arkitektene ser dette, men det denne studie ikke forteller noe om er: i hvilken grad det er mulig å internalisere denne innsikt i arkitektenes habitus, ikke bare over et kort tidsrom som her, men mer varig.

⁹¹ Både appendiks 1 og de mange studier som jeg har referert til i del I forteller det samme.

Mollenberg 1997. Foto: HWi

Ett skritt tilbake og to frem

Det hører med til de store dilemmaer de fleste forskningsprosjekter står overfor: Hva fortalte denne studien, hva nå, hvilke løsninger fører oss videre? Det kan virke som om de metodiske grep i høyre grad er med på å underminere feltet isteden for å undersøke terrengets muligheter.¹ Det er imidlertid ikke mulig å trekke teppet vekk under noe uten at nytt fundament kommer til syne for dette noe. I kjølvannet av de fleste kunnskapsproduksjoner dukker det opp ubesvarte spørsmål og et av de mer generelle er: Fungerer et nytt fundament bæredyktig for skritt i riktig retning, nye veier og retninger?

Slik studien er presentert beskriver den innledende delen (del I) barndommens posisjon i det offentlige rommet både direkte og overført. Det er de strukturerende og samfunnsmessige logikker og diskurser som viser hvordan barn blir plassert innenfor barndommens domener i det felles uterom. Hovedtendensen er at barndommen over tid på den ene siden er inkludert i familiens liv og på den andre er henvist til arealer som sikres gjennom det offentliges ansvar og kontroll, gjennom lov og regelverk. For den delen konkluderer jeg: at barn og barndom er fraværende i den forskningen som handler om arkitektens profesjonsutvikling, at barn er marginalisert i by- og boligforskningen, og at det i forskningen om utemiljøet heller ikke legges spesielt vekt på barn utenfor deres institusjonaliserte hverdag. Som det tredje punkt kan det sies at den fysiske konteksten ikke har en fremtredende plass i barneforskningen.

Jeg anser denne avhandlingen som nyttig fordi den kan plasseres innenfor by- og boligforskningen så vel som innenfor barneforskningen. Å bringe barn frem som informanter i forskningen er en oppgave for seg. Jeg bringer den med stor glede videre fra dette prosjektet. På samme måten er det en oppgave

¹ G. D. McCracken 1988, *The long interview*, s. 17.

å bringe den fysiske dimensjonen inn i barneforskningen. Det er i seg selv viktig å sikre barns egen plass innenfor det mangfoldige forskningsuniverset. Men det er også viktig å se at studiet av barn, *de andre* som en marginalisert gruppe, kan være med på å skape kunnskap av mer generell karakter. Studier av de andre forteller alltid noe om oss selv. Men er vi i stand til å oppfatte barn som de andre, siden vi selv mener at barndom, vår egen konstruksjon av denne, er så velkjent? Barndommen tilhører vår egen kultur, vår egen forståelseshorison. Påstanden om at det skal kunne bringe ny kunnskap virker derfor fjernere.

Selv om det spennes ut et forholdsvis stort lerret i del I er det flere forhold som er av interesse for forskningsfeltet, men som ikke er studert her. Ett er: i hvilken grad er det sammenfall eller diskrepans mellom det som sies fra staten, det som gjøres på kommunalt nivå, det som utbyggere ønsker for sine prosjekter, det som legges som forutsetning for arkitektens virke og det samfunnsmessige og økonomiske spillet om bruk av arealer i det urbane miljøet? Her er antakelig ikke sammenfall det fremtredende, men ulike krefter som virker mot hverandre. Men hvilke er toneangivende og hvordan kan dette store feltet belyses av resultatene fra denne studien? Et like viktig spørsmål er: hvordan følger og utvikler den tilgjengelige kunnskapen dette store og komplekse feltet? Er det sammenfall mellom den kunnskapsutvikling som finner sted og det kunnskapstilfang som er nødvendig for å trygge barns hverdagsliv i de stadig foranderlige fysiske urbane strukturer?

Det er allmenn enighet om i at det er viktig at overordnede politiske og ideologiske føringer som de vi finner i Barnekonvensjonen og de deretter vedtatte norske statlige oppfølginger, blir knyttet opp til den konkrete gjennomføringen av de fysiske strukturene i byer og tettsteder. Det er derfor nødvendig hele tiden se på endringspotensialet i disse dokumenter. Bli det stående ubrukt, utydelig og knyttet til retoriske utsagn, smuldrer det opp som et endringspotensiale og ender opp som konserverende ideologi uten innhold for barn og voksensamfunn. For barn dreier det seg om den virkelige virkeligheten i en tid- og romkontekst, mens det i den samfunnsmessige diskursen trekkes over i den strukturerende og systemtenkende sfære. For arkitektene handler det om et aktivt fag og ikke om hvordan slørende retoriske gjentakelser tåkelegger den faglige praksis. Avhandlingen har hatt som målsetting å gi innsikt nettopp for at stagnasjon ikke skal finne sted.

Spor og nytte

Nytten generelt av dette prosjektet, for barn, lar seg først avlese eller måle når arkitektene og de samfunnsstyrende organer har vurdert egne handlinger og posisjoner opp mot det endringspotensiale som avhandlingen belyser. Har prosjektet innfridd løftene om å se på ulikheter mellom barn og voksnes for-

tellinger om utemiljøet? Barn i byen er ikke et problem. Barn blir født og vokser opp i Trondheim så vel som i Berlin eller Bogota. Det er byen som skaper problemer for dem. Som tidligere sagt er det ikke barn som har behov for særordninger, det er samfunnet som har behov for å beskytte barn mot farer. Arkitektene er plassert i en posisjon hvor disse særordninger forvaltes.

Denne avhandling bringer ny kunnskap om hvordan praksisfeltet av arkitekter, planleggere og landskapsarkitekter forstår barn i byen. Dersom den bringer noe nytt for barna er det bare barna som kan bekrefte det. Det er deres perspektiver og forståelsesrammer, ikke våre fortolkninger, som vil være grunnlaget. Å bli synliggjort er bra, men om studien i seg selv har vært og vil være med på å forbedre de ytre rammer generelt for barns oppvekst, ikke minst i Trondheim, gjenstår å se.

Fra prosjektet startet og frem til levering av avhandlingen finnes det et tydelig spor. Finalen er fortsatt samlingspunkt for barn, unge og voksne på Elgeseter. Men den seier kan ikke tilskrives prosjektet alene. Det har vært en del av bakteppet for prosessene ute blant beboere, blant planleggerne i kommunen og i kommunestyret når endelige vedtak ble fattet om ikke å overgi Finalen til sykehusutbyggingen. Det fysiske fattbare avtrykk: at Finalen er bevart, er svært viktig for beboerne på Elgeseter.

Et annet spor er at 50 timers samvær mellom arkitektene og forskeren har satt avtrykk. Dette er ikke bare i forhold til materialet som legges frem her, men også som et stempel på de åtte arkitektene og på forskeren. Erfaringene derfra har allerede vist spor i den konkrete utøvelse av praksis til enkelte av arkitektene, slik det rapporteres fra dem i etterkant av våre dialoger.

Samlet sett har arkitektene gitt uttrykk for erkjennelsen: med et barneperspektiv vil innsatsen for å skape gode rom mellom husene få en dimensjon som har vært lite fremme før. Et viktig element i forsøket på å gjøre dette forskningsprosjekt intersubjektivt har vært å synliggjøre forskerens egen posisjon som mediator mellom barnas forestillinger og arkitektene. Men et viktigere element for et vellykket forskningsresultat har vært at arkitektene, som utøvere innen faget, fikk en forståelse for de problemer som de blir stilt overfor, når de skal etablere en holdning til egen innsats overfor barn som brukere. Med andre ord: målet om relevans for praksisfeltet har vært til stede. Nøyaktighet kan sikkert bidra til at resultatene ikke blir avvist, men det er relevansen som bidrar til at de blir utsagnskraftige. I etterkant tror jeg at de åtte arkitektenes vilje til å bruke både av sin kostbare arbeidstid og av sin kveldstid i prosjektet, har vært en indikator på at de har funnet problemstillingene interessante. De var fritt stilt til å takke for seg etter vår første kontakt.

Mulighet for endret retning

Gir profesjonens posisjon mulighet for endret retning i forhold til den eksisterende kunnskapsbase? Forutsetningen for et svar på dette er at det allerede finnes en kunnskapsbase om barn for arkitekter. Avhandlingens konklusjon er at den eksisterer, har mange og viktige bånd til behovstenkning og at den har karakter av et dogmatisert betydningssystem slik Henri Lefebvre beskriver (s. 167). Og nettopp i det dogmatiske ligger vanskelighetene i å forandre. Det finnes selvfølgelig en historisk treghet i ethvert profesjonsfelt og ikke minst konstituerende elementer i dette, som er viktige deler av profesjonsdannelsen. Arkitektene deltar ikke i en levende diskurs om hvordan forholdene for byens barn kan endres. Fokusering på estetiske verdier er en del av tidsånden, mens perspektivene som tilhører byens beboere er, om ikke fraværende, langt i bakgrunnen. Det ligger ikke i øyeblikket innbygget i faget en diskursiv praksis som setter i gang en brytning mellom gamle og nye forestillinger om byens barn.

Når teknologiske nyvinninger sender arkitektene inn i nye digitaliserte fremstillingsformer, dras de samtidig inn i undersøkelser av nye arkitektoniske uttrykksmuligheter som følge derav. Men når samfunnsmessige og strukturelle endringer langsomt viser seg, er årvåkenheten overfor disse ikke tilsvarende skarp. Her tegner det seg derfor et spørsmål som er vanskelig. Er det slik at kunstneriske utfordringer ligger arkitektene nærmere fordi det er mulig å høste anerkjennelse i den arkitekturproduserende verdenen, dvs. tidskriftene, blant *peers*? Selvfølgelig er dette av stor betydning, den interne anerkjennelse betyr både styring av profesjonen, det å holde andre ute og å vedlikeholde eksklusiviteten som grunnlag for profesjonens kunnskapsbase. Profesjonsprosjektet opprettholdes nettopp ved denne erkjennelsesmessige eksklusivitet.² Men profesjonsprosjektet er ikke bare knyttet til det interne. Sikring av økonomi og sosial posisjon er like viktig og utdannelsessystemets interne kvalitetskontroll rokker seg ikke nødvendigvis fordi det fra det ytre pekes på at noe kan være usynliggjort.

Det er en alminnelig oppfatning at basisutdannelsene skal gi fundament eller utgangspunkt for profesjonsutøvelse og i liten grad at denne skal bygge på en forståelse av kunnskap som arkitekten til stadighet må se som foranderlig og som hun må møte med tilegnelse. Dette gjelder selvfølgelig i mindre grad den kreative del av profesjonsutøvelsen enn den som er mer håndfast og tettere både på programmering og ansvar for byens beboere og samfunnet. Ansvar for oppdatering relatert til sosiale og kulturelle diskurser, ligger imidlertid som en forpliktelse i fag som handler i det offentlige rommet. I en gjennomgang av de amerikanske arkitektutdannelser, som grunnlag for profesjongodkjenning, er det pekt på at det ikke er tilstrekkelig med

² K. M. Macdonald 1995, *The sociology of the professions*, s. 184.

grunnleggende kunnskap. Det er nødvendig for utvikling av utdannelsene av faget, at den utøvende må tilegne seg evnen til å avdekke kunnskap, å integrere kunnskap, å bruke kunnskap i sin praksisutøvelse og å dele kunnskap.³

Lynch ønsket å se: “ (...) *physical planner's awareness of what his plans create for children.*”⁴ Hva hjelper det at vi er i stand til å se profesjonsfeltets evne til erkjennelse og innlevelse i de fysiske omgivelser som barn blir tilbudt i bymiljøet, dersom de strukturerende rammer rundt profesjonsutøvelsen ikke gir plass til endring? Og ikke minst når det for arkitekten finnes mange posisjoner som gjør at ubehaget av dårlige løsninger ikke blir større enn at de er til å leve med. Arkitektene er satt fast i den strukturelle tenkning og har lite spillerom for andre løsninger. Finner de andre løsninger som landskapsarkitekten viste (s. 148), da blir de ikke godtatt, eller de driver med selvsensur som gjør at deres ideer ikke blir virkeliggjort.

Men uansett offentlig godkjente utdannelsesforløp og profesjonsbeskyttelser er det nye systemer som begynner å fungere. Det er ordninger hvor prekvalifisering etter oppdragsgivers ønske blir mer og mer alminnelig. Det blir byggherrens mål for hva som er bra som blir toneangivende og styrende. I dagens boligpolitiske vurderinger er det byggherre og utbygger som vet best hva som tjener beboere og hva som tjener markedet. Imperativet: foreldre vet best hva som tjener deres barns beste i utemiljøet, blir stående.

I avhandlingens materiale finnes det et markert skille mellom bygg-arkitekten og planleggeren på den ene siden og landskapsarkitekten på den andre. Landskapsarkitekten melder at hun ikke har problemer med å behandle og også diskutere utviklingen av byens rom, men at det er problematisk å få inkludert bygg-arkitekten i diskusjon av kvalitet som handler om dette. *Vi driver med opplæring*, sier de tre landskapsarkitektene. På sin side gir bygg-arkitekten og til dels planleggeren uttrykk for at landskapsarkitekten er opptatt av de små tingene ute. En forståelse som passer godt med den posisjon som oppdragsgiveren har gitt landskapsarkitekten og som denne må ta til takke med.

En av planleggerne forteller i intervjuet at som planlegger finnes der mange innfallsvinkler og at det er vanskelig å ivareta barns interesser. Det er etter hennes vurdering vanskelig å opptre ensidig til fordel for barn og unge, spesielt når andre grupper er flinke til å ivareta sine interesser som for eksempel bilister. (...) *barn og unge er en skjør gruppe, som ofte blir nedprioritert*, sier hun.⁵ Hun motstiller planleggeren med landskapsarkitekten som etter hennes vurdering lettere kan ta hensyn til de grønne verdier og dermed barns interesser.

³ E. L. Boyer og L. D. Mitgang 1996, *Building community : a new future for architecture education and practice : a special report*, s. 72-73.

⁴ Lynch (1977: 81-82).

⁵ Ady s. 20. Forklaringen på denne kode finnes i note 41 (del II).

Rollefordelingen mellom bygg-arkitektene, planleggerene og landskapsarkitektene er klar, men oppfattelsen av ansvaret for nedprioriteringen er mindre tydelig. Årsaken er dels å finne i at hensyn til barn lett nedprioriteres i den offentlige planlegging og dels i at disse hensyn lett forsvinner i den private arealplanlegging og i prosjekteringen. Et viktig og lite fokusert fenomen er at tomtestørrelser og arealdisponeringer vanligvis ikke gir utbyggerne i urbane miljøer rom for å tenke i større helheter enn økonomien for den enkelte tomt tilsier. Når byggeoppgavene forutsetter både deltakelse fra bygg-arkitektene og fra landskapsarkitektene side er det imidlertid ikke stor uenighet om hvem som sitter igjen med Svarteper: landskapsarkitekten. Jeg er dog sikker på konklusjonen: ingen av de åtte arkitektene var fornøyd med tingens tilstand.

En baktropp for barnereformene

Når Lefebvre peker på at arkitekter forholder seg til empiriske problemer gjennom referanser til byplanideologier og at de gjør det på egne premisser er det opplagt å spørre: Finnes det mekanismer nedlagt i arkitektens habitus som får dem til å handle på vegne av planideal og ideologier om barndommen og er disse sterkere enn empirisk kunnskap om barns uteliv? Eller er det posisjonen mellom byggherren, byggherrens økonomi og banken som får arkitektene til å godta dårlige løsninger? Ideologiene om lekeplassen og grønt til barnas beste, står sterkt som jeg har vist i del IV. Også konklusjonene fra de tre beskrevne befaringer (del III) viser dette. Når jeg peker på mangelen på dynamikk, er det da ideologiene som ikke utfordres og som derfor ikke forandrer seg, selv om vi alle vet at barns bruk av uteareal ikke stemmer med det vi gjør for dem. Planidealene er med på å konstituerer diskursen barndom, og det finnes få utfordringer til disse i dag.

Finnes det et bakspeil som forteller arkitektene noe om hva deres avgjørelser betyr? For i flere av de befaringer som vi gjennomførte forekom det meg at der foregikk en naturlig eterrasjonalisering, når resultatet ikke helt ble så bra som ønsket. Det var programforutsetningene og ikke kunnskapen som sviktet. Også forstått slik at eventuelle valg som førte til et uønsket resultat ikke ble tillagt arkitekten, men andre, for eksempel byggherren eller kommunen. Det ligger i materialet et ganske omforent ønske fra arkitektene om at det offentlige ikke bør svekke sine krav til utearealer, men derimot forsterker dem. En enkel løsning ville derfor være å stille krav til staten om bedre lovverk, flere forskrifter og normeringer som tar hensyn til ulike boligtypologier og bystrukturer. Men det løser ikke de større problemene som følger i fortetningenes kjølvan på lang sikt.

Synet på regelverk og normeringer binder oss i å beskrive hvordan barn bruker uteområder. Det er et ektefødt barn av modernismen og troen på det

regulerte fysiske som fører til det gode liv også det gode barneliv. Men ingen av de åtte tror på det, og ingen våger å henvise til egen barndom. Den profesjonelle posisjon er avgjørende for det fokus som arkitektene legger på sin profesjonsutøvelse, de setter seg ikke opp mot systemet, men forsøker å finne løsninger. Denne studien viser ikke at det finnes alternativ til de strategi som dagens praksis byr dem. Når arkitekten er fornøyd med tingenes tilstand, er det fordi hun frykter konsekvensene av at det ikke er noe som sikrer barnas krav på gode utearealer. Mitt bidrag er således følgende: så lenge arkitekter oppfatter at de er tildelt rollen som *back* i spillet om at tilganger og kvaliteter på utearealer ikke skal bli verre, er de ikke i stand til å ta imot et nytt barnomsparadigme og forholde seg konstruktivt til det. Abstraksjonene og kreativiteten på feltet finnes ikke i dag. Men behøver det å være slik? Nei.

Det kreves nytenkning for endring

Abbots resonnement (s. 138) om viktigheten av evnen til abstrakt tenkning for en profesjons overlevelse peker fremover. Mangel på abstrakt tenkning stenger for nytenkning og forslag til nye måter å løse gamle problemer. Kravet til abstrakt tenkning ligger som en selvsagt forpliktelse på forskningen. For det første: må forbindelseslinjene over til utdannelsene fungere som en livsviktig nerve for fagets utvikling. Og for det andre: at kravet om kontinuerlig oppgradering fungerer overfor den utdannede arkitekten som sitter i praksisfeltet og ikke minst til den som er villig til å eksperimentere. Det blir derfor også et fagpolitisk ønske at barns tilstedeværelse som rettmessige og selvstendige brukere av byens uterom får den plass som de i øyeblikket er gitt i lov- og konvensjonstekst. Når diskrepansen blir for stor må det føres frem ønsker om revisjon.⁶

Det som er relevant i denne sammenhengen er: At det på profesjonsfeltets dagsordenen skapes en konseptuell tenkning omkring det mikrokosmos, som de mindre, men rekreative byarealer inngår i. Bakgrunnen for et slik forslag er at det forekommer meg overbevisende når toneangivende arkitekter legger frem sine konseptuelle forståelsesrammer for utvikling av de store bystrukturer knyttet til den infrastrukturelle utviklingen.

Barna er forberedt på å møte det temporære, det foranderlige, det fleksible. Kort sagt: mange av de kvaliteter som ligger i den innerste kjerne av den urbane dynamikk og transformasjonen. Det finnes ingen naturlover som tilsier at ledige tomter skal brukes til parkering eller lager i lengre tid. Eller at de skal bebygges umiddelbart. Det er gammel kunnskap at gjengrodde arealer

⁶ Miljøverndepartementets har våren 2002 for første gang utfalt et ønske om evaluering av de rikspolitiske retningslinjer (RPR) for å styrke barn og unges interesser i planleggingen. Miljøverndepartementet 2002, *St.meld. nr. 23 (2001-2002) : Bedre miljø i byer og tettsteder*, s. 13.

er noen av de fineste områder for lek. Og det er det uforutsigbare som er et av de beste kjennetegn ved leken og det som hører den til.

Med et slikt utgangspunkt er det også nærliggende å ønske seg forskning rundt tenkningen omkring arealers bytteverdi eller bruksverdi som et viktig teoretisk utgangspunkt. Fordi det ser ut som om synlige og ikke minst usynlige bånd, som er fastholdt i eiendomsforhold holder bylivet i en tvangstrøye. Dette må tydeliggjøres før arkitekter og landskapsarkitekter er i stand til å frigjøre seg fra modernismens forestillinger om de hierarkiske strukturer og med nye abstraksjoner er i stand til å være drivende i endringer av den diskursive praksis. Konklusjonen fra dette prosjektet er at den habituerte praksis i denne sammenhengen ligger tungt over faget.

Eller må vi tilbake 100 år og peke på at det er folkesykdommene, hygien, som må på dagsordenen igjen? Det sies at barn blir tykkere, beveger seg mindre og får belastningsskader fordi de er mer inne. Prosjektet her forteller ikke om slike sammenhenger, heller ikke om at den materielle velstandssøking fører til at de barn som mestrer bylivet er de samme som lærer seg fysiske ferdigheter på hytta, eller om det er de som inngår i store barneflokker som driver med ball og et fritt uteliv.

Uansett om der er mange nye og interessante spørsmål, blir et viktig fundament for videre arbeide følgende: den abstrakte tenkningen som denne avhandlingen representerer må føres videre i undervisningen og ikke minst i en åpen eksperimentering i forhold til hvordan de mindre, grå og grønne utearealer i ulike sekvenser, med ulik intensitet og dynamikk kan brukes til beste for barn i byen. Med et sprang på 25 år er det fortsatt nødvendig å gjenta Colin Wards sluttord i hans legendariske tekst:

Most people's recollections of childhood include some moment in some context when their pride and self-esteem were lifted by the fact that they were being treated as though they were not children. They rose to the occasion. Rather than throw in a few playthings, shouldn't we help them climb out of the sandbox and into the city?⁷

⁷ C. Ward 1978, *The Child in the City*, s. 211.

Lekearealer for barn

Lekeplassen er i norsk språk brukt som betegnelse på et areal hvor barn leker.¹ På dansk kjenner vi den første bruk av begrepet knyttet til landlige omgivelser og steder hvor ungdom på bygdene møttes for å spille, danse og leke. I denne form altså ikke knyttet til noe som kunne ha med småbarn å gjøre. Går vi til engelsk har vi et språklig problem som gjør at det er mer komplisert både og forklare å skille mellom lek og spill. På engelsk gir *playground* en henvisning til spill og til lek. Skolegården er på dansk og på engelsk henholdsvis legeplassen og the *playground*.² Flere tidlige kilder peker mot England som opphavssted for det vi i vesten kom til å kalle mer tilrettelagte lekeplasser.

Harald Hals henviste til tyske referanser i sitt arbeide med generalplanen for Oslo. Han refererer imidlertid ikke til innsats for barn i byen som allerede var satt i gang på 20-tallet.³ Det er mye som tyder på at også denne innsats hentet sine forbilder fra England.⁴ Det er så langt jeg har søkt tilbake ikke dukket opp andre standardverk som har tyske eller franske forbilder.⁵ Det er for eksempel i det tyske standardverket for arkitekter opp gjennom "alle tider" *"Neufert"* i svært liten grad henvist til barn i andre enn institusjonelle sammenhenger; barnehjemmet, barnehagen eller skolen.⁶

¹ T. Knudsen et al. 1937, *Norsk riksmålsordbok*, sp. 2927. I Bokmålsordboka (1986:338) er lekeplass ikke forklart, mens lekefelt forklares med følgende: offentlig lekeplass med utstyr til allsidige aktiviteter for barn.

² I en nyere bred gjennomgang av dansk skolebyggeri er skolens utearealer omtalt som skolegård i historisk sammenheng og som skolefriarealer i et fremtidsperspektiv. K. Attwell og J. Scherup Hansen 2000, *Folkeskolens friarealer for fremtiden*, i Kirkeby, I. M., M. Olrik og A. Løhr (red.) *Rum, Form og Funktion i Folkeskolen*, s. 12.

³ Myhre beskriver arealer for barn i Oslo rett før og etter århundreskiftet slik, "Den første lekeplassen for barn var Vahls plass i byens gråeste leiegårdsstrok, fra 1891. Det ble imidlertid ikke fart på sakene før etter første verdenskrig. En kommunal komité til utredning av behovet for steder å leke ble nedsatt i 1917 og avga innstilling året etter. Fram til 1924 ble så 23 lekeplasser anlagt, varierende i størrelse fra 500 kvadratmeter på Schous plass til 4370 på Bislett lekeplass. J. E. Myhre 1994, *Barnidom i Storby: oppvekst i Oslo i velferdsstatens epoke*, s. 59.

⁴ H. Hals 1929, *Fra Christiania til Stor-Oslo : et forslag til generalplan for Oslo*, s. 189. Se for eksempel J. Stübgen 1907, *Der Städtebau*, s. 161-63 og H. Koch 1914, *Gartenkann im Städtebau*, s. 71.

⁵ Illustrasjonene i *200 Jeux d'Enfants : en plein air et a la maison* beskriver så vel landlige som urbane utemiljøer, parker, hager, gårdstun og gater uten at det noe sted lar seg registrere at dette er arealer reservert til spesielle aktiviteter eksklusivt for barn og unge (Harquevaux og Pelletier 1895).

⁶ Henvisning til de ulike utgaver av "Neufert" 1936 (finnes ikke i offentlige biblioteker i Norge), 1941, 1950, 1980, og 2000. Sandkassen er illustrert og målsatt i forbindelse med barnehjemmet, mens lekeareal i forbindelse med hage bare forefinnes i et enkelt tilfelle, dobbelthuset med et areal på 4,5 x 3 meter i 1950-utgaven. En sandkasse og en huske er vist på hageplan for en enebolig i 1991-utgaven. E. Neufert 1950, *Baueingworflehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften über Anlage, Bau, Gestaltung, Raumbedarf, Raumbeziehungen, Maße für Gebäude, Räume, Einrichtungen und Geräte mit dem Menschen als Maß und Ziel : Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*, s. 103, E. Neufert og V. Jones 1991, *Architects' data*, s. 104.

Stübben viser i *Der Städtebau: Handbuch der Architektur* fra 1907 at engelske eksempler var forbilder for de forslag han presenterte.⁷ Han henviser til engelske lekeplasser som ikke var en del av eiendomsstrukturen i byene og som ble brukt av skolene til sport.⁸ Også Koch henviser til engelske eksempler i 1914.⁹ Han sier blant annet at i den moderne by, hvor hver enkelt bolig ikke har en hage, er det nødvendig med plasser for hvile og lek. Og siden plassen for rekreasjon ikke kan fylle alle behov, mange må dele, og fordi det ikke vil være tilstrekkelig med arealer må plassen spesialiseres slik at det blir en plass for rolig samvær og en for spill og sport.¹⁰

Lewis Mumford har i *The Culture of Cities* tidsfestet lekearealets inntog i den amerikanske bystruktur. Også han refererer seg til engelske forbilder:

The cult of sport and the more suave care of the physical body proceeded from the country house and the English public school, set near a playing field. Only belatedly did they make their way into the heart of the city. In America, the first public playgrounds date back to 1871. No less significant than the provision of special urban places for children's play is the provision of special recreation grounds serving equally the adult (...).¹¹

Mumford henviser ikke direkte til Sten Eilert Rasmussens tekst *De åpne arealers opprinnelse* i boken *London* fra 1934, men hans beskrivelse av rekreasjonsarealene stemmer godt med de studier som Rasmussen har gjort.¹² Rekreasjonsarealer for alle enten dette gjaldt lek eller sport fantes nær eller helt inn til bebyggelsen i London tidlig på 16-hundretallet.

På de følgende sider er det foretatt en oppstilling av ulike typer av kilder til forståelse av hvordan forestillingene om hva som var gode og nødvendige lekearealer. De spenner fra utopiske arbeider som de til Howard og Garnier, til veiledende tekster som den til Sørensen og til lov og forskriftstekster. Forestillingene om barns utearealer kan ikke ut fra denne oppstillingen beskrives som en kontinuerlig utvikling. Dels fordi graden av offentlige reguleringer i forhold til arealbruk generelt preger all arealbruk og dels fordi denne foregår i sprang som har helt andre og større årsakssammenhenger enn det lille felt vi

⁷ Stübben, J. 1907. *Der Städtebau*.

⁸ Stübben (1907:169).

⁹ H. Koch 1914, *Gartenkunst im Städtebau*, s. 64-65.

¹⁰ Det er interessant å merke seg at Koch bruker de samme fotografier som Hans Dragehjem gjør i sin beskrivelse av europeiske lekeplasser fra 1936. Se H. Dragehjem 1936, *Legepladser i England, Frankrig, Holland og Tyskland: lagttagelser og Inntryk fra en Stipendiareise. Nordisk Hygieinisk Tidsskrift*. Dragehjem ivret for bygging og utvikling av lekeplasser og spesielt sandleken i København i begynnelsen av det 20. århundret. Dragehjem var lærer og hadde derfor lekeplassen delvis som et pedagogisk prosjekt.

¹¹ L. Mumford 1970 (1938), *The culture of cities*, s. 429.

¹² S. E. Rasmussen 1973, *London: den vidtudbredte storby: det nye London, en storbyregion*, s. 57-80.

snakker om her.¹³ Fra 1965 er alle de offentlige vedtekter og lovreguleringer som har hatt betydning (eller skulle ha hatt betydning) for norsk boligbyggeri tatt med.

Som kildemateriale er det som inngår her ikke beretninger om hva som har vært, men levninger av tekster som forteller om hva som har vært ønskelig enten fra lovgiverne, planleggeren, arkitekten eller utopisten. De er normative og ikke berettende om hvordan forhold til barns utearealer har vært. På den annen side: når lovverk eller forskrift refererer til løsninger kan det i normative tekster være beskrivende innslag som viser til den konteksten teksten sprang ut av.¹⁴ Sett i et historisk perspektiv vil det ikke være vanskelig å argumentere for at synet på lekeareal for barn i det urbane miljø er et av de områder i byene som er ekstremt udynamisk. Det er vanskelig å se forskjellene i anbefalinger fra før annen verdenskrig frem til 90-tallet.

1902 (engelsk)

*Garden City of Tomorrow. Av Ebenezer Howard.*¹⁵

Beregnet areal for parker eksklusivt de arealer som gikk med til å kransveianlegg ble estimert til 28 m² per person. Parkarealenes beskaffenhet er beskrevet under avsnittet om utgifter med følgende:

“(…) the park space for a considerable period might be a source of revenue as agricultural land. Further, much of the park space would probably be left in a state of nature. (...) the planting of trees and shrubs would not entail great expense. Again, a considerably part of the area would be reserved for cricket-fields, lawn-tennis courts, and other playgrounds (...)”.

Grøntanleggene i *The Garden City* skulle bygges opp med en sentral hage/plass på 5 acre (20.000 m²), et segment av neste sirkelareal skulle brukes til en sentral park på 145 acre (600.000 m²), Den tredje aveny ble kalt *Grand Aveny* (115 acres) og skulle være en 420 feet (128 m) bredt anlagt grønn sone med maksimal avstand til beboerne på 240 yard (218 m). I dette belte skulle skoleanlegg med tilhørende lekearealer plasseres.¹⁶

¹³ Det er for eksempel et kvalitativt sprang i omfanget av offentlig planlegging før og etter annen verdenskrig.

¹⁴ K. Kjeldstadli 1992, *Fortida er ikke hva den en gang var - en innføring i historiefaget*.

¹⁵ E. Howard, L. Mumford og F. J. Osborn 1960 (1902), *Garden cities of to-morrow*, s. 82 og 85.

¹⁶ Howard (1960:53-55).

1904 (fransk)

*Une cité industrielle. Av arkitekt Tony Garnier*¹⁷

“Form the outset, land in the housing districts is subdivided into parcels measuring 150 meters in the east-west direction, and 30 meters in the north-south. These blocks are subsequently divided into lots of 15 meters square, each one giving directly onto the street. (...). Whether the building in question is for housing or for public function, one or more lots can be used, but the area of construction must always be less than half the entire site, with the remainder devoted to public greenspace accessible to pedestrians: in other words, each building must include a public pathway through its lot from the street in front to the building behind. This requirement makes it possible for pedestrians to cross the town in any direction, independent of the street pattern. The land occupied by the town as a whole becomes a huge park, free of enclosures and barriers delimiting individual plots of land.”

1920 (tysk)

Reichs-Spiel-Platzgesetzes. Av Sentralkommissjonen for Sport og Legemspleie.¹⁸

Hver menighet eller hvert sogn er forpliktet til å anlegge og underholde lekeplasser til fritt bruk i forhold til innbyggerantallet. Der skal utlegges til sammen 3 m² nyttbart lekeplassområde pr. capita av befolkningen, fordelt med 0,5 m² for fri lek blant barn inntil 10 år, og 2 ½ m² for pliktmessig eller fra lek blant skoleungdom og eldre.

1929 (norsk)

Fra Kristiania til Stor-Oslo: et forslag til generalplan for Oslo. Av arkitekt Harald Hals.¹⁹

“§ 58

Frilandets forskjellige kategorier:

- Distriktparker
- Fellesparker
- Naturparker

Men i sammenheng hermed har vi:

- Lekeplasser

¹⁷ T. Garnier og R. Mariani 1990, *Tony Garnier : Une cité industrielle*, s. 44.

¹⁸ Referert i H. Hals 1929, *Fra Christiania til Stor-Oslo : et forslag til generalplan for Oslo*, s. 189.

¹⁹ Hals (1929:192-94).

- Øvelsesplasser
- Idrettsplasser

Og hertil kan også nevnes som friflater, om de enn ikke hører direkte inn under parker:

- Skolehaver
- Kolonihaver samt endelig
- Parkbelter, eller i enklere forstand boulevarder, brede beplantede forbindelsesgater.”

Som utfyllende beskrivelse til lekeplasser nevnes: “Lekeplass for småbarn i alderen 3-7 år. Disse plasser krever forholdsvis mindre arealer og kan ha forskjellig form. Hovedsaken er at de ligger godt til solen og er forsynt med et bevegelig utstyr. Det faller ofte naturlig å innlemme denne type i et parkanlegg.” Som utfyllende beskrivelse til øvelsesplasser nevnes: “Øvelsesplasser er for den del av ungdommen som helst samler sig om de mer utvikelnde former for legemsøvelser (ballspill og idrett). Størrelsen kan variere, dog bør det effektive areal helst ikke være under 70 x 40 m. Også denne typen kan innpasses i et parkanlegg.” For både lekeplass og øvelsesområde anbefales det at nytteradius er 0,5 km altså en avstand mellom parkene på maksimalt 1 km.

1932 (dansk)

Parkpolitikk i Sogn og Købstad. Av landskapsarkitekt C. Th. Sørensen.²⁰

“Hvor store skal legeplasser være, og hvorledes skal de indrettes? Til det første spørsmålet falder det naturligt at svare, at en lille legeplads er bedre end ingen, *legepladser kan slett ikke blive for store*, en stor boligkarrés børn burde have en mark med skov og strand at tumle sig i. Tyske forfattere har nævnt 2,4 m² pr. indbygger som et mindstekrav, men det forstås uden videre, at dette er afhængig af mange andre forhold, særlig i mindre byer, hvor de lokale ejendommeligheder er så store, og gør sig så stærkt gældende. Det gælder sikkert for legepladser, som for andre former af offentlige plantninger, at det er bedre at arealet er stort, end at det er kostbart udstyrt. (...) Pladserne bør være solrige. (...) Læ er en absolut nødvendighed.”

²⁰ C. Th. Sørensen 1978 (1931), *Parkpolitikk i Sogn og Købstad*, s. 51.

Sørensen henviser til tyske erfaringer med hensyn til sandarealenes størrelse: "Der bør indrettes meget store sandarealer til byens barn." Og ligeledes til mulighetene for å skaffe vann, uten at vanndybden bør være over 20 cm.

1939 (dansk)

Byggelov for Staden København av 29. marts 1939

“§ 45 Blandet bebyggelse

Stk. 1. Ved blandet bebyggelse skal bygningers placering og utformningen af de frie arealer ske således, at gensidig ulempe undgås. Om fornødent kan boligbebyggelse og bebyggelse af den i § 44, stk. 2 og 3, omhandlede art (erhvervsbebyggelse) kræves adskilt ved et beplantet bælte. Den for boligbebyggelse foreskrevne opholds- og legeplads skal holdes adskilt fra de til erhvervsvirksomheder, garager o.lign. knyttede gårdarealer og fri for trafikken til og fra disse.”

“§ 50. Ubebygget areal

Stk. 1. Ved bebyggelse af en grund skal en så stor del af denne holdes ubebygget, at der kan tilvejebringes tilfredsstillende lysforhold, brandsikring, adgangsforhold, efter omstændighederne tilkørsels- og parkeringsareal. Ved beboelsesbygninger skal der sikres opholdsareal for beboerne samt et tilstrækkelig stort og frit areal, alene til opholdssted og legeplads for børn.”

Bygningsvedtækt for Staden København av 18. december 1939

“§ 9. Ubebyggede arealer. Opholdsarealer

Stk. 2. Det ved beboelsesbygninger nødvendige opholdsareal skal have en passende størrelse og så vidt muligt være således beliggende, at det i sommerhalvåret kan blive bestrålet av solen. Det skal på passende måde holdes adskilt fra eventuelle færdselsarealer og andre nyttearealer og forsynes med bænke i tilstrækkelig omfang.

Stk 5. (...) Legepladser, legeredskaber, bænke, hegn og beplantning samt hele det ubebyggede areal skal til enhver tid holdes i forsvarlig, net og sømmelig stand.”

1942 (norsk)

Forslag til program for arkitekter og konsulenter ved planleggelsen av boligkomplekser med småleiligheter hvor det tenkes søkt støtte av Oslo kommune til byggets oppførelse. Av arkitekt Harald Wildhagen.²¹

²¹ H. Wildhagen 1942, *Boligbygg for småkårsfolk : hva der kan gjøres for at store boligkomplekser skal bli mer menneskelige*, s. 6 og 9.

“Disponering av det ikke bebyggede areal (ikke en kokebok, men en huskeliste å støtte seg til (i følge forfatteren)):

- a. Hovedatkomst (...)
- b. Vare- og brenseltransport (...)
- c. Parkeringsplass (...)
- d. Resten benyttes til: Park, lekeplass med sandkasse, plaskedam, mindre idrettsplass for større barn, tennisbaner, tørkeplasser, plass for søppelkasser, areal til grønnsaksdyrking (...)
- e. Det fri areal søkes konsentrert (på en bestemt del av området ... eller jevnt fordelt mellom blokkene.”

1961 (engelsk)

*Homes for today & tomorrow, Conclusions and recommendations, playspace. Av The Central Housing Advisory Committee, Ministry of Housing and Local Government.*²²

“Playspace must be the first call on available space around flats where there are children, and with some exceptions the present provision is inadequate and unsatisfactory.

The best results in providing for children’s needs are likely to be obtained where there is willing co-operation between those responsible for housing, education, and parks and voluntary organisations including interested parents.

Play areas should take account of the interests of children and be intelligently sited.

Space should be set aside for children’s play calculated on the basis of at least 20-25 sq. ft. per person (1,9 to 2,3 sq. m.), omitting one and two person dwellings. At least 5s. od. Per sq. ft. more than the cost that would otherwise be incurred on grassing should be spent on surfacing and equipment.

Supervised facilities should be expanded considerably.”

1964 (svensk)

*God Bostad, Kungl. Bostadsstyrelsen.*²³

“Lekeplatser:

²² Ministry of Housing and Local Government 1961, *Homes for today & tomorrow*, s. 54.

²³ Kungl. Bostadsstyrelsen 1964, *God bostad : i dag och i morgon*, s. 65. I forordet til denne utgave beskrives det at forbedringene siden 1960-utgaven spesielt ligger på det overordnede i forhold til oversiktsplanleggingen og i forhold til kvaliteten på utearealene.

Småbarnslekeplats: 1 lekeplats på upp til 30 lägenheter > 50 m². Yta 100-200 m². Avstånd från entréport högst 50 m (gångvägsförbindelse).

Lekplats för äldre förskolebarn och yngre skolbarn: 1 lekplats på 20-150 lägenheter > 50 m². Yta 1500-200 m². Avstånd från entréport högst 150 m (gångvägsförbindelse).

Lekplats för olika åldersgrupper, Bollplaner, allmän lekplats med lekledare (leopard). Avståndet från entréport högst 400 m.”

1965 (norsk)

*Normalvedtekter til bygningsloven av 18. Juni 1965, Kommunal- og arbeidsdepartementet.*²⁴

“Merknad: Det vises til nedenstående retningslinjer: De kommuner som ønsker retningslinjene gjort bindende kan vedta disse helt eller delvis som vedtekt. I tilfelle må retningslinjene redigeres slik at de får en bindende from, “bør” endres til “skal”.

“Retningslinjer for lekeplasser for barn i forbindelse med boligbebyggelsesplaner og reguleringsplaner for boliger.

1. Barnehager og daghjem forutsettes plassert sentralt i boligområder med 1000 boliger eller mer.

2. Sentral lekefelt forutsettes anlagt for boligområder med 600 boliger eller mer. Avstand til lekefelt bør ikke være med enn 400 m. Feltet bør være 6 til 7 mål, ha variert terreng og gi muligheter for virksomhet som ikke innpasses i mindre lekeplasser, som byggelekeplass, plaskedam, akebakke, toaletter og leskur.

3. Ballfelt for større barn forutsettes anlagt for min. hver 600 boliger. Det bør ikke ligge mer enn 400 m fra bolig og være opptil 6 mål med gress- og asfaltdekke.

4. Kvartalslekeplass for litt større barn bør anlegges for minst 200 boliger. Den bør ikke ligge mer enn 150 m fra bolig og være opp til 2 mål. Plassen bør være asfaltert og ha lekeredskap, sandkasse og bord og benker, og kan avsettes på boligtomt eller fellesareal for flere tomter med fra 25 leiligheter og mer.

5. Sandlekeplass for småbarn bør anlegges for mindre boliggrupper og minst for hver 25 boliger. Den bør være opptil 100 m² med god solbelysning, og med sandkasse, bord og benker for barn og voksne. Plass kan avsettes på boligtomt eller som fellesareal for flere tomter med fra 4 boliger og mer.

²⁴ Kommunal- og Arbeidsdepartementet. 1965. *Normalvedtekter til bygningsloven av 18. juni 1965*. Oslo: Kommunal- og Arbeidsdepartementet.

6. I områder hvor det er regulert så stort antall boliger som anført under pkt. 1 til 5. Men hvor disse ikke blir utbygget samlet, avgjør bygningsrådet når anlegget av lekeplasser m.m. skal gjennomføres.”

1975 (norsk)

*Gode boligområder: prinsipper og retningslinjer for planlegging og utbygging. Miljøvern-departementet.*²⁵

I 1979 kom heftet i sin tredje utgave. Rådene omtales som retningslinjer. (utdrag)

“Hensikten med retningslinjene er å overføre prinsippene til mer konkrete og detaljerte opplysninger til bruk ved utarbeidelse av regulerings- og bebyggelsesplaner for boligområder. Retningslinjene må alltid vurderes ut fra forholdene på stedet. De oppgitte tallstørrelser passer særlig for boligbygging i tettsteder (...). De oppgitte arealstørrelser, avstander mv. er basert på eksisterende kunnskap og erfaring om de fysiske forutsetninger for godt miljø og trivsel i boligområder. De antyder også hvilke hovedkriterier som legges til grunn ved vurdering av planene f. eks. ved stadfesting og i forbindelse med lån fra Husbanken.

- Nærlekeplass for småbarn, avstand til bolig nær inngangsdør max. 50 m. Antall boliger i gamle områder 5 til 50, i nye områder 2 til 20. Arealets størrelse 50 til 200 m². Plassering i synskontakt med boligene, ved gangvei, skjermet fra kjørevei og med sol og skygge.

- Kvartalslekeplass for skolebarn, avstand til bolig max. 150 m. Antall boliger per lekeplass i gamle/nye områder max. 240 til 80 min./ 70 til 25. Arealets størrelse 2 – 3,5 mål. Utstyr: asfalt, sand, naturterreng, vegetasjon, lekeredskaper. Plassering: noe skjermet i forhold til nærmeste bolig, trafikk-sikker atkomst.”

- Ballplasser for større barn, avstand til bolig min 50 m, max. 300 m. Antall boliger per ballplass 600 i gamle områder 200 i nye områder.

1977 (amerikansk)

*A Pattern Language. Av Christopher Alexander et al.*²⁶

“As part of the network of bike paths, develop one system of paths that is extra safe - entirely separate from automobiles,

²⁵ Miljøverndepartementet 1979, *Gode boligområder : prinsipper og retningslinjer for planlegging og utbygging*, s. 5 og 9.

²⁶ C. Alexander, S. Ishikawa og M. Silverstein 1979 (1968), *A pattern language : towns, buildings, construction*, s. 295, s. 346-47 og s. 369-70.

with lights and bridges at the crossings, with homes and shops along it, so that there are always many eyes on the path. Let this path go through every neighbourhood, so that children can get onto it without crossing a main road. And run the path all through the city, down pedestrian streets, through workshops, assembly plants, (...), bakeries, all the interesting "invisible" life of the town - so that the children can roam freely on their bikes and trikes."

"Lay out common land, paths, gardens, and bridges so that groups of at least 64 households are connected by a swath of land that does not cross traffic. Establish this land as the connected play space for the children in these households."

"Set up a playground for the children in each neighbourhood. Not a highly finished playground, with asphalt and swings, but a place with raw materials of the kinds - nets, boxes, barrels, trees, ropes, simple tools, frames, grass, and water - where children can create and re-create playgrounds of their own."

1979 (svensk)

*Bostadsbestämmelser, information om nybyggnadsbestämmelser för bostaden och grannskapet. Av Statens planverk.*²⁷

"Småbarnslekplats (inom 50 m från entrén) bör vara 100-200 m² och betjäna högst 30 familjelägenheter. Den bör ligga så att den är väl solbelyst mellan kl 9 och 17 och kan övervakas från lägenheterna. En eller flera sandlådor på sammanlagt 20 m² bör finnas liksom utrymme för bollek, cykling (grus, asfalt, plattor), vinterlek samt enkla klätterredskap och sitteplatser för barn og vuxna.

Närområde (området inom 150 m från bostadsentrén) (...). För barnens lekar bör det finnas kvarterslekplatser eller lek område med en yta på 1500-2000 m² för högst 150 familjelägenheter. Ytan kan vara samlad till en kvarterslekplast eller fördelad på mindre lekanläggningar inom ett lek område. Den bör kunna användas för klätterlek, bollek, cykling, konstruktiv lek med sand eller bygglekmaterial samt vinterlek. Ytorna för kvarterslek kan vare mindre än vad som här anges om befolkningsunderlaget är väsentligt mindre än 150 familjer. Då antalet familjelägenheter är mindre än 20 kan småbarns-

²⁷ Statens planverk 1979, *Bostadsbestämmelser : information om nybyggnadsbestämmelser för bostaden och grannskapet*, s. 50-51.

lekplats och kvarterslekplats slås ihop. Ytan bör då uppgå till minst 20 m² per familjelägenhet.”

Også lekeparker og ballplasser på 1000 m² innen en avstand på 300 m omtales.

1991 (norsk)

*Gode utearealer i tettbygde strøk. Av Miljøverndepartementet ved arkitekt Jens Bjørneboe.*²⁸

Nye begreper introduseres uten at der gis arealspesifikke størrelser:

- Nær oppholdsplass
- Kvartalslekeplass
- Kvartalsrom
- Innganglekeplass
- Felles forhage

1994 (norsk)

*Planlegging av grønnstruktur i byer og tettsteder. Av Direktoratet for naturforvaltning ved landskapsarkitekt Anne-Karine Halvorsen Thorén og biolog Signe Nyhuus.*²⁹

“Felles grøntområder i boligbebyggelsen:

Formål: daglig bruk. Lek. Uteopphold. Dyrking. Natur- og kulturopplevelser. Sosial samvær.

Beliggenhet, avstand og størrelse: Trafikksikker beliggenhet. Min. 50 m² per bolig. 25 m² i konsentrert bebyggelse. Areal brattere enn 1:3 regnes ikke med.

Grønne korridorer:

Formål: En del av det myke transportsystemet. For turer både til fots og på ski.

Beliggenhet og avstand: Maksimal avstand fra boligområdet (....)

Mindre rekreasjonsarealer i byen.

Formål: Nærpark/grendelekeplass. Daglig bruk. Ballek. Sykling. Aking. Skilek. Byggelek. Spill. Sosiale møteplasser for voksne og barn. Natur- og kulturopplevelser.

Beliggenhet, avstand og størrelse: I den bebygde sonen, maks 200 meter fra boligen. Små grøntområder min. 5 daa. (eller 2 x 2,5 daa.)”

2001 (norsk), vedtatt i 1993

*Gjeldende vedtekt til § 69 nr. 3 i plan- og bygningsloven for Trondheim kommune.*³⁰

²⁸ J. Bjørneboe 1991, *Gode utearealer i tettbygde strøk : veileder i planlegging og forbedring.*

²⁹ A.-K. H. Thorén og S. Nyhuus 1994, *Planlegging av grønnstruktur i byer og tettsteder*, s. 26-27.

“Lekeplasser og andre anlegg for barn og unge. (Vedtekten ble stadfestet av Kommunaldepartementet 1.2.1993.)

For lekeplasser og andre anlegg for barn og unge gjelder i forbindelse med regulerings- og bebyggelsesplaner for nye boligområder følgende regler:

- Sandlekeplass skal anlegges i hver boliggruppe med fra 4 til 25 boligenheter. Plassen skal være minimum 100 m², ha gode solforhold, egnet terreng, lett tilgjengelighet og plasseres på trafiksikkert sted. Arealet kan avsettes som del av en boligtomt, eller som fellesareal for flere boligtomter.
- Kvartalslekeplass skal anlegges for hver boliggruppe med fra 25 til 200 boligenheter. Plassen skal være minimum 1500 m², ha gode solforhold, egnet terreng, god tilgjengelighet, og skal plasseres på trafiksikkert sted. Plassen skal utstyres med lekeredskap. Arealet kan avsettes som del av en boligtomt, eller som fellesareal for flere boligtomter.
- Ballfelt skal anlegges i maksimum 800 m avstand fra bolig, og minst for hver 600 boligenheter. Ballfelt skal være på minimum 6000 m² og kan avsettes i friområde, som del av en boligtomt, eller som fellesareal for flere boligtomter.

(....)

For byfornyelsesområder skal det avsettes minimum 15 m² privat uteareal per boligenhet inkl. gårds plass mv., og 10 m² felles uteareal på boligenhet inkl. andel i gatetun, lekeplass o.l. For forbedrings- og fortettingsområder skal bygningsrådet i hvert enkelt tilfelde foreta en tilpasning av kravet til areal for lek og anlegg for barn og unge.”

³⁰ Trondheim kommune 1993, Vedtekt til § 69 nr. 3 i plan- og bygningsloven.

APPENDIKS 2

Intervjuguide til Oppvekst i by – en annen generasjonsstudie

DEL 1

Personalia (anonymisert)

1. Samværsordning

Bostedshistorie

(Barn med foreldre bosatt to steder vil ofte ha en noe mer komplisert bostedshistorie)

2. Hvor lenge har du bodd i området her?
3. Har du bodd i samme huset hele tiden? (Hvis ikke) fortell om andre plasser der du har bodd i nærheten av der du bor nå.
4. Har du bodd på noen annen plass før du flytta hit, i så fall hvor?

Jobb

5. Har du, eller har du hatt noen jobb?
Hvor?

"Fortell"

6. Fortell om hvordan det er der du bor og der du ferdes? (Hvis du skulle fortelle det til noen som aldri har vært her).
7. Hvor er du som oftest på helgene og i ferien? (Det som er vanlig. Få med hvilken type område eks: hytte på fjellet, - hytte ved sjøen, hos farmor på Levanger ... i påsken... siste juleferie.)

Organisert fritid

- 7a. Hva er du med på (hver uke)?
- 7b. Har du sykkel?

Karttegning

8. Kan du være så snill og tegne et kart av strøket rundt der du bor og der du ferdes.

Får du allerede i utgangspunktet et spørsmål om kartet (tegningen) skal være innenfor det utleverte papirformat (45 x 60 cm) kan du svare at det er mulig å legge til flere "kartblad" både i bredde og lengde. Får du spørsmål om hva

som skal være med på kartet, svare du: "Det som DU synes er viktig". Får du spørsmål om Midtbyen skal være med, svare du: "Ja, hvis DU synes det er viktig."

- 8a. Kan du vise meg på kartet plasser/steder der du gjør ting, eller bruker tid, også veier og snarveier du bruker i området.
- 8b. Går du alene til disse stedene eller er du i lag med noen andre?

DEL 2

Start intervjuet med å presentere deg selv, forklar at det du prøver å finne ut er hvordan unge mennesker og barn bruker og oppfatter strøket sitt. Fortell:

- at du er medlem av den gruppen som jobber med intervjuene
- at du har tatt med deg kartet/tegningen (fra Del 1) pluss noe andre kart som dere kan bruke
- at du er trønder og at det er grunnen til at du er med, at vi slipper språkforvirringer. (Er andre med på intervjuet, fortell hvorfor og at de bare får lov å høre på.) Før du går videre bør du få barnets tillatelse til å fortsette.

Stedskunnskap

9. Kan du være snill og fortelle meg om alle plassene/stedene du kjenner der du ferdes, både inne og ute.

Du notere mens barnet snakker, bruk det tegnede kart og nummerer med blyant på kartet(ene) etter hvert som stedene dukker opp. Få frem steder som ikke er tegnet på eget kart (fra Del 1), de kan enten være "glemt", være utenfor kartets ramme eller være inne. Er stedene ikke tegnet inn på kartet kan du ta frem områdekartet, flyfoto og bruke det i tillegg, men forsøk å holde dere til det eget produserte kart. Ønsker barnet å legge gule lapper på tegningen, gi mulighet for det. Noter nummer og sted/"navn" på skjema "Hjelpeskjema A og B til spørsmål 9,10 og 12-17", som ligger bakerst. Etterpå går du gjennom listen med følgende spørsmål (dersom de ikke allerede er dukket opp).

10. På hvilken av disse plassene bruker du å være? Og hva gjør du der?
- 10a. Hvor ofte er du der?

Bruk av HJELPESKJEMA: Noter barnets egne uttrykk. Knytt opplysningen til nummereringen på skjemaet, vær oppmerksom på at det kan være variasjoner som knytter seg til årstid sommer/vinter. Du kan gå frem og tilbake mellom spørsmålene og fyller ut. "Innganger" i samtalen kan starte med hvor?, hva? og med hvem? i ulik rekkefølger avhengig av interessen til barnet.

11. Hva er det lengste du har vært hjemmefra, alene eller sammen med venner/venninner, uten at voksne har vært med?

Få barnet til å navngi ”kanten” på eget kart eller ta områdekartet ev. bykartet til hjelp. Bruker du bykartet, må du notere ”kanten” med stedsnavn (ev. gate-navn). Sammen med venner/venninner og med og uten foreldrenes tillatelse kan være av betydning å få frem).

Spesielle steder

For spesielle steder og problematiske steder, bruk hjelpeskjema siden en del av disse stedene er diskutert der.

12. Hvilken av disse plassene er viktige for deg? Steder du liker mest? (Steder nevnt under 9. Prøv å få frem minst tre.)
13. Hva ville du fortalt om stedet til noen som ikke har vært der? (Ta det som nevnes først eller det som fremtrer med mest engasjement.)
- 13a. Finnes det noen plasser i strøket der du bor som er laget spesielt for barn og unge?
- 13b. Bruker du å være der?
- 13c. Vet du om andre som bruker å være der?
- 13d. Er det plasser der det bare er gutter eller jenter?

Problematiske steder

14. Finnes det plasser der du ikke liker å være?
- 14a. Hvorfor liker du dem ikke?
- 14b. Pleier du å være der?
15. Finnes det plasser der du ikke får lov å være?
- 15a. Hvem er det som ikke lar deg få lov?
- 15b. Hvorfor?
- 15c. Er du der for det?
16. Finnes det plasser som du ikke har adgang til (ikke kan komme inn på/i, dvs. fysisk avstengt?)
- 16a. Ønsker du at du kunne ferdes og leke på de plassene du ikke får være?
- 16b. Hvorfor?
- 16c. Er du der for det?
17. Finnes det farlige plasser i strøket ditt?
- 17a. Hva er det som gjør dem farlige?

Eierforhold, ansvar for strøket/området/nærmiljøet

18. Er du med på å ta vare på noen deler av området ditt? (Er du med på dugnad, måke snø, koste, plukke søppel, slå gress ...?)
19. Finnes det noen plasser som du føler er ditt eget?

- 19a. Eller ditt og vennene dine sitt?
- 19b. Hvorfor?
20. Finnes det noen plasser der du ikke føler deg velkommen?
21. Hvem eier gatene her? Hvem passer på dem? (Spør også om andre viktige offentlige plasser som ble oppgitt i spørsmål 9.)
22. Finnes det noen plasser som ikke eies av noen?
23. Hvor like du best å være? Hvorfor?

Ved avslutning av intervjuet, takk barnet og spør hva barnet synes om intervjuet. Spør om det er noe som de har lyst å legge til eller snakke om til neste gang (neste intervju). Forklar at til neste gang dere snakker, vil du gjerne høre om hvordan barnet bruker tiden sin og hvem det er i lag med. Spesielt dagen før dere skal møtes. Vis frem skjema/“klokke-arket” og forklar at vi skal tegne inn hvordan den dagen brukes.

DEL 3

Oppstart: Da vi møttes sist, snakket vi om plasser der du går, om ting du gjør og om hva du synes om plassene. Har du lyst å si noe mer om dette? I dag har jeg lyst til å snakke med deg om hva du gjør med tiden din.

- 23a. Har du klokke og bruker du den?
24. Kan du være så snill og fortelle meg hva du gjorde hele dagen i går, så detaljert som mulig. Hvor var du? Hva skjedde ved hver av disse plassene? Hva gjorde du og hvor lenge holdt du på med hver av disse aktivitetene?

Sammen med barnet, noter hver aktivitet på “klokke-arket” som deler dagen inn i ½ times intervaller. For de eldste kan det være aktuelt å få med ¼ times intervaller.

25. Var det noe uvanlig med det du gjorde i går?
- 25a. Syns du at du har for mye å gjøre?
- 25b. Har du for lite tid til alt du har lyst til å gjøre?
- 25c. Kjeder du deg fordi du har for lite å gjøre?
- 25d. Skulle du ønske at du hadde færre/eller flere ting å gjøre?

Familienettverk/genealogi

Forklar hvordan man lager et familietre og i henhold til illustrasjonen, tegn et slektstre i lag med barnet. Noter hvor slektninger bor.

26. Jeg vil gjerne vite noe om familiemedlemmene dine og hvor de bor. Hvem bor i lag med deg i hjemmet ditt? (Barn med to hjem må få nevne begge.)
27. Bor det noen andre slektninger i strøket ditt (tanter og onkler, søskenbarn?) Hvor ofte ser du dem? Besøker de deg her eller besøker du dem? Hvordan kommer du deg hjem til dem?³¹

Steds endringer

28. Er det noe som har forandret seg her?
- 28a. Hva har blitt annerledes?
29. Er det blitt bedre eller verre?
- 29a. Hvorfor?
- 29b. Hva synes du om trafikken i strøket der du bor?
- 29c. Hva synes du om de parkerte biler?
- 29d. Hvordan tror du det hadde vært med mindre biler og trafikk?

Inn i fremtiden

30. Hvis du kunne reise fram i tida, si 10 år (15 år for de yngste), hvordan tror du det ville se ut her?
31. Hvis du kunne forandre noe her, hva ville du da gjøre?
- 31a. Hvorfor ville du gjøre slik?
- 31b. Har du hørt om noen som har prøvd å gjøre det bedre her?
- 31c. Vet du hvordan det gikk?
32. Hvor vil du helst bo om 10 år (15 år for de yngste)?
- 32a. Hvor vil du bo når/hvis du får barn?

Konklusjon

33. Alt du har fortalt meg er interessant for oss. Jeg håper at disse spørsmålene har vært interessante for deg også. Er det noe mer du synes at jeg bør spørre om?

³¹ I den koordinert intervjuguide brukt av GUIC er det lagt inn oppgaven å tegne et slektstre. I Trondheimsstudien ble dette gjort meget summarisk i og med at en stor del av barnas familienettverk er beskrevet på flere steder i løpet av intervjuet. I de tilfelle hvor slektstreet ble tegnet ble det gjort av intervjueren direkte i papirutgaven av intervjuet.

APPENDIKS 3

Foto-instruksen

Be barna om å bruke kamera til å beskrive (dokumentere):

Strøket der du bor og der du ferdes – Det du liker og/eller det du ikke liker.

Kameraet (engangs) inneholder 27 bilder som må deles mellom de to som får det utlevert. Fortell dem at vi lurer på om det kan være fint å lage en utstilling av bildene på et senere tidspunkt. Og at vi kommer til å ta to sett av kopier slik at de skal få lov å dele det ene hvis de har lyst.

I instruksjonen bør det inngå en beskrivelse av at det kan være lurt å gjøre seg opp noen meninger om hvordan bildene (antallet av billedmuligheter) skal brukes, og at det ikke er viktig for oss at de blir fine postkort, men at det er fotografen som bestemmer hva som skal på filmstripen. Viktig å spørre dem om det er noe de vil spørre om.

APPENDIKS 4

Tabell 1. Antallet av barn fordelt etter bydel og alder.

alder	Elgeseter		Møllenberg		N
	jenter	gutter	jenter	gutter	
9	2				2
10	4	1	7	3	14
11	1	5	5	1	13
12		3	1	1	5
13		2	1	1	4
alle	7	11	15	6	38

Tabell 2. Befolkningen i Trondheim og bydelen Møllenberg og Elgeseter fordelt etter alder. Tallmaterialet er hentet fra Rogers (1999:103), Befolkningsstatistikk for Trondheim (1999) og Folke- og boligtellningene, SSB (1970, 1980 og 1990).

	1970	1980	1990	1999
Trondheim Total befolkning	127330	134854	137346	147110
Møllenberg ¹⁾ Total befolkning	6543	3696	3541	3523
Antall barn (Møllenberg) Alder 6-15 år	390 ³⁾	308	227	261
Elgeseter ²⁾ Total befolkning	5241	3500	2943	2632
Antall barn (Elgeseter) Alder 7-15 år	400	240	135	165

¹⁾ Grunnkretsene som inngår dekker det sentrale område hvor møllenbergbarna bor samt Nedre Elvehavn som er bygget ut i prosjektperioden. For 1970 er det grunnkretsene 30-35 samt 38 og 39; for 1980 er det grunnkretsene 1403, 1405-1407, 1414-1416, 1419 og 1503.

²⁾ Grunnkretsene som inngår dekker det sentrale området hvor elgeseterbarna bor. For perioden 1970 er det grunnkretsene 18-22 fra 1980 1302-1312.

³⁾ Statistikken for Møllenberg 1970 gjelder barnegruppen 7-15 år.

Geografiske stedsnavn i Trondheim brukt i avhandlingen

Trondheim:

- Bakklandet (bydel mellom Møllenberg og Elgeseter)
- Festningsområdet (frioråde rundt Kristiansten Festning)
- Kalvskinnets skole (ligger i Midtbyen)
- Kristiansten Festning synonymt med Festningen
- Lademoen (bydel nordøst for Møllenberg)
- Marinen (parkområde sør for Domkirken og på nordsiden av Nidelva)
- Midtbyen
- Nedre Bakklandet (Bakklandet er delt i Nedre og Øvre, Nedre Bakklandet ligger nærmest Møllenberg)
- Nedre Elvehavn (bydel nord for Møllenberg og sør for Nidelva)
- Nidarosdomen
- Nidelva
- Olavs Kvartalet (kvartal i Midtbyen)
- Pappenheim (boligområde nordvest for Festningsområdet, sør for Møllenberg)
- Singsaker (bydel mellom Møllenberg, Rosenborg og Høgskoleplataet)
- Øya (bydel sørvest for Midtbyen og på sørsiden av Nidelva)

Møllenberg:

- Bakke kirke og kirkegård
- Bakkegård (eldre gårdsanlegg i Kirkegata)
- Bispehaugen skole
- Buranbanen (grusbane, nordøst for Møllenberg)
- Buranparken (lekeplass, nordøst for Møllenberg)
- Edderkopp-parken (Kirkegata 19b)
- Festningsgata
- Kirkegata
- Lilleparken (lekeareal i nabokvartal til Thornesparken og Bispehaugen skole)
- Nedre Møllenberg gate
- Nonnegata
- Rosenborg ungdomsskole (sørøst for Møllenberg)
- Småbergan (frioråde nord for Kristiansten Festning)

Thornesparken. Stavemåten Thornæs er også brukt.
 Øvre Møllenberg gate

Elgeseter:

Byporten (jernbanebru over Holtermanns veg (forlengelsen av Elgeseter gate))
 Dalsengen (området der Teknostallen ligger, også kalt Trikkestallen)
 Elgeseter bru (mellom Elgeseter og Midtbyen)
 Elgeseter gate
 Finalen (sentralt lekeareal på vestsiden av Elgeseter gate)
 Gullbarnehagen (Felleshus og lekeplass på Marinevold)
 Hesthagen (det sydligste boligområde på østsiden av Elgeseter gate)
 Holtermanns veg (forlengelsen av Elgeseter gate)
 Høgskolen er synonymt med Universitetet og NTNU
 Høgskoleparken (parkarealene rundt Høgskoleplatået)
 Høgskoleplatået synonymt med Gløshaugen
 Idrettsbygget
 Moslings gate
 Nedre del av Høgskoleparken (parkarealet nær Elgeseter gate)
 Olav Kyrres gate
 St. Olavs Hospital (tidligere Regionsykehuset i Trondheim, RIT)
 Stavne bru (tog-, gang- og sykkelbro over Nidelva)
 Studentersamfunnet (synonymt med Samfunnet ved Elgeseter bru)
 TEAB (kontorbygning for kommunale etater i Holtermanns veg)
 Teknostallen er synonymt med Trikkestallen (ble bygget som vognremisse)
 Tilfredshet kirkegård
 Vestsiden (en geografisk beskrivelse valgt av meg for å beskrive bosted vest for Elgeseter gate)
 Østsiden (en geografisk beskrivelse valgt av meg for å beskrive bosted øst for Elgeseter gate)

FIGUROVERSIKT

Fig. 2.1 s. 79

Kart over Trondheim. Mål 1:26 000, kartgrunlaget tilhører Trondheim kommune.

Fig. 2.2 s. 97

Litt av Thornes parken og tre telefonkiosker og Bakkegård. Bildet er tatt fra en snurredisse i stor fart (0408). Foto: Marianne Møllenberg.

Fig. 2.3 s. 97

Dette er en barnehage tatt fra utsiden (2104).
Foto: Cesilie Møllenberg.

Fig. 2.4 s. 99

Bildet er tatt fra Singsaker. Det er Kaan, Kerim og Erik (2707).
Foto: Jon Elgeseter.

Fig. 2.5 s. 99

Dette er huset mitt jeg liker det veldig godt (2005).
Foto: Johanne Møllenberg.

Fig 3.1 s. 111

Møllenberg, mål 1:10 000. Arealet innen for - - - refererer seg til bosted for deltakende barn og antall beboere (appendiks 4).

Fig 3.2 s. 113

Elgeseter, mål 1:10 000. Arealet innen for - - - refererer seg til bosted for deltakende barn og antall beboere (appendiks 4).

Fig. 3.3 s. 115

Møllenberg, mål 1:10 000, på kartet er markert områder som er tilgjengelige for barn i bydelen og hvor det er plassert utstyr som sandkasse, huske eller lignende.

Fig. 3.4 s. 117

Elgeseter, mål 1:10 000, på kartet er markert områder som er tilgjengelige for barn i bydelen og hvor det er plassert utstyr som sandkasse, huske eller lignende.

Fig. 3.5 s. 119

En skog på Møllenberg som jeg synes er veldig fin (Øvre Møllenberg gate 52) (0405). Foto: Marianne Møllenberg.

Fig 3.6 s. 119

Finalen (3111). Foto: Melanie Elgeseter.

Fig. 3.7 s. 123

Fra rommet mitt. Jeg tok dette bildet for å vise hva jeg kan se fra rommet mit (2315). Foto: Michael Møllenberg.

Fig 3.8 s. 123

Dette er Moslings gate (2807). Foto: Magnus Elgeseter.

Fig. 3.9 s. 133

(Bildet er ikke teksten, Bispehaugen skolegård) (0104).

Foto: Bente Møllenberg.

Fig. 3.10 s. 133

*Utenfor Olavs kvartalet (musikkskolen) * i dette rommet er jeg hver torsdag (3709).* Foto: Jimmy Elgeseter.

Fig. 3.11 s.149

Vippedyr (hoppedyr) på opparbeidet lekeareal Møllenberg gate 48. Trondheim 2000 (illustrasjon). Foto: HWi.

Fig. 3.12 s. 153

Bilfritt område med bassesirkler (se note 60 del III). Trondheim 2000 (illustrasjon). Foto: HWi.

Fig. 3.13 s. 161

Felles og privat gårdsrom i Båhusgate. Gårdsrommet er avstengt for barn som ikke bor i kvartalet. Møllenberg 2000 (illustrasjon).

Foto: HWi.

Fig. 4.1 s. 169

Skolen. Jeg tok dette bildet fordi jeg går på denne skolen og fordi det er kunnskapens tempel (2312). Foto: Michael Møllenberg.

Fig. 4.2 s. 169

Her er skoleveien min (3506). Foto: Ronja Elgeseter.

Fig. 4.3 s. 171

Elgeseter. Kart 42 x 59 cm: Morten Elgeseter.

Fig. 4.4 s. 171

NTNU skoleveien min (3206). Foto: Louise Elgeseter.

Fig. 4.5 s. 173

Blokkan: et fryktelig sted uten like (3714). Foto: Jimmy Elgeseter.

Fig. 4.6 s. 173

(Bildet er ikke teksten, Forsvarets bygning) (1207).

Foto: Marte Møllenberg.

Fig. 4.7 s. 177

Her ser du hagen, med sandkasse og klessnor og rabarbra-åker (2810). Foto: Magnus Elgeseter.

Fig. 4.8 s. 177

Dette er en park som jeg kaller edderkopp-parken (2012).

Foto: Johanne Møllenberg.

Fig. 4.9 s. 181

Dette er bilde av den STYGGE strøm-boksen på lekeplassen vår (1705). Foto: Olav Møllenberg.

Fig. 4.10 s. 181

Dette er bilde av lekeplassen vår (1706). Foto: Olav Møllenberg.

Fig. 4.11 s. 185

Dette er min venn Tom som er i en lekeplass som vi kaller Gullbarnehagen. Jeg er der noen ganger om sommeren (3908). Foto: Maja Elgeseter.

Fig. 4.12 s. 185

(Bildet er ikke teksten, lekeareal Øver Møllenberg gate 48B, inngang fra Nonnegate) (1607). Foto: Jorunn Møllenberg.

Fig. 4.13 s. 191

Kartutsnitt 30 x 40 cm. Kart: Melanie Elgeseter.

Fig. 4.14 s. 191

Kartutsnitt 30 x 40 cm. Kart: Ronja Elgeseter.

Fig. 4.15 s. 191

Elgeseter. Kart (2) 180 x 120 cm: Kalid Elgeseter.

Fig. 4.16 s. 195

(Bildet er ikke teksten, forlengelsen av Elgeseter gate (Holtermanns veg) i bakgrunnen Byporten) (3201). Foto: Louise Elgeseter.

Fig. 4.17 s. 195

Her er Nidarosdomen (3816). Foto: Anders Elgeseter.

Fig. 4.18 s. 203

Gatetun – en fin lekeplass (1506). Foto: Liv Møllenberg.

Fig. 4.19 s. 203

Dette er en gate hvor bilene kjører veldig sakte. Jeg synes de som satt opp dette skiltet skal sette opp dette skiltet flere plasser (2002). Foto: Johanne Møllenberg.

Fig. 4.20 s. 209

Barnehage og parkeringsplass, vi bruker å sykle og leke der (3103). Foto: Anne Elgeseter.

Fig. 4.21 s. 209

(Bildet er ikke teksten, en murgavl på østsiden av Elgeseter) (2511). Foto: Yassar Elgeseter.

Fig. 4.22 s. 213

Dette er en plass jeg bruker å klatre. Jeg liker dette stedet veldig godt (2008). Foto: Johanne Møllenberg.

Fig. 4.23 s. 213

Dette er mitt klatretre som ligger ca. 10 meter fra huset mitt. Jeg bruker mest å klatre om sommeren (3902). Foto: Maja Elgeseter.

Fig. 4.24 s. 217

Her er masse tøffe ting. Parken!!! (3001). Foto: Melanie Elgeseter.

Fig. 4.25 s. 217

Her er masse blomster. De er fine (3002). Foto: Melanie Elgeseter.

Fig. 4.26 s. 219

Dette er en sti i Småbergan tatt fra bakken (2103).

Foto: Cesilie Møllenberg.

Fig. 4.27 s. 219

(Bildet er ikke teksten, nedre del av Høgskoleparken) (2514).

Foto: Yassar Elgeseter.

Fig. 4.28 s. 221

Statuen av Thornæs. Jeg tok dette bildet fordi statuen passer inn i parken (1301). Foto: Lene Møllenberg.

BIBLIOGRAFI

- Abbott, Andrew. 1988. *The system of professions : an essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Adler, Patricia A. og Peter Adler. 1987. *Membership roles in field research*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications.
- Aitken, Stuart C. og Joan Wingate. 1993. A preliminary study of the self-directed photography of middel-class, homeless, and mobility-impaired children. *Professional Geographer*. 45(1), s. 65-72.
- Aksnes, Lars, Bjørn Kåre Steinset, Knut Stabæk og Asbjørn Moen. 1983. *Trafikksanering : tiltak og planlegging*. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Alanen, Leena. 1992. Modern childhood : exploring the "child question" in sociology, (avh.). Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Alanen, Leena. 1994. Gender and Generation : Feminism and the "Child Question". I Qvortrup, J., M. Bardy, G. Sgritta og H. Wintersberger (red.). *Childhood matters : social theory, practice and policies*. Aldershot: Avebury.
- Alderson, Priscilla. 2000. *Young children's rights : exploring beliefs, attitudes, principles and practice*. London; Philadelphia: J. Kingsley.
- Alexander, Christopher. 1964. *Notes on the synthesis of form*. Cambridge: Harvard University Press.
- Alexander, Christopher. 1966. A city is not a tree. *Design*. 206, s. 46-55.
- Alexander, Christopher. 1988 (1975). *The Oregon experiment*. N.Y.: Oxford University Press.
- Alexander, Christopher, Sara Ishikawa og Murray Silverstein. 1979 (1968). *A pattern language : towns, buildings, construction*. New York: Oxford University Press.
- Almhjell, Eva. 1998. "- men vi kan'ke utsette barndommen!": en undersøkelse om barn og unges interesser i planleggingen i Vestfold sett i lys av utviklingen av rammebetingelsene for planleggingen, praktisering av, erfaring med og holdninger til disse. Tønsberg: Vestfold fylkeskommune.
- ANWB, Royal Dutch Touring Club og Road Safety Directorate. 1980. *Woonerf : a new approach to environmental management in residential areas and the related traffic legislation*. Den Hage: ANWB.
- Ariès, Philippe. 1980 (1960). *Barndommens historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

- Attwell, Karen og Jens Scherup Hansen. 2000. *Folkeskolens friarealer for fremtiden*. I Kirkeby, I. M., M. Orlík og A. Löhr (red.). *Rum, form og funktion i folkeskolen*. København: Uddannelsesstyrelsen i Undervisningsministeriet.
- Banerjee, Tridib og Michael Southworth (red.). 1990. *City sense and city design : writings and projects of Kevin Lynch*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Barne- og familiedepartementet og Miljøverndepartementet. 1993. *Lekesteder (upublisert)*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Barth, Fredrik. 1994. *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barthes, Roland. 1983. *Det lyse kammer : bemerkninger om fotografiet*. København: Politisk Revy.
- Barthes, Roland. 1994. Semiotologi og urbanisme. I Barthes, R. og K. Stene-Johansen (red.). *I tegnets tid : utvalgte artikler og essays*. Oslo: Pax forlag.
- Bateson, Gregory. 1972. *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine Books.
- Benjamin, Walter og Torodd Karlsten. 1975. *Kunstverket i reproduksjonsalderen : essays om kultur, litteratur, politikk*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Bérard-Andersen, Karin. 1985. *Om barn, trafikk og oss voksne*. Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Bérard-Andersen, Karin og Marika Kolbenstvedt. 1979. *Barn, trafikk og utearealer*. Oslo: Transportøkonomisk institutt og Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Berglund, Ulla, Ulla Jergeby og Ute Kreutzfeldt. 1985. *Ute till vardags : en studie av hur hemarbetande och barn utnyttjar friytorna i Aspudden och Gröndal i Stockholm*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Bergsjø, Toril Finnestrand og Erik Plathe. 1996. *Miljøkonsekvensvurderinger og fysisk planlegging på kommunenivå*. København: Nordisk Ministerråd.
- Bernstein, Richard J. 1983. *Beyond objectivism and relativism : science, hermeneutics, and praxis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Betsky, Aaron. 1995. *Building sex : men, women, architecture, and the construction of sexuality*. New York: William Morrow.
- Björklid, Pia. 1982. *Children's outdoor environment, (avh.)*. Institusjonen for pedagogik, Högskolan för lärarutbildning, Stockholm.
- Bjørneboe, Jens. 1991. *Gode utearealer i tettbygde strøk : veileder i planlegging og forbedring*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Blau, Judith R. 1984. *Architects and firms : a sociological perspective on architectural practice*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

- Borden, Iain. 2001. *Skateboarding, space and the city : architecture and the body*. Oxford: Berg.
- Borden, Iain, Jane Rendell og Helen Thomas. 1998. Knowing different cities : reflections on recent European writings on cities and planning history. I Sandercock, L. (red.). *Making the invisible visible : a multicultural planning history*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Bos, H. J. og J. L. Mol. 1979. The Dutch example : native planting in Holland. I Laurie, I. C. (red.). *Nature in cities : the natural environment in the design and development of urban green space*. Chichester: Wiley.
- Bourdieu, Pierre. 1990. *The logic of practice*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *Symbolsk makt : artikler i utvalg*. Oslo: Pax.
- Bourdieu, Pierre. 1999. The social definition of photography. I Hall, S., J. Evans og O. University (red.). *Visual culture : the reader*. London: Sage : in association with The Open University.
- Boyer, Ernest L. og Lee D. Mitgang. 1996. *Building community : a new future for architecture education and practice : a special report*. Princeton, N.J.: Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching.
- Brannen, Julia. 1992. Introduction. I Brannen, J. (red.). *Mixing methods : qualitative and quantitative research*. Aldershot: Avebury.
- Brantenberg, Tore. 1996. *Sosial boligbygging i Norge 1740-1990 : fra arbeiderbolig til husbankhus*. Oslo: Ad Notam Gyldendal og Den norske stats husbank.
- Brierly, Edwin S. 1993. Design theory in the context of the recent history of housing research. I Bulos, M. og N. Teymur (red.). *Housing : design, research, education*. Aldershot: Avebury.
- Brochmann, Odd (red.). 1948. *Mennesker og boliger*. Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag.
- Brolin, Lillemor Andersson, Brolin, Sara og Rosenblad, Fanny. 1997. *Vårt Jordboro; Närmiljö ur ungdomars perspektiv*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Bronfenbrenner, Urie. 1979. *The ecology of human development : experiments by nature and design*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bugge, Hans Chr. og Planlovutvalget. 2001. *Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven : Planlovutvalgets første delutredning : utredning fra Planlovutvalget, oppnevnt ved kongelig resolusjon 23. oktober 1998 : avgitt til Miljøverndepartementet 31. januar 2001*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste, Informasjonsforvaltning.
- Burgin, Victor. 1982. Introduction. I Burgin, V. (red.). *Thinking photography*. London: Macmillan.

- Burman, Erica. 1994. *Deconstructing developmental psychology*. London: Routledge.
- Buss, Shiril. 1995. Children and the urban spatial environment : meaning and action from young people's angle of vision. *Progressive Architecture*. (July 1995), s. 94-95.
- Bysveen, Tor et al. 1971. *Service i boligområder*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Børnekommissionen. 1980. *Småbørn i bolig og miljø*. København: Børnekommissionen, Utvalget vedrørende bolig- og miljøforhold.
- Chalmers tekniska högskola, Scaft. 1968. *Scaft 1968 : riktlinjer för stadsplanering med hänsyn till trafiksäkerhet*. Stockholm: Statens planverk.
- Chawla, Louise. 1991. Homes for children in a changing society. *Advances in Environment, Behavior, and Design*. 3, s. 187-228.
- Chawla, Louise (red.). 2002. *Growing up in an urbanising world*. London: Earthscan og UNESCO.
- Chladenius, Johann Martin. 1969 (1742). *Einleitung zur richtigen Auslegung vernünftiger Reden und Schriften. Mit einer Einleitung von Lutz Geldsetzer*. Düsseldorf: Stern-Berlag Janssen.
- Civildepartementet. 1970. *Barns utemiljö*. Stockholm: Civildepartementet.
- Colomina, Beatriz. 1994. *Privacy and publicity : modern architecture as mass media*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Conrads, Ulrich. 1997 (1970). *Programs and manifestoes on 20th-century architecture*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Corsaro, William A. 1997. *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, Calif.: Pine Forge Press.
- Cuff, Dana. 1991. *Architecture : the story of practice*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Cunningham, Hugh. 1996. *Barn og barndom : fra middelalder til moderne tid*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Dahlén, Uno, Elsa Rönnmark og Sven Thiberg. 1975. *Barnen och den fysiska miljön*. Stockholm: Socialdepartementet, Barnmiljöutredningen.
- Dahlström, Edmund. 1951. Trivsel i Söderort : sociologisk undersökning i Hägerstensåsen och Hökmossen 1949-50, (avh.). Stockholm: Esselte.
- de Laval, Suzanne. 1997. Planerare och boende i dialog : metoder för utvärdering, (avh.). Institutionen för arkitektur och stadsbyggnad, Kungliga tekniska högskolan, Stockholm.
- DeMause, Lloyd (red.). 1975. *The History of childhood*. New York: Harper Torchbooks.
- Depeau, Sandrine. 1998. Representation og Danger and Child's Environment Autonomy in Urban Environments, innlegg på Shifting Balances, Changing Roles in Policy, Research and Design. The 15th Bi-Annual

- Conference of the International Association for People-Environment Studies (IAPS), 1998, Eindhoven, Netherland.
- Dokka, Hans-Jørgen. 1988. *En skole gjennom 250 år : den norske allmueskole, folkeskole, grunnskole 1739-1989*. Oslo: NKS-forlaget.
- Dragehjelm, Hans. 1936. Legepladser i England, Frankrig, Holland og Tyskland : iagttagelser og inntryk fra en stipendierejse. *Nordisk Hygieinisk Tidsskrift*. 5-6 (særtrykk).
- Dunin-Woyseth, Halina. 1993. Changing life styles versus urban built form. I Curdes, G., L. Forsyth og A. Montanari (red.). *Urban landscape dynamics : a multi-level innovation process*. Aldershot: Avebury.
- Dunin-Woyseth, Halina. 2001. Research on architecture and spatial planning, in architecture and spatial planning and for architecture and spatial planning. Complementary perspectives? I Linn, B., G. Enhöring og H. Fog (red.). *Staden, husen och tiden : rapport från seminarserien Staden - allas rum, samt reflektioner om stadens egenart*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond, Riksantikvarieämbetet og Forskningsrådet för miljö, areella näringar og samhällsbyggande.
- Eisel, Ulrich. 1992. About dealing with the imposible: an account of experience in landscape planning courses. *European Journal of Education*. 27(3), s. 239-55.
- Ellefsen, Karl Otto. 1993. Arkitektur og planlegging. *Byggekunst*. (7), s. 448-57.
- Ellefsen, Karl Otto og Dag Tvilde. 1991. *Realistisk byanalyse*. Trondheim: Arkitektavdelingen NTH.
- Enerstvedt, Åse. 1971. *Kongen over gata : Oslobarns lek i dag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and power*. London og New York: Longman.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge, UK; Cambridge, MA: Polity Press.
- Favro, Diane. 1989. Was man the measure? I Ellis, R. og D. Cuff (red.). *Architects' people*. New York; Oxford: Oxford University Press.
- Flekkøy, Målfrid Grude. 1995. The Scandinavian experience of children's rights. I Franklin, B. (red.). *The handbook of children's rights*. London; New York: Routledge.
- Flekkøy, Målfrid Grude og Natalie Hevener Kaufman. 1997. *The participation rights of the child : rights and responsibilities in family and society*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Fog, Jette. 1998. *Med samtalen som udgangspunkt*. København: Akademisk Forlag.
- Forbruker- og administrasjonsdepartementet. 1977. *St. meld. nr. 17 (1977-78) Om barns oppvekstkår*. Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

- Forty, Adrian. 2000. *Words and buildings : a vocabulary of modern architecture*. London: Thames & Hudson.
- Foucault, Michel. 1989. *The archaeology of knowledge*. London: Routledge.
- Friedmann, Arnold, Craig Zimring og Ervin H. Zube. 1978. *Environmental design evaluation*. New York: Academic Press.
- Frønes, Ivar. 1987. *Jevnaldermiljø, sosialisering og lokalsamfunn*. Oslo: Institutt for sosialforskning.
- Frøyen, Yngve K. 1992. *Virkninger av byfornyelse: Møllenberg 1973-1990*. Trondheim: Trondheim kommune, Bolig og byfornyelsesseksjonen.
- Gallagher, Shaun. 1992. Introduction: The hermeneutics of ambiguity. I Busch, T. W. og S. Gallagher (red.). *Merleau-Ponty, hermeneutics, and postmodernism*. Albany: State University of New York Press.
- Garnier, Tony og Riccardo Mariani. 1990. *Tony Garnier : Une cité industrielle*. New York: Rizzoli.
- Gehl, Ingrid. 1971. *Bo-miljø*. København: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Glaister, Chris. 1968. The Notting Hill project. *The British Journal of Photography*. (20. December), s. 1130-34.
- Gould, Peter og Rodney White. 1974. *Mental maps*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Grahn, Patrik. 1991. Om parkers betydelse, parkers möjligheter att underlätta och berika föreningsverksamhet och arbete på daghem, skolor, servicehus och sjukhus, (avh.). Institutionen för landskapsplanering, Sveriges Lantbruksuniversitet, Göteborg.
- Grahn, Patrik et al. 1997. *Ute på dagis*. Alnarp: MOVIMUM, sekretariatet för det yttre miljö, vid Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp.
- Gregory, Derek og John Urry. 1985. *Social relations and spatial structures*. New York: St. Martin's Press.
- Gullestad, Marianne. 1991. Hva legger jeg i begrepet barneperspektivet? *Barn, Nytt fra forskning om barn i Norge*. (1), s. 63-65.
- Gullestad, Marianne. 1997a. *Barndom og nasjonal identitet*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Gullestad, Marianne. 1997b. A Passion for boundaries : Reflections on connections between the everyday lives of children and discourses on the nation in contemporary Norway. *Childhood*. 4(1), s. 19-42.
- Gullestad, Marianne. 2001. Likhetens grenser. I Lien, M. E., H. Lidén og H. Vike (red.). *Likhetens paradokser : antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullikstad, Berit. 1994. *Barndom i Trondheim 1920-40 : en kildesamling*. Trondheim: Trondheim kommune.
- Gustafson, Katarina. 2001. Vi og dom i förorten : 11-åringar berättar om sin förort med hjälp av kartor. I Nyström, L. og M. Lundström (red.). *Barn i*

- stan? : om barns tillgång till stadsbygden.* Karlskrona: Boverket og Stadsmiljørådet.
- Gutman, Robert. 1988. *Architectural practice : a critical view.* New York: Princeton Architectural Press.
- Guttu, Jon. 1997. *Har norsk boligforskning en teoretisk drøftingstradisjon.* Oslo: upublisert essay.
- Guttu, Jon og Johan-Ditlef Martens. 1998. *Sentrumsnære byboliger : survey til beboere i sju norske byer.* Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Haakenaasen, Bjørn. 1981. *Virkninger av trafikkløsninger : trafikksaneringen i Rosenborg/Møllenberg-området i Trondheim.* Oslo: Transport-økonomisk institutt.
- Haavind, Hanne. 2000. På jakt etter kjønnede betydninger. I Haavind, H. (red.). *Kjønn og fortolkende metode : metodiske muligheter i kvalitativ forskning.* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Habermas, Jürgen. 1990. *Kommunikativt handlande : texter om språk, rationalitet och samhälle.* Göteborg: Daidalos.
- Hals, Harald. 1929. *Fra Christiania til Stor-Oslo : et forslag til generalplan for Oslo.* Oslo: Aschehoug.
- Hansen, Thorbjørn, Jo Wennesland og Anne Tveter Knoop. 1978. *Boligsak og boligforskning : et utvalg norsk litteratur 1814-1973.* Oslo: Norges byggforskningsinstitutt.
- Harquevaux, L. og L. Pelletier. 1895. *200 Jeux D'Enfants : en plein air et a la maison.* Paris: Librairie Larousse.
- Hart, Roger. 1979. *Children's experience of place.* New York: Irvington Publishers.
- Harvey, David. 1973. *Social justice and the city.* London: Edward Arnold.
- Hayden, Dolores. 1995. *The power of place : urban landscapes as public history.* Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hays, K. Michael. 1998. Introduction. I Hays, K. M. (red.). *Architecture theory since 1968.* Cambridge, Mass: MIT Press.
- Helgesen, Anne R., Marika Kolbenstvedt og Inger Helene Andresen. 1978. *Nordisk litteratur om barn og miljø 1970-1978.* Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning og Norges byggforskningsinstitutt.
- Heurlin-Norinder, Mia. 1998. *Barns rörelsefrihet och föräldrars bedömning av närmiljön.* Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm, Forsningsgruppen för miljöpsykologi och pedagogik.
- Hillman, Mayer. 1993. One False Move ... A study of children's independent mobility : an overview of the findings and the issues they raise. I Hillman, M. (red.). *Children, Transport and Quality of Life.* London: Policy Studies Institute.

- Hjellbrekke, Johs. 1997. *Habitus*. I Korsnes, O., T. Brante og H. Andersen (red.). *Sosiologisk leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hjort, Katrin. 1997. Indledning; diskurs analyse af tekst og kontekst. I Hjort, K. (red.). *Diskurs : analyser af tekst og kontekst*. København: Samfundslitteratur.
- Holm, Lennart. 1955. *Familj och bostad : en redovisning av fem fältstudier i moderna svenska familjebostäder 1951-1954 (avh)*. Stockholm: Hemmens forskningsinstitut.
- Holsen, Terje. 1996. *Imsigelser som virkemiddel i arealplanlegging*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Hovden, Jan. 1975. *Møllenberg bevaring og rehabilitering eller total-sanering? : en intervjuundersøkelse av beboerne i en utsatt gammel bydel i Trondheim*. Trondheim: NTH.
- Howard, Ebenezer, Lewis Mumford og Frederick J. Osborn. 1960 (1902). *Garden cities of to-morrow*. London: Faber & Faber.
- Hubbard, Bill. 1995. *A theory for practice : architecture in three discourses*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hunnes, Lars Kåre. 1973. *Bispehaugen skole 75 år*. Trondheim: L. K. Hunnes (Gratulasjonsskrift).
- Hurtig, Eva, Jan Paulsson og Sylvia Sundberg. 1991. *Utvärdering av bostäder och bostadsområden : teorier och metoderidéer och erfarenheter : noteringar från ett seminarium den 14 mars 1991, Gibraltar herrgård, Chalmers tekniska högskola*. Göteborg: Institutionen för arkitektur, Avdelningen för bostadsplanering, Chalmers tekniska högskola.
- Husbanken og Kommunal- og regionaldepartementet. 2000. *Gode byboliger : erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet : fagrapport*. Oslo: Husbanken og Kommunal- og regionaldepartementet.
- Höweler, Monica. 1973. *En studie av barn från låghus- och höghusområden*. Lund: Pedagogiska institutionen, Lunds universitet.
- Jacobs, Jane. 1962. *The death and life of great American cities*. London: Jonathan Cape.
- James, Allison og Alan Prout (red.). 1997. *Constructing and reconstructing childhood : contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.
- Jenks, Chris. 1996. *Childhood*. London; New York: Routledge.
- Jensen, An-Magrit. 1992. *Det vaklende faderskapet? : barns familier etter samlivsbrudd*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jensen, Johan O. 1996. *Trondheim vår barndoms by*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Johansson, Rolf. 1997. *Utvärdering av bostadshus i bruk : om att bedöma kvalitet i boendet, (avh.)*. Institutionen för arkitektur och stadsbyggnad, Kungl. tekniska högskolan, Stockholm.

- Johnsen, V., Klausen, J.E. og Røe, P.G. 1996. *"Du må ikke komme her og bygge der"*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Jørgensen, Gertrud. 1992a. *Erhverv i boligkvarteret: en vej til bedre bymiljø?* Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Jørgensen, Gertrud. 1992b. Billedsortering i beboerinterviews. *Nordisk Arkitekturforskning*. (3), s. 107-16.
- Kampmann, Jan. 1994. *Barnet og det fysiske rum : et blik ind i barndommens landskab*. København: Børn og Unge.
- Kampmann, Jan. 1998. *Børneperspektiv og børn som informanter*. København: Børnerådet.
- Kaplan, Rachel og Stephen Kaplan. 1989. *The experience of nature : a psychological perspective*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Katz, Cindi og Janice Monk. 1993. When the world are women. I Katz, C. og J. Monk (red.). *Full circles : geographies of women over the life course*. London: Routledge.
- Kernohan, David, John Gray og John Daish. 1992. *User participation in building design and management : a generic approach to building evaluation*. Oxford: Butterworth Architecture.
- Kitchin, Rob. 2000. Collecting and analysing cognitive mapping data. I Kitchin, R. og S. Freundschuh (red.). *Cognitive mapping : past, present and future*. London: Routledge.
- Kitchin, Rob og Scott Freundschuh (red.). 2000. *Cognitive mapping : past, present and future*. London: Routledge.
- Kjeldstadli, Knut. 1992. *Fortida er ikke hva den en gang var : en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjørholt, Anne Trine. 1997. *Norsk Barnepolitikk og barns aktive samfunnsdeltakelse*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Kjørup, Søren. 1991. *Forskning og samfund : en grundbog i videnskabsteori*. København: Gyldendal.
- Kjørup, Søren. 1996. *Menneskevidenskaberne : problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Klein, Julie Thompson. 1996. *Crossing boundaries : knowledge, disciplinarity, and interdisciplinarity*. Charlottesville, Va.: University Press of Virginia.
- Knudsen, Trygve et al. 1937. *Norsk riksmålsordbok*. Oslo: Aschehoug.
- Koch, Hugo. 1914. *Gartenkunst im Städtebau*. Berlin: E. Wasmuth.
- Kofman, Eleonore og Elizabeth Lebas. 1996. Lost in transition - time, space, and the city. I Kofman, E. og E. Lebas (red.). *Writings on cities : Henri Lefebvre*. Cambridge, Mass.: Blackwell.

- Kolbenstvedt, Marika. 1974. *Teoretiske synspunkter på samspillet mellom barn og miljø*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning og Norges byggforskningsinstitutt.
- Kolbenstvedt, Marika. 1975. *Tøyenbarn forteller om sin bydel: En undersøkelse av lekemuligheter og skoleveg på Tøyen barneskole i Oslo*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning og Norges byggforskningsinstitutt.
- Kolbenstvedt, Marika og May Sommerfelt. 1989. Barn og utearealer: Normer er ikke et hinder for kreativitet. *Byggekunst*. (6), s. 390-391.
- Kolbenstvedt, Marika og Anne Sæterdal. 1973. *Lekeområder i nærmiljø : lover og normer*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning og Norges byggforskningsinstitutt.
- Kolbenstvedt, Marika og Anne Sæterdal. 1978. Tenke det, ønske det, ville det med! men gjøre det??? I Duve, A.-M., K. B. Wyller og T. C. Wyller (red.). *Barn : Motforestillinger 4*. Oslo: Gyldendal.
- Kommunal- og Arbeidsdepartementet. 1965. *Normalvedtekter til bygningsloven av 18. juni 1965*. Oslo: Kommunal- og Arbeidsdepartementet.
- Kommunal- og arbeidsdepartementet. 1972. *St. meld. nr. 76. (1971-72) Om boligspørsmål*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet.
- Kostof, Spiro. 1977. *The Architect : chapters in the history of the profession*. New York: Oxford University Press.
- Krantz, Birgit. 1985. Bostadsforskningen i ett historisk perspektiv. I Thiberg, S. (red.). *Bostadsboken : 22 forskare om bostadsutformning*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.
- Kungl. Bostadsstyrelsen. 1964. *God bostad : i dag och i morgon*. Stockholm: Kungl. Bostadsstyrelsen.
- Lansdown, Gerison. 1994. Children's rights. I Mayall, B. (red.). *Children's childhoods : observed and experienced*. London: Falmer Press.
- Larson, Magali Sarfatti. 1993. *Behind the postmodern facade; architectural change in late twentieth-century America*. Berkeley: University of California Press.
- Lefebvre, Henri. 1971 (1968). *Everyday life in the modern world*. London: Allen Lane The Penguin Press.
- Lefebvre, Henri. 1972. Preface. I Boudon, P. (red.). *Lived-in Architecture : Le Corbusier's Pessac revisited*. London: Lund Humphries.
- Lefebvre, Henri. 1991 (1974). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, Henri. 1996 (1968). The Right to the City. I Kofman, E. og E. Lebas (red.). *Writings on cities*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Lervåg, Henning, Anne Skolmli og Einar Lillebye. 1997. *Trondheim : byens liv : gaten som sosial arena*. Oslo: Statens vegvesen.

- Lidén, Hilde. 1999a. Endringer i barns uteliv : En litteraturstudie og en undersøkelse fra Oslo. *Barn*. (1), s. 46-69.
- Lidén, Hilde. 1999b. Barn - tid - rom - skiftende posisjoner : kulturelle læreprosesser i et pluralistisk Norge, (avh.). Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Sosialantropologisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Lien, Marianne E., Hilde Lidén og Halvard Vike. 2001. Likhetens virkeligheter. I Lien, M. E., H. Lidén og H. Vike (red.). *Likhetens paradokser : antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindholm, Gunilla. 1994. Skolgården - voksnes bilder - barns miljø, (avh.). Institusjonen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Lindholm, Gunilla. 2002. "Green structure" as activity and as object : implications for urban planning. *Nordisk arkitekturforskning : Nordic Journal of Architectural Research*. (1), s. 41-49.
- Linn, Björn. 1974. *Storgårdskvarteret : ett bebyggelsemönsters bakgrund och karaktär*. Stockholm: Statens institut för byggnadsforskning.
- Lovdata. 2002. *Plan- og bygningsloven* [<http://www.lovdata.no/frame-nl.html>]. [Hentet 22.07.02].
- Lundström, Jan-Erik. 1993. Introduktion: etthundrafemtio år av reproducerbarhet. I Lundström, J.-E. (red.). *Tankar om fotografi*. Stockholm: Alfabeta.
- Lynch, Kevin. 1960. *The image of the city*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Lynch, Kevin. 1977. *Growing up in cities : studies of the spatial environment of adolescence in Cracow, Melbourne, Mexico City, Salta, Toluca, and Warszawa*. Cambridge, MA; London; Paris: MIT press og UNESCO.
- Macdonald, Keith M. 1995. *The sociology of the professions*. London: Sage Publications.
- MacIntyre, Alasdair. 1985. *After virtue : a study in moral theory*. London: Duckworth.
- Marcus, Clare Cooper og Wendy Sarkissian. 1986. *Housing as if people mattered : site design guidelines for medium-density family housing*. Berkeley: University of California Press.
- Markus, Thomas A. 1993. *Buildings & power : freedom and control in the origin of modern building types*. London: Routledge.
- Markus, T. A. et al. 1972. *Building performance*. New York: Wiley.
- McCracken, Grant David. 1988. *The long interview*. Newbury Park, Calif.: Sage.
- Merton, Robert K. 1973. The perspectives of insiders and outsiders. I Storer, N. W. (red.). *The sociology of science : theoretical and empirical investigations*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.

- Midjo, Turid og Kristin Wigen. 1997. *Barn, fysisk aktivitet og fysiske omgivelser*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Miljøbyprogrammet og Miljøverndepartementet. 2000. *Levende lokalsamfunn : erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet : fagrapport*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Miljøverndepartementet. 1979. *St.meld. nr.16 Bedre nærmiljø*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Miljøverndepartementet. 1991. *Må barns lek ha voksnes spilleregler?* Oslo: Miljøverndepartementet.
- Miljøverndepartementet. 1993. *St.meld. nr. 29 Om nærmiljøpolitikk: Utfordringer og satsing i den statlige nærmiljøpolitikken med vekt på samvirke mellom offentlige og lokale resurser*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Miljøverndepartementet. 2000a. *Utvikling av miljøbyer : erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet : hovedrapport*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Miljøverndepartementet. 2000b. *Levende lokalsamfunn : erfaringer og anbefalinger fra Miljøbyprogrammet : fagrapport*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Miljøverndepartementet. 2002. *St.meld. nr. 23 (2001-2002) : Bedre miljø i byer og tettsteder*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Ministry of Housing and Local Government. 1961. *Homes for today & tomorrow*. London: Ministry of Housing and Local Government, H.M.S.O.
- Moore, Robin C. 1986. *Childhood's Domain*. Berkeley: MIG Communications.
- Morville, Jean. 1969a. *Planlegging av børns udemiljø i etageboligområder*. København: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Morville, Jean. 1969b. *Børns bruk av friarealer : disponering av friarealer i etageboligområder med særlig henblik på børns legemuligheter*. København: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Mouritsen, Flemming. 1996. *Legekultur : essays om børnekultur, leg og fortælling*. Odense: Odense Universitet.
- Mumford, Lewis. 1970 (1938). *The culture of cities*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Myhre, Jan Eivind. 1994. *Barndom i storby : oppvekst i Oslo i velferdsstatens epoke*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Myklebost, Hallstein. 1984. The evidence for urban turnaround in Norway. *Geoforum*. 15(2), s. 167-76.
- Neufert, Ernst. 1941. *Bauentwurfslehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften über Anlage, Bau, Gestaltung, Raumbedarf, Raumbeziehungen, Maße für Gebäude, Räume, Einrichtungen und Geräte mit dem Menschen als Maß und Ziel : Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*. Berlin: Bauwelt-Verlag.

- Neufert, Ernst. 1950. *Bauentwurfslehre : Grundlagen, Normen, Vorschriften über Anlage, Bau, Gestaltung, Raumbedarf, Raumbeziehungen, Maße für Gebäude, Räume, Einrichtungen und Geräte mit dem Menschen als Maß und Ziel : Handbuch für den Baufachmann, Bauherrn, Lehrenden und Lernenden*. Berlin: Verlag des Druckhauses Tempelhof.
- Neufert, Ernst og Vincent Jones. 1991. *Architects' data*. London: Granada.
- Neumann, Iver B. 2001. *Mening, materialitet, makt : en innføring i diskursanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Newman, Oscar. 1972. *Defensible space : crime prevention through urban design*. New York: Macmillan.
- Nolin, Catharina. 1999. *Till stadsbornas nytta och förlustande : den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Stockholm: Byggförlaget.
- Nordahl, Berit. 1999. *Tid tilbrakt i boligområdet : analyse av beboergruppers opphold ute i områder med ulik utforming og bebyggelse*. Oslo: Norges byggforskningsinstitutt.
- Norén-Bjørn, Eva. 1977. *Lek, lekplatser, lekredskap. - En utviklingspsykologisk studie av barns lek på lekplatsen*. Stockholm: Liber.
- Oakley, Ann. 1994. Women and children first and last : parallels and differences between children's and women's studies. I Mayall, B. (red.). *Children's childhoods : observed and experienced*. London: Falmer Press.
- Opie, Iona og Peter Opie. 1969. *Children's games in street and playground : chasing, catching, seeking, hunting, racing, duelling, exerting, daring, guessing, acting, pretending*. London: Oxford University Press.
- Pedersen, Lisbeth. 1994. Gatetun i Trondheim : eksempler fra bydelene Sanden og Lademoen, beboernes oppfatning av det å bo i bydelen sammenlignes med trafikksanering og etablering av gatetun som virkemiddel for å bedre uteområdene i eldre sentrumsnære områder, (hovedfagsoppgave.). Geografisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Pérez-Gómez, Alberto og Louise Pelletier. 1997. *Architectural representation and the perspective hinge*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Pérez-Gómez, Alberto. 1998. The case for hermeneutics as architectural discourse. I Dunin-Woyseth, H. og K. Noschis (red.). *Architecture and teaching*. Lausanne: Comportements.
- Pitt, David G. og Erwin H. Zube. 1987. Management og natural environments. I Altman, I. og D. Stokols (red.). *Handbook of environmental psychology*. New York: John Wiley.
- Pløger, John. 1997. *Byliv og modernitet*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Preiser, Wolfgang F. E., Edward T. White og Harvey Z. Rabinowitz. 1988. *Post-occupancy evaluation*. New York: Van Nostrand Reinhold.

- Price, Derrick og Liz Wells. 1997. Thinking about photography. I Wells, L. (red.). *Photography : a critical introduction*. London; New York: Routledge.
- Prosser, Jon. 1998. The status of image-based research. I Prosser, J. (red.). *Image-based research : a sourcebook for qualitative researchers*. London: Falmer Press.
- Qvortrup, Jens. 1994a. An introduction. I Qvortrup, J., Bardy, Marjatta, Sgritta, Giovanni og Wintersberger, Helmut (red.). *Childhood matters : social theory, practice and policies*. Aldershot: Avebury.
- Qvortrup, Jens. 1994b. *Børn halv pris : nordisk barndom i samfundsperspektiv*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.
- Qvortrup, Jens, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta og Helmut Wintersberger (red.). 1994. *Childhood matters : social theory, practice and policies*. Aldershot: Avebury.
- Rasmussen, Kim. 1999. Om fotografering og fotografi som forskningsstrategi i barneforskningen. *Dansk Sociologi*. (1), s. 63-78.
- Rasmussen, Kim. 2000. Det fotografiske (ind)blik i børns liv. *Barn*. (3-4), s. 159-72.
- Rasmussen, Steen Eiler. 1973. *London : den vidtudbredte storby : det nye London, en storbyregion*. København: Gyldendal.
- Rasmusson, Bodil. 1993. *Barn och byggd miljö : barnens perspektiv och krav i fysisk miljö och planering 1970-1993. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Barnmiljørådet.
- Rasmusson, Bodil. 1998. Stadsbarndom : om barns vardag i en modern förort, (avh.). Meddelanden från Socialhögskolan, Lunds universitet Socialhögskolan, Lund.
- Reiakvam, Oddlaug. 1997. *Bilderøyndom, røyndomsbilde : fotografi som kulturelle tidsuttrykk*. Oslo: Samlaget.
- Robinson, Cervin og Joel Herschman. 1987. *Architecture transformed : a history of the photography of buildings from 1839 to the present*. New York, Cambridge Mass, London: Architectural League of New York og MIT Press.
- Rogers, Barbara. 1999. Elgeseter - et ikkested? : En studie av barns nærmiljø i et livshistorie- og barneperspektiv, (hovedfagsoppgave). Geografisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Rådberg, Johan. 1988. *Doktrin och täthet i svenskt stadsbyggande 1875-1975*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Sandels, Stina. 1968. *Små barn i trafiken : undersökningar av små barns trafikföråga*. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Sandercock, Leonie. 1998. Framing insurgent : historiographies for planning. I Sandercock, L. (red.). *Making the invisible visible : a multicultural planning history*. Berkeley, Calif.: University of California Press.

- Sandström, Ulf. 1989. *Arkitektur och social ingenjörskonst : studier i svensk arkitektur- och bostadsforskning*. Linköping: Tema teknik och social förändring Universitetet i Linköping.
- Schmidt, Lene og Anne-Karine Halvorsen Thorén. 2001. *Bebyggelsestyper og bokkvalitet i by : en studie av storgårdskvartalet*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Schratz, Michael og Ulrike Steiner-Löffler. 1998. Pupils using photographs in school self-evaluation. I Prosser, J. (red.). *Image-based research : a sourcebook for qualitative researchers*. London: Falmer Press.
- Schön, Donald A. 1983. *The reflective practitioner : how professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Selberg, Knut. 1995. *Idédugnad Elgeseter gate*. Trondheim: Statens Vegvesen Sør-Trøndelag
- Siiri, Raymond. 1997. *Studentenes bosted i Trondheim*. Trondheim: Asplan Viak Trondheim.
- Simonsen, Kirsten. 1993. *Byteori og hverdagspraksis*. København: Akademisk forlag.
- Sjaastad, Morten. 2001. Boligforskning og ideologi. *Plan*. (1), s. 50-52.
- Skantze, Ann. 1996. *Tilhørighet och främlingskap, En förorts arkitektur i de boendes meningssammenheng*. Stockholm: Stockholms Universitet, Pedagogiska institusjonen.
- Skare, Cecilie Danielsen. 1998. Planen og virkelighetene : en studie av barns arealbruk på Møllenberg og Kolstad, (hovedfagsoppgave). Geografisk institutt, NTNU, Trondheim.
- Skivenes, Marit og Erik Oddvar Eriksen. 2000. *Nye deltagelsesformer og demokratisk medvirkning*. Bergen: LOS-senteret.
- Slater, Don. 1993. Fotografiens objekt. I Lundström, J.-E. (red.). *Tankar om fotografi*. Stockholm: Alfabeta.
- Socialdepartementet. 1975. *Barnens livsmiljö, Del 1*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Solberg, Anne. 1994. *Negotiating childhood : empirical investigations and textual representations of children's work and everyday life*, (avh.). Stockholm: Nordplan.
- Sontag, Susan. 1979. *On photography*. London: Penguin.
- Spirn, Anne Whiston. 1984. *The granite garden urban nature and human design*. New York: Basic Books.
- SSB, Statistisk sentralbyrå. 1999a. *Andel personer med innvandrebakgrunn: Ikke vestlig. Pst. og Andel personer med innvandrebakgrunn: Vestlig. Pst.* [<http://www.ssb.no>]. SSB, Statistisk sentralbyrå, 1999. [Hentet 10.9.99].
- SSB, Statistisk sentralbyrå. 1999b. *Barnestatistikken, SSB : Barn 0-17 år, etter familietype og hjemmeboende søsken uansett alder. 1. januar 1997*

- [http://www.ssb.no/emner/02/barn_og_unge/dell1/tabell/162_03_0.shtml].
[Hentet 21.9.99].
- SSB. Statistisk sentralbyrå. 2002. Folkemengde etter sivilstand, kjønn og alder. 1. januar 1999
[<http://www.ssb.no/emner/02/01/10/folkemengde/1999/t-1n.html>].
[Hentet 22.07.02].
- Statens planverk. 1979. *Bostadsbestämmelser : information om nybyggnadsbestämmelser för bostaden och grannskapet*. Stockholm: Statens planverk.
- Staubæs, Dorthe. 1998. *Transitliv : andre perspektiver på unge flygtninge*. København: Politisk revy.
- Strumse, Einar. 1996. The psychology of aesthetics : explaining visual preferences for agrarian landscapes in Western Norway, (avh.). Bergen: Research Center for Health Promotion Faculty of Psychology University of Bergen.
- Stübßen, J. 1907. *Der Städtebau*. Stuttgart: Alfred Kröner.
- Støa, Eli. 1996. Boliger og kultur : norske boligfelt på åtti-tallet sett i lys av beboernes boligidealer, (avh.). Institutt for byggekunst, NTNU, Trondheim.
- Stølan, Arne. 1988. *Erfaringer med trafikkplaneringer og sammenhengende gang- og sykkelveger : sluttrapport*. Oslo: Asplan Samferdsel.
- Svenska Akademien. 1939. *Ordbok över Svenska Språket*. Lund: A. B. Ph. Lindstedts Univ. bokhandel.
- Sæterdal, Anne og Aud Carelius. 1972. *Et utvalg nordisk litteratur om barn og ungdoms forhold til de fysiske omgivelser*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning og Norges byggforskningsinstitutt.
- Sørensen, C. Th. 1978 (1931). *Parkpolitik i Sogn og Købstad*. København: Christian Ejlers' Forlag.
- Sørli, Kjetil. 1995. Norsk bosettingsutvikling ved et generasjonsskille. *Samfunnsspeilet*. 4/95, s. 33-37.
- Teut, Anna. 1985. Of types and standards, rules and regulations. *Daidalos*. (18), s. 52-63.
- Thorén, Anne-Karine Halvorsen, Jon Guttu og John Pløger. 1998. *Utearealer i boligområder : bruk og betydning : en kunnskapsoversikt*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Thorén, Anne-Karine Halvorsen, Jon Guttu og John Pløger. 2000. *Arealnormer : virkemiddel for livskvalitet i fysisk planlegging*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Thorén, Anne-Karine Halvorsen og Signe Nyhuus. 1994. *Planlegging av grønnstruktur i byer og tettsteder*. Trondheim: Direktoratet for naturforvaltning.

- Tiller, Per Olav. 1978. Statens barn. I Duve, A.-M., K. B. Wyller og T. C. Wyller (red.). *Barn, Motforestillinger*. Oslo: Gyldendal.
- Tiller, Per Olav. 1992. *Førkrigsbarndom : Møllenberg*. Oslo: Pax.
- Titman, Wendy. 1994. *Special places, special people : the hidden curriculum of school grounds*. Godalming: WWF UK/Learning through Landscapes.
- Tonboe, Jens. 1993. *Rummets Sociologi*. Ålborg: Akademisk Forlag.
- Trondheim kommune. 1979. *Byfornyelse Trondheim : Forslag til byfornyelsesprogram*. Trondheim: Trondheim kommune.
- Trondheim Kommune. 1993. *Gjeldende vedtekt til § 69 nr. 3 i plan- og bygningsloven for Trondheim kommune*. Trondheim: Trondheim Kommune.
- Trondheim kommune og Møllenberg beboerforening Rosenborg. 1985. *Formningsrettleder for Møllenberg - Kirkesletten - Rosenborg i Trondheim*. Trondheim: Trondheim kommune og Rosenborg og Møllenberg beboerforening.
- Urry, John. 1991. Time and space in Giddens' social theory. I Bryant, C. G. A. og D. Jary (red.). *Giddens' theory of structuration : a critical appreciation*. London: Routledge.
- Veerman, Philip E. 1992. *The rights of the child and the changing image of childhood*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Venturi, Robert, Steven Izenour og Denise Scott Brown. 1977. *Learning from Las Vegas : the forgotten symbolism of architectural form*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Ward, Colin. 1978. *The child in the city*. London: Architectural Press.
- Weber, Max, Henry A. Finch og Edward A. Shils. 1949. *The methodology of the social sciences*. New York: Free Press.
- Winther Jørgensen, Marianne og Louise Phillips. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag og Samfundslitteratur.
- Wildhagen, Harald. 1942. *Boligbygg for småkårsfolk : hva der kan gjøres for at store boligkomplekser skal bli mer menneskelige*. Oslo: (Stipendieinnberetning til Oslo kommune).
- Wilhjelm, Hanne. 1994. Gir samfunnet rom for leken? *Barn, Nytt fra forskning om barn i Norge*. (3), s. 7-20.
- Wilhjelm, Hanne. 1995. Children and planning : a recent Norwegian reform to improve the physical environment of children and adolescents. *Children's Environment*. 12(4), s. 434-43.
- Wilhjelm, Hanne. 1999a. *Hvor har du vært? - ingen steder : miljøtilknyttede infrastrukturer og barns hverdagsliv - en kunnskapsoversikt*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.

- Wilhjelm, Hanne. 1999b. *Oppvekst i byen : en annengenerasjonsstudie : norsk bidrag i studien Growing up in an urbanizing world*. Trondheim: Norsk senter for barneforskning.
- Wilhjelm, Hanne. 2001. Barnas by : om hverdagsliv i Trondheim. I Jahr, E. (red.). *Barn drikker ikke caffè latte : barn i by*. Oslo: Akribe.
- Wilhjelm, Hanne. 2002. Large but not unlimited freedom in a nordic city. I Chawla (red.). *Growing up in an urbanising world*. London: Earthscan og Unesco Publishing.
- Wilhjelm, Hanne og Lars Jørgen Vik. 1978. *Boligbrakkebebyggelse*. Trondheim: SINTEF.
- Wirka, Susan Marie. 1998. City Planning for Girls : Exploring the ambiguous nature of women's planning history. I Sandercock, L. (red.). *Making the invisible visible : a multicultural planning history*. Berkeley, Calif.: University of California Press.
- Wohlin, Hans. 1961. Barn i stad : en studie i tre delar av barns utelek och trafiksäkerhet i nya bostadsområden : D. 1 Utelek och uterum, (avh.). Stadsbyggnad, Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm.
- Woodhead, Martin. 1997. Psychology and the cultural construction of children's needs. I James, A. og A. Prout (red.). *Construction and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press.
- Wyller, Kari Bruun og Thomas Chr Wyller. 1978. *Barn*. Oslo: Gyldendal.
- Yin, Robert K. 1994. *Case study research : design and methods*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Østby, Lars og Halvard Skiri. 1998. Befolkningen, Sosial utsyn. I Lyngstad, J. e. a. (red.). *Sosialt utsyn 1998, Statistiske analyser ; 22*. Oslo - Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Østerberg, Dag. 1990. Det sosio-materielle handlingsrom. I Frønes, I. og T. Deichman-Sørensen (red.). *Kulturanalyse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Östnäs, Anna. 1984. Arkitekterna och deras yrkesutveckling i Sverige, (avh.). Sektionen för arkitektur Arkitekturens teori och historia, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.
- Ziller, Robert C. 1990. *Photographing the self : methods for observing personal orientations*. Newbury Park, Calif.: Sage.
- Zube, Ervin H., James L. Sell og Jonathan G. Taylor. 1982. Landscape Perception: research, application and theory. *Landscape Planning*. 9, s. 1-33.
- Åkerman, Brita. 1941. *Familjen som växte ur sitt hem*. Stockholm: Hyresgästernas Förlagsbolag.
- Åkerstrøm Andersen, Niels. 1999. *Diskursive analysestrategier : Foucault, Koselleck, Laclau, Luhmann*. København: Nyt fra Samfundsvidenskabernes.

Hanne Wilhjelm

Barn og omgivelser

Avhandlingen fortolker og analyserer forskjeller og likheter mellom barns beretninger om utemiljøet og landskapsarkitekters, arkitekters og planleggere forståelsesmåter. Utgangspunktet er nødvendigheten av at profesjoner med ansvar for formgivning og planlegging av utemiljø både bruker og oppdaterer sin kunnskap på feltet. Den empiriske delen har en kvalitativ forskningstilnærming. Analytisk er studien inspirert av diskursanalytiske og byteoretiske tilnærminger. To bydeler i Trondheim danner rammen om studien, hvor i alt 38 barn i alderen 9-13 forteller om sitt utemiljø i kart, intervju og fotografier. Åtte trondheimsarkitekter tolker og belyser sin kunnskap om barns utemiljø gjennom intervju og befaringer. Deres refleksjoner over barnas fotografier er en sentral del av studien. I studien finnes både eksempler på at barna og de voksne har sammenfallende betraktninger og eksempler på at virkeligheten blir tolket med flere og til dels svært ulike resultat. Arkitektenes habitus, deres institusjonaliserte og instrumentelle oppfattelse av norsk oppvekst og barndom i bymiljøet, har en betydelig innflytelse på deres måter å vurdere barns utemiljø. Samtidig viser selve forskningsprosessen, slik den er gjennomført, at det er mulig for profesjonene å åpne øynene for barns perspektiver.

Hanne Wilhjelm (1942) er sivilarkitekt utdannet på Kunstakademiet i København og har siden 1972 drevet med prosjektering, offentlig planlegging og forvaltning og forskning i Norge. Hun har vært ansatt ved Norsk senter for barneforskning og vært stipendiat på Arkitekthøgskolen i Oslo. Hun er medlem av den internasjonale forskergruppen Growing up in Cities.

ISBN 82-547-0150-4

ISSN1502-217x

Avhandling 8